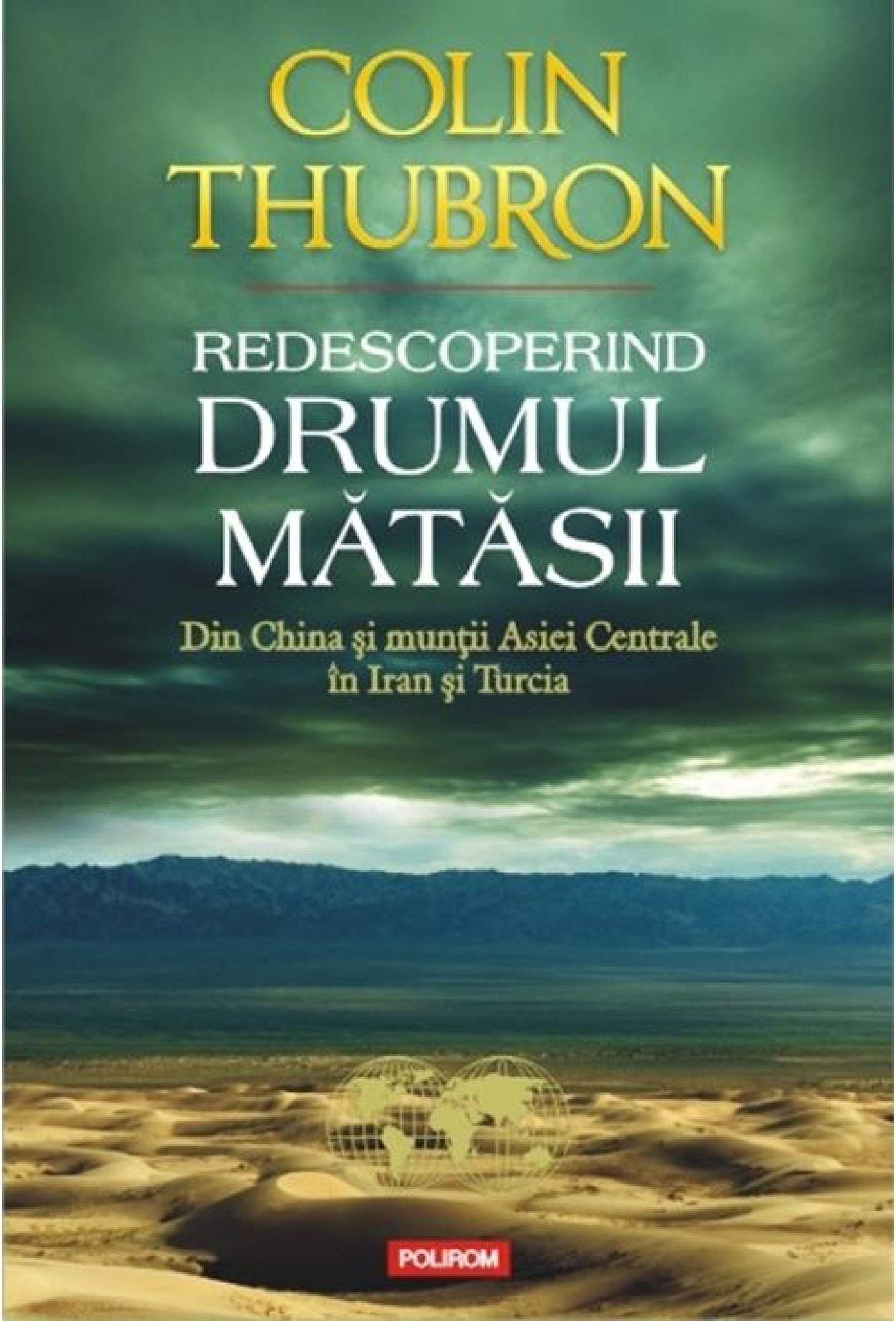
COLIN
THUBRON
REDESCOPERIND
DRUMUL
MĂTĂSII
Din China şi munţii Asiei Centrale
în Iran şi Turcia
POLIROM

COLIN THUBRON

REDESCOPERIND DRUMUL MĂTĂSII DIN CHINA ȘI MUNȚII ASIEI CENTRALE ÎN IRAN ȘI TURCIA

▫ Nota autorului ▫

Călătoria consemnată aici a fost întreruptă de luptele din nordul Afganistanului. Porțiunea amânată atunci a fost străbătută în anul următor, în același sezon.

Din cauza incertitudinii politice, numele mai multor oameni prezentați în narațiune au fost schimbate.

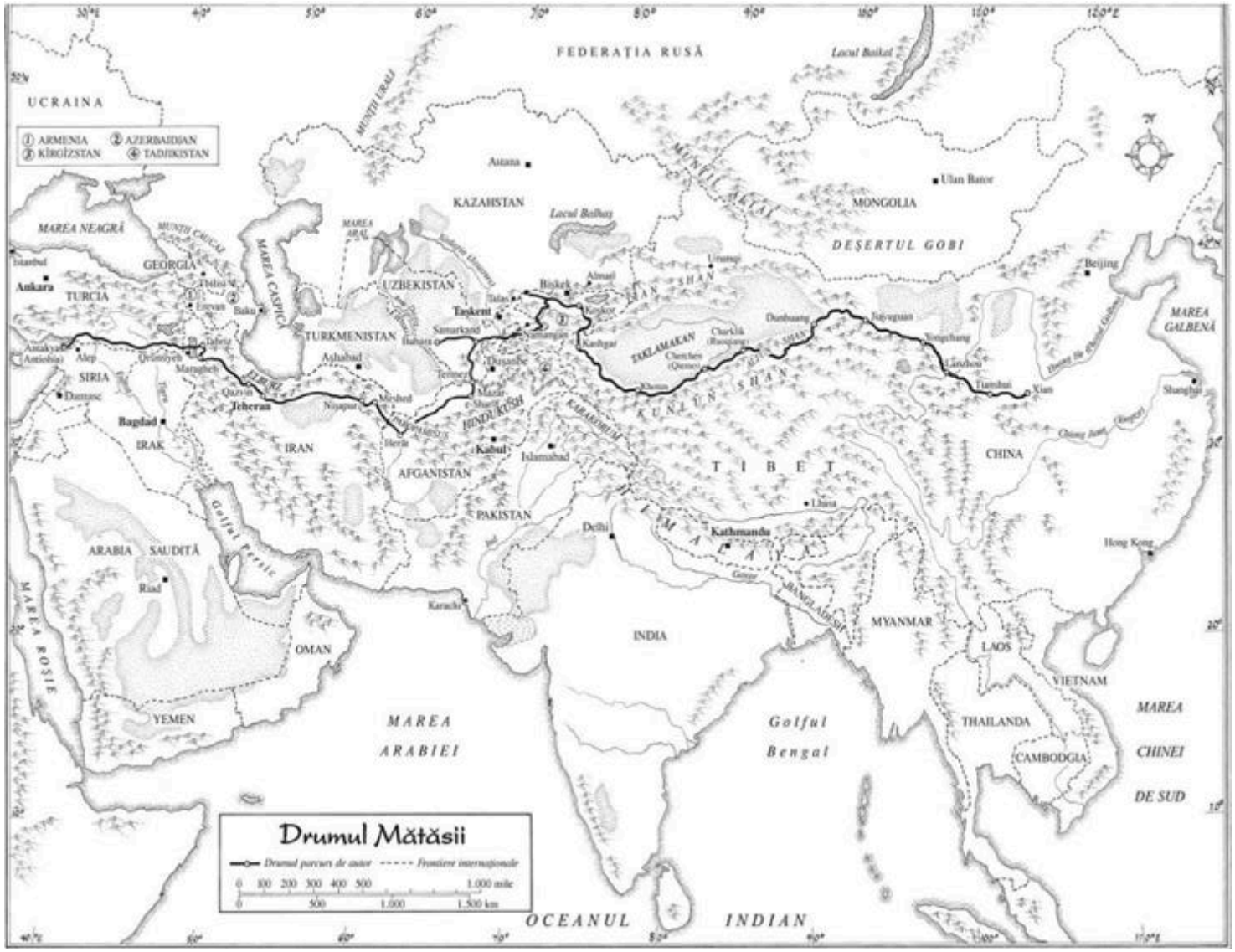

Drumul Mătăsii
Drumul parcurs de autor
Frontiere internaționale
FEDERAȚIA RUSĂ
UCRAINA
① ARMENIA ② AZERBAIDJAN
③ KÎRGÎZSTAN ④ TADJIKISTAN
MUNȚII URALI
Lacul Baikal
Astana
KAZAHSTAN
Lacul Balhaș
MONGOLIA
Ulan Bator
DEȘERTUL GOBI
MAREA NEAGRĂ
MUNȚII CAUCAZ
MAREA CASPICĂ
MAREA ARAL
GEORGIA
Ankara
TURCIA
UZBEKISTAN
Taşkent
Samarkand
TURKMENISTAN
Ashabad
Bagdad
IRAK
IRAN
Teheran
AFGANISTAN
Kabul
Islamabad
PAKISTAN
Delhi
Karachi
INDIA
TIBET
Lhasa
Kathmandu
BANGLADESH
MYANMAR
LAOS
VIETNAM
THAILANDA
CAMBODGIA
CHINA
Beijing
Shanghai
Hong Kong
MAREA GALBENĂ
MAREA CHINEI DE SUD
ARABIA SAUDITĂ
Riad
OMAN
YEMEN
MAREA ROȘIE
MAREA ARABIEI
Golful Persic
Golful Bengal
OCEANUL INDIAN

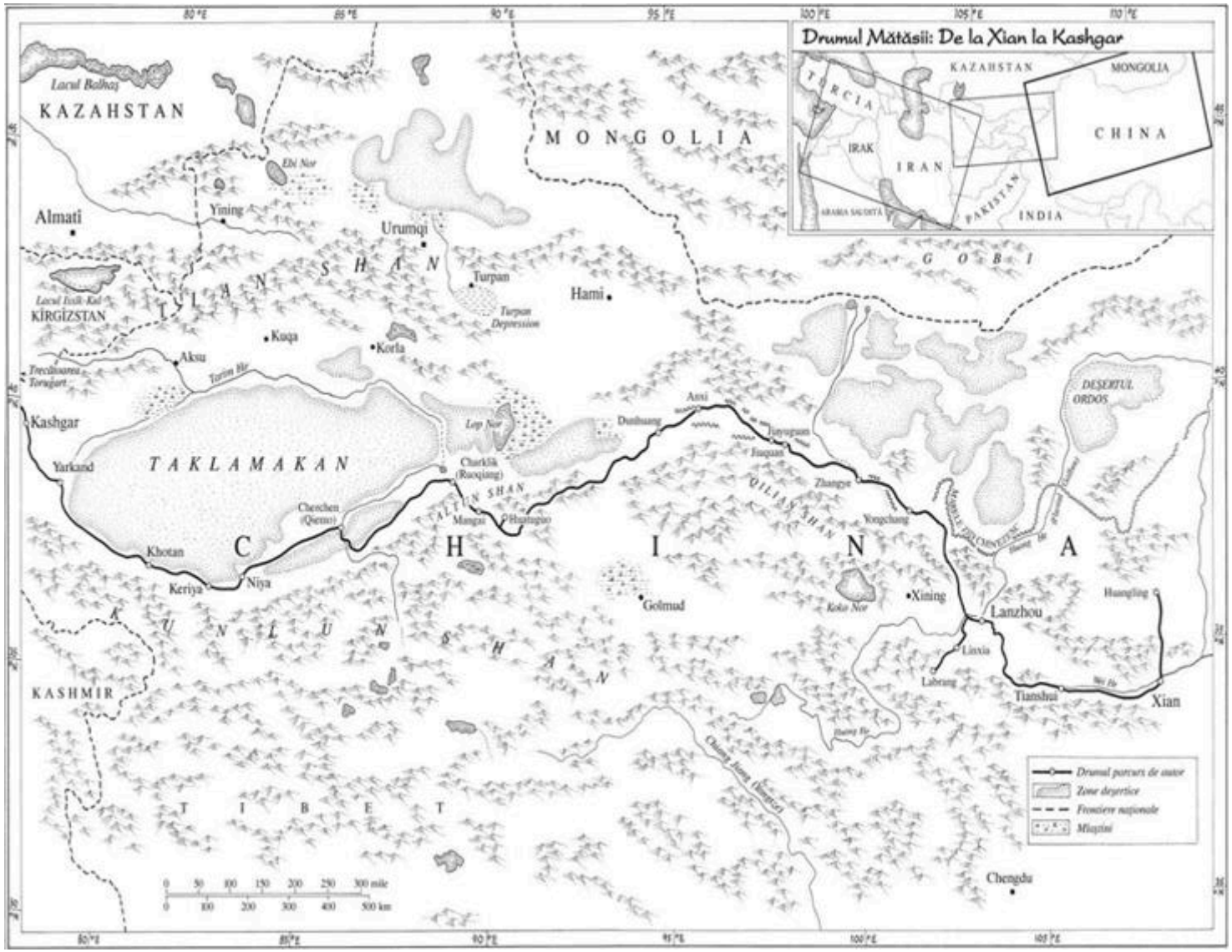
Drumul Mătăsii: De la Xian la Kashgar
TURCIA
KAZAHSTAN
MONGOLIA
CHINA
IRAK
IRAN
ARABIA SAUDITĂ
PAKISTAN
INDIA
KAZAHSTAN
MONGOLIA
Lacul Balhaş
Ebi Nor
Almati
Yining
Urumqi
TIAN SHAN
Turpan
Hami
GOBI
Lacul Issîk-Kul
KÎRGÎZSTAN
Turpan Depression
Kuqa
Korla
Aksu
Tarim Hr
Kashgar
Lop Nor
Anxi
Dunhuang
DEŞERTUL ORDOS
Yarkand
TAKLAMAKAN
Charklik (Ruoqiang)
Jiuquan
Zhangye
QILIAN SHAN
Cherchen (Qiemo)
Mangai
Golmud
Yongchang
Khotan
CHINA
Keriya
Niya
Koko Nor
Xining
Lanzhou
Huangling
KUNLUN SHAN
Linxia
KASHMIR
Labrang
Tianshui
Xian
TIBET
Chengdu
Drumul parcurs de autor
Zone deşertice
Frontiere naţionale
Munţii
0 50 100 150 200 250 300 mile
0 100 200 300 400 500 km

▫ 1. ▫
Zorii ▫

În zori, ținutul este pustiu. Un drum pavat se așterne peste lac străbătând un pod de granit argintiu, iar dincolo de el, oglindindu-se palid în apele lui, strălucește un templu. Lumina cade pură și liniștită. Zgomotele orașului s-au stins, iar tăcerea intensifică senzația de pustietate – lacul artificial, templul, podul – asemenea unei ceremonii uitate.

Pe măsură ce urc treptele către altar, un munte întunecat se înalță alături, plin până la linia cerului cu copaci bătrâni. Pașii îmi răsună slab pe trepte. Piatra nouă și copacii bătrâni creează o ușoară confuzie în mintea mea. Undeva în pădurea de deasupra, printre chiparoșii bătrâni de o mie de ani, se află mormântul Împăratului Galben, strămoșul mitic al poporului chinez.

Câțiva pelerini se plimbă prin curtea templului, iar vânzători adăpostiți sub corturi din pânză galbenă oferă trandafiri galbeni. E liniște și plin de umbre. Chiparoși gigantici au invadat incinta, pregătindu-se parcă, cenușii și încărcați de ani, să se prefacă în piatră. Se spune că unul dintre ei a fost plantat chiar de Împăratul Galben; un altul este copacul în care marele împărat Wudi, care a înălțat altarul cu două mii de ani în urmă, și-a agățat armura înainte de a se ruga.

Pelerinii își fac fotografii unii altora. Pozează grav, împrumutând prestanță din magia locului. Aici trecutul lor devine sfânt. Singurul sunet este foșnetul bambusului și murmurul vizitatorilor. În acest templu ei își omagiază propria moștenire, mândria locului lor în lume. Căci Împăratul Galben a inventat însăși civilizația. El a dat viață Chinei – și înțelepciunii.

Femeia privește o stâncă pe care sunt imprimate două urme imense de pași. Tresare ușor, feciorelnic, la vederea unui străin. Străinii nu vin aici – râde printre degete -, îi pare rău. Urmele de pași, spune ea, sunt ale Împăratului Galben.

— Chiar așa?

— Da. Una dintre concubinele sale s-a folosit de ele pentru a-i face cizme. El a inventat cizmele.

Mergem pentru o clipă acolo unde se află pietrele memoriale în care sunt sculptate omagii la adresa primilor împărați și ajungem la capătul curții, la Sala Întemeietorului Civilizației Umane. Altarul strălucește de lumânări, învăluit de miros de tămâie și cu fructe din plastic îngrămădite pe el. Când o întreb, privirea femeii se agață inocent de privirea mea. Împăratul Galben a inventat scrisul, muzica și matematica, spune ea. A descoperit mătasea. Aici a început istoria. Iar oamenii vin aici de generații.

— Iar acum și dumneata. Ești din partea guvernului?

Dar ochii ei coboară asupra pantalonilor mei uzați și a tenișilor prăfuiți.

— Profesor?

— Da, mint eu.

Deja o nouă identitate: profesor amator de istorie și cu familie acasă. Nu vreau să fiu luat la întrebări.

— Deci de aia vorbești mandarina, spune ea (deși nu mă descurc deloc bine, aproape fără ton). Și unde mergi?

Mă gândesc să spun Turcia, Mediterana, dar sună absurd. Mă aud răspunzând:

— Pe Drumul Mătăsii, spre nord-vest, la Kashgar.

Iar asta sună suficient de straniu. Ea zâmbește nervos. Simte că a mers deja prea departe și devine tăcută. Dar

întrebarea nerostită „De ce mergi acolo?” se strânge între ochii ei, într-o *fleur-de-lis* ștearsă și nedumerită. În China ești rareori întrebat „De ce?”. Este prea intruziv, prea intern. Mergem în tăcere.

Uneori, o călătorie se naște din speranță și instinct, dintr-o convingere ametitoare, în timp ce degetele tale parcurg harta: „Da, aici și aici... și aici. Acestea sunt terminațiile nervoase ale lumii...”.

Sute de motive pledează în favoarea plecării tale. Te duci să intri în contact cu identități umane, să populezi o hartă goală. Crezi că aceasta este inima lumii. Te duci să întâlnești formele proteice ale credinței. Te duci deoarece ești încă tânăr și arzi de nerăbdare să auzi scrâșnetul ghetelor tale în praf; te duci deoarece ești bătrân și simți nevoia să înțelegi ceva înainte de a fi prea târziu. Te duci să vezi ce se va întâmpla.

Însă a urma Drumul Mătăsii înseamnă a urma o fantomă. Acesta curge prin inima Asiei, dar oficial a dispărut, lăsând în urmă modelul nervozității sale: granițe falsificate, popoare necartografiate. Drumul se bifurcă și rătăcește oriunde te-ai afla. Nu există o singură cale, ci mai multe: o rețea de variante. A mea se întinde pe mai bine de 11.000 de kilometri, iar pe alocuri este periculoasă.

Dar în templul Împăratului Galben privirea femeii a alunecat către nord.

— A fost îngropat acolo sus, pe munte, spune ea. E scris că oamenii s-au agățat de hainele împăratului în timp ce el zbura la cer, încercând să-l tragă înapoi. Unii spun că doar hainele lui sunt îngropate acolo. Dar eu nu cred că lucrurile astea sunt adevărate.

Vorbește încet, cu o ușoară tristețe neexplicată.

— Mormântul e destul de mic, nu ca acelea ale împăraților de mai târziu. Cred că viața era mai simplă pe

vremea aceea.

Apoi, dintr-odată, liniștea este spulberată de zgomotul sacadat al instalațiilor de forare și de geamătul camioanelor de transport.

— Construiesc noul templu, spune ea. Pentru festivități și conferințe. Ăsta e prea mic. În cel nou vor încăpea 5.000 de oameni.

Mai târziu, privesc de pe coasta dealului în jos, spre șantier, unde va fi templul. Îmi imaginez pavilioanele-temple discrete și neschimbate ale Chinei înălțându-se din granitul lor palid. Acest loc, Huangling, se află la doar 1.600 de kilometri nord de modernul Xian, dar este pierdut adânc într-o altă epocă a eroziunii și sărăciei. Cine va veni?

Dar întreaga zonă revine la viață ca altar național și deja templul vechi este plin de stele comemorative ale oamenilor de stat chinezi care aduc un omagiu „părintelui națiunii". Iată caligrafia în piatră a lui Sun Iat-sen din 1912 și a lui Chiang Kai-Shek, în mod previzibil grosolană; a lui Mao Zedong, care avea să-l condamne mai târziu pe Împăratul Galben drept feudal; a lui Deng Xiaoping și a detestatului Li Peng.

Zarva restaurării se stinge în timp ce urci pe poteca șerpuind printre crângurile de chiparoși. De undeva se aude o ciocănitoare, iar voci umane răsună și dispar deasupra ta. Ici și colo, un steag galben pe un stâlp de bambus marchează drumul. Te scufunzi înapoi în timp. Aproape de vârf, cărarea se transformă într-un șir de scări de piatră, iar copacii devin fantasmatici, cu trunchiurile răsucite sau despicate în nervuri învârtejite, albastre ca ardezia. Aici, cel mai măreț mandarin și chiar împăratul își abandonau lectica și se apropiau de mausoleu pe jos.

Căci până la urmă sunt puține lucruri – de la muzică la calendar – a căror descoperire nu este atribuită Împăratului

Galben. Acesta a domnit o sută de ani, până în 2597 î e.n., după care a urcat la cer călare pe un dragon. El a fost cel care a instituit festivalurile pământului și ale mătăsii. După el, împărații aflați la domnie, din vremuri îndepărtate, începeau anul prin tragerea unei brazde rituale, în timp ce împărătesele lor aduceau ca ofrandă gogoși de mătase și frunze de dud pe altarul soției lui Lei-tzu, Doamna Viermilor-de-Mătase.

Potrivit legendei, Lei-tzu a fost cea care a descoperit mătasea. În timp ce se plimba prin grădina ei, a observat un vierme ciudat care se îndopa cu frunze de dud. Timp de câteva zile, l-a privit cum se răsucește într-o rețea aurie și și-a imaginat că este sufletul unui strămoș. Apoi a văzut cum se închide singur și a crezut că a murit – până când fluturele reîncarnat a apărut subit din gogoașă. Jucându-se uluită cu giulgiul lui rupt și minuscul, împărăteasa l-a scăpat din greșeală în ceaiul ei. A apucat alene fibra înmuiată, desfășurând-o apoi, cu o uimire tot mai mare, într-un fir lung și strălucitor de mătase. Cu timpul, a ajuns să-i învețe și pe alții meșteșugul țeserii mătăsii și al creșterii viermelui misterios, iar la moartea ei a fost zeificată și așezată în cer, în sălașul celest al Scorpionului, constelația Casa Mătăsii.

Ajungi pe vârful dealului, pe care cei din vechime îl numeau muntele Qiao. Mirosul de tămâie și lumina soarelui se strecoară printre copaci. Oamenii au adus aici jertfe din secolul al VIII-lea î e.n., iar împăratul Wudi a construit o platformă pentru rugăciune, care acum se degradează încet-încet. Cei câțiva participanți te fixează cu o uimire mută. Lângă platformă, cazane de mărimea unei betoniere sunt umplute cu bețișoare aromate, iar un buștean suspendat este legănat înspre un clopot uriaș, al cărui dangăt cutremură pădurile.

Dincolo, înconjurat de un zid sumbru atât de înghesuit între chiparoși încât e aproape invizibil, se înalță tumulul Împăratului Galben. Are doar patru metri înălțime, este în paragină și plin de tufișuri. Îi dai ocol ezitant, pe o cărare bătătorită. Pe stela funerară așezată în fața lui scrie: „Călărețul Dragonului pe muntele Qiao". Dar te întrebi cum a murit de fapt și cine a fost el. Unii istorici cred că dragonul este amintirea unui meteorit în a cărui prăbușire cataclismică a dispărut împăratul. Rămășițele meteoritului au fost identificate în apropiere.

În timp ce te plimbi pe marginea muntelui, enigma se adâncește. Departe, în toate direcțiile, dealurile aride aparțin nu Chinei clasice, ci unei lumi mai aspre. Aici este locul în care provincia Shaanxi se îndreaptă spre Mongolia. Prin coridorul ei, triburile barbare – huni, turci, mongoli – au coborât spre sud, în inima Chinei, spre orașele aglomerate ale Fluviului Galben. În istoriile timpurii mai riguroase, Împăratul Galben a fost el însuși un precursor al acestora: un lider de clan venit dinspre nord-vest și care a unificat popoarele întâlnite în cale. E ceva curios. Ca pentru a potoli acest potop nomad, transformându-l în istorie ușor de verificat, încă din secolul al XI-lea î e.n., înțelepții l-au adoptat pe acest cuceritor drept strămoș al lor. Culoarea lui s-a transformat în solul galben al Chinei interioare, unde loessul purtat de vânt din deșerturile nordice se depune formând câmpuri fertile. Culoarea conceptuală a solurilor barbare era negrul sau roșul, iar albul – nuanța morții și a Vestului. Dar galbenul era culoarea inimii lumii.

Fac un ocol și mă întorc la mormânt, nedumerit. Dintr-odată, tumulul nu mai este o relicvă din cine știe ce epocă de aur, ci gorganul primitiv al unui șef nomad. Părintele Chinei nu era câtuși de puțin chinez.

În ce o privește pe Doamna Viermilor-de-Mătase, și ea se estompează în istoria cunoscută. Meșteșugul obținerii

mătăsii s-a răspândit de-a lungul fluviilor chineze cu mult înaintea ei. Cu mai bine de șase mii de ani în urmă, într-un sat neolitic, cineva a cioplit un vierme-de-mătase pe o ceașcă de fildeș, iar arheologii au dezgropat o gogoașă spartă artificial. Printre ruinele unui oraș din Turkmenistan s-a descoperit mătase de la sfârșitul mileniului III î e.n., iar situri arheologice timpurii au scos la iveală unelte pentru tors și chiar panglici de mătase vopsite în roșu.

În luminișul din pădure, lângă platforma pentru rugăciune, unul dintre participanți întinde palma desfăcută către mine, sperând să-mi vândă tămâie. Dar, dintr-o toană, aleg un alt omagiu. Balansez bușteanul pictat – se mișcă mai repede și cu mai multă putere decât mă așteptam – înspre clopotul atârnat. În luminișul întunecos, acesta reverberează cu un zgomot difuz. Sunetul continuă mult timp după ce am dat drumul bușteanului. Bubuie deasupra platformei, a pădurii, a mormântului, asemenea unei cunoașteri melancolice. Cumva, într-un mod nedefinit, pare alarmant. Ceilalți pelerini se întorc, privind fix. Sunetul este mai intruziv decât orice tămâie sau lumânare.

▫ 2. ▫
Capitala ▫

Soarele se înalță deasupra unui nou oraș. De-a lungul străzilor lui interioare și departe către linia orizontului, Xian a suferit o transformare halucinantă. În urmă cu 18 ani străbăteam alene o capitală de provincie în ruină. Meterezele sumbre, supraviețuitoare ale Revoluției Culturale, aproape că nu mai încercuiau decât clădiri de birouri din beton și centre comerciale de stat pe jumătate goale. În amintirea mea încă mai persistă o duhoare de praf de cărbune și noroi de toamnă. Camioane ruginite și un fluviu de biciclete șerpuiau pe rețeaua fantomatică a vechilor străzi. Culorile de lângă trotuare erau de regulă maro, gri și bleu-jandarm. Părea un loc al istoriei inerte și al răbdării fatale.

Dar acum revenise la viață. Nu mai recunoșteam aproape nimic. Nu încremenise în măreție, precum Beijingul, ci se transformase într-o procesiune agitată de malluri supraaglomerate, restaurante și suburbii industriale high-tech. Circumferința de 15 kilometri a zidurilor sale, care odinioară părea să nu împrejmuiască nimic, vibra de o vigoare renăscută, porțile masive canalizând spre interior traficul care bloca bulevardele pe kilometri întregi. Autostrăzi cu opt benzi – inclusiv asaltatele benzi pentru biciclete – treceau printre hoteluri și blocuri cu apartamente de lux, purtând mașini private de ultimă generație și o flotă de zece mii de taxiuri Citroen.

În inima orașului, turnul cu clopot din vremea Dinastiei Ming a devenit o insulă în mijlocul unui trafic infernal. În timp ce dai ocol galeriei lui superioare, lovindu-te cu capul de grinzi, un imens mall de vizavi revarsă asupra ta reclame computerizate, iar un McDonald's spațios sclipește

alături; sloganuri anunță noi scutere, CD-playere, telefoane mobile. De aici traficul se îndreaptă către cele patru puncte cardinale ale turnului. La capătul fiecărui bulevard, porțile ca de fortăreață își arată contururile gălbui prin smog, în timp ce dincolo de ele plutește imaginea a numeroși zgârie-nori din suburbii, asemenea unor fantome ale viitorului așteptându-și momentul.

Viitorul nu prea poate aștepta. Întregul oraș este cuprins de freamătul construcțiilor. Un șantier din două poartă amprenta unei gigantice imagini digitale a ceea ce se va construi acolo – institute din sticlă și teracotă și sedii de companii acoperite cu cornișe înclinate și foișoare de templu asemenea unor pălării de hârtie, cu mici grupuri de vizitatori blonzi presărați dedesubt, pentru prestigiu și perspectivă -, astfel încât întregi porțiuni de bulevard devin decoruri teatrale futuriste. Dacă revii în anul următor la promisiunile acestor panorame, vei pătrunde într-un oraș diferit. Tot ceea ce China vrea să fie, Xian devine încă de pe acum.

Deja magazinele și panourile publicitare încearcă să te convingă că întreaga lume se află aici: Paris, New York, Londra. Supermarketurile sunt pline de bunuri care cu doar cinci ani în urmă erau inaccesibile: produse electronice se revarsă dinspre China de Sud; produse alimentare se înalță stivuite în ceea ce bătrânilor li se pare un vis curios. Iar din loc în loc, câte un mall strălucitor te poartă cu totul în paradis. Aceste palate reci oferă pur și simplu Occidentul: Givenchy, Arden, Bally, Gieves & Hawkes, Dior, L'Oreal. Vânzătorii par inexpresivi și igienizați, ca și cum s-ar adapta instinctiv rolului lor, iar clienții, cu o înfățișare de provinciali timizi, copilăroși, umblă în sus și în jos, ametiți, pe scările rulante.

Uneori, cu ochii pe jumătate închiși, încercam să refac orașul din memorie. Dar mă trezeam amintindu-mi de un

loc despre care nu mai eram sigur că existase vreodată, sub ale cărui metereze mohorâte, acum reverberând de trafic, fermierii își întindeau tarabele în piață, iar străzile se întindeau pustii. Deja acest Xian mai vechi se retrăgea într-o fotografie sepia din amintirile mele. Mă străduiam să o recuperez, dar se estompa cu fiecare clipă.

Peste tot în jur, o altă generație era acum în mișcare, cu un ritm mai nervos și mai direcționat. Telefoane mobile mici străluceau argintii la fiecare ureche. În amintirea mea, chipurile părinților lor erau reținute sau inexpresive, iar pașii greoi. Însă acum ei erau cu totul altfel: mai schimbători, mai demonstrativi, mai neliniștiți. Câțiva îmi aminteau de prieteni din Occident – pe jumătate mă așteptam să-i recunosc. Cupluri mergeau ținându-se de mână, chiar sărutându-se – o crimă pe vremea lui Mao. Femei cu părul vopsit castaniu plimbau câini de talie mică. La modă erau niște pantofi lungi și ascuțiți – asemenea unor papuci de măscărici – și blugi îngrozitor de prespălați.

Fusese autorizat ceva ce ei numeau Occident. Mă holbam prostește la tot ce vedeam în jur, ca un străin. Însă mi-am dat seama că nu tocmai în aceasta consta izbucnirea de individualism. A fi occidental era un fel de conformism. Chiar și atunci când Occidentul îi atingea, ei îl puteau transforma în ceva chinezesc. Iar printre aceste mulțimi de tineri orășeni, un curent subteran de migranți rurali – asemenea unor unde de șoc din trecutul lor – străbătea străzile: bărbați și femei zgomotoși cu fețe arse de soare și părul vâlvoi, ale căror voci aspre umpleau fast-foodurile de tăieței.

În acest oraș în transformare, oameni în vârstă priveau ca la un spectacol neînsuflețit. Cu vechile lor șepci maoiste și papuci din pânză uzați, se așezau lângă un sens giratoriu sau într-un parc și priveau ore în șir la lumea schimbată ce se derula dinaintea lor. Era greu să-i privești fără să simți o

strângere de inimă. Bărbați și femei născuți pe vremea războiului civil și a invaziei japoneze, care trăiseră de azi pe mâine de-a lungul foametei din timpul Marelui Salt Înainte și supraviețuiseră Revoluției Culturale, ajunseseră în cele din urmă să se simtă de prisos. Sub claia de păr cenușiu, fețele lor păreau încordate sau golite de istorie. Uneori păreau să schițeze un zâmbet. Fumau încontinuu, dacă-și puteau permite, și-și trăgeau cracii pantalonilor deasupra genunchilor ca să-i prindă soarele. Iar uneori expresia lor se liniștea într-un fel de pace, chiar amuzament, încât mă întrebam cu surprindere ce amintire putuse fi atât de plăcută.

Dacă te abați de la orice bulevard din interiorul zidurilor, te pierzi în amalgamul unor vechi suburbii. Imediat ce pășești dincolo de bulevardele din beton, acestea pulsează asemenea subconștientului orașului – răsucite și bifurcate în curți claustrofobice în care pereții firavi din lemn ai incintelor familiale, presărați cu ferestre crăpate, supraviețuiesc iernilor friguroase sub acoperișurile din țigle cenușii sau tablă ondulată. În timp ce străbați aceste zone, trecutul orașului te împovărează din nou. Auzi doar scârțâitul bicicletelor sau zăngănitul unei ricșe care își depune pasagerii zdruncinați până în măduva oaselor.

Pe o stradă unde artiști și caligrafi trudeau în ateliere întunecoase, am fost înconjurat de clasicele pietre de cerneală scoase la vânzare și de șiruri de perii din păr de bursuc de toate mărimile (cu un bursuc împăiat atârnând alături, drept garanție). În timp ce treceam, vânzători suflau în fluiere din bambus și flaute din sticle goale, într-o bizară încercare de seducere. Dar cornișele și balcoanele șubrede de deasupra lor fuseseră restaurate conștiincios, iar aleea se numea „Strada Vechii Culturi”. Dincolo de ea, străduțe unde se vindeau evantaie pictate și costume de operă clasică se contopeau într-o piață de artefacte

îngrămădite din lac și porțelan, jad și os. Reproduceri ale unor obiecte antice, ele ocupau un ținut al umbrelor în care vechile meșteșuguri deveniseră hrană nostalgică pentru turiști. Printre toate acestea – lucruri pitorești și uneori minunate – am găsit chiar și amintiri din timpul Revoluției Culturale, produse ca niște curiozități. Erau *Cărticele Roșii* de vânzare, publicate ca amintiri postume; brichete care cântau *Estul e roșu* în timp ce se aprindeau. Pe un ceas de mână popular, o imagine pictată a lui Mao Zedong flutura smucit din mână la fiecare secundă.

— Nu-ți urează bun venit, spune vânzătorul rânjind. Își ia la revedere.

Era ca și cum acei ani, cu toată oroarea lor, erau deja aspirați de suflul trecutului. Durerea îi părăsea. Deveniseră kitsch-uri.

Dar în acea după-amiază un proprietar de magazin mi-a oferit o altă *Cărticică Roșie,* veche de aproape 40 de ani. Era pătată cu ulei și avea inscripționată pe ea numele proprietarului, Yang Shaomin. Și atunci o veche neliniște s-a abătut asupra mea. Teroarea Revoluției Culturale – cu milioanele de necunoscuți persecutați și cruzimea ei mentală caracteristică – nu mă părăsise de fapt niciodată. Cu 18 ani în urmă întâlnisem pretutindeni rămășițele ei umane. Am răsfoit cartea timid, aproape cu reverență. Părea să emane o putere coruptă. Mi-am amintit de fotografii ale lui Mao Zedong ținându-le predici Gărzilor Roșii în Piața Tiananmen și oceanul de *Cărticele Roșii* ridicate pentru a-l venera. Fusese aceasta una dintre ele? Părea aspră și mică în mâinile mele. La sfârșit era presată o bucată dintr-un ziar, îngălbenită, cu gânduri ale lui Mao. Și în timp ce pipăiam hârtia, coșmarul acela a devenit din nou realitate, și mă întrebam ce se întâmplase cu Yang Shaomin și ce făcuse el.

Apoi am ajuns din nou în stradă, la lumina zilei. Traficul hârâia, iar copiii ieșeau de la școală. Cu ani în urmă și-ar fi urmat învățătorul într-un șir ascultător, cei mici legați împreună cu o coardă lungă. Acum se înghionteau, strigau și alergau bezmetici. Pe ghiozdanele lor scria „Happy Journey” și „No. 1 Cool Dog”. M-am simțit liniștit într-un mod stupid. În cinematograful din zonă, un film romantic din Shanghai intitulat *De ce eu, iubito?* rula alături de *Harry Potter și Camera Secretelor.*

Acum mergeam cuprins de o confuzie fascinată. Privirile îmi erau mereu atrase de acele reclame vag tulburătoare înfățișând modele europenizate. Ochii lor erau nefiresc de rotunzi, pliurile pleoapelor îndepărtate chirurgical, nasurile arcuite subtil sau subțiate prin intermediul iluminatului fotografic, iar gurile ca niște boboci erau întinse într-un zâmbet occidental.

— Noi nu suntem ca părinții noștri. Nu avem deloc timp și nici un fel de siguranță. Dumneata spui că mergem altfel decât cei bătrâni – ei bine, asta e cauza. E ceva nervos.

Părea să tresară de cealaltă parte a mesei de restaurant: un tânăr de numai 23 de ani, cu o față palidă, în formă de inimă.

— Lumea părinților noștri era mai sigură: pensii de stat, slujbe și locuințe asigurate. Și ei vor ca totul să continue ca înainte, prudent, mai conservator. Dar generația mea – lumea noastră depinde de noi.

Părea în același timp neliniștit și entuziasmat. Aceasta era schimbarea totală care transforma China. Dintr-odată, viitorul devenise mai puternic decât trecutul. Schimbarea făcea ca lucrurile să devină anacronice. Puteai vedea asta acolo unde blocurile înalte de apartamente se năpusteau în vechile suburbii, trecând cu buldozerul peste generațiile strânse în curtea comună și îngrămădind în locul lor etaje

de familii nucleare. Regiuni întregi ale orașului deveniseră de nerecunoscut, spunea bărbatul. Și, desigur, nu doar clădirile erau schimbate, ci și valorile pe care le promovau.

— Am copilărit în acele vechi curți *hutong*. Pe atunci relațiile erau mai afectuoase.

Și-a țuguiat gura, ca și cum ar fi căutat un gust pierdut. M-am întrebat dacă nu cumva regreta pur și simplu că e adult.

— Acum trăim la etajul 14 al unui zgârie-nori și de fiecare dată când plecăm încuiem în urma noastră o ușă de fier.

Era produsul stângaci al acestei lumi schimbate. Iubea animalele și spațiile verzi – în copilărie tânjise fără speranță după un câine – și studia ecologia cu o urmă de disperare provocată de cruzimea țării sale. Era singur la părinți.

— Cei mai mulți dintre prietenii mei sunt rezultatul politicii Un Singur Copil, al controlului nașterilor de către stat. Ni se spune „micii împărați". Părinții și rudele îi adoră pe acești copii singuri. Dar nu cred că asta ne pregătește pentru realitate. Am citit acum câteva zile despre un băiat de zece ani care a murit înecat, încercând să-și salveze prietenul. Nu știa să înoate. Toată lumea a spus: cât curaj! Dar eu m-am gândit că este reacția tipică a unui „mic împărat". Stupid. Își imagina că poate face orice.

Bețișoarele lui au șovăit deasupra puiului cu ardei iute. Nu mâncase mai nimic.

— Există un fel de înțelepciune despre care nu ne spune nimeni nimic, a spus el. Și fiecare familie e plină de tăceri.

Cu vagă mirare, mi-am dat seama că pentru el terorile Revoluției Culturale nu erau decât istorie. Mao Zedong murise cu ani de zile înainte ca el să se nască: un simbol, nu un om.

— Părinții mei nu vorbesc niciodată despre vremurile acelea, a spus el. Cred că nu vor să-și amintească. Așa încât n-am să știu niciodată ce au făcut. Au făcut parte din Gărzile Roșii, bineînțeles, și am auzit că tata a distrus obiecte vechi. Este posibil chiar să fi ucis și un om. Dar n-am să știu niciodată.

Dintr-odată a izbucnit în râs:

— Pentru prietenii mei, Revoluția Culturală este o glumă. Când facem fotografii de grup cântăm imnuri maoiste stupide. Asta făceau ei pe vremea aceea. Cântau imnuri înainte să facă o poză. Iar dacă voiai să-ți cumperi un aparat de fotografiat, vânzătorul putea să nu ți-l dea până nu cântai două-trei imnuri maoiste...

— Te poți imagina pe tine și pe prietenii tăi pe vremea aceea? am întrebat eu. Ce ați fi făcut?

O veche neliniște ieșea la suprafață.

— Nu. Chiar nu pot să-mi imaginez așa ceva... sau, mă rog... nu, nu pot... Adevărul e că toată generația mea e scârbită de politică. Guvernul e putred. Oamenii intră în partid doar ca să se descurce. Vrem o schimbare, dar nimeni n-o să moară pentru ea.

M-am gândit la masacrul din Piața Tiananmen. Oricât de incoerent, victimele lui muriseră pentru schimbare. Dar chiar în timp ce-l întrebam, mi-am dat seama că la vremea aceea avea nouă ani.

— Tata lucra la Beijing pe atunci, iar eu eram în școala primară, mi-a spus el. Îmi amintesc zgomotul și soldații, iar mai târziu am văzut peste tot sânge pe străzi. La puțin timp după aceea am traversat piața împreună cu mama și mi-am dat seama că se întâmplase ceva îngrozitor. Dar asta a fost tot, iar ea n-a spus nimic. Nici acum nu ne gândim prea mult la asta – și nici nu vorbim despre cele întâmplate.

Mi-am imaginat că văd îndoială în ochii lui agitați, mereu în alertă.

— Oricum, a spus el, cred că au fost niște oameni curajoși.

O vreme a ciugulit delicat din puiul aflat în fața lui, tamponându-și când și când colțurile gurii cu mâneca. Apoi, cu sobrietatea bruscă și paradoxală a poporului său, a spus:

— Mi-e frică de moarte. Și de singurătate. Când închid ochii, mă răcesc. Mă gândesc: așa e moartea. Întuneric, unde nu există senzație sau gust. Cred că mulți tineri se tem de asta. Bătrânii pot privi în urmă la niște vieți pline, poate, și nu le este frică...

Mă gândeam: ei au avut întotdeauna totul asigurat.

— ...Dar noi, tinerii, nu suntem împliniți și ne este frică. Unii dintre prietenii mei se duc la templul budist, însă doar pentru că vor ceva. Eu nu cred în asta. Pentru noi, după moarte nu mai e nimic.

*

Văile fluviilor Wei și Galben, unde se află Xian, au fost leagănul străvechi al Chinei. La nord, platourile de argilă nisipoasă urcă înspre Mongolia Interioară; la sud, dealurile, dintr-odată umede, sunt terasate pentru orez și ceai. În bazinul temperat dintre ele, acum presărat cu grâu și bumbac, și-a proclamat împăratul-tiran Qin Shi Huangdi prima capitală a unei Chine unificate în anul 221 î e.n. Și a fost îngropat într-un mormânt păzit de eșaloane aglomerate de războinici din teracotă, care au văzut lumina zilei abia după mai bine de două mii de ani. În timpul domniei lui, moșiile feudale ale trecutului au fost omogenizate în mod brutal: actele, legile, până și istoria lor. A ridicat Marele Zid prin munca a un milion de recruți și țărani, care au murit de epuizare și au fost zidiți în el pe post de

umplutură. Cronicile tuturor dinastiilor au fost date pradă flăcărilor, mai puțin ale împăratului, iar savanții disidenți au fost îngropați de vii. Nimic nu a supraviețuit din ce nu era al lui. Așa a luat naștere o țară recognoscibilă: un ținut în care diversitatea era insultătoare din punct de vedere moral.

Armata de teracotă încă mărșăluiește acolo unde a fost găsită, printr-o grotă subterană aflată la 25 de kilometri est de Xian. Teama de virusul SARS, care se răspândea spre nord în acel aprilie, stopase turismul, iar eu m-am trezit aproape singur în tunelul cu lumină rece. Nici o fotografie nu te pregătește pentru aceste legiuni misterioase. Avansează prin pământ cu sutele, pe unsprezece coloane. Sclipitoare odinioară în purpuriu și verde, strălucind cu armurile lor negre și pielea roz, s-au estompat într-un bej fantomatic. Grele și largi, mantiile cad peste piepturile lor concave, iar părul le este împletit în cocuri strânse sau îngrămădit sub baticuri în colțuri. Umerii le sunt acoperiți cu platoșe. Dar în locul acelei mașini de război cu inimă de piatră pe care și-ar putea-o dori un tiran, soldații așteaptă, încolonați, atenți și inegali. Aproape că nu există doi la fel. Sunt veterani cu mustăți mari și burți lăsate, recruți slabi și combatanți asemenea unor învățați cu bărbi micuțe. În lumina palidă, expresiile lor sunt de expectativă, de alarmă chiar, ca și cum ar aștepta asaltul inamic.

Dar tot ce era din lemn – toate armele lor – s-a dezintegrat. Pumnii lăncierilor se strâng delicat în jurul nimicului. Săgeți și lănci, halebarde și arbalete au lăsat în urmă doar aschii de bronz. Caii stau neînhămați la care ce au dispărut, în timp ce mâinile vizitiilor se întind să apuce aerul gol.

În timp ce dai ocol pe pasarela de deasupra lor, îți imaginezi aceste forțe armate masate și complexe, cu infanteria de elită înzăuată și recruții de sacrificiu ca fiind

avântul unui ținut independent: țara care China pretinde că este. Dar deja visam la drumul spre vest, ceea ce mă ducea cu gândul la tot felul de planuri. În spatele cailor din teracotă, pe pământ erau imprimate urmele unor roți dispărute, căci în centrul armatelor imperiale rulau carele de război legate în piele purtând arcași aristocratici și lăncieri în armură. Însă carul de luptă nu a fost o invenție chinezească. Timp de două mii de ani înainte de 221 î e.n., aceste care rapide au traversat în toate direcțiile stepele Mesopotamiei și din sudul Rusiei, ajungând în China, de-a lungul Drumului Mătăsii, la o mie de ani după inventarea lor. Poate că metalurgia bronzului, prin care au fost meșteșugite acele arme dispărute, și-a avut și ea originea în acele stepe, iar strămoșii acelor cai – vioi și fără care în praful muzeului – veniseră dinspre vest.

Mai puțin de 700 de personaje au fost restaurate dintr-un număr estimat la 6.000. Mulți dintre războinici zac sub bolțile prăbușite la sfârșitul Dinastiei Qin, în anul 206 î e.n.: trunchiuri fără cap și membre smulse scufundate într-o mlaștină de praf coagulat. Într-o altă groapă, aproximativ 900 de soldați și 90 de care zac sub rămășițele lemnăriei prăbușite, cu plutoane de arcași îngenuncheați în luptă. Degetele lor îndoite apucă săgeți nevăzute, iar în argila întărită din apropiere, conturul perfect al unui arc demult putrezit stârnește gânduri despre Europa medievală. O invenție chinezească din secolul al IV-lea î e.n., acesta a călătorit pe Drumul Mătăsii spre vest, ajungând la timp pentru a înarma falangele regilor normanzi și capețieni și a-și întâlni rivalul, arcul lung englezesc, la Crecy.

Aceste schimburi sunt pline de semne de întrebare. Invențiile chinezești care s-au strecurat de-a lungul străvechiului drum – tiparul și praful de pușcă, poarta de ecluză și cureaua de transmisie, ceasul mecanic, roata de tors și harnașamentul pentru cai, care a transformat

agricultura – au înflorit secole la rând în spatele Marelui Zid înainte să apară, asemenea păsării Phoenix, în Occident. Iar alte minuni – podurile suspendate pe lanțuri de fier, tehnicile de forare la adâncime (în secolul al II-lea î e.n., chinezii forau la 600 de metri adâncime în căutare de gaz și apă sărată) – au avut nevoie de peste o mie de ani pentru a fi cunoscute în lume.

Însă imaginea Chinei ca imperiu închis ermetic se sfărâma în jurul meu. Reasamblat din gropile-morminte, un mesager din teracotă stătea pregătit, avându-și calul în spate. Hamurile și șaua erau la locul lor, dar încă nu se inventase scara. Scările grele de șa au fost, se pare, o creație chinezească din secolul al IV-lea e n., iar după ce au călătorit spre vest, asigurându-i călărețului stabilitatea în luptă, au făcut posibilă apariția cavalerului cu armură grea. Unii au atribuit acestei invenții simple apariția întregii epoci feudale în Europa; iar șapte secole mai târziu, aceeași epocă a luat sfârșit deoarece castelele ei au fost supuse bombardării cu o altă invenție chinezească – praful de pușcă. În felul acesta, am putea spune că nașterea și moartea Evului Mediu european au venit dinspre est, de-a lungul Drumului Mătăsii.

Aceste gânduri mă frământau pe sub bolțile întunecoase ale împăratului Qin. El însuși zace la doi kilometri de aici, sub o movilă de 90 de metri, pe unde mă plimbasem singur cu ani în urmă. Acum a fost descoperit de comisia chineză pentru turism. Un șir de scări bătătorite urcă până în vârf, printre brazi și gălbenele. Ajuns acolo, sunt asaltat de vânzători de suveniruri, iar o orchestră înveșmântată ca pe vremea Dinastiei Qin – cu tobe, cornuri, cimpoaie țiuitoare – apărea din când în când, tulburând liniștea.

Dar sub picioarele mele, teribilul împărat zace în continuare îngropat – dacă cronicile contemporane sunt exacte – într-o vastă și complexă reproducere a imperiului

său, străbătută de râuri de mercur puse în mișcare de mașinării invizibile, cu soțiile lui executate alături. Se spune că 700.000 de muncitori au lucrat la acest mausoleu de-a lungul ultimilor ani ai domniei sale, iar la terminarea lui, cei care știau prea multe au fost blocați înăuntru prin coborârea unor porți din piatră. În camera mortuară, printre munți sculptați din aramă și orașe din pietre prețioase, într-un coșciug în formă de barcă, împăratul călătorește pe un râu de mercur, care se varsă într-o mare de mercur sub un cer nocturn înstelat cu perle.

Și astfel a născocit el, în moarte, un regat în oglindă independent, perfect controlat. Orașele lui din nestemate au fost create pentru eternitate, ecou al echilibrului ceresc. Porțile interioare și coridoarele, păzite în secret de arbalete armate, închideau ermetic granițele statului său postum. El închisese cu ziduri trecutul și viitorul. Strămoșii lui, ca și cei ai Împăratului Galben, fuseseră probabil barbari; însă China îi poartă numele. Se presupunea că lămpile cu grăsime de focă ce-i luminează mormântul nu se vor stinge în veci.

*

Huang m-a găsit în fața hotelului unde eram cazat – iar de atunci a revenit mereu. Mă întrebam ce vrea. Vorbea o engleză repezită, întreruptă de explozii în mandarină, iar deasupra feței lui late de țăran părul răsărea atât de jos, încât aproape se unea cu sprâncenele. M-a invitat acasă la el să-i cunosc familia, dar familia lui nu era acolo. Era frământat de o energie intensă, chinuitoare.

În apartamentul lui cu trei camere, așezat pe un scaun capitonat, tare ca piatra, Huang depăna vechea ambiție a poporului său cu o concentrare însuflețită.

— Nu vreau ca viața mea să rămână la același nivel. Am un vis măreț. Vreau ca viața mea să fie așa! Și așa!

Mâna lui s-a înălțat, urmând treptele unei scări.

— Vreau să înfig un steag pe fiecare treaptă! Sus, sus, de la nimic, până când mor.

Vocea lui sacadată răsuna în apartament, unde femeile din familia lui lăsaseră în urmă un miros de ulei de gătit și niște păpuși împrăștiate.

— Tata obișnuia să-mi spună că există o ordine a lucrurilor: mai întâi educația... apoi munca, apoi familia, apoi prietenii. Dar mai întâi educația! Ești ca un copac, spunea el. Băutura, fumatul, jocurile de noroc sunt ramuri ce trebuie tăiate. Taie-le și vei crește înalt.

S-a ridicat mândru în picioare, dar nu avea mai mult de 1,65 m.

— Acum ne pasc multe pericole. Societatea noastră s-a schimbat foarte repede. Suntem dependenți de jocuri. Bătrânii pierd doar câțiva kwai și nu prea contează. Dar tinerii sunt ruinați. Și peste tot sunt saloane de masaj – își spun saloane de frumusețe. De fapt sunt doar bordeluri.

Fața lui grosolană schiță o grimasă fastidioasă, dar numai pentru o clipă.

— Este Occidentul modern, e din cauza schimbării rapide.

— Da, am murmurat eu, simțindu-mă responsabil.

Cu o generație în urmă, toate acestea ar fi fost de neimaginat. Acum, în fiecare seară, telefonul meu de la hotel sună, iar o voce voioasă de femeie îmi oferă *amo,* masaj.

— Tata m-a avertizat în privința acestor lucruri. Îmi urmărea prietenii. Dacă erau respectuoși cu propriii părinți, nu avea nimic împotriva lor. Dacă nu, erau ca lupii, spunea el, răi pentru suflet, și trebuia să-i las. Îți vor îmbolnăvi inima, spunea el.

Era obsedat de tatăl lui. Bătrânul fusese persecutat în timpul Revoluției Culturale pentru că avea cărți.

— A fost plimbat cu o „tichie de măgar” pe cap, cu brațele scoase din încheieturi.

Huang a dat drumul unui râs chinezesc tremurat și forțat.

— Dar acum s-a dus acasă. S-a retras în satul copilăriei sale.

— Satul care l-a persecutat?

— Da. Pentru că acum sunt copaci, apă curentă și un ziar.

Îl lăsase însă în urmă pe fiul lui chinuit de zelul perfecționării. Într-un spirit maoist întârziat, recent, Huang se oferise voluntar să-i ajute pe fermieri, culegând legume într-un coș purtat în spate.

— Fără nici un rost! spuse el aruncând niște verze invizibile peste umăr. După două zile eram ca un invalid, zise Huang cutremurându-se. La puțin timp după aceea tata mi-a spus să mă înscriu într-o organizație de caritate. În munții de aici sunt oameni săraci, care nu au nimic. Așa că mă duc cu soția și cu fiica mea la munte – nouă ore, în sus și în jos, într-un loc pe care îl văzuserăm la televizor – și găsim un sat sărac și un om cu patru copii; vorbesc cu el și-l liniștesc. Cum nu are nici un ban, copiii lui nu pot merge la școală. Nu are decât niște grâu. Așa încât îi dau bani pentru copilul lui cel mare, să meargă la școală în primul an. Educația este importantă pentru mine, pentru soția și fiica mea. Îi spun fiicei mele să vorbească cu copiii omului, iar ea izbucnește în lacrimi pentru că sunt atât de săraci...

Chipul său căpătase o însuflețire teatrală. Abia după aceea m-am întrebat dacă povestea lui era adevărată; dacă nu cumva aflase pur și simplu de ea la televizor și tânjise, în fantezia lui, să împlinească idealul tatălui său.

— Nu știu ce ar putea face guvernul în privința țăranilor, a spus el. Nu mă interesează politica. Nici nu vreau să mă ating de ea.

A măturat cu mâna o întreagă lume tulburătoare.

— Sunt contabil la primărie. Lucrez doar cu un calculator. Dar am deja 36 de ani și trebuie să-mi schimb viața. Vreau să-mi împlinesc un vis mare și să mă duc în străinătate.

Fața lui s-a deschis într-un zâmbet încordat și euforic, care nu l-a mai părăsit după aceea.

— Acum un an am ajutat un turist brazilian. E avocat. E singurul meu prieten străin – și acum dumneata.

Am început dintr-odată să am îndoieli, să simt începutul unei combinații delicate de datorie și solicitare. Însă a continuat:

— Vreau să merg în Brazilia. În timpul zilei aș lucra orice, dar seara aș da lecții de chineză. Gratis, fără bani! Banii sunt importanți, bineînțeles, dar mai târziu. Mai întâi prietenii. Prietenii vor fi mai importanți pentru viața mea.

Era o versiune mai distorsionată a sfatului tatălui său.

— Poate după un an voi avea cinci oameni care să învețe chineza – toți noi prieteni. Aici!... aici!... și aici!

I-a plantat în spațiu, ca pe niște semințe aeriene.

— În curând, poate unul dintre prieteni îmi va spune: Ah, dle Huang, am vești bune – tatăl meu sau unchiul meu lucrează într-o companie care are nevoie de...

Deci acum plănuia să facă mișcarea mult râvnită: din administrație în afaceri. Crescuse în noua Chină a lui Deng Xiaoping, țara în care bogații erau plini de glorie, o arenă a mobilității accelerate.

Însă eu aveam oarece îndoieli în privința lui. I-am spus:

— Știi ceva despre Brazilia?

— Brazilia e în America de Sud. Are ceva probleme economice. Acolo mulți oameni nu au locuri de muncă. Dar unele economii merg mai bine decât aici, în China – unele companii. Am să-mi creez contacte în firmele respective...

Și a început din nou să planteze semințe aeriene.

— ...atins... atins... atins! Am să găsesc o companie cu producție mare. Care să fabrice, să zicem, din astea.

Ia de pe masă un clopoțel.

— Așa că am să trimit unul din astea prietenilor din China care vor găsi o companie care să le producă mai ieftin. După care le vindem companiei braziliene. Asta, asta!

Lovește clopoțelul, care nu funcționează. Apoi continuă pe alte căi, spre alte planuri. Și încet-încet, în timp ce jonglează cu un amestec de procente și idei de afaceri, teama mea pentru el se risipește. Încep, cu vagi presimțiri rele, să-i compătimesc pe brazilieni. Mi-l imaginez pe Huang cucerind lumea. Sub mâinile lui îndesate, clopoțelul de tinichea e înlocuit de o farfurioară din porțelan, căreia i se alătură un vas pentru oțet. Acestea traversează masa și sunt reabilitate într-un alt portofoliu de investiții. (Am pierdut șirul.) Huang turuie ca o mitralieră. Mintea lui are o putere de pătrundere dură, calculată. Engleza lui se revarsă în mandarină. Ochii săi îmi fixează fața în permanență. Sclipesc cu o șiretenie inocentă.

— ...Compania își pune pe el eticheta, bineînțeles – dar aceeași calitate! Apoi...

După asta nu am mai înțeles nimic din ce spunea, în nici una dintre limbi, pierzându-mă într-o ceață narcoleptică de cifre – mi-am revenit abia după o vreme care mie mi s-a părut că a durat ore întregi, când am auzit:

— Dar n-am să rămân în Brazilia, deoarece țara nu e așa potrivită pentru economie. Am să mă duc într-o țară mai

bună...

*

Xian a fost odinioară cel mai mare oraș din lume. Timp de trei secole, după 618 e n., sub numele regal de Changan, „Pacea Eternă", a întruchipat apogeul și declinul inegalabilei Dinastii Tang. Cale de 35 de kilometri, meterezele lui protejau aproape două milioane de locuitori, adăpostiți într-un cuib de ziduri și porți interioare, pe măsură ce district după district se adăugau în jurul unei vaste table de șah de bulevarde. Zidurile de 15 kilometri ale Xianului de astăzi le urmează doar pe cele ale orașului interior al Changanului. Pe o latură se bucura de aportul canalelor care ajungeau până la Marea Chinei de Sud; pe cealaltă, se înălța ca o stea călăuzitoare, la capătul din răsărit al Drumului Mătăsii, unde imperiul Tang se întindea spre munții Pamir.

Aristocrația lui a supraviețuit în frescele umede ale mormintelor lor, care marchează, ca niște cicatrici, valea fluviului Wei. De-a lungul zidurilor subterane, femeile lor poartă corsaje decoltate și haine de mătase, discutând împreună sau jucându-se cu cicade domesticite. Păsări fabuloase bat pentru o clipă din aripi, căutând parcă să se elibereze din ipsos. Sub cocuri, strânse ca niște coroane sau urechi de pisică, chipurile lor au guri micuțe și ochi de șopârlă. Par niște copii superbi. Între timp, bărbații joacă polo, un joc adus din Persia, în șarje de cavalerie ușoară. Sub aceste bolți întunecoase, viețile lor sunt reinventate în vid – culorile s-au estompat, înspre ruginiu și gri -, dar sunt încântător de precise. Când urmăresc prada, leoparzii de vânătoare se țin în echilibru pe șa, în spatele lor, împreună cu unul sau doi șoimi, în timp ce o pereche de cămile încărcate cu provizii se apropie alene și disprețuitor din urmă.

Locuiau într-un oraș cu rafinamente și excese legendare, al cărui plan stradal oglindea o ordine cosmică imaginară. Primăvara, bulevardele lui se înecau într-o furtună albă de petale de caiși și piersici, cu femei plutind prin aer purtate de leagăne. Experți în bujori și curtezane duceau la buze cupele de vin de culoarea chihlimbarului care acum se odihnesc în muzeul orașului. Vitrinele lui strălucesc și acum de obiecte ale meselor lor de machiaj: ace de păr din aur, oglinzi în formă de petală, cățuie din argint pentru garderob.

Dar sub acest artificiu, desigur, pulsa o putere: puterea comerțului. În Piața Occidentală, unde Drumul Mătăsii își găsea odihna, funcționau două sute de ghilde de negustori ce desfășurau o amplă activitate, ajungând aproape la orice popor dintre Arabia și Japonia: persani, turci și mai ales sogdieni din Asia Centrală, indieni, bactrieni, evrei, sirieni. Erau perioade în care detașamente întregi ale curții Tang – inclusiv gărzile de elită – erau străine. Cămătarii – uneori atât de exorbitanți încât oamenii își puneau gaj sclavii și relicvele sacre – erau uiguri din vest. Tot de-a lungul Drumului Mătăsii au venit și muzica și dansul din Turkestan – un flamenco teribil, învârtejit a fost ani de zile la modă -, împreună cu acrobați, jongleri și trapeziști; iar în hanurile de lângă Poarta Strălucirii de Primăvară fete frumoase din Asia Centrală cântau la flaut și-i amețeau pe poeți cu ochii lor verzi.

Deși controlul imperial impus negustorilor străini a rămas inflexibil și pretențios, în aer plutea o nouă toleranță. Mătăsurile și ceramica epocii înfățișează cai înaripați și păuni – motivele decorative ale Persiei – zburând alături de dragoni chinezești; și nu exista înmormântare fără statuete însoțitoare ale unor cămile mugind, conduse de un spiriduș barbar cu bonetă frigiană. Bordelurile de calitate ofereau spectacole de păpuși care

satirizau oameni cu nas mare și bonete ascuțite. Moda a preluat exemplul. Mantia cuprinzătoare a doamnelor de la palat a dispărut, iar la începutul secolului al VIII-lea femeile puteau fi văzute călărind asemenea bărbaților din stepă, cu cizme și bonete turcice, chiar cu capul gol.

Interveneau și unele credințe mai profunde. Timp de două secole, capitala a răsunat de gongurile templelor și mănăstirilor budiste. În anul 645, călugărul-pelerin Xuanzang s-a întors din India încărcat cu peste 600 de scrieri, pe care s-a decis să le traducă într-o pagodă care poate fi văzută și astăzi, iar întregul oraș s-a adunat să-l întâmpine. Zoroastrismul, creștinismul, maniheismul – toate erau acceptate cu o curiozitate binevoitoare, în timp ce credințele indigene ale Chinei – taoismul și confucianismul – așteptau să le vină vremea.

Dar în secolul al X-lea, acest oraș al unei glorii complicate zăcea deja în ruine. Sălciile care uneau cele două maluri ale canalului său fuseseră tăiate pentru baricade, grinzile și stâlpii conacelor fuseseră folosiți pentru construirea de plute, pe care oamenii s-au îndepărtat spre est, pentru o mai mare siguranță.

Undeva în suburbiile din nord, palatul imperial din Changan este de negăsit. Nu reușesc să dau de el. Oamenii din regiune sunt săraci, imigranți veniți nu demult. E greu să întrebi printre cocioabele lor de Palatul Marii Lumini. În orice caz, nu au nici cea mai vagă idee.

Doar prin intermediul unui istoric al Dinastiei Tang, Hu Ji – prietenul unui prieten -, porțile incintei interzise se deschid zăngănind și intrăm pe un șantier încercuit, departe de suburbiile fumegânde. E o coastă de deal plină de cicatrici. Într-o parte, aceasta coboară către niște case și ateliere părăginite. În cealaltă, ridic privirea și văd cu uimire împietrită sclipirea alb-albastră a pietrei teraselor

imense, sepulcrale. Fundațiile palatului tocmai au fost restaurate.

Hu Ji e zvelt și grizonat. Poartă cu el o plasă veche din pânză și pare fragil pentru vârsta lui. Un vânt tăios mătură terasele. Hu Ji a venit cu fiica sa de 28 de ani, Mingzhao, care pare de porțelan, ca și el. Suntem singuri. Ultima oară când a venit aici, spune el, fundațiile erau o grămadă de moloz. Și acum uite.

— E ciudat.

Nu-mi pot da seama la ce se gândește.

O lungă perioadă de timp urcăm pe această geometrie perfectă, sterilă. Sub noi, orașul geme invizibil prin ceață: răpăitul unui tren, strigăte slabe. Din când în când fata îl ia de braț, ca și cum l-ar consola pentru ceva. Încerc să mi-l imaginez pe imperialul Fiu al Cerului ocupându-se de treburile statului de pe această coastă de deal străpunsă, privind în jos spre marea de oficiali prosternați sau trecerea unei parade militare. Văzut de jos, scriau cronicarii, palatul părea să plutească în ceruri. Dar acum marea rampă de platforme, fără structuri, de toate culorile, formează pe fondul dealului o simetrie rece, aztecă.

— Uite... aici e piatră originală... și aici...

Profesorul dă la o parte niște folii din plastic, scoțând la iveală un petec de zid, locașul unei coloane. Acestea zac, izolate, pe luciul ceruit al reconstrucției.

— Vezi cât de imens era? În Japonia există un palat din epoca Tang, dar care ar încăpea în una din aripile acestuia...

Mândria lui răsună mohorât în pustietate.

— Prima oară când am venit aici, acum aproape 40 de ani, locul ăsta era aproape liber în zona rurală, iar oamenii duceau cu căruța piatră pentru casele lor...

Tremură din cauza vântului.

— De ce erai aici?

Dar cred că știu. Cu aproape 40 de ani în urmă, la începutul Revoluției Culturale, Gărzile Roșii dezlănțuiseră haosul în întreaga țară.

Spune încordat:

— În vara aceea am călătorit cu trenul peste tot, gratis. Am fost fericiți pentru o clipă.

În momentul acela, jefuirea palatului Tang părea perfect logică: distrugerea trecutului feudal de către clasele muncitoare.

Dar Hu venise pentru că îi plăcea istoria...

Aparținea acelei generații pierdute care fusese surghiunită la țară după ce haosul devenise prea mare. După ani de zile, mulți dintre membrii Gărzilor Roșii s-au întors cu credința anihilată, cu anii de școală irosiți, într-o lume care îi uitase. Unii trăiau cu amintirea unor lucruri incalificabile. Avansând acum către 60 de ani, această generație cinică formează o gaură neagră în inima Chinei. Însă cred că Hu Ji a scăpat.

În timp ce urcăm în sala Linde, palatul dedicat plăcerilor de 19 împărați succesivi ai Dinastiei Tang, fiica lui rămâne în urmă, lângă mine. E drăguță și delicată, cu mâini ca de copil. Tatăl ei urmărește locurile în care coloanele încăperii unde se țineau banchetele își lăsaseră cercurile în pământul presărat cu flori.

— În timpul Revoluției Culturale a fost trimis la mină, spune ea. A stat acolo 11 ani. A avut silicoză la plămâni mult timp după aceea. Dar și-a continuat studiile chiar și acolo. Am văzut vechile lui carnețele de notițe, pline de slogane maoiste.

Tatăl ei se apleacă, curios, deasupra unui bazin placat cu piatră: un detaliu solitar în pământul distrus.

— Dar cel mai mult își amintește de vechiul său profesor, spune ea. Omul acela s-a sinucis chiar înainte de Revoluție, știind ce avea să urmeze. Tatăl meu simte pentru el o mare recunoștință și o mare tristețe.

Hu Ji se ridicase printre fantomele participanților la banchetele din timpul Dinastiei Tang.

— Imaginează-ți aici, spune el, muzica împăraților!

Privim pe deasupra movilelor, a șirurilor tremurătoare de cărămizi.

— Împăratul Xuanzong avea o orchestră și o trupă de dans de 30.000 de oameni!

Acest conducător, spune el, a schimbat pentru totdeauna orchestrația, pentru a interpreta muzica occidentală pe care chinezii o îndrăgeau foarte mult. Flautele și harpele ei încă mai răsună între zidurile tombale. Lui Hu îi plac aceste transmutări, ca și mie, de altfel: cum a călătorit harpa spre est din Asia Centrală sau cum a mers flautul spre vest; sau cum vioara cu cap de cal – creată, conform legendei, de un prinț mongol pentru a-și exprima durerea față de calul său aflat pe moarte – a parcurs Drumul Mătăsii pentru a deveni strămoșul instrumentelor cu coarde de pretutindeni, inclusiv al viorii europene.

Hu Ji îl plânge acum pe Xuanzong, împăratul nenorocirii Chinei. A domnit mai bine de 40 de ani, însă generalii lui au fost înfrânți în mod catastrofal de către arabi. Într-un episod îndrăgit de poeți, spune profesorul, concubina pe care el o adora a fost executată de armată; iar războiul civil a slăbit dinastia pentru totdeauna. Hu Ji vorbește cu un dispreț șoptit. Nu mi-l pot imagina ca membru al Gărzilor Roșii. Dar poate că cine știe ce ideal sfărâmat s-a vindecat în strălucirea rațională a Dinastiei Tang.

În sala de banchet dispărută, Hu zâmbește.

— Împăratul avea patru sute de cai minunați! I-a învățat să danseze...

Drumul Mătăsii începea la poarta vestică a vechiului Changan. Municipalitatea din Xian a comandat o suită comemorativă de cămile, sculptate în gresie roșie, de două ori mai mari decât în realitate. Însă amplasamentul porții a fost deja înghițit de un supermarket, scăldat în reclame la carduri de credit. Așa încât cămilele ocupă un refugiu pietonal al unei străzi din apropiere.

În vremea Dinastiei Tang nimeni nu vorbea despre Drumul Mătăsii. Sintagma provine din secolul al XIX-lea, creată de geograful german Friedrich von Richthofen – și nu era deloc un singur drum, ci o rețea flexibilă de artere întinse spre Mediterana. Istoricii susțin că începutul lui datează din secolul al II-lea î e.n., însă traficul a început cu mult înainte de consemnarea în scris a drumului. S-a descoperit mătase chinezească din anul 1500 î e.n. În morminte din nordul Afganistanului, precum și fibre răsucite în părul unei mumii egiptene din secolul al X-lea î e.n. Patru secole mai târziu, mătasea și-a croit drum către un mormânt princiar german din Epoca Fierului și apare încadrată – un petec neobișnuit de strălucitor – în pătura de cal a unei căpetenii scite, pretinsă ca tribut sau negociată în schimbul unor blănuri acum 2.400 de ani.

Însă mătasea nu era singurul produs. Caravanele care părăseau împovărate Changanul – ajungând uneori până la o mie de cămile – erau încărcate cu fier și bronz, obiecte lăcuite și ceramică, iar cele care se întorceau din vest aduceau artefacte din sticlă, aur și argint, mirodenii și pietre prețioase din India, țesături din lână și în, uneori sclavi și scaune, o invenție uimitoare. A început și un schimb modest, dar avântat de fructe și flori. Din China

plecau spre vest portocale și caise, dude, piersici și rubarbe, împreună cu primii trandafiri, camelii, bujori, azalee și crizanteme. Din Persia și Asia Centrală, călătorind în sens opus, vița-de-vie și smochinul au prins rădăcini în China, împreună cu inul, rodia, iasomia, curmalul, măslinul și numeroase legume și ierburi.

În epocile de stabilitate, când Marele Imperiu Han se întindea peste Asia Centrală înspre Roma antică sau Imperiul Mongol își formula condițiile neașteptate de pace, Drumul Mătăsii înflorea. Dar chiar și în acele perioade, caravanele nu străbăteau niciodată întregul drum. Nici un roman nu s-a plimbat pe bulevardele din Changan; nici un negustător chinez nu a uimit Mons Palatinus. Bunurile erau mai curând schimbate într-o nesfârșită și complicată cursă de ștafetă, devenind tot mai scumpe pe măsură ce ajungeau să fie din ce în ce mai rare și mai îndepărtate.

Lângă cămilele sculptate, izolate pe refugiul lor stradal, fiica lui Hu Ji mă întreabă dintr-odată:

— Cât durează călătoria dumneavoastră?

În umbra călăreților de cămile sculptați – sogdieni din Asia Centrală care au dominat comerțul pe Drumul Mătăsii timp de cinci secole -, orice călătorie modernă se estompa. Răspunsul meu – opt luni – nu le-ar fi spus nimic acestor oameni. Uneori erau plecați cu anii. Alteori pentru totdeauna. Oasele lor se risipeau în nisip. În ceramica smălțuită, siluetele sogdiene – de obicei încoronate cu pălării micuțe – par ușor comice. Cu ochii lor bulbucați și nasurile borcănate, par o caricatură chinezească. Dar stăpânesc animale recalcitrante, iar papucii lor cu aspect bizar sunt răsuciți în sus doar pentru a reduce frecarea cu nisipul. Probabilitatea de a muri – din cauza bandiților, furtunilor de nisip sau inundațiilor – era un risc calculat, un procent în capetele lor încăpățânate. Prin comparație,

șansele mele – o mină afgană, poate – aveau doar o existență frivolă. În seara aceea, înainte să adorm, mi l-am imaginat pe unul dintre acești antreprenori cărunți.

El: *Ce cauți?*

Eu [cu pioșenie]: *Înțelegere. Să risipesc teama. Tu ce căutai?*

El: *Să fac negoț cu vopsea de indigo și sare din Khotan. De ce ar risipi teama înțelegerea ta, neghiobule?*

Eu [îngrijorat]: *E adevărat, ar putea s-o confirme.*

El: *Atunci ți-e frică?*

Eu: *Mi-e frică să nu se întâmple nimic, să nu trăiesc nimic. De asta se teme călătorul modern (iartă-mă). Deșertăciunea. Atunci nu te mai auzi decât pe tine însuți.*

El: *„Să nu se întâmple nimic”. I-am oferit două livre de tămâie lui Buddha pentru asta. În ceea ce te privește, vei auzi asta oricum. Cunosc un vrăjitor din Buhara care vinde oglinzi de bronz. Nu exiști decât tu în lumea asta, spune el. Restul este iluzie. Nu exiști decât tu. Nimeni altcineva. De asta mergi singur? Doar pelerinii și nebunii merg singuri. Tu ce ești?* [Tăcere.] *Ar trebui să-ți iei o concubină.* [Se trage de barbă.] *Atunci din ce țară ești?*

Eu: *Din Anglia...*

El: *Anglia nu există.* [Tăcere.] *Tu vorbești despre inima lumii, dar lumea nu este o persoană, neghiobule. Nici o parte nu are mai mult sens decât oricare altă parte. Chiar și în Siberia există chihlimbar.* [Mai amabil.] *De ce nu faci negoț cu cositor? Cositorul are valoare...*

*

Într-o galerie slab luminată din principalul muzeu al orașului, aproape neobservată, atârnă cea mai veche bucată de hârtie din lume. Suprafața ei – de un bej închis – este încrețită și cutată ca o hartă în relief, iar marginile-i sunt

zdrențuite. A fost făcută în timpul domniei împăratului Wudi, în jurul anului 100 î e.n., din fibre de cânepă și dintr-o urzică din partea locului. Nu are scris nimic pe ea. E ca și cum o cămilă ar fi șters cu fundul peretele muzeului.

Te uiți lung la acest strămoș ridat cu o senzație de cutremurare a timpului. Vor trece mai bine de 1.200 de ani până când meșteșugul fabricării hârtiei să ajungă în Europa. Între timp, în Changan, hârtia era folosită ca îmbrăcăminte, armură, batiste, zmee, curele, bani. Au apărut pergamente minunat colorate (favorita era hârtia Sălii Inimii Pure, fabricată în suluri de aproape 20 de metri lungime). Biblioteca imperială deținea 200.000 de suluri, catalogate cu etichete ivorii, învelitoarele fiind bătute cu cristale de stâncă, iar hârtia lor șlefuită cu mică. Încă din secolul al VI-lea, producția de texte sacre era atât de răspândită, încât un mandarin de seamă interzicea familiei sale să le folosească drept hârtie igienică.

Abia după anul 751 e n., când arabii i-au înfrânt pe chinezi în bătălia de la Talas, meșteșugul păzit cu grijă al fabricării hârtiei a călătorit spre vest, împreună cu meșteșugarii chinezi capturați, spre Samarkand. Nu avea să ajungă în Europa decât după încă 300 de ani. În muzeul tăcut, această primă pagină pare prea aspră pentru a fi folosită la scris. Dar în anul 100 e n., scrisori scrise pe scoarță de dud călătoreau deja pe Drumul Mătăsii. Pe când cerceta un turn de pază din deșertul Lop, arheologul Aurel Stein a descoperit un depozit secret de scrisori nelivrate, cu mesaje în sogdiană datând chiar și din anul 313 e n. Din câte se știe, sunt primele hârtii folosite la scris, textele fiind scrise cu cerneală de carbon. Una redă izbucnirea unei soții neglijate („Aș prefera să fiu soția unui câine sau a unui porc decât a ta!”); alta se referă la prăbușirea statului chinez – jefuirea orașelor, fuga împăratului – și la implicațiile sale asupra comerțului. Dar în rest textul curge

sec, asemenea bilanțului unei companii: „În Guzang există 2.500 de măsuri de piper disponibil... Kharstang îți datora 20 de stateri de argint... Mi-a dat argintul și l-am cântărit, și erau doar 4,5 stateri cu totul. L-am întrebat...”.

Într-un restaurant în care se mănâncă găluște și care își atârnă felinarul roșu lângă Turnul tobelor din oraș, Hu Ji și fiica lui dezbat o problemă. Au în comun aceeași gură mică și același nas subțire. Fata studiază Dinastia Sung, așa cum el a studiat Dinastia Tang. Uneori ea râde, în timp ce el zâmbește. El scrie un volum de eseuri – complexe, provocatoare – care vor înfățișa vechile credințe într-o nouă lumină.

— Avem povești foarte vechi, care se pierd în negura istoriei noastre.

Hu Ji comandă găluștele ca și cum ar fi amintiri.

— Încerc să le chestionez, să le rescriu într-un mod care să le pună la îndoială.

O astfel de poveste, spune el, a apărut în timpul Dinastiei Tang, când un comandant de garnizoană, fiind asediat de rebeli, s-a trezit împreună cu armata lui de 600 de oameni în pericol să moară de inaniție. Dar în loc să se predea, mai întâi și-a omorât soția și a dat-o soldaților să o mănânce, după care, unul câte unul, i-a ucis pe cei mai slabi și i-a dat hrană soldaților mai puternici. În cele din urmă au mai rămas doar o sută de oameni. Au fost zdrobiți cu trei zile înainte de sosirea ajutoarelor.

— Iar istoria noastră a considerat întotdeauna evenimentul o poveste glorioasă – un exemplu de slujire desăvârșită a statului! Așa că am rescris-o în alt spirit. Cum ar trebui judecată?

Hu Ji se încruntă, cu un regret calm și delicat.

— Știi, în China nu avem o tradiție a respectului pentru viața omului. Pur și simplu nu există așa ceva în trecutul

nostru.

Și-a ridicat mâinile din poală, încleștându-le la piept. Par mai aspre decât ar trebui să arate mâinile unui savant; îmi amintesc de anii lui petrecuți în mină.

— Asta este problema noastră: lipsa de omenie.

Îi ating brațul. Chiar și spre surprinderea mea, simt față de compasiunea lui un val de consolare și îmi dau seama că întotdeauna am avut față de acest ținut aspru o anumită suspiciune. Este, știu acest lucru, rămășița Revoluției Culturale.

Hu Ji spune încet:

— De asta a fost posibil masacrul din Piața Tiananmen.

— S-ar putea repeta? mă aud întrebând.

Trec câteva secunde până să răspundă:

— Nu cred. Ne-am deschis prea mult față de lume acum. Suntem supravegheați.

Să fie oare singurul motiv? Mă întreb. Deci de fapt nu s-a schimbat nimic? Arunc o privire prin restaurant. Cu douăzeci de ani în urmă, locul acesta ar fi fost fastuos, cu birocrați benchetuind în costume protocolare și cu gulere încheiate. Acum sunt grupuri de familie, colegi de serviciu, adolescenți care flirtează. Și totuși, pentru o clipă neliniștea mea își imaginează că totul este ca înainte și că oamenii cu sacouri negre sau gri și cămăși întunecate nu au făcut decât să schimbe o uniformă cu alta.

Dar Hu Ji își privește fiica și spune încet:

— Într-adevăr, cultura noastră începe să se schimbe.

Vede asta la ea; iar fata răspunde întrebării mele nerostite:

— Nu știu ce ar face generația mea în revoluție. Dar cred că ai mei sunt mai egoiști. Au conștiință. Trebuie să decidă pentru ei înșiși.

Privirea ei se fixează, inocent, asupra mea. Are 28 de ani, dar pare un copil. Pentru o clipă nu o înțeleg – mi se pare ciudată echivalarea conștiinței cu egoismul. Dar vrea să spună că începând cu Revoluția Culturală – când moralitatea era încredințată unui lider aproape mistic -, linia vieții dintre autoritate și virtute s-a rupt. Responsabilitatea nu mai putea fi aruncată în sus, ci ajunsese să se depună, împreună cu vinovăția, în interiorul sinelui. Implicit, Mingzhao anunță moartea întregii ordini confucianiste, care plasează fiecare persoană într-o ierarhie imuabilă. În timp ce răspund cu un zâmbet chipului ei serios, în mod prematur, îmi imaginez o mutație imensă, tectonică, sub suprafața chinezească, pe măsură ce supunerea imemorială a sinelui față de grup devine mai laxă, transformându-se în viață individuală.

Aceste gânduri încă se agită, confuze, în timp ce ultimele gălușste dispar în gurile noastre. Hu Ji s-a relaxat, oftând, deasupra unui pahar de vin de orez. În tinerețe, spune el, a lucrat ca asistent al scriitorului Shen Congwen, care a adoptat tăcerea în timpul comunismului – și cred că a supraviețuit în el ceva din dulceața și liberalismul bătrânului.

— Dar nu este adevărat că Gărzile Roșii nu simțeau nici o vinovăție, spune Mingzhao. Profesorul meu a fost bătut cu bestialitate, iar unul dintre foștii lui studenți încă nu suportă să dea ochii cu el. După 37 de ani, încă nu poate să suporte lucrul ăsta.

Hu Ji își pune paharul pe masă.

— Eram foarte tineri. Era ca o stare febrilă.

În cuvintele lui se simte, neintenționată, o ușoară mustrare la adresa străinului. Cum aș putea să înțeleg eu lucrurile astea? Nici măcar în mod rațional, cu atât mai

puțin cu sufletul. M-am născut într-o societate cu alte forme ale lipsei de omenie.

Înainte să se aștearnă întristarea, Mingzhao mă întreabă cu voioșie:

— În ce perioadă ți-ar fi plăcut să trăiești?

Îi plac aceste jocuri de societate.

— Depinde dacă aș fi fost bogat sau sărac, râd eu. Dar ție?

— Depinde dacă aș fi fost bărbat sau femeie.

Ne întoarcem spre tatăl ei. Fără îndoială că ar alege să trăiască în timpul Dinastiei Tang. Însă el doar zâmbește și spune nesigur:

— În viitor.

Mătasea mi se strecoară rece printre mâini, revărsând o bogăție de culori, ușor sintetice. Femeia cere 45 de yuani (50 de dolari) pe metru pătrat. Spune că veșmintele ei provin din vechile orașe producătoare de mătase Hangzhou și Suzhou din est, iar eu îmi imaginez motivele lor rămase neschimbate din vremea Dinastiei Sung. Abundă în dragoni și păsări Phoenix sau sunt țesute cu un ghem auriu de flori.

E greu de imaginat cine le-ar mai purta acum. Emană tihnă și meșteșug din trecut. Cu toate acestea, mătasea este extrem de rezistentă, sobră la purtat, absoarbe vopselurile și aproape că nu putrezește. După ce totul s-a dezintegrat în mormintele de 2.000 de ani din vremea Dinastiei Han, darurile și linţoliile de mătase rămân, de multe ori reduse la fâșii lipsite de culoare, dar având uneori culori surprinzător de aprinse. În epoca Han, femeile din fiecare gospodărie se ocupau cu meșteșugul producerii mătăsii, iar întreaga curte imperială sclipea într-o ierarhie de grade complicate: inorogi și păuni, bujori și cai de mătase. Acoperiți de mătăsuri, împărații Dinastiei Tang erau înfățișați în portrete de mătase în mărime naturală sau

mergând în șarete cu perdele de mătase pe care fluturau steaguri ceremoniale din mătase.

Chinezii au descoperit că firul de mătase are o extraordinară rezistență la rupere, fiind folosit la arcuri și lăute, chiar și ca fir de pescuit. Au apărut până și saci din mătase impermeabili, pentru transportarea lichidelor; chiar și cești de mătase acoperite cu lac. Alături de os și lemn, mătasea a devenit prima suprafață pe care s-a scris. Ea consfințea edictele imperiale și purta mesaje către morți în cadrul sacrificiilor rituale. Mult timp după descoperirea hârtiei, cărțile de divinație și magie erau limitate la mătase, împreună cu toate numele spiritelor ancestrale.

Mătasea era cât se poate de prețioasă și ca suprafață pentru pictură. Vastele colecții imperiale de suluri de mătase de odinioară nu au rezistat – în timpul unui cataclism, soldații rebeli le-au folosit pentru corturi și ranițe -, din acei primi ani rămânând doar copii sau fragmente. Dar pictarea de peisaje a devenit o artă aproape mistică. În jurul munților și oamenilor – conturați uneori cu pensule din păr de samur sau mustăți de șoarece -, întinderile cerului sau oceanul invizibil erau asigurate de mătasea nepictată. Goliciunea ei lucioasă devenea o prezență vie. Toate lucrurile solide, spuneau taoiștii, sunt în drum spre nonexistență. Golul de mătase era mai real decât acestea: spirit pur.

Mai presus de orice, timp de peste un mileniu, mătasea a fost folosită pentru a-i plăti și îmbuna pe nomazii care prădau dincolo de Marele Zid. Fiind la fel de rezistentă ca o monedă, de multe ori era folosită ca mijloc de plată a salariilor, taxelor sau tributurilor. În secolul I î e.n., strămoșii hunilor deja își dădeau caii în schimbul frumuseții ei. La Roma, dincolo de celălalt capăt al Drumului Mătăsii, a început să-i fascineze pe bogați și să submineze economia. Mult timp după aceea, vizigoții lui

Alaric care asediau orașul epuizat au fost respinși printr-o răscumpărare parțială de 4.000 de mătăsuri chinezești.

*

Feng avea un nas agresiv și obraji grași, iar sprâncenele-i erau arcuite ca niște pene groase. Strămoșii lui arabi veniseră pe Drumul Mătăsii cu 700 de ani în urmă, spunea el, iar unul dintre ei fusese general în slujba primului împărat al Dinastiei Ming. Sângele arab și persan făcea ca poporul lui, Hui, să fie mai arătos decât cel chinez, râdea el. Însă dinții lui erau asemenea unor piloni înnegriți pe niște gingii retrase, iar el se îngrășase mult.

Încă din secolul al VII-lea, acești negustori ajunseseră pe Drumul Mătăsii când Islamul lor era încă la început, sau se infiltraseră prin porturile Mării Chinei de Sud. Dar, indiferent ce ar fi spus omul, prin căsătorii interrasiale, deveniseră aproape imposibil de distins de cei din jur. Poate că doar o istorie ciclică a revoltei și reprimării și eticheta chinezească de „Hui” îi convinseseră că sunt o națiune. În număr de 60.000 în Xianul de astăzi, ei rămân negustori pasionați, iar vorba încă le este presărată cu cuvinte arabe.

Rătăcești pe străzile cartierului lor la apus, simțind o nouă activitate. Poartă pălării albe și înalte, ca niște bucătari, iar uneori au barbă. Pe aleile de lângă acoperișurile verzi ale moscheii, prăvăliile freamătă de vânzători de kebab, oameni care frământă tăieței de 4,5 metri lungime și chioșcuri ale măcelarilor în care atârnă carne halal de miel și de vită.

În principala lor moschee, contopirea Chinei cu Islamul este asemenea unui teatru iscusit. Rătăcești prin curți întrepătrunse asemenea celor ale unui palat din vremea Dinastiei Ming, unde stelele sunt cioplite alternativ în arabă și mandarină, iar un minaret se înalță dintr-o pagodă cu țigle de porțelan. Dragoni și broaște-țestoase din piatră

se răsucesc și dormitează ici și colo, ignorând interdicția musulmană a imaginilor însuflețite. Acoperișurile se înclină și se apleacă deasupra cornișelor viu colorate, iar pe buiandrugi, păsări și flori chinezești se strâng în jurul inscripțiilor coranice. Predica unui imam răsună din difuzoare dintr-o sală de rugăciune în care atârnă șiruri de neoane. Vocea este energică, amplificată excesiv, dar abia dacă înțeleg un cuvânt.

Apoi, alături de neliniștea mea apare exuberanța: este agitația lucrurilor care se transformă, a oamenilor care se amestecă și se preschimbă unii pe alții. Aceasta este, recunosc, realitatea negustătorului: totul poate fi preschimbat, ca într-un caleidoscop. Puritatea culturilor, chiar și a celei chineze, devine o iluzie. Astfel, moscheea hibridă este asemenea unei promisiuni sau a unui avertisment. Este opera Drumului Mătăsii, cu mult timp în urmă. Simt că nimic din ce mă așteaptă nu va fi omogen, constant. A urma un drum înseamnă a urma diversitatea: un flux de voci întrețesute, discutând aprins, într-un nor de praf.

*

Huang încă își visa visul cel mare și spera, cred, că aș putea deveni parte din el. Într-o seară m-a prins în timp ce mă întorceam la hotel și m-a apucat brusc de braț, conspirativ. Știa un om, spunea el, care colecționează lucruri. Înțelegi, *lucruri.*

— Cunoaște oameni din sate, agricultori, care descoperă morminte. Coboară noaptea pe frânghii și, cu un felinar, scot lucrurile afară. Iar ziua acoperă gaura la loc.

— Și cum face omul ăsta rost de ele?

— Stă într-un sat două-trei zile, apoi începe să audă cine are antichități. Și încep să-l caute. Sunt sate în care s-au îmbogățit.

Spun fără rost, știind cât de săraci sunt acești oameni:

— Distrug istoria.

Huang tăcea.

— Și trebuie să fie periculos.

— Aerul din morminte e foarte rău. Unii au murit acolo jos.

În noaptea aceea, pe o alee înfundată, Huang a strigat la o fereastră acoperită. S-a apropiat silueta unei femei, după care a plecat. Apoi tăcere. Contrabandistul reprezenta o țintă în mișcare, a spus Huang. Magazinul lui era închiriat doar pentru câteva luni; la fel și casa.

— Dar nu trebuie să cumperi. Doar uită-te. Te uiți pur și simplu.

Ușa s-a deschis, lăsând să se vadă o față ca de bufniță, îngălbenită, și ni s-a făcut semn să mergem după colț. Porțile din tablă ondulată ale magazinului au zăngănit și s-au izbit din nou în urma noastră. În semiîntuneric am văzut că bărbatul era foarte tânăr. O pereche de ochelari cu rame subțiri îi transforma ochii în niște faruri micuțe. Mustața lui era ca o pulbere ușoară. Semăna cu studentul acela care fusese zdrobit în Piața Tiananmen. Iar magazinul lui nu arăta mai nimic: câteva vaze din timpul Dinastiei Qing și niște picturi moderne pe suluri – obișnuiții cai și cunoscutele peisaje. O fațadă.

— Te interesează chestiile astea? întrebă el arătând către niște uleiuri sinistre ale vreunui pictor local.

— Nu, nu astea.

Mă întrebam ce-i spusese Huang despre mine.

Bărbatul s-a strecurat în spatele tejghelei, a bâjbâit prin cutii și am auzit un lacăt zăngănind. Ochii lui de cucuvea au licărit înspre mine. Apoi, prudent, a despăturit ceva din niște bucăți de pânză și, fără un cuvânt, l-a ridicat în

picioare. M-am trezit uitându-mă la un soldat din teracotă din vremea Dinastiei Han, într-o vestă albastră cu mâneci roșii, foarte estompate. Fața îi era ștearsă, cu excepția nasului, iar mâna dreaptă strângea o armă pierdută. Văzusem piese identice în muzeul Shaanxi, în dimineața aceea. Poate prea identice.

Contrabandistul a spus:

— 2.000 de dolari.

I-am dat ocol, nesigur. Era interesant, antipatic. Contrabandistul i-a dat și el ocol împreună cu mine, ca și când s-ar fi temut că l-aș putea răpi. Poate că era mai în vârstă decât îmi imaginasem eu, m-am gândit. Avea o autoritate rece și pedantă. Una câte una, a început să despacheteze și alte piese Han: un dragon galben răsucit pe un obiect circular, o fereastră – părea rămășița unei clădiri; o cățuie mică susținută de animale bondoace; piese de ceramică verde.

Pălăvrăgeala lui Huang s-a stins în fața tăcerii omului, iar noi ne uitam la acele obiecte mute de două mii de ani. Nu găseam nici un motiv să mă îndoiesc de autenticitatea lor. Regiunea era plină de cimitire vechi, imposibil de supravegheat. Contrabandistul a șters dragonul de praf cu o tandrețe distantă. Necrezând, ca și el, în eficiența lor pentru morți, le priveam doar ca niște obiecte disociate. Însă știam că, odată smulse din contextul mormintelor lor, își pierdeau valoarea științifică.

După o vreme, omul a început să scormonească din nou prin dulapurile lui și a scos încet, dintr-o cutie de carton, o statuetă. Simțeam că aceasta era adevărata lui comoară. Mai mult decât vorbele lui, grija agitată cu care a dezvelit-o și încordarea feței sale îi trădau valoarea.

— Dinastia Tang, a spus el.

Era o figurină de 30 de centimetri, a unui gardian al templului. Capul îi era răsucit în sus, într-un răget leonin, urechile căciulii fluturau, iar un pumn era ridicat cu mânie. Avea încă urme de pământ. Voia 6.000 de dolari pe ea.

Firește, era hidoasă. Așa și trebuia să fie. Am scuturat din cap.

— Provine dintr-un mormânt imperial, a spus el.

— Care împărat? am întrebat eu, neîncrezător.

— Taizong, mi-a răspuns el imediat.

Deci credea că e de la începutul secolului al VII-lea, iar eu nu aveam nici o idee dacă putea fi adevărat. Mi-a spus:

— În New York se va vinde cu 300.000 de dolari.

— Nu pot s-o scot din țară, am spus eu.

— Înțeleg, zise el țuguindu-și buzele. Astea sunt cel mai riscant de scos. Dar dacă ai un prieten la ambasadă sau legături de afaceri în Hong Kong... ți-o pot expedia oriunde. Fără discuție.

— Fără discuție, repetă Huang.

M-am uitat din nou, indiferent, spre statuetă. Huang făcuse ochii mari.

— Ai putea să faci bani mulți în țară.

Apoi, aproape cu nonșalanță, ca și cum abia acum își amintise, contrabandistul a ridicat ceva greu dintr-un cuib de hârtie și l-a pus pe tejghea.

— Dinastia Tang. Doar 4.000 de dolari.

Mă holbam, șocat. În izolarea sordidă a magazinului său, în acea tăcere și lumină galbenă, era ceva minunat. Un cap al lui Guanyin, zeița compasiunii, aproape în mărime naturală. Sub agitația părului ei coafat și a parurii împodobite cu flori, chipul îi era tăcut, într-o liniște abstractă. Curba dublă, adâncă, a sprâncenelor de deasupra ochilor aproape închiși avea o severitate geometrică. În

această diagramă în piatră, nasul și gura delicate nu produceau nici o perturbare. Sculptată dintr-un granit alb din partea locului, zeița putea să fie adormită.

Omul a simțit interesul meu însuflețit.

— Pot să te pun în legătură cu cineva din Hong Kong...

Am privit spre fața aceea, într-o stare de indecizie agitată. În timpul Dinastiei Tang, Bodhisattva, indianul acela mustăcios care conducea sufletele în paradis, suferise o schimbare de sex și devenise zeița Guanyin. Poate că seninătatea acelor trăsături androgine consemna momentul tranziției. Dacă era autentic, capul era aproape de neprețuit. Dar nu aveam cum să știu, nici o modalitate de a-l salva. Am privit din nou spre contrabandist. Voiam să-l disprețuiesc. Dar părea obscur, abstract. Sub claia lui de păr băiețesc strălucea o frunte de savant, lustruită precum coaja unui ou. M-am întrebat vag: dacă îl denunț, oare va fi executat? O viață pentru o statuie.

Poate pentru a mă salva pe mine, sau pe el, am început să consider că statuia e falsă. Cu siguranță era prea netedă, prea perfectă? Unde îi era trupul? Și de ce îi atribuia o valoare mai mică decât a gardianului mormântului? Dacă era un fals, am concluzionat eu uluit, era pur și simplu un kitsch. M-am holbat din nou la ea, frustrat. Fața era un gol strălucitor: un receptacul pentru visurile oamenilor. Am așezat-o încet înapoi în cuibul ei de hârtie și am acoperit-o.

O vreme, contrabandistul a discutat cu celălalt, găsind tot felul de justificări: creșterea puternică a șomajului urban, greutățile vieții la țară... Apoi interesul lui s-a stins. Simțea că mă pierde. Câteva minute mai târziu, poarta de fier a zăngănit din nou, iar el a dispărut, lăsându-ne, pe mine și pe Huang, în aleea întunecată.

Într-o oră sau două mi-am scos din minte capul zeiței. Abia după aceea, de-a lungul mai multor zile, m-am

întrebat, nefericit, dacă nu cumva era un fals. Apoi alunecam într-o stare de vis. Mă imaginam peste ani, plimbându-mă prin galeriile chineze ale Metropolitanului sau de la British Museum și ajungând la vitrina noilor achiziții. Și cum aveam să privesc, umil, spre fața ei, recunoscând-o: „Capul Avalokitesvarei (Guanyin). Dinastia Tang, secolul al VIII-lea e n. Proveniență necunoscută”.

În lumina strălucitoare a restaurantului, sub casca lui neagră de păr, ochii lui Huang ardeau frământați de propria lor frustrare. Multă vreme bucata de carne de porc dulce-acrișor a rămas neatinsă în farfurie, în timp ce cuvintele îi ieșeau bâlbâit, ca niște artificii. Tocmai își dăduse demisia.

Se hotărâse în urma unui e-mail întâmplător pe care-l primise de la avocatul brazilian; și atunci nerăbdarea lui Huang devenise insuportabilă.

— Prietenul meu îmi scrie din Brazilia: „Dle Huang, poți lucra în afaceri pentru o companie braziliană”. Această propoziție e foarte importantă pentru inima mea. Dar ce crezi dumneata că înseamnă asta? „Poți lucra în afaceri pentru...”

A repetat-o ca pe un descântec, ca și cum cuvintele ar fi conținut ceva ce nu voiau să cedeze. Care era adevărata lor esență? „Poți lucra...”

M-am temut din nou pentru el. Ce avea de gând să facă? Nu știa o boabă portugheză. Și ce avea să simtă avocatul când se va trezi cu dl Huang la ușă?

— Tatăl meu a fost foarte furios, a spus el. Pentru că slujba mea e bună, puternică. Mulți vor o astfel de slujbă. Dar el știe că de când am crescut am acest vis mare. Îi spun: o să fie bine, știu ceva engleză și am o inimă deșteaptă. Atunci tatăl meu înțelege.

— Trebuie să încerci să găsești o firmă chinezească de comerț, spun eu. Undeva unde să te poți folosi de dialectul

mandarin.

— Comerț? Cum se scrie asta?

Își scoate carnețelul.

— C... o... m...

— Dar cum rămâne cu soția și fiica dumitale?

Ochii i-au rămas pierduți asupra mâncării.

— Ah, asta este marea mea problemă, spune el împungând carnea dulce-acrișoară. Prima oară când spun soției mele ea este foarte furioasă. O săptămână, nu mă atinge! Nici măcar nu vorbi cu mine! Însă o înțeleg. Dar mai târziu îi explic totul mamei sale, care știe că inima mea și visul meu sunt foarte mari și că o să fac afaceri bune. Așa că, în cele din urmă, soția mea spune bine, bine, te înțeleg.

Dar Huang pare mâhnit.

— Știi, femeile noastre sunt foarte puternice, prea puternice. 70%, aș spune, sunt mai puternice decât bărbații lor...

— Soția o să vină cu dumneata?

— Primul an sunt singur. Apoi, după ce mi-am făcut un trai bun, soția mea vine acolo să-și caute slujbă. Fiica mea o să meargă la mama mea, poate la mama soției mele. Uneori aici, uneori dincolo – nici o problemă! Toți o iubesc, toți o vor.

— Crezi că e bine pentru ea? Atât de mulți oameni...

Mintea îmi era plină de concepții occidentale despre copilărie.

Huang face brusc o grimasă.

— Cred că nu așa bine. Dar trebuie să fac asta. Mai târziu va veni după mine.

În timp ce vorbea despre permise de muncă și bilete de avion, s-a reînsuflețit. Și-a înghițit îndoielile odată cu carnea de porc, apoi a devenit puțin sentimental, pentru că

era ultima seară pe care o petreceam împreună. Se întreba dacă ne vom mai întâlni vreodată. Pentru el, călătoria mea era periculoasă, mai periculoasă decât a lui. Aici, în Xian, lucrurile erau în regulă, spunea el, dar în ținuturile nord-vestice... S-a cutremurat vizibil. Teama lui era vechea teamă chinezească de Asia interioară care se oprește la Marele Zid, de pustiul de dincolo de Regatul Ceresc. Și nici măcar nu pomenisem de Afganistan...

— Îmi place să vorbesc cu tine, a spus el. O să-mi fie dor de tine. Noi, chinezii, nu vorbim decât prostii, doar lucruri superficiale, glume. Tu ești altfel.

Ne-am ridicat să plecăm. Se va întoarce în China? l-am întrebat. Pe vremuri, cel puțin, emigranții din prima generație se întorceau adesea, ca să înalțe case impunătoare și să moară pe locurile natale. Dar Huang a spus că nu. Nu avea să se întoarcă în nici un sat. Alții aveau să aibă grijă de mormintele părinților lui.

— După moarte nu mai e nimic. Eu cred doar în cunoaștere.

În stradă cădea o ploaie ușoară. Însă Huang nu o băga în seamă. Altceva îl preocupa, ceva neînsemnat, dar sâcâitor. Mi-a spus:

— Noi avem o Zi a Măturării Mormintelor, știi, când ardem bani de hârtie pentru cei morți. De doi ani, exact înaintea acestei zile, bunicii mei morți îmi apar în vis...

Însă la această coincidență se reducea toată credința lui, iar gândul i s-a pierdut în ploaie. Mi-a luat mâna. Se teme pentru mine, mi-a spus. Apoi, cu o blândețe discordantă, a ezitat să-și ia rămas-bun. Se gândea la mine ca la tatăl lui, a spus el deprimant. Eram în vârstă, iar cu sănătatea nu stăteam prea bine (eram răcit). Iar gările erau periculoase. Niciodată să nu stau de vorbă cu cineva într-o gară. Gările sunt pline de vagabonzi și criminali.

— Și să nu ieși noaptea din casă. Uite numărul meu de mobil... să mă suni dacă ai vreodată necazuri...

Dar în timp ce se depărta de mine, întorcându-se mereu să fluture din mână, până când ploaia și întunericul l-au cuprins, mă gândeam la călătoria lui – autoexilul a milioane de compatrioți ai săi. În seara aceea am încercat să mi-l imaginez având succes. M-am surprins dorindu-mi cu ardoare lucrul ăsta. Era cât pe ce să-l sun. În liniștea hotelului a devenit neplăcut, apoi dureros să analizez alternativele: Huang muncind din greu pentru un salariu de mizerie în cine știe ce mahala plină de infractori, în timp ce visul lui se stingea.

Am închis ochii, imaginându-mi o perioadă îndepărtată și schimbată. Iar această nouă fantezie a evoluat în mod plăcut, în timp ce adormeam. Într-un viitor necunoscut, având nevoie de ajutor financiar – poate un împrumut, ca să mă întrețin la bătrânețe -, aveam să ajung în biroul unui mare bancher, încercând să trec de secretare și directori adjuncți; iar în cele din urmă, aveam să-l întâlnesc pe vechiul meu prieten, cu părul lui de arici pătat discret cu cenușiu, întinzându-mi mâna cu inel de aur din spatele biroului de director.

*

De-a lungul sălilor reci ale templului confucianist, 2.300 de stele din piatră se înalță înșiruite, mai mari de un stat de om. Texte sacre, edicte imperiale, poeme timpurii: această bibliotecă nepieritoare acumulată timp de o mie de ani după Dinastia Han din perioada romană. Unele stau izolate pe spatele unor broaște-țestoase din piatră, simboluri ale longevității, cu o volbură de dragoni în vârf; altele se întind pe ziduri uniforme din granit negru, de doi metri și jumătate înălțime. Opere clasice străvechi – *Cartea Riturilor, Cartea Odelor, Cartea Schimbărilor* – devin alei din

piatră pe care le parcurgi. Numai textele principale acoperă suprafața a 114 pietre gigantice. Există legi despre câmpuri și canale, consemnări ale unor revolte țărănești și ale îndepărtării unor morminte ancestrale, chiar ale uciderii unor misionari, caiete de caligrafie, hărți și o singură ideogramă de aproape doi metri înălțime, „Armonie", sculptată separat pe o stelă. Te plimbi prin engrama unui întreg popor. Nu ai puterea să întorci o pagină sau să derulezi un sul. Cuvintele pot fi vocea pietrei. Incoruptibile, ele au rămas impasibile la șoaptele în chineză a generații de scribi.

Excesul lor era acum maiestuos. Caracterele clare, incizate în coloanele lor verticale, mi se par o magie deprimantă. Învățasem să vorbesc mandarina doar cu ajutorul sistemului *pinyin,* de transliterare a ideogramelor chinezești. Nu puteam să le citesc. Dar știam că fiecare caracter era discret, inflexibil. Limba nu avea nici un timp trecut sau viitor elaborat, nici gen, nici singular sau plural. În aceste săli umede și reci, părea dintr-odată mai mult un monument minunat decât un organism viu. Prinse într-un sistem neschimbat de notare a istoriei, trecutul apropiat și cel îndepărtat ar putea părea să coexiste. Durata era consemnată prin domnia împăraților sau în cicluri de șase ani. Nu exista o direcție spre viitor, nici o deschidere a secolelor, nici o ultimă zi. În schimb, exista uneori iluzia unui echilibru perfect.

Această putere mohorâtă m-a urmărit de-a lungul sălilor memoriei de granit. Am intrat într-o stare de alienare fascinată, ca și cum aș fi hoinărit printre pietre tombale. Ideogramele se înșirau în sus și în jos pe stelele lor ca niște furnici lucrătoare. Cuvântul devenise nemuritor și mort. Broaștele-țestoase gemeau sub poverile lor.

O dată, în locul unde *Cartea Odelor* avansa printr-o perdea de lespezi întrepătrunse, am auzit un sunet

înfundat. Pietrele păreau să miaune. După colț era o tânără care urmărea cu degetul un pasaj și încerca să cânte.

Trec prin câmpuri deschise, Copacii înfloresc, Căsătorită, am trăit cu tine, Neiubită, m-am întors.

— Nu-l pot cânta – doar experimentam.

Și-a acoperit gura.

— Nici în secolul al XII-lea nu-și mai aminteau cum să interpreteze cântecele Dinastiei Tang. Și cuvintele le rosteau altfel, dar nu știm cum. Fiecare poem era scris pentru a fi cântat. Dar acum avem doar cuvintele.

Femeia copia oda de pe piatră într-un carnețel.

— Îmi plac foarte mult astea. Dar toată lumea pare să le fi uitat. Oamenii nu știu ce ne-au lăsat strămoșii noștri. Îmi pare rău pentru ei.

N-am înțeles dacă îi părea rău pentru strămoși sau pentru contemporani. Însă cuvintele erau frumoase, nu-i așa? Nu era căsătorită (avea doar 22 de ani) și nici nu se întorsese. Dar cuvintele erau deja puternice, chiar dacă știam că până și semnificația multora dintre ele era controversată. Un traducător a mers până acolo încât să spună: „Nu există în aceste poeme străvechi un singur cuvânt a cărui semnificație precisă să o înțelegem”. Puteai rătăci la nesfârșit prin interpretările lor. Am lăsat-o singură cu carnețelul ei, gânditoare, iar nu după mult pietrele au început să miaune din nou.

Stela pe care o vânam era cu totul alta. Dragonii care o încununau se încolăceau în jurul unei perle în flăcări și a unui antet însuflețit. La baza și pe laturile ei, alergând ca o cavalerie ușoară în jurul coloanelor chinezești, era un scris cursiv care s-a dovedit a fi siriac. Inscripția sculptată spunea: „Consemnare a Transmiterii Religiei Vestice a Luminii Pure în China”. Și era încoronată de o cruce creștină.

Înălțată în 781 e n., piatra consemna sosirea preotului Aloban din Occident cu un secol și jumătate înainte. Acesta „a venit pe nori azurii, purtând adevăratele scripturi”, iar împăratul Taizong l-a primit, permițând traducerea cărților sale în biblioteca imperială și chiar înființând o mănăstire. „Dacă examinăm cu atenție semnificația învățăturii, ea este misterioasă, minunată, plină de tihnă”, a decretat în mod uluitor împăratul. „Este drept ca ea să se bucure de liberă trecere sub cer”. Piatra continuă – scăldată în imagini budiste și taoiste – prin a celebra Sfânta Treime, Întruparea, Nașterea Imaculată și Urcarea la cer a lui Hristos. Răstignirea, în schimb, este amintită doar criptic, iar Învierea deloc.

Am examinat scrierea siriacă de parcă aș fi putut-o descifra. Cine erau acești creștini?

S-a întâmplat în felul următor. În anul 431 e n., patriarhul Constantinopolelui, Nestorie, a susținut, împreună cu jumătate din Biserica de Răsărit, că natura lui Hristos nu era indisolubil divină, ci dual – că el era un om vizitat uneori de divinitate -, astfel încât Maria nu putea fi numită pe drept cuvânt Maica Domnului. „Nu mi-l pot imagina pe Dumnezeu ca un băiețel”, spunea el. Erezia a divizat creștinătatea. În câțiva ani, nestorienii se refugiau în Imperiul Persan și se răspândeau spre est, de-a lungul Drumului Mătăsii – și poate că acesta este motivul pentru care marea lor stelă descrie cum, la Naștere, magii amețiți de lumină au venit cu daruri din Persia.

Dar în interiorul Chinei, nestorienii s-au împuținat la fel de brusc precum sosiseră, fiind persecutați odată cu declinul Dinastiei Tang, mănăstirile lor transformându-se în ruine. Nici o urmă autentificată a bisericilor lor nu a fost depistată vreodată aici. Dacă nu ar exista stela din Xian, ți-ai putea imagina că venirea lor e un mit.

Însă cu cinci ani în urmă, la 80 de kilometri sud de oraș, un sinolog britanic a redescoperit un sit arheologic obscur numit Da Qin, „Imperiul Roman” sau „Vestul”, numele sub care erau cunoscute comunitățile nestoriene. În mod ciudat, acesta era amplasat în incinta taoistă cea mai sacră a împăraților, Vaticanul uitat al Dinastiei Tang, unde munții Qinling se deschid spre nord, pe drumul spre vest.

Reprezentantul sinologului era un om atent și tăcut. Se născuse într-un sat, dar inteligența lui silitoare îl ridicase către o altă viață. Voia să i se spună Peter. Înspre sud, dincolo de smogul și grohotișul din Xian, am mers împreună cu mașina spre niște munți pe care nu-i puteam vedea. Era la începutul lui aprilie, iar florile de „arborele prințesei” înfloriseră lila peste câmpuri. În sate, pereții caselor erau acoperiți de porumbul din anul trecut, iar afișe cu Anul Nou încă atârnau la porți. O dată am ajuns în spatele unui camion plin de oameni îndoliați, cu capetele legate cu bentițe albe, care aruncau pe drum bani simbolici, ca niște flori. Depășindu-i, în față ni s-au deschis câmpurile goale și pâlcuri de tufăriș însuflețite de marmote de culoarea nisipului.

Apoi valurile de umbră ale munților au început să se reverse peste câmpie. Drumul nostru se răsucea pe la poalele verzi ale dealurilor. Aerul era curat, ca după ploaie. China devenise minunată. În timp ce intram în Trecătoarea spre Vest, exilați și negustori imaginari treceau pe lângă noi din sens opus. Dintr-odată, Peter a spus:

— Iată Da Qin!

Pagoda se sprijinea de cețurile muntelui. Dealuri acoperite cu grâu se arcuiau în jurul ei în terase verzi, iar plopii din văi păreau ușoare tușe de pensulă. Totul era complet nemișcat: un vis cu model de sălcii al Chinei rurale. Doar această pagodă mai rămăsese, mi-a spus Peter.

Cele șapte niveluri de culoare crem ale sale, cu acoperișurile tivite cu iarbă, se ascuțeau către un turn canelat. Avea o grație singuratică. Treisprezece secole o împinseseră, pieziș, împotriva vântului.

Dar în timp ce ne apropiam, s-a deslușit o imagine și mai clară. Ceea ce păruse fragil în spațiile dintre dealuri era de fapt extraordinar de solid și de 30 de metri înălțime, strivind totul în jur: un altar rustic, două ferme. Supraviețuitor singuratic din vremea Dinastiei Tang – o bibliotecă de mănăstire, probabil -, ea trăda o comunitate cândva opulentă.

M-am plimbat multă vreme pe pământul plin de făgașe de lângă ea. Un călugăr și o călugăriță, budiști, păziseră acest loc ani de zile. Acum ea zace sub pământ – potrivit pietrei tombale, a trăit 116 ani -, în timp ce el avea grijă de mormântul ei, dar înnebunise. Dar dacă Da Qin fusese budist, spunea Peter, templele ar fi fost probabil orientate pe direcția nord-sud, pe când platoul era orientat de la est la vest. Era acoperit cu o țesătură de flori galbene traversată de fluturi negri; exista și o livadă de kiwi, iar călugărul plantase niște usturoi. În partea estică a pagodei, morții nestorieni așteptaseră probabil în mormintele lor venirea lui Hristos dinspre soare-răsare. În cealaltă parte este posibil să se fi aflat biserica. Dar se poate ca nici săpăturile să nu ducă la vreo concluzie. Mult timp după ce creștinismul a fost reprimat, în 845, budiștii și-au răspândit acolo propriile temple. În 1556, un cutremur a golit situl de ultimii locuitori. Acum un îngrijitor păstra cele câteva fragmente ieșite la lumină: niște motive decorative din lut pictate în verde crom, o aripă de piatră ruptă.

Ușile pagodei erau blocate – din cauza cutremurului, dar și a reparațiilor. Ipsosul de culoarea porumbului se decojea de pe cărămizi. Dar cineva sprijinise pentru mine,

pe un perete, o scară imensă, care ajungea până la al treilea etaj, și pe ea m-am urcat ezitant și am intrat înăuntru. Prin tunelul ferestrei, simțind sub mâini piatra netedă și uscată, m-am târât până într-o cameră mare. Lumina se estompa. Undeva suspinau porumbeii. În fața mea, lângă colțul peretelui și uimitor de palidă în semiîntuneric, o statuie de ghips de trei metri înălțime era căzută între cărămizi. Aureolată de frunziș și de munți, silueta ei fusese redusă la o pereche de picioare înclinate într-un mod misterios. Acolo unde ghipsul fusese smuls, smocuri de paie încă se mai vedeau în lut, iar un cui din lemn ieșea în afară gol. Partea de sus a trupului nu lăsase nici un contur acolo.

Doar picioarele – o gambă întinsă și un genunchi îndoit – se odihneau, cu o elocvență formală. Erau îmbrăcate în pantaloni largi, prinși sub genunchi, după moda persană, iar tivul unei tunici scurte supraviețuise deasupra.

Încă nu se știa cine era această siluetă deasupra căreia se arcuia spuma unor dealuri taoiste. Sinologul credea că este Fecioara Maria, care, într-o postură bizantină, se apleca deasupra Copilului ei. Îți puteai chiar imagina, în ghips, umbra unui braț acoperit care ținea ceva. Sau poate este izbăvitoarea budistă Guanyin, întinsă în această poziție numită „pace regală”, odihnindu-și brațul drept în față, ca o mângâiere. Sau poate nici una, nici alta.

Peter se strecurase alături de mine și, împreună, am urcat scările de lemn spre etajele superioare. Pe podeaua de deasupra, un val de ghips sculptat adăpostea ca într-o raclă o siluetă în repaus, mai distrusă decât cealaltă. Iar mai sus, aproape de etajul din vârf, un nor dens de polen plutea în aerul nemișcat. La una dintre ferestre au apărut munții Qinling, revărsând un cântec de păsări; de la o altă fereastră, prinsă în propriul ei deal acoperit de copaci, se vedea mănăstirea taoistă din Lou Guan Tai, care adusese sfințenia în regiune.

Îmi imaginam că, în anii de toleranță, taoiștii trebuie să-i fi privit uluiți pe creștini. Se pare că nestorienii nu au fost niciodată pe gustul chinezilor prin felul în care abordau moartea și învierea zeului lor complicat. Dar împărtășeau cu taoismul o credință în puritatea înnăscută a sufletului. Erau egalitariști și mai degrabă ascetici, vegetarieni, refuzând sclavii. La fiecare revărsat de zori se adunau la auzul toacei lor de lemn și, periodic, se dedau misterioasei lor Euharistii: căci „la fiecare șapte zile avem întrevedere în rai".

Peter considera creștinismul profund străin, deși lucra pentru un sinolog creștin. Ghemuit alături de mine la fereastra cea mai de sus, se minuna de istoria plină de miracole și de labirintul său teologic. Uneori, liniile frunții i se adunau între ochi, întrebător, iar el adopta o concentrare nerăbdătoare de student. Aceasta era arma pe care o avea mereu pregătită: mintea care îl ajutase să progreseze.

— Mama mea a fost budistă, a spus el, dar tata era funcționar în sat. Întotdeauna a fost puțin mai rece, mai sceptic. Ca și mine, a mai zis el ducându-și mâna la piept.

Dar mi-a arătat, pe trei cărămizi separate, urmele unui scris foarte mărunt, încă netradus. Era în relief – probabil marca unui zidar – și ar fi putut fi un nume în siriaca stricată, limba liturgică a Bisericii de Răsărit. În timp, m-am gândit eu, acest indiciu ca o pânză ar putea descâlci întreaga pagodă. Peter nu ar fi ghicit cine fusese autorul inscripției. Pur și simplu fusese lăsată în urmă: o semnătură minusculă, provocatoare.

În 845, nestorianismul a fost interzis în China. Pe măsură ce legăturile lui de supraviețuire cu Persia s-au subțiat, s-a regrupat spre vest, de-a lungul Drumului Mătăsii, fortificându-se în oazele din deșertul Taklamakan

și făcând prozeliți în rândul mongolilor. În secolul al XIII-lea, sub domnia lui Kubilai-Han, a luat un nou avânt, stingându-se însă odată cu prăbușirea dinastiei acestuia. Secole mai târziu, misionarii iezuiți au găsit în China o populație izolată care, fără să-și dea seama, făcea semnul crucii asupra mâncării.

Urci un drum pietruit, pe sub copaci plini de cicade. E aproape întuneric. Nimic nu-ți spune că intri în Vaticanul unei credințe cândva mărețe. În spatele tău, pagoda Da Qin a revenit la fragilitatea ei singuratică, pe fundalul munților. În față se află sanctuarul taoist de la Lou Guan Tai, pe care împărații parveniți ai Dinastiei Tang, al căror sânge era mai mult barbar decât chinez, l-au adoptat drept altarul lor ancestral, acoperind dealurile din împrejurimi cu capele.

În curând te pierzi prin curțile și altarele lui. Trepte deteriorate urcă și coboară prin porți circulare („porți ale Lunii"), către terase înconjurate de ziduri cenușii. Aerul este plin de miros de tămâie, dând impresia de abandon. Acoperișurile își scutură țiglele, iar vântul poartă gunoaiele pe alei. Înăuntrul sălilor tronează divinități monstruoase, de basm, care resping orice gând, orice semnificație. Imens și viu colorat, însuși Lao Zi, „Bătrânul Înțelept" – care, conform legendei, a pus bazele taoismului în secolul al VI-lea î e.n. -, se află în spatele altarului său, cu cascada albă a bărbii bifurcându-i-se spre talie. Este posibil ca el, de fapt, să fi fost nu atât un om, cât un nume pentru un compendiu de înțelepciune: un panteism mistic, credința pustnicului.

Însă calea lui s-a pierdut. Călugării trăiesc nepăsători în chilii cu ornamentații din lemn, înșirate de-a lungul curților. Sunt palizi și tineri. Părul le este prins pe cap în cocuri strălucitoare, iar bărbile le sunt îngrijite. Îmbrăcați în negru și cu șoșoni albi, par o rasă aparte: oameni subțiri cu ochi lunecoși.

Peter îi disprețuiește.

— Religia a decăzut foarte mult. Aici nu e ceva care să semene cu budismul, nici măcar cu creștinismul. Sunt doar 10.000 de astfel de călugări în toată China. Unii dintre ei sunt infractori, cred. Se alătură sectei ca să scape de lege. Își duc cât de cât traiul, apoi dispar din nou.

Deci până aici a decăzut viziunea lui Lao Zi. În jurul filosofiei lui nepământene – Tao era atât cale spirituală, cât și cunoaștere transcendentală – a existat întotdeauna o abundență de zeități magice și bizare, precum și o obsesie a nemuririi. Până și aici o ghicitoare murmură deasupra unei hărți astrologice, iar călugării păstrează o piatră hexagonală – când e lovită, sună ca metalul – pe care zeița Nuwa i-a dat-o lui Lao Zi în timp ce ea repara cerut.

Sub templul Reginei-Mamă a Vestului, care păstrează piersicile nemuririi în munții Kun Lun, unde urma să merg, privesc în sus la o uriașă din ghips vopsit. Altarul ei este învălmășit cu flori de hârtie, câteva sticle vechi și o pungă cu chifle aburinde. Uriașa flutură o piersică într-o mână, o jumătate de lună în cealaltă, iar gura ei cât un vârf de ac este înecată în gușe multiple.

— Aceasta și mie mi se pare ciudată, spune Peter. Nu știu ce-i cu ea.

Începe să se întrebe cu glas tare ce este caracteristic pentru această religie – pentru creștinism este iubirea; pentru islam, probabil dreptatea -, după care își încruntă sprâncenele și nu știe ce să creadă. Atunci ce înseamnă asta pentru un compatriot secular al lui Confucius? mă întreb eu. Privirea neutră a Reginei-Mamă ne fixează prin perdelele baldachinului ei. În cele din urmă, Peter spune:

— Integritate.

Din cauza lipsei de integritate în lume, se pare, Lao Zi – dacă a existat – s-a urcat pe un bivol negru și s-a pregătit să

părăsească definitiv China. Corupția vieții de la curte, se spune, l-a îmbolnăvit. Aici, în Trecătoarea către Vest, cu două milenii și jumătate în urmă, un paznic l-a văzut venind – o „poartă a Lunii” din cărămidă cenușie încadrează priveliștea – și l-a convins să se oprească. Într-o singură noapte, înțeleptul și-a rezumat doctrina pentru posteritate în *Tao Te Ching,* biblia taoistă. Apoi a urcat din nou pe bivolul său negru și a dispărut în vest.

Dar poate că aceasta era o metaforă a morții.

După aceea, secole la rând, când noi credințe soseau de-a lungul Drumului Mătăsii, oamenii se întrebau dacă erau cu adevărat credințe străine sau dacă nu cumva era vechea înțelepciune a Chinei care se întorcea acasă.

▫ 3. ▫
Mantra ▫

În timp ce trenul în care mă aflam își croia drum spre vest, depărtându-se de Xian, urmând caravanele dispărute de-a lungul fluviului Wei, satele din cărămidă și țiglă erau învăluite în flori de păr și inflorescențele de un mov aprins ale „arborilor prințesei” sau erau încercuite de linii concentrice de legume protejate sub folii de plastic, astfel încât jumătate din câmpuri păreau acoperite de zăpadă. Pretutindeni în jurul nostru, pământul labirintic fusese sculptat de nisipurile purtate de vânt ale Mongoliei, revărsându-se spre sud de-a lungul epocilor. Ore întregi, ne-am răsucit și am trecut prin tuneluri ce străbăteau platourile. Terase cu grâu și rapiță se înălțau în ravene sau atârnau deasupra noastră, pe stânci, de un verde strălucitor.

Ne-a luat 15 ore să parcurgem 800 de kilometri. În vagoanele de „clasa a doua” ale chinezilor săraci, țăranii stăteau înghesuiți printre grămezi de bagaje, moțăind unul pe umărul celuilalt, ronțăind gustări și bând ceai verde. Dacă, în urmă cu ani de zile, coridoarele erau patinoare de scuipat plin de scrum și împânzite de trupuri întinse, acum erau doar presărate cu gunoaie și cu sacoșele țăranilor și agenților de vânzări aflați pe drum. Strigatul, scuipatul, fumatul, chiar și holbatul la străini se reduseseră într-o oarecare măsură. În schimb, printre studenți și familii aflate în vacanță, bebelușii dolofani ai politicii „un singur copil” tronau în toată splendoarea, gângăvind și urinând în olițe ținute în mână.

Dar în timp ce viram spre nord, intrând în coridorul Gansu, care se arcuia înspre Xinjiang, pustiul Asiei interioare a umplut ținutul cu premonițiile lui. Satele

păreau să se dezintegreze în timp ce ne apropiam de ele, cu pereții de cărămidă preschimbați în noroi. Păreau aproape abandonate. Morții lor zăceau sub movile, pe pământurile lor. Totul părea pe jumătate construit sau în descompunere. Încet-încet, câmpurile s-au îngustat, iar dealurile s-au transformat în praf nețters. Crestele lor aglomerau canioanele în trepte compacte, până când am început să șerpuim printre zigurate. Uneori apăreau sate-peșteră, cu terase însămânțate cu grâu timpuriu deasupra lor, iar câțiva copaci încununau înălțimile. Apoi totul – sate, canioane, câmpuri – s-a transformat în maroniul monocrom al loessului purtat de vânt. Pământul era sculptat ca o prăjitură moale. Sub noi, fluviul era argilă lichidă, de culoarea ciocolatei cu lapte, tulburându-se între stâncile despicate de ploaie în ravene aprige. Deasupra acestui spectacol întunericul a coborât brusc, iar trenul nostru a devenit un șarpe sclipind în pustiu.

În Lanzhou, înțepenit de nesomn, am coborât din tren în China pe care mi-o aminteam. Un roi de oameni pișicheri și negricioși au început să se agite în jurul meu – Huang mă prevenise în legătură cu această categorie de nevoiași -, iar mulțimile care defilau pe trotuare păreau mai aspre, mai sărace. Nu am văzut nici un străin. Mergeam pe cele mai poluate străzi din China. Căci Lanzhou era o gheenă industrială, construită după victoria comunismului pentru a insufla viață economică în nord-vest. Acum, cele trei milioane de locuitori ai lui se întind, cale de 25 de kilometri de-a lungul Fluviului Galben, printre rafinării, uzine textile și chimice, pe sub dealuri înnegrite de mine. Străzile cele mai lungi dispăreau în smog, ca deasupra unei prăpastii. Mașinile înghițeau benzină la 30 de pence litrul. Toată lumea scuipa și horcăia.

Cu 20 de ani în urmă mă împrietenisem aici cu un tânăr profesor și voiam să-l revăd. Pe vremea aceea, Mouli era

cuprins de o tristețe permanentă. Se născuse la țară, la marginea Mongoliei Interioare, iar în tinerețea sa, în timpul Revoluției Culturale, când milioane de burghezi erau alungați la sate, se atașase de fiica unui funcționar exilat.

Se spunea că chinezii nu iubesc. Observatori ai ierarhiilor lor de familie au scris că singura tandrețe adevărată există între mamă și fiul ei. Alții au insistat că nici măcar cuvântul „iubire" nu există în limba chineză. Și este adevărat că nici atotcuprinzătorul *ai,* nici binevoitorul *ren* nu se traduc prin vreo pasiune necondiționată.

Dar Mouli, în ignoranța lui de țăran, s-a îndrăgostit profund și violent. În satul lui sumbru, fiica palidă a funcționarului, care suferea de insuficiență cardiacă, a apărut ca un spirit pur. Iar ea a răspuns cu tandrețe iubirii lui. După încheierea Revoluției, când părinții ei au dus-o, plângând, înapoi în est, nimeni nu i-a luat locul în inima devenită insensibilă a lui Mouli. Imobilitatea socială din China acelor ani i-a despărțit în mod inevitabil. Ea a devenit profesoară de liceu în Tangshan, în timp ce el s-a străduit să urmeze facultatea de litere și a început să progreseze.

După ce l-am întâlnit prima oară mi-a scris o scrisoare deopotrivă dulce și amară. La vârsta târzie de 33 de ani, se hotărâse să cedeze presiunii familiei și să se însoare. Când l-am văzut, în anul următor, i-am cunoscut soția, o asistentă medicală rumenă de 26 de ani, de un devotament îndobitocit. Dar el o trata ca pe o servitoare, regretând grosolănia ei rurală – uneori, mi-a mărturisit el, visa fără speranță la cealaltă.

Toate acestea s-au întâmplat cu mult timp în urmă, iar acum, când am ajuns la facultatea lui, nu aveam nici o idee ce aș putea găsi. Mă aștepta la poartă. În fracțiunea de secundă dinainte să-l recunosc, am văzut un necunoscut

îndesat și solid, cu un păr extrem de stufos, sprâncene și buze groase ce aparțineau, gândeam eu, unui tip chinezesc din nord. Dar în clipa următoare, spre uimirea mea trecătoare, această siluetă consistentă se contopise cu tânărul pe care mi-l aminteam, iar Mouli îmi zâmbea.

Vechea noastră prietenie ne-a învăluit. Ironia amuzantă pe care încă mi-o aminteam îi întrerupea vorbirea cu buzele țuguiate și tăceri caustice, deasupra unui val de sentimente calde. Numai că acum Mouli evoluase către o autoritate subtilă – era decan asociat al facultății sale -, iar părul lui avea fire argintii.

— Hai acasă, a spus el.

Ultima oară îl văzusem într-o cameră strâmtă, monopolizată de un pat conjugal solid, cu simbolul fericirii duble atârnând încă deasupra lui. Acum ocupa un apartament cu patru camere, în care soția lui mi-a ieșit timid în întâmpinare. Un televizor mare, la care nu se uita nimeni, se afla în sufragerie, iar pereții erau acoperiți cu suluri caligrafice și fotografii înrămate cu peisaje rurale din Anglia.

Ea avea încă strălucirea întunecată pe care el o disprețuise cândva. Trăsăturile ei erau imprimate ca o mască și regulate pe fața ei latră, însă era drăguță în felul ei, cu o gură plină, ochi blânzi și părul pieptănat acum pe spate, ca o teacă sclipitoare. Vechea ei atitudine servilă dispăruse. Studia dreptul. Fiica lor adolescentă, plecată la școală, voia să arate ca mama ei, a râs Mouli, trecând o mână depreciativă peste propria lui față de țăran. Ea l-a convins să-și ia o vestă înainte să iasă afară – puloverul lui se rosese la coate -, iar ochii lor s-au întâlnit cu un sentiment oarecum de afecțiune. Înainte nu se uitase niciodată la ea.

Am străbătut o universitate transformată, față de clădirile mohorâte pe care mi le aminteam. Locurile pentru studenți se triplaseră, iar alături de terenuri de sport și un parc acum se înălțau blocuri noi. Cu mâinile lui groase și trupul necizelat, Mouli părea blestemat cu un sânge sau o istorie mai aspre decât cei din jurul lui.

— Studenții sunt foarte diferiți acum! Pun chiar și întrebări în clasă! Noi nu îndrăzneam niciodată să facem asta!

Aceștia treceau pe lângă noi cu zâmbete deferente: tineri slăbănogi, cu păr lung, și fete cu chipuri catifelate. Mergeau îmbrăcați în treninguri, iar uneori se țineau de mână.

— Și toți știu chineza standard, a spus Mouli. Asta este adevărata schimbare. Au învățat-o de la televizor, chiar de pe internet. Acum treizeci de ani, pe când eram în sat, îmi amintesc că atunci când soseau acolo oficialii nu înțelegeam o boabă din ce zicea fiecare.

Acum avea un birou de două ori mai mare decât vechea lui garsonieră, presărat cu mai multe fotolii și o masă rotundă, pe care se aflau două computere. Doar podeaua de ciment ne mai amintea că suntem în China, cu un lavabou într-un colț și o priveliște a Fluviului Galben scufundat printre suburbii. Mouli ocupa acest spațiu cu oarecare mândrie și un aer de efemeritate. Postul de decan rămăsese vacant aproape trei ani, deoarece secretarul de partid al facultății blocase ocuparea lui. Însă colegii lui Mouli îl considerau deja „decanul nostru”, iar el era iubit de profesorii mai tineri, am simțit asta, din cauza ireverenței lui înnăscute.

Însă obsesia lui actuală trăda un conservatorism profund. Căci lucrul de care el – profesor de engleză – se temea cel mai mult era răspândirea limbii engleze. Pentru

profesorii din orice facultate, spunea el, chiar și de matematică și de istorie a Chinei, cunoașterea limbii engleze devenise obligatorie. Iar asta se întâmpla în toată China.

— Am putea la fel de bine să adoptăm America cu totul! Cu președinte și cu toți senatorii! Să-i aducem aici! Și ce ar face pentru noi? Nimic. Pentru că mințile noastre sunt diferite, modelate într-o limbă diferită. Și asta nu se va schimba.

Privea în gol de la fereastra biroului său.

— Deja China e un mare șantier de reconstrucție!

Peste tot, de-a lungul fluviului, se înălțau clădiri albe, fiecare având alături o macara.

— Problema este următoarea, a spus Mouli. Nu poți descrie viața chinezească în limba engleză. Pentru că nimic nu poate fi tradus cu adevărat. Nici cultura, nici politica, nici măcar aspectele cotidiene. Cuvintele nu se potrivesc. Nu există concepte.

Scria un amplu articol pe această temă – care avea să-i aducă dușmani – în revista universității, intitulată *Drumul Mătăsii*.

— Temelia limbajului este gândirea. Cum putem noi să gândim în engleză?

În timp ce vorbea, îmi aminteam, cu vagă uimire, universitatea în care mă rătăcisem în urmă cu 20 de ani. Pe vremea aceea încă își revenea de pe urma Revoluției Culturale, când profesorii fuseseră persecutați pentru că dețineau un roman englezesc, o casetă cu muzică occidentală, o scrisoare din străinătate. Unde era, mă întrebam, bătrânul profesor condamnat la zece ani ca gunoier al facultății pentru că poseda o Biblie?

Mai presus de orice, mi-l aminteam pe blândul Yu, profesor de literatură engleză, al cărui trup fusese zdrobit

pentru crime de care nu auzise vreodată. Venisem cu un baston alb telescopic pentru fiica lui. Amândoi orbeau: ea din cauza unui cancer din copilărie, el din cauza desprinderilor de retină provocate de bătăile primite în timpul Revoluției. La despărțire, îmi spusese că poporul său avea să cunoască un viitor mai bun, născut din epuizare și o nouă rațiune. Acum acel viitor sosise, iar puterea lui impredictibilă se răspândea în întreaga națiune. Chiar și atunci Yu era plăpând, murmurând un rămas-bun sub un fragment din poemul său preferat: o strofă de Li Bai, pe care nu o mai putea citi. Nu am întrebat, acum, ce se întâmplase cu el.

Vezi apele Fluviului Galben aruncându-se din cer.

Se rostogolesc spre mare și nu se întorc niciodată...

Am luat cina cu colegii lui Mouli în seara aceea, într-un restaurant destul de select. Era îmbucurător să-l vezi într-un rol semioficial, cu fața încă schimonosită de o farsă amuzantă și agitându-și mereu bețișoarele. Cu mult timp în urmă, când scrisesem despre el, îl mutasem, pentru a-l proteja, în alt oraș. Acum nu mai era în pericol. Prezida banchetul asemenea unui rege binevoitor, distribuind delicatese și propunând toasturi. Lângă mine, soția lui era îmbrăcată într-un sacou verde care îi venea bine și pantofi cu vârful răsucit. Încă se mai uita la el din când în când, ca dintr-un exil mut, dar nu mai eram tentat să-l întreb despre trecut sau despre profesoara palidă din Tangshan – dacă mai era acolo sau dacă mai știa ceva despre ea. Acum era mulțumit, m-am gândit eu, și nu era întotdeauna bine să-ți aduci aminte. Călătoria lui de la pasiune la stabilitate fusese însăși călătoria Chinei.

Lângă mine, de cealaltă parte, Mouli plasase o profesoară tânără, ca pentru a ilustra noua dezrădăcinare a Chinei. Avea o înfățișare aproape europeană, cu păr lung și

cârlionțat și ochi rotunjiți prin operație estetică. Familia ei se afla într-un oraș îndepărtat. Era îmbujorată de la vinul de orez. De-a lungul întregii cine mi-a aruncat propuneri și intimități aiurite. Odată dispărute reținerile tradiționale, se părea că nu mai rămânea nimic. Degetele ei mi se plimbau pe umeri, pe coaste.

— Mergi în Yongehang? Îmi place să călătoresc... E greu să găsești pe cineva de treabă... Nu aș putea veni cu tine? Du-mă la Yongehang!

Era serioasă, sentimentală și pusă pe confidențe.

— Știi, aș prefera să fiu copil. Lucrurile devin prea complicate după aceea. Nu vreau să fac alegeri. Vreau să mă duc înapoi... ia-mă cu tine!

— Am deja o parteneră.

— Dar nu este aici. Ce faci după aceea? Poate mergem undeva...

În sfârșit, grupul nostru s-a ridicat în picioare, pe neașteptate, cum fac chinezii când se termină banchetul. În timp ce ne îmbrățișam unii pe alții la despărțire, Mouli și soția lui mi-au pus în brațe un cadou: o cămașă de la Eternal New Fashion Co. – potrivit etichetei – făcută din „cel mai ales material european, menită să satisfacă criteriile modei de astăzi”.

Apoi mi-am amintit, surprins de trecerea timpului, cum, cu ani în urmă, înainte să mă duc iarna spre nord, Mouli și soția lui îmi cumpăraseră una dintre mantalele matlasate și țepene purtate de-a lungul răsturnărilor de la începutul Revoluției. M-a încălzit de-a lungul asprei mele călătorii către capătul Marelui Zid și încă atârnă, adunând molii, în apartamentul meu din Londra, ca un fragment de istorie chinezească, din cea mai crudă și mai tulbure perioadă, o parte din suferința lui Mouli.

Hotelul meu era o rămășiță tristă a anilor '60, cu un ring de dans de duminică unde cuplurile valsau unisexual sub luminile slabe, pe o muzică plăcută. De pe veranda mea de la etajul 21, Lanzhou se estompa într-un smog gălbui pe care zgârie-nori și furnalele îl străpungeau ca niște vapoare care se scufundă. Dedesubt, claxoanele câtorva mașini răsunau slab și pierdut. Soarele întârzia deasupra, ca o portocală bolnăvicioasă, iar în depărtare, munții cicatrizați înșirați de-a lungul Fluviului Galben închideau orizontul.

Hotelul aspira muncitorii deveniți mai mobili și mici oameni de afaceri. Prostituatele locale erau atât de insistente, încât, cu un gest deloc cavaleresc, mi-am deconectat telefonul. Polițiștii stăteau de pază tolăniți în hol, iar un tabel de pe masa mea avertiza cu privire la costul deteriorării dotărilor hotelului, de la distrugerea unui pat dublu la ciobirea unei oglinzi. Această listă meticuloasă transforma vandalismul în recreație. Petele de pe tapet te puteau costa 5 dolari pe o zecime de metru pătrat, iar petele de pe covor – 10 dolari (cele care puteau fi curățate), 50 de dolari (cazurile grave). Nu m-am putut abține să-mi imaginez cine știe ce țăran grosolan în acest magazin de porțelanuri fine, șterpelind un dop de cadă (5 dolari) și desfigurând niște tablouri (eram de acord, 3-8 dolari), apoi pierzându-și controlul și atârnându-se de stelajul pentru bagaje (80 de dolari) și dărâmând ușa (120 de dolari), înainte de a sparge toaleta (200 de dolari) și a se preda poliției din hol.

Singurul meu vizitator aici – o cunoștință întâmplătoare din Anglia – m-a luat la el acasă. Hongming locuia într-un bloc șubred construit în anii '50. În oraș, țiglele lor albe și crăpate și tocurile ferestrelor plesnite se iteau pretutindeni, iar intrarea se făcea pe scări ce urcau în spirală pe lângă uși de fier și vizoare. Hongming era căsătorit de 20 de ani, dar fața lui latră era încă aceea a unui

băiat. Făcea filme documentare, iar apartamentul lui era plin de tehnologie. Dar, alături de DVD-player-ul său, de laptop și fax, rafturile erau ciudate cu artefactele lor lamaiste. Inscripții în piatră zăceau alături de cornuri ceremoniale. Erau amintiri ale unei povești de dragoste, căci Hongming se îndrăgostise de Tibet. Vorbea despre asta – și despre orice altceva – cu o efervescență neobosită, ca și cum ar fi fost în pragul vreunei anarhii interne.

— Vrei să-mi vezi filmul?

Apoi mi-a pus înregistrarea video a documentarului pe care îl făcuse, cu o pasiune fascinată, despre Tibet. Era primul dintr-o serie despre care spera ca într-o bună zi să apară la televiziunea locală. Aparatul lui de filmat se fixase asupra acelor ceremonii și obiceiuri magice cu o empatie fascinată, întârziind asupra celor care se roagă în nisip, pe malul cursului superior al fluviului Yangtze, asupra bibliotecilor încastrate în pereții pietrelor sacre, de la un capăt la celălalt.

— Am fost invitat să-l prezint la un festival de film din Santa Barbara, mi-a spus el, și am reușit să merg. Am fost uluit să-l găsesc pe Dalai Lama acolo. Nu știam ce avea să spună. În timp ce au prezentat filmul, nu îndrăzneam nici măcar să mă uit la el. Doar la sfârșit l-am privit.

Hongming și-a mușcat buza.

— Iar el plângea.

Soția lui a apărut din bucătărie cu găluște și un vin de Tianshui. Părea chiar mai tânără decât el.

— I-am spus lui Dalai Lama: ar trebui să vă întoarceți în țara dumneavoastră, a spus Hongming. Iar el a răspuns: poporul dumneavoastră nu va permite lucrul ăsta.

Hongming a turnat vinul.

— Și nu mai era nimic de spus.

Chiar și acum, eram mai aproape decât s-ar fi crezut de teritoriul tibetan. La doar 160 de kilometri spre vest, munții Qilian adăposteau mănăstirea lamaistă Labrang, unde speram să ajung, apoi se înălțau către pășunile din Qinghai, ale cărui platouri se rostogolesc, fără să se spargă, din Lhasa către sud-vest. Hongming avea acces la fotografii aeriene din satelit ale întregii regiuni din nordul nostru și am încercat să-mi urmăresc traseul pe ele – din Labrang către oaza Dunhuang, apoi din nou spre vest, peste întinderile alarmante de pustiu galben, 1.600 de kilometri, până la Kashgar.

— E periculos, mi-a spus el.

O vreme am discutat dilemele acestui traseu, după care, din senin, Hongming a spus pe un ton poznaș:

— Ar trebui să te speli pe picioare.

— Ce?

Picioarele-mi erau întinse în mod grosolan în față, marinate în ciorapi groși și adidași. De cât timp le suporta? Unii chinezi sunt foarte sensibili la mirosuri, știam asta. Am privit în jos, exasperat. Aveau de mers aproape 11.000 de kilometri. Poate că uzbecii vor fi mai înțelegători, afganii, iranienii...

Apoi Hongming a spus:

— E un fel de terapie. Spălatul chinezesc tradițional al picioarelor.

Douăzeci de minute mai târziu mă aflam într-un salon de masaj, în timp ce două fete drăguțe, în sacouri de brocart verzi și eșarfe albe, ne scoteau încălțările. Unele dintre aceste locuri nu sunt ceea ce pretind că sunt, dar acesta era. Picioarele ne-au fost cufundate în lighene cu infuzii fierbinți de plante medicinale, apoi bătucite și frământate până au devenit un fel de piure roz. Laba piciorului – spune tradiția chinezească – este un

microcosmos al trupului, având propriile organe – plămâni, inimă, rinichi; și în timp ce îngrijitoarea mea îmi toca tălpile cu degete ca niște baghete de oțel, am început să cred lucrul ăsta. Picioarele mele aveau migrene și atacuri de cord. Fata mi-a zâmbit dulce. „Picioarele străine sunt atât de mari!”

Între timp, la un televizor suspendat care transmitea știri financiare, Edward Cheung de la China Assets Management discuta despre perspectiva acțiunilor străine împreună cu Brian Chu de la Associated Trading Department. M-am prefăcut că mă relaxez ca un om de afaceri important, dar fata a început să-mi smulgă degetele de la mână din încheieturi. Pocneau ca niște focuri de pistol. Când am privit către Hongming, acesta stătea tolănit în fotoliul său, în timp ce torționara lui își vedea de treabă, cu fața segmentată de un zâmbet hedonist și cu ochii închiși.

— Ești fericit? m-a întrebat el. Ești fericit, nu-i așa?

Apoi:

— Vrei să-l cunoști pe Buddha cel Viu?

— Da, am răspuns automat.

Nu aveam nici o idee despre ce era vorba. Știam doar că nu e asta.

Apoi fata și-a mutat atenția asupra degetelor mele de la picioare. Uitasem că am atât de multe. Acestea au suferit de atacuri cerebrale și de apoplexie. Încă o vreme, ea a imprimat un tatuaj de oțel în gambele și tibiile mele, apăsând cu încheieturile degetelor în scobiturile tălpilor mele, încruntându-se puțin. Apoi, exact când Brian Chu își definitiva teoria privind rezervele valutare străine, totul a luat sfârșit. Fetele mi-au păstrat ciorapii din greșeală sau ca amintire, iar eu am plecat împleticit, împreună cu Hongming, sub luminile tremurătoare ale orașului.

Un Buddha cel Viu este cea mai înaltă formă de sfânt lamaist. El este ales nu prin descendență, ci prin divinație, pentru că este reîncarnarea multor Buddha anteriori, moștenitor al unei sfințenii purificate. Dalai Lama este cel mai înalt dintre acești aleși, iar în China și în Tibet mai există și alții; dar Beijingul se teme de ei ca de niște centre ale naționalismului tibetan, așa încât sunt mutați, pe jumătate secularizați, și ascunși.

Buddha cel Viu din Tianshui locuiește într-un mic apartament dintr-o incintă păzită a Universității Populare a Minorităților Naționale, unde predă budismul. Iar acolo, presupun, a fost neutralizat în siguranță de autorități. Mă întâmpină cu un calm apăsător, așezându-mă pe o canapea tapițată cu flori chinezești, în fața unui bol ceremonial cu fructe. Emană o putere fermă. Poartă niște papuci pe care scrie „Sport". Capul lui ras continuă unitar un gât de taur, iar sprâncenele se opresc la jumătatea arcului lor natural, punctându-i fața cu o expresie de surpriză amabilă. În fundal zăresc o buclă de păr strălucitor în timp ce soția lui se retrage, iar două fiice adolescente întârzie în ușă ca să ne privească. Una este negricioasă, efervescentă; cealaltă, înaltă și sfâșietor de frumoasă. Buddha cel Viu le zâmbește, iar ele dispar. Doar ocazional ochii lui se îndepărtează clipind de ai mei, ca și cum un gând sau o întrebare îl perturbă pentru moment.

Îl întreb cum a pornit pe această cale dificilă, cine l-a ales și de ce. Răspunsurile lui sunt liniștite și măsurate, ca și cum s-ar fi născut în această stare și nimic nu s-ar fi schimbat vreodată.

— Conform obiceiului, noi îl identificăm pe Buddha cel Viu după cel care a murit anterior. Asta se face prin farmece, poate prin rugăciune, și prin modelele lacului-oracol de lângă Lhasa. Eu am fost ales de învățătorul ultimului Panchen Lama...

Și adaugă, fără să clipească:

— Iar acest lucru a fost confirmat de guvernul chinez.

Privirea mea este cea care se apleacă în fața privirii lui.

— M-am născut în același an ca și Buddha dinainte – asta e important. Eram doar un băiat, trăiam cu părinții mei, când grupul de căutători a ajuns în zona mea. Un vecin le-a spus data nașterii mele, iar căutătorii m-au luat cu ei la templul din Tianshui. Am fost ales dintre alți o mie.

— Ce ai simțit când ai fost luat de acasă?

— Eram doar un copil. Nu am simțit nimic.

Îi cercetez chipul. A uitat? Sau am uitat eu? Cu ani în urmă, cu mintea plină de clișeele psihologilor, urmărisem uluit cum copiii dintr-un orfelinat din Beijing se jucau împreună fără nici o urmă din tensiunea occidentală.

— Ce au simțit părinții dumneavoastră? îl întreb.

— Ei nu voiau să plec. Erau țărani. Voiau să-i ajut la câmp.

Privește în jos, spre mâinile lui.

— Cu toate acestea, am plecat. Dar la 17 ani a trebuit să plec din nou. Venise revoluția comunistă, iar călugării erau peste tot desființați. La început, am continuat să studiez. Apoi, în 1964, guvernul mi-a ordonat să mă căsătoresc. Voiau ca și călugării să fie asemenea celorlalți oameni.

— Aveți o familie minunată.

— Mulțumesc, a spus el zâmbind ușor.

Budismul se străduise dintotdeauna să-și justifice prezența aici, știam asta. Confucianismul și comunismul se promovaseră reciproc în societate – fie prin pietate filială, fie prin progres social -, însă budismul propovăduia salvarea personală. Destinul lui era abandonarea iluziei. Iar societatea era un miraj.

— Dar lucrurile personale sunt importante și pentru noi.

Buddha cel Viu privește spre ușa pe care ieșiseră fiicele lui.

— La urma urmei, viața aceasta este singura în care vor exista vreodată relațiile actuale. Astfel că trebuie să facem în așa fel încât ele să fie reușite. În viața următoare voi avea alți părinți, iar copiii mei nu se vor naște ai mei, poate că nici măcar nu mă vor cunoaște, iar soția mea va fi soția altcuiva. După moarte, familia nu te poate urma.

Desigur, nu fusese salvat de aceste valori budiste.

— În timpul Revoluției Culturale am fost foarte zbuciumat. Gărzile Roșii detestau ideea unui Buddha cel Viu. Patru mii au venit să mă prindă. Am fost bătut atât de rău, încât am zăcut trei luni, cu trupul sfărâmat.

Își atinge brațele și genunchii.

— Și în timp ce mă băteau îmi spuneau: „Te înșeli! Te înșeli! Te înșeli!”, iar eu spuneam: „Da, da, mă înșel, mă înșel!”.

Izbucnește brusc în râs: nu râsul chinezesc încordat, ci o întâmpinare nemuritoare a nebuniei lumești.

— Și în tot acest timp știam în sufletul meu că mă îndreptam spre un alt loc, pe propriul meu drum. Dar n-am spus nimic. În timp ce zăceam întins pe spate, am compus o gramatică tibetană în minte, iar peste câțiva ani am scris-o. Așa am supraviețuit.

Aceste confruntări puteau fi deosebit de îngrozitoare. În esență, erau bătăi în grup – un calvar de batjocură și tortură – administrate uneori de o gașcă de vecini și până mai ieri prieteni. Pe măsură ce intimidarea și teroarea se intensificau, tot ce spunea victima era blestemat și negat, până când dispărea orice urmă de respect de sine. Mărturisirile forțate puneau în mișcare lichidarea sinelui. Rușinea îi împingea pe mulți la sinucidere. Dacă victima își repudia familia, un alt pilon al individualității se prăbușea.

În timp, dacă suferea o reformare mai profundă a gândirii, prefăcătoria de a fi rușinat putea distruge ea singură convingerea nevinovăției sale, asemenea unei măști care devorează fața. În acest scenariu, victima tânjea să fie vinovată, căci altfel lumea însăși ar fi fost dată peste cap. Era învăluită de o vinovăție stranie, atotprezentă. Devenea propriul său acuzator, propria sa crimă. Iar opera era încheiată.

Dar ședințele de luptă erau adesea prea rapide și prea bruște pentru ceva mai mult decât o prefăcătorie improvizată. Mărturisirile țipate erau asemenea unor scene teatrale, iar persecutorii jucau și ei un rol dinainte stabilit – statul scrisese scenariul. Însă un milion de oameni au murit. Acum, după aproape 40 de ani, retorica pare la fel de străvezie precum un simplu refren. Și adesea, ca în cazul lui Buddha cel Viu, ceva din miezul victimei rămâne neviolat.

— După asta, a spus el, am fost trimis la țară ca să lucrez printre țăranii dintr-o regiune în care fusesem Buddha. Am stat acolo 12 ani.

Vorbește fără amărăciune sau autocompătimire.

— Apoi, în cele din urmă, am fost numit aici. Iar acum predau religie studenților tibetani. Am chiar și o casă lângă templul din Tianshui, și de multe ori merg acolo, pentru ceremonii. E un loc minunat. Mediul este veșnic, spune el – acum ar putea foarte bine să se adreseze unei clase -, așa încât trebuie să avem grijă de el. Noi venim și plecăm, dar el rămâne. Deci acum este fericit? După Revoluția Culturală, totul este fericit.

Fiica lui cea mică a întredeschis puțin ușa, dar e trădată de un cățel care se năpustește înăuntru, aleargă în jurul camerei și iese din nou. Buddha zâmbește larg și indulgent.

— Și da, îi pot ierta pe acei tineri, pentru că întreaga Chină înnebunise pe vremea aceea.

Izbucnește din nou în râsul lui sceptic.

— De sus până jos, nimeni n-a scăpat – nici înalții oficiali, nici membrii de partid, nici Buddha cel Viu, nici muncitorii obișnuiți. Toată China, înnebunită! Iar acum îmi scot din cap vremea aceea.

Scoate din fruntea lui un vierme imaginar.

— Pur și simplu o uit.

Nu știu dacă această iertare provine din compasiunea budistă sau din altceva. Revoluția Culturală a fost pusă pe seama unei mâini de conspiratori – așa-numita „Bandă a celor patru" -, dar apoi țara a început să uite. În mod tainic, falia trecutului străbătea întreaga societate – fiecare unitate de muncă, fiecare sat, uneori chiar familie -, însă tăcerea s-a așternut asupra ei.

În timp ce vorbesc cu Buddha cel Viu, iertarea lui îmi induce o îndoială paradoxală. Îmi dau seama că vreau furie, vreau acuzare și imposibilitatea de a înțelege. În dogma occidentală, sănătatea psihică depinde de recunoașterea trecutului, de a ajunge la o împăcare. Amintirea este catharsis. Dar în cele din urmă, pentru Revoluția Culturală aproape toată lumea a fost victimă, toată lumea a suferit. Poate că a-ți aminti ce ai făcut sau ce s-a făcut înseamnă a-ți aminti o altă persoană, dintr-o altă existență. Iar a alege iertarea înseamnă a alege viața.

*

Autobuzul în care mă aflu înaintează șerpuit prin ținutul prafului sculptat. Dealurile ne înconjoară și se încolăcesc în jurul nostru, apoi se nivelează într-o vale înaltă în care un afluent al Fluviului Galben și-a netezit albia, transformând-o într-un pavaj spart. Din satele împrăștiate, autobuzul se umple cu musulmani Hui, ale căror femei au fața acoperită cu dantelă neagră sau verde-

închis; și în curând orașele se umplu de bonetele lor înalte și albe, ca și cum, în mod inexplicabil, mii de bucătari ar merge pe străzi cu bicicleta sau cu cărucioare de mână. În timp ce mergem spre vest, minaretele moscheelor, din care nici unui muezin nu i se îngăduie să-i cheme pe credincioși, se înalță ascuțite deasupra acoperișurilor, cu foișoare și colonade fantastice, sau stau ca niște jucării filigranate de-a lungul înălțimilor care ne umbresc în drum spre Labrang.

Apoi, dintr-odată, dincolo de Linxia, dealurile de loess au dispărut, iar văile devin mai abrupte, din piatră. Un tânăr călugăr urcă în autobuz, precum și păstori tibetani zâmbitori cu pălării de fetru zimțate. Umerii unor munți nevăzuți coboară spre noi din nori. La un moment dat, niște polițiști opresc autobuzul și suntem coborâți toți pe marginea drumului, în timp ce un om dă cu dezinfectant pe podeaua acestuia. Virusul SARS a erupt în Xian, la est de noi. Chinezii care au mai rămas își pun măști albe. Tibetanii continuă să zâmbească.

În curând trecem printr-un coridor abrupt și cețos. Râul curge mai repede, mai pur, de culoarea jadului palid. Munții se închid. Am traversat o graniță nemarcată pe nici o hartă, îndreptându-se spre platourile Tibetului. Stupele budiste se întind pe dealuri asemenea unor sfârcuri, în timp ce steaguri de rugăciune flutură în curțile caselor și foșnesc pe pășuni, deasupra unor tumuli. Din loc în loc, departe pe panta vreunui deal, acoperișurile etajate ale unei mănăstiri coboară în cascadă deasupra zidurilor albe. Apoi drumul se dezintegrează într-un făgaș de pietriș. În lumina apusului, pantele sunt imprimate cu contururile unor iaci adormiți, iar zăpada cade într-o tăcere moale și străvezie.

Cobor în noaptea și frigul din Labrang. Sunt încă la peste 500 de kilometri de frontiera tibetană. Lumina scade pe strada pe care magazine Hui și chinezești s-au înființat dincolo de orașul mănăstirii de dedesubt. Tălpile mele

scrâșnesc în zăpadă, părând ușoare și singuratice, iar de undeva din întunericul de deasupra – asemenea unui zeu bătrân care își drege vocea – răsună răgetul unui corn. După care erupe o exuberanță familiară: anticiparea copilărească a intrării în necunoscut, în ceva cu totul diferit. Trupul îți devine mai ușor și palpită. Noaptea se umple de clădiri aproape închipuite și de glasuri pe care nu le înțelegi. Experiența nu e lipsită de solitudine și o teamă rudimentară, deoarece nu știi unde duce drumul și cine se va afla acolo.

În realitate, străzile se golesc, iar eu traversez un canal plin de gunoaie și intru în cartierul budist neluminat, ajungând din întâmplare la casa de oaspeți a mănăstirii. Este o curte cu camere goale, plină de copaci înghețați. În afară de îngrijitor, reușesc să-i văd doar pe pelerinii păstori mergând greoi de la o ușă la alta, imenși pe fundalul zăpezii, încotoșmănați cum sunt în hainele lor. Camera mea are un pat de lemn și o găleată pentru a aduce apă de la cișmeaua comună. O sobă cu cărbuni trimite un coș șubred printr-o gaură din tavan. Un bec atârnă de un fir. Camera costă 50 de pence pe noapte. Mă întind sub o pătură umedă și ascult pocnetul slab și casant al crengilor de afară, pe măsură ce se așterne zăpada.

Mănăstirea a fost înălțată în urmă cu trei sute de ani, sub patronajul prinților mongoli locali. Fortăreață a sectei Pălăriilor Galbene, de care aparține Dalai Lama, ea a devenit una dintre cele șase mari lamaserii ale lumii tibetane. Programa era liberală în felul ei, influențată de șamanismul unor nomazi locali, dar înrădăcinată în meditație și teologie, precum și în medicina și matematica budiste. În 1959, când tibetanii s-au ridicat împotriva Chinei și Dalai Lama a fugit, ea adăpostea deja 4.000 de călugări.

Au urmat arestările și expulzările în masă. Biblioteca de 10.000 de manuscrise a ars din temelii. În timpul Revoluției Culturale, jumătate din templele ei au fost demolate. Abia în 1980 mănăstirea s-a redeschis, prudent; treptat, călugării au început să se întoarcă, iar neofiții au venit din Tibet, Qinghai, Mongolia Interioară. Acum erau peste două mii, iar în zăpada din zori urmele de ghete ale pelerinilor se înșirau deja de la hostel înspre vechile lor sanctuare. Mi-am curățat dinții cu zăpadă. Cișmeaua comună era înghețată. Toaleta era un șir de găuri deasupra unei gropi, unde m-am lăsat pe vine într-un rând de păstori joviali, ale căror fețe arse de vânt schițau zâmbete. Unul purta un medalion de argint al tânărului Dalai Lama, pe care l-a ascuns din nou în faldurile hainei sale.

Afară, fulgi de zăpadă continuau să cadă. Pe cerul albit, munții lăsau doar urmele pietrei lor, asemenea unor șabloane spânzurate în aer. Am urmat o potecă arcuită – plină acum de zloată – dintre zidurile frățiilor călugărilor. Nu se auzea decât picuratul zăpezii topite de pe cornișe și clipocitul apei din canalele deschise. Dintr-odată, în fața mea un grup de pelerini au căzut în genunchi. În celălalt capăt al aleii ce se întindea între chiliile călugărilor, înceţoșate în zăpada care cădea, am văzut departe – asemenea fundalului dintr-o piesă de teatru sacră – crestele templelor aurite care sclipeau lângă munți. Acestea se înălțau cu fațade de un roșu aprins, apoi ajungeau la țiglele verzi și mușchi, în timp ce dincolo de ele cele mai îndepărtate altare se îngrămădeau în sus, într-un val de acoperișuri aurii. Sub acest oraș ireal, mantiile purpurii și mov ale călugărilor pluteau înainte și înapoi.

Dar pe măsură ce mă apropiam de ele, clădirile se separau în săli construite grosier și porți ca de fortăreață. Înălțimea lor era o iluzie. Fațadele distinctive – un roșu aprins de oxid de fier – erau construite din mănunchiuri de

ramuri compactate, lungi și uscate. Acoperișurile erau pline de grifoni aurii, căprioare din Benares, Roți ale Legii. Garguie cu dragoni priveau răutăcios de sub cornișele lor. Totul era pământesc, viu, straniu.

Sub arcadele sălii de filosofie – cel mai mare dintre temple -, 300 de călugări așteptau relaxați într-un conclav, înveșmântați în purpuriu și încununați cu pălării ca niște creste galbene de cocoși. Cei tineri erau zgomotoși într-un mod nevinovat, tropăind și înghiontindu-se unul pe altul. M-au salutat într-o chineză aspră și au cerut noutăți despre Dalai Lama. Afară, se băteau cu bulgări de zăpadă. Dar un călugăr superior le-a făcut semn să intre în grupuri în altar, iar de acolo rugăciunile guturale se ridicau ca un zumzet de albine sau o mantră murmurată în somn.

M-am strecurat în sanctuarul de lângă ei, încercuit de alei de stâlpi. Cu douăzeci de ani în urmă, sala fusese măturată de un incendiu – o defecțiune electrică, spuseseră călugării -, iar acum era luminată doar de licăritul lămpilor cu unt și de lumina rece care se pierdea prin porticuri. Călugării se împuținaseră în semiîntunericul sanctuarului, ghemuiți în jurul învățătorilor, în semicercuri întrerupte. Am intrat singur. Stâlpii erau înveliți în stofă, ca și cum ar fi fost vii, și se estompau, întunecați, în luminișuri de culori sintetice. O mie de Buddha mici și identici acopereau pereții laterali, iar în colțul cel mai izolat, stând pe nori și tronuri de lotus, un șir dublu de sfinți reîncarnați umpleau întunericul cu puterea lor visătoare. Degetele lor țineau în sus flori și clopote sau fulgere în echilibru. Lămpi cu unt de iac și sute de lumânări ardeau într-o zonă de foc portocaliu. Aici stăteau Bodhisattva multiformi, ființe binecuvântate care își amânaseră intrarea în nirvana pentru a-i salva pe ceilalți. Întemeietori ai mănăstirii cu fețe aurii și pălării ascuțite de vrăjitori și demoni păzitori – fețele în echilibru ale morții – dansau cu coliere de cranii sau capete tăiate.

Peste tot divinitatea se ramifica și prolifera – capete nenumărate, brațe multiple -, iubind, împărțind moartea sau manifestând indiferență. I-am privit fix, cu o nedumerire detașată, la fel cum un lama ar putea rătăci printr-o biserică. Aerul duhnea a unt rânced.

Pe un altar am observat trei fotografii. Înfățișau ultimele trei încarnări ale lui Panchen Lama, al doilea ca sfințenie după Dalai Lama. Ultimul era un băiat cu obraji rozalii, cu o pălărie ascuțită.

Unde era acum? am întrebat.

— Cred că în capitala chineză, mi-a spus un călugăr tânăr, evitându-mi privirea.

Panchen Lama cel ales fusese luat de chinezi, fără a mai fi văzut vreodată. Îl înlocuiseră, în mod cinic, cu unul de-al lor.

Și unde era Buddha cel Viu din Labrang? am întrebat.

În Lanzhou – mi-a spus călugărul, nefericit -, la Ministerul Religiei. Deci și el fusese neutralizat. Călugărul mi-a făcut semn să mă apropii.

— Aici, a spus el puțin disperat, îndrumându-mă către alte statui, sunt doi dintre cei mai importanți filosofi budiști.

— Cine sunt?

— Îmi pare rău... a spus el părând descurajat. Nu știu.

De cât timp era acolo?

— Am venit acum 12 ani, dintr-un sat din apropiere. Aveam 14 ani.

— De ce ai venit?

— Pentru că așa au vrut mama și tatăl meu. În momentul acela nu știam nimic. Apoi lumea a devenit stranie pentru mine. Totul era foarte ciudat. Nu înțelegeam absolut nimic.

Vorbea ca și cum nici acum nu înțelegea. Părea mult mai tânăr decât vârsta lui: un tânăr timid, cu o umbră de mustață.

— Ne rugăm mult timp, de trei ori pe zi. Putem studia toată ziua sau doar o oră sau două. Nu se termină niciodată.

Am ieșit afară, în labirintul mănăstirii, urmărind mugetul cornurilor. Am încercat să intru în curți închise, în săli interzise. Palatul lui Buddha cel Viu, spuneau călugării, era încuiat de ani de zile. Relicvele predecesorilor lui zăceau sub stupe aurite. În alt templu, acești Buddha ancestrali fuseseră sculptați, într-un mod foarte complicat, în unt de iac pentru Anul Nou budist: sfinți foarte colorați care aveau să se topească odată cu venirea verii. O singură dată am văzut o fotografie a lui Dalai Lama – făcută înainte să fugă, a spus un călugăr, astfel încât rămăsese ca atunci: un chip senin, dintr-o epocă a păcii.

De-a lungul galeriilor cu roți de rugăciune și pătrunzând printre toate altarele, pelerinii defilau cu o devoțiune încăpățânată și lacomă: tibetani și mongoli de la câmpie, cu părul încâlcit și sălbatic, misterios de fericiți. Mantiile lor până la glezne, tivite cu blană de râs sau de vulpe, îi transformau în uriași cu manșete și betelii strălucitoare. Pomeții li se umflau sub pielea arămie, ai femeilor fiind uneori stacojii și jupuiți de vânt, ca și cum ar fi fost dați cu ruj. Adeseori hainele le alunecau de pe umeri, iar mânecile enorme li se târau, nefolosite, pe pământ. Apoi mantiile femeilor se deschideau întâmplător, lăsând să se vadă un arsenal de bijuterii din coral și turcoaze, iar de centuri atârnau pandantive de argint. Părul le cădea până la talie, în două cozi sclipitoare, prinse sus cu agrafe de argint.

Ce vedeau ei? La ce se așteptau? Tropăiau cu o euforie viguroasă. Pentru ei, divinitatea era pretutindeni. Puteai s-

o atingi cu mâna. Învârți o roată de rugăciune, aprinzi o lampă cu unt și ceva se punea în mișcare. Bătrâni înțelepți și matroane micuțe loveau încet cu fruntea în porțile templului și mângâiau eșarfele votive care atârnau acolo. Respirația perpetuă a rugăciunii lor, *Om mani padme hum,* suspina asemenea unor bătăi încete ale inimii. Unii se întindeau cu totul pe jos, într-un zăngănit de brățări, își trăgeau trupurile înainte, către mâinile lor întinse, se ridicau, se prăbușeau din nou, iar uneori înconjurau în felul ăsta templele sau întreaga mănăstire, cu palmele jupuite, cu hainele mânjite de noroi, într-o stare de grație nepământeană.

Zăpada de aprilie cobora dinspre munți. Dimineața devreme, în timp ce mă apropiam de frățiile zidite, auzeam înălțându-se incantații din diferite curți, dar de multe ori nu le puteam localiza și mă plimbam fără țintă printr-un oraș murmurător. Apoi ghetele negre de pâslă ale călugărilor, înghesuite în portalul unui altar, le trădau prezența, iar eu îi întrezăream aliniați pe marginea coridoarelor, pierduți în rugăciune, cu glugile mantiilor trase pe cap, pentru a se apăra de frig. Din când în când, incantațiile lor se opreau încet, iar firul lor era susținut de mormăitul grav al unui singur lama; apoi sporovăiala vibrantă începea din nou și un stareț suna dintr-un clopot sau bătea în niște cimbale micuțe, iar neofiții intrau alergând cu ceainice, ca să umple din nou cești le călugărilor.

Între timp, pelerinii străbăteau calea sacră. Pe o distanță de trei kilometri, traversau o galerie intermitentă de roți de rugăciune – peste 1.000 – care umpleau mănăstirea cu huruitul și scâncetele neîncetate ale rugilor. Uneori întregi colonade de cilindri de aramă erau puși să geamă și să suspine împreună, în timp ce pelerinii mai voinici treceau pe lângă ele. De multe ori aceștia își

învârteau propriile roți de rugăciune manuale. Cu fiecare rotire a cilindrului, invocările scrise dinăuntru se trezeau și se incantau singure către cer. M-am trezit și eu să le învârt, ca un fel de respect, iar femeile bătrâne râdeau, în timp ce galerii întregi licăreau de rotirile lor.

La capătul fiecărei arcade, un cilindru de rugăciune mai mare de un stat de om se înălța în propria lui încăpere, iar la fiecare rotire lovea un clopoțel. În una din aceste camere, un călugăr înalt și tânăr, sprinten și agitat, m-a întrebat de unde eram și care era religia mea. I-am răspuns, puțin rușinat, într-o mandarină nesigură, că nu eram budist, dar lui părea să-i facă plăcere că învârteam roțile, iar după fiecare galerie mă aștepta și-mi mai punea o întrebare. Lucram în Anglia sau în China?... Deci călătoream... Eram singur?...

Uneori drumul se abătea spre temple în care globuri de alamă suprapuse se învârteau fără zgomot, ieșind apoi din nou spre galerii. Iar călugărul zăbovea întotdeauna afară, așteptându-mă.

— Cu ce te ocupi?... Ai văzut și alte locuri budiste?

— Da. Nepal, Sri Lanka...

Nu puteam să elimin din vocea mea tonul de scuză. Era imposibil ca ele să însemne pentru mine ceea ce însemnau pentru el. Călugărul a pornit în tăcere. Ghetele lui lipăiau pe lespezile imense, lustruite, ale arcadei.

— Ai fost în India?

Apoi mi-am dat seama care era intenția lui. Era mereu precaut, așteptând întotdeauna până eram singuri.

— Da, am spus eu. La Bodh Gaya și Sarnath.

Leagănul budismului.

Poate că silueta lui fragilă, neliniștită și rezervată, era cea care îl făcea să pară imaterial pe lângă ceilalți călugări,

trecător. Sau poate, mă gândesc acum, era din cauză că nu voia să se afle deloc acolo.

— Și pe unde pleci? mă întrebă el.

— Prin Kîrgîzstan, Uzbekistan...

S-a încruntat. Nu știa pe unde erau. Dar acum drumul nostru urcase deja, într-un arc liniștit prin spatele mănăstirii, aproape de coasta dealului, iar noi priveam în jos, în pustietate, către labirintul cu ziduri albe al lăcașurilor monastice și către ferestrele cu obloane ale templelor. Așezat pe un zid de deasupra lor, călugărul și-a desfăcut mantiile, în soarele slab. Privirea lui trăda o încredere ezitantă.

— Ai fost la Dharamsala?

— Nu. Dar am prieteni care au lucrat acolo pentru Dalai Lama. Oamenii spun că e un om bun. Inteligent, spiritual.

Trist, șoptind:

— Da.

Și-a lăsat capul în jos. Țeasta lui rasă abia dacă avea o umbră neagră.

— Dar e interzis să-l iubești.

Șoimi cu aripi negre treceau razant pe lângă acoperișurile templelor de dedesubt, în timp ce deasupra noastră, răspândite asemenea unor stupuri pe coasta dealului, erau mici chilii pentru meditație, abandonate. L-am întrebat:

— Când ai venit aici?

— Acum 12 ani. Am vrut să fiu călugăr de când aveam zece ani.

— De ce?

— Așa simțeam eu. Îmi plăcea haina.

Privește spre mine, fără să zâmbească, cu aceiași ochi și aceleași buze arcuite ca ale acelor Buddha pe care îi

slujește. Apoi, vrând parcă să fie sigur, mă întreabă:

— Voi, în Occident, sunteți în favoarea lui Dalai Lama, nu-i așa?

— Da. Îl considerăm șeful budismului vostru.

Fața lui s-a deschis într-un zâmbet tibetan ars de soare.

— Vreau să plec de aici! Am un frate mai mare la Dharamsala. A trecut în India acum 11 ani. Vreau să-l urmez! Și amândoi părinții mei la fel. Tatăl meu e țăran, dar acum a rămas fără lucru. Vrem cu toții să plecăm.

— Cât de ușor este să faci asta?

— Pot să trec prin Tibet în Nepal. Dar pentru asta trebuie să fii puternic și să ai niște bani. Dar alții au făcut-o, iar eu nu mai pot sta aici. Lucrurile merg prost între chinezi și poporul meu. Vreau să plec. În India, oriunde.

— Sunt mulți dintre voi care simt la fel?

— Unii.

Zâmbetul lui dispare.

— Toți îl iubesc pe Dalai Lama.

Un grup de pelerini trec într-o goană de mantii stropite cu noroi.

— Dar nu am reușit să-l sun pe fratele meu decât de două ori în 11 ani.

Înapoi în casa de oaspeți, ascuns printre cărămizile din spatele sobei, îmi lăsasem telefonul meu prin satelit – o legătură de salvare defectuoasă cu Occidentul, pe care abia dacă o folosisem. Acum putea să arate de ce e în stare. Apelurile lui ar fi nedetectabile. I-am propus să-l folosească, iar el a acceptat cu nesiguranță și o urmă de uimire. Așa că am continuat să mergem pe poteca de sub deal, eu puțin în fața lui, în timp ce sub noi mănăstirea plutea supranatural sub acoperișurile ei aurii.

În siguranța casei de oaspeți, unde doar câțiva pelerini zăboveau, călugărul s-a așezat în camera mea, privind în gol, în timp ce eu am ieșit în curte, încercând să formez numărul fratelui său. După o vreme, am primit un mesaj că numărul era nealocat. Am încercat din nou, cu același răspuns șters. Călugărul stătea în continuare pe patul meu, ca în transă, vertical printre carnețelele și lenjeria mea călduroasă. Însă avea numărul gărzii de corp a lui Dalai Lama, a spus el – omul lucra cu fratele său. Așa că am încercat și acest număr – dar tot fără nici un rezultat. Simțeam o tristețe din ce în ce mai mare. Mi-am imaginat că doar câteva cifre suplimentare ne despărțeau de realizarea contactului, dar nu le puteam ghici.

Când am revenit în camera mea, călugărul se juca cu un inel de chei decorat cu un autobuz londonez, pe care mă gândisem să-l dau vreunui copil; dar i l-am oferit lui: orice era occidental părea să-l consoleze. A dat din cap încet, și l-a făcut dispărut pe sub mantiile lui.

Nu mai era nimic de făcut. Numerele erau ieșite din uz, și-a dat el seama, iar aflarea acestui nou obstacol i-a accentuat deprimarea. Așa încât i-am promis că-l sun pe fratele lui din Anglia, cumva, să-i transmit un mesaj – și ne-am strecurat înapoi pe străzile mănăstirii, neștiind ce să mai spunem. O ninsoare ușoară cădea din nou, încețoșând templele și cerul cu aceeași uitare rece. În timp ce umblam în tăcere pe alei, el a început să-și târâie picioarele și și-a înfășurat mantiile în jurul feței, izolându-se.

— E în regulă să fii văzut mergând cu mine? l-am întrebat.

— Nu, nu-i nici o problemă.

Alta era problema, mi-am dat eu seama, care-l irita – iar în timp ce el și-a încetinit pasul, eu am trecut încet în fața lui, și cum nu se grăbea, ne-am îndepărtat încet-încet unul

de altul, până când s-a pierdut în mulțimile mov și purpurii ale celorlalți și în zăpada tot mai deasă.

Porțile imense s-au deschis și, pentru o clipă, ivindu-se din întunericul de tămâie, l-am întrezărit pe Maitreya, Buddha Viitorului, asemenea unei păpuși enorme înghesuite într-un dulap. În timp ce trăsăturile aurite se dezvăluie deasupra, sus, un grup de pelerini se aruncă la pământ, neîndrăznind să-și ridice din nou privirea, murmurând rugăciuni învățate demult.

Privesc în sus, prin aburii lumânărilor care plutesc și duhoarea untului de iac. Chipul enorm nu mă vede. Ochii cu pleoape grele privesc, inexplicabil, în jos. Statuia este împodobită cu buze de un roșu aprins și urechi lungi, simbolizând înțelepciunea. Acest titan impasibil – în concentrare profundă, oracular – indică modul în care era conceput Maitreya în vechime. În mâinile lui stau lucrurile supreme. Într-o epocă necunoscută – peste 10.000, 100.000 de ani -, el va renaște pe pământ pentru a salva toate ființele vii.

Dar, asemenea tuturor mesia din alte culturi, el a generat revolte. Au izbucnit răscoale țărănești în numele lui, conduse de lideri care pretindeau că sunt reîncarnarea lui Maitreya: oameni cu dorințe failibile și destine mult prea muritoare. În epoca Dinastiei Tang, se pare că această zeitate indiană periculoasă a fost reprimată, reapărând secole mai târziu ca zeitate minoră domesticită, pe deplin chineză: un hedonist gras, râzând, înconjurat de copii mici. Acest „Buddha râzând” întruchipează un ideal lumesc: un stomac plin și multe progenituri. El stă ghemuit în ușa templelor chinezești și este năpasta magazinelor de curiozități. Aici, doar tibetanii își amintesc de promisiunea austerului său strămoș.

În josul templului, pelerinii se ridică în cele din urmă în picioare, acoperiți de praf, și îndrăznesc să-și ridice privirile spre Maitreya. Încă în picioare, mă simt enervant de profan. Dar văd valuri de mătase căzând de pe umeri aurii și răsucirile dragonilor de aur de pe coroana sa. În spatele lui înflorește o aură de lumină cu modele complicate și opt Bodhisattva încercuiesc sala, în jurul lui. Apoi porțile se închid zăngănind și imaginea dispare.

▫ 4. ▫
Ultima poartă de sub rai ▫

În lungul coridor Gansu, care se arcuiește la capătul Marelui Zid, aerul plutește întunecos, plin de praful deșertului Gobi. Cu ere în urmă, argila purtată de vânt s-a depus în straturi în josul munților, formând povârnișuri de culoarea chitului crestate de făgașe verticale și străbătute de ravene. Spre vest, lanțul muntos Qilian, înălțându-se către platourile Tibetului, licărea prin pâclă, în flancuri de piatră gălbuie.

În josul acestui pustiu aluneca o autostradă nouă. Cu 18 ani în urmă, parcursesem anevoie acest drum, pe un frig aprig, într-un tren plin de țărani Hui. Acum un autobuz elegant înainta prin sălbăticie, iar eu stăteam printre comis-voiajori neîngrijiți care răcneau la telefoane mobile, în timp ce o însoțitoare servea căni cu apă fierbinte, iar la un televizor de deasupra rula un film cu kung fu.

Timp de milenii, acest coridor către Asia Centrală a atras triburi nomade către sud-est, spre inima Chinei, și a revărsat negustori și armate în celălalt sens. Era o agitație continuă. În secolul al XIX-lea, rebelii Hui, ridicându-se sub steaguri musulmane, fuseseră decimați de armele și foametea chineze. Satele încă păreau sărace și pe jumătate populate, sub cerul incolor. Până și acoperișurile din țigle dispăruseră; deveniseră pătrate și dreptunghiuri de noroi, care se fărâmițau ca biscuiții. Catâri castanii își trăgeau plugurile prin praf.

Cale de 320 de kilometri, am înaintat cu greu printre câmpuri abandonate și albii secate pline de pietriș, în timp ce pe o parte dealurile se nivelau, transformându-se în deșert, iar pe cealaltă parte munții erau luminați de zăpadă, sclipind în fața noastră într-o lamă lungă și zimțată

de lumină slabă. Am coborât pe autostrada pustie, într-o vale ale cărei capete se pierdeau în penumbră, după care am pornit-o pe un taluz către un oraș aflat la trei kilometri peste câmpuri. Nu știam nimic despre Yongehang: îmi stârnise curiozitatea din motive stranii. Din câte știam, era interzis străinilor.

La început nu se vedea nimeni. Apoi, am observat sub mine un țăran de vârstă mijlocie care stătea așezat, cu spatele sprijinit de dig, masturbându-se. Am trecut mai departe în tăcere, la vreo 20 de metri dincolo de el și deasupra lui. M-am întrebat la ce visa, sau dacă chiar visa: la frumusețea satului, poate, sau la vreo fantezie blondă din unul dintre filmele porno care circulau în secret; sau poate își amintea de soția lui. Dar am trecut de el repede, râzând puțin pe înfundate, fără ca picioarele mele să facă vreun zgomot pe cărarea de deasupra, și nu m-am uitat în urmă.

O oră mai târziu am intrat într-un orășel de țară îngrijit, prosperând misterios în pustietate. Oamenii traversau strada ca să se holbeze la mine. Alții strigau „Străin!”, evident șocați. În micul meu hotel, sistemul sovietic supraviețuise – câte un paznic cu chei la fiecare etaj; dar al meu era tânăr și distrat, privind mereu în jos, de la fereastră, către liceul din localitate, unde mici „împărați” jucau baschet. Afară era un turn cu clopot din timpul Dinastiei Ming, desăvârșit, într-o intersecție. Dar la capătul dinspre sud al orașului, vestind zvonurile care mă atrăseseră aici, se afla statuia unui mandarin flancată de un soldat roman și o matroană romană. Erau îndesați și, într-un mod ciudat, lipsiți de trăsături. Romanii aveau ochi de chinezi și erau îmbrăcați pe jumătate chinezește. Doar o inscripție îi identifica.

Era o poveste ciudată. În anul 53 î e.n., când Roma era condusă de triumviratul format din Cezar, Pompei și Crassus, iar Imperiul Chinez se extindea sub conducerea

Dinastiei Han, bădăranul și lacomul Crassus, care urmărea gloria militară a egalilor săi, a mărșăluit cu o armată de 45.000 de oameni împotriva dușmanului străvechi al Occidentului, Imperiul Persan. Dar Persia nu mai avea falangele greoaie din trecut. Fusese cotropită de o dinastie parță pe jumătate nomadă, ai cărei călăreți agili puteau declanșa o furtună de săgeți grele din galopul cailor. Când romanii au înaintat în deșertul de dincolo de Eufrat, au fost înconjurați de un nor de cavalerie. Într-un moment înfiorător, în timp ce aerul vibra de reverberațiile teribile ale tobelor din piele cu clopoței, parții au desfășurat steaguri de mătase orbitoare cu broderii aurite – ceva ce romanii nu mai văzuseră niciodată. Deși legionarii au format tradiționala lor „broască-țestoasă", transformându-se într-o carapace în mișcare de lănci și scuturi îmbinate, săgețile parte le-au străpuns armura, pironindu-le uneori brațele de scuturi și picioarele de pământ. De-a lungul a trei zile lungi și fierbinți, 20.000 de romani au murit fără să dea piept cu dușmanul. Alții au scăpat fugind înapoi peste Eufrat. Crassus a fost omorât – regele part avea să-i umple țeasta cu aur -, iar ultimii 10.000 de oameni epuizați au fost înconjurați.

Potrivit lui Plutarh, acești soldați zdrobiți au fost duși să păzească granițele de răsărit ale Parției, ca mercenari. Acolo au dispărut. În anul 20 î e.n., când Roma a făcut pace și a solicitat repatrierea lor, nici unul dintre ei nu a mai fost găsit.

Două mii de ani mai târziu, ei au reapărut în imaginația unui sinolog de la Oxford, Homer Dubs. În cronicile Dinastiei Han, el a descoperit relatarea unei bătălii a chinezilor împotriva unei căpetenii hune, la 17 ani după dezastrul roman. Chinezii consemnau uluiți cum un corp de soldați de elită apărase porțile palisadei hunilor cu scuturile îmbinate într-o formație curioasă, asemenea

solzilor de pește. După victoria chineză, credea Dubs, acești soldați – veteranii rămași ai lui Crassus – au fost printre puținii capturați; și cam în perioada aceea, în documentele Dinastiei Han a apărut o mică așezare numită Lijian, în coridorul Gansu. Era o practică obișnuită ca așezările să fie numite după cei transferați acolo, iar Lijian – probabil o alterare chinezească a Alexandriei – era sinonim cu Imperiul Roman. La puțin timp după aceea, în mod și mai bizar, locul a fost redenumit pentru scurt timp Jielu, „Captivii din furtună".

Ani de zile această idee a rătăcit pe coridoarele academiei, revenind apoi pentru o clipă în entuziasmul unui savant chinez care a murit fără să-și publice lucrarea. În 1993, un grup de arheologi care săpau lângă Yongehang, în satul Zhelaizhai, presupusul amplasament al așezării Lijian, au identificat ziduri din epoca romană. Au început să apară relatări în presa chineză locală. Se zvonea că oamenii din Zhelaizhai au păr blond și ochi albaștri. Erau foarte înalți. Practicau venerarea boului. Doi profesori de la Universitatea Lanchou au adus argumente pro și contra. După care povestea a dispărut din nou.

Micul muzeu din Yongehang era închis pe termen nedefinit; dar cineva s-a dus să-l aducă pe un îngrijitor, căruia îi spuneau „Roșcatul", în timp ce eu așteptam pe trotuar, agitat și temător. Câteva minute mai târziu, Song Guorong venea spre mine pe stradă, târșâindu-și picioarele. Pe dată mi s-a părut ciudat. O rană la genunchi făcea ca silueta lui de 1,80 m să se încline într-un șchiopătat dezarticulat, iar părul cârlionțat îi cădea pe umeri în șuvițe roșcate. Ochii îi erau ca niște migdale aprinse. Când am dat mâna cu el, am văzut că aceasta era palidă și rozalie, ca a mea. În timp ce oamenii începeau să se adune în jurul nostru, mă gândeam că fața lui e perfect europeană. Și totuși era un sătean din partea locului – stângaci și timid -,

iar dialectul pe care-l folosea făcea să nu înțeleg nimic din spusele lui.

Un trecător i-a transpus cuvintele într-o mandarină simplificată. Nu putea deschide muzeul pentru mine, spunea. Nu era autorizat pentru asta, fiind doar un simplu funcționar. Dar era adevărat, am întrebat eu, că muzeul avea un coif de două mii de ani dezgropat în zonă? Se zvonea că avea inscripționate caracterele *zhao an,* „unul dintre cei care s-au predat".

— Da, a spus el. L-am văzut.

Ar fi luptat soldații sub o astfel de legendă?

— Nu îl putem expune. E în curs de restaurare.

O vânzătoare de băuturi răcoritoare ne-a cedat cele două scaune ale ei, iar oamenii se adunau tot mai mulți. În timp ce vorbea, Guorong mi se părea din ce în ce mai ciudat. Pe fața lui lungă – cu pielea mai mult roză decât galbenă -, ochii erau mai înfundați în orbite decât ai celor din jur. Nasul lui masiv și arcuit plonja către o gură largă, cu dinți decolorați. Da, a spus el, mai erau și alții asemenea lui în satele din jur. Uneori se nășteau blonzi, devenind apoi bruneți. Nu știa de ce. Dar nu, nu existau nici un fel de tradiții legate de strămoșii lor. Totul se întâmplase cu prea mult timp în urmă.

— Dar uită-te la el! a arătat Guorong către un prieten, Luo Ying. S-a născut în Zhelaizhai, locul numit Lijian. El s-a născut chiar acolo.

Ying părea negricios și agreabil. Dar și fața lui era misterioasă. Culoarea rozalie a pielii, trăsăturile ascuțite și nasul acvilin puteau fi din nordul Italiei. Avea părut cârlionțat, iar sub sprâncenele arcuite străluceau niște ochi de un căprui deschis. În comparație cu fețele netede și galbene din jurul nostru, care zâmbeau perplexe, m-am

gândit că noi trei suntem europeni – trăsăturile noastre erau diferite între ele, dar diferite și de ale lor.

Ying avea un taxi hodorogit cu trei roți și s-a oferit să mă ducă la Zhelaizhai. Plecase din sat când avea cinci ani, a spus el; tatăl lui considerase că viața acolo e lipsită de speranță. Guorong nu avea să vină cu noi. La despărțire, când l-am întrebat despre familia lui, mi-a spus simplu:

— Poporul meu au fost romanii.

Apoi s-a retras în mulțimea care acum se revărsa de pe trotuar: mulțimea celorlalți în care niciodată nu avea să se poată pierde cu adevărat.

Taxiul lui Ying s-a năpustit peste câmpuri. O dată am traversat autostrada care urma Drumul Mătăsii spre nord-vest: un nou șarpe sclipind supranatural printre sate arhaice. Cale de 15 kilometri ne-am hurducat pe un drum de pietriș, peste deșertul cu urme de inundații. Păstori în mantii negre își pășteau oile în tufăriș. În față, umbrele munților Qilian înfloreau cenușii pe cer.

Zhelaizhai era unul dintre cele mai sărace sate pe care le-am văzut. Ne-a împrejmuit cu o pâclă galbenă de ziduri. Era aproape abandonat, cu casele rămase pe jumătate fără ferestre și ușile încuiate. Multe erau în ruină. Oamenii aveau doar câteva petece de pământ cultivate cu porumb sau orz, spunea Ying, iar câțiva creșteau oi. Nimeni nu ne-a urmărit în timp ce inspectam vechiul zid. Construit din pământ bătătorit, de trei metri înălțime, avea urme de cazmale acolo unde țăranii îl ciopârțiseră în căutare de materiale de construcții. Acum abia dacă avea 20 de metri lungime și era împrejmuit de un lanț ceremonios etichetat „Lijian”. Dar odinioară fusese impresionant: în tinerețea lui, spunea Ying, era de trei ori mai înalt și se întindea pe aproape o sută de metri.

— Îmi amintesc când au venit arheologii. Ne-au spus cum au asamblat romanii panourile de lemn pe secțiuni și au umplut spațiile dintre ele cu noroi. Așa l-au construit.

În satul din amintirile lui, copiii aveau adesea păr blond sau roșcat.

— Dar nu ne-am cunoscut niciodată istoria. Chiar și acum, știu doar ce ne-au spus arheologii.

În timp ce hoinăream pe uliți, nu era nimeni de care să-și amintească, nimeni care să ne întâmpine. Am auzit doar susurul unui canal de irigații și câțiva cocoși cântând de pe acoperișuri. O fetiță cu păr castaniu săpa în praf. Dar fratele ei avea păr negru, iar sătenii care zăboveau la ușă aveau și ei părul negru. În această mare chinezească, se părea, o genă năstrușnică ieșea la suprafață dintr-un trecut îndepărtat și îl însemna pe purtătorul ei cu marca unei lumi care altfel nu lăsase nici o amintire.

Ying umbla vioi, bucuros că această paragină nu mai era a lui. Peste tot în jurul nostru, cei rămași își țineau fânul în casele golite ale celor care plecaseră, sperând la vremuri mai bune. Apoi am ajuns acolo unde zidul reapărea și devenea mai abrupt, ca înspre o acropolă în ruină. Un pavilion doric grosolan fusese înălțat acolo de vreun oficial local și deja începea să se crape. În meterezele de argilă și pietre compactate, câteva moloane – din piatră gri și roz aflate în zonă – fuseseră cioplite pentru a încadra o ușă sau pentru a sprijini o palisadă. Ying a citit inscripția de dedesubt: „Construit de romani, sub chinezi. Au venit să cucerească Orientul, dar și-au pierdut curajul”.

Chinezii trebuie să-i fi privit pe acești combatanți barbari cu o uimire fascinată. Roma și China se ignorau reciproc într-o asemenea măsură, încât chiar și un secol mai târziu se confundau unii pe alții cu intermediarii din Asia Centrală cu care făceau comerț prin limbajul semnelor.

Aveau să mai treacă 200 de ani până când o ambasadă romană din partea lui Antoninus Pius avea să ajungă la granițele Chinei.

În timp ce examinam bastionul inform, câteva pietre cioplite – minuțios și cu emoție – m-au surprins cu o tristețe ușoară, astfel că am atins urmele șterse de daltă, într-un moment de comuniune naivă, acolo unde legionarii îmbătrâniți ai lui Crassus – neîncrederea mea dispăruse – ajunseseră în sfârșit să se odihnească și să construiască niște metereze care să le apere grupul împuținat.

Când am revenit la hotel, o falangă de oameni mascați, cu halate albe, s-au aliniat să mă întâmpine. Virusul SARS făcuse un salt la vest de Lanzhou, aducând panică și birocrație. În hol, în timp ce trecătorii se îngrămădeau să privească, am fost chestionat în legătură cu itinerarul meu, mi s-a băgat un termometru sub braț și mi s-a luat sânge din lobul urechii de către o asistentă cu un ac furișat. Aș putea fi pus în carantină, mi-au spus, dacă aveam temperatură mare. După o vreme mi s-a înmânat raportul hematologic, pe care nu l-am putut descifra, și o histogramă al cărei grafic prezenta o cocoașă mică și solitară, asemenea mormântului Împăratului Galben. Apoi toți au zâmbit, și-au cerut scuze, și-au completat formularele și au plecat. Dar eu mă temeam pentru călătoria mea.

*

Dezolarea este palpabilă, într-un ținut odată udat, mai blând, acum aproape de sălbăticie. Satele care odinioară se autoîntrețineau s-au retras în interiorul zidurilor lor albite, cu oamenii îmbătrâniți și jumătate din uși și ferestre zidite. Timp de două zile, Ying și cu mine am căutat țărani despre care se spunea că au pielea albă și părul roșcat sau sunt ciudat de înalți, în timp ce taxiul lui hodorogit ne purta pe

drumuri desfundate și peste canale de irigație de mult secate, cu porțile ecluzelor ridicate inutil deasupra lor. Adesea, singurele recolte erau florile de hârtie din cimitire, care se dezintegraseră și fuseseră purtate de vânt pe câmpuri, pentru a se înțepeni în tufișuri ca un viscol obosit. Uneori întâlneam câțiva păstori încărunțiți pe pășuni prăfoase, pe care umblau capre și oi. Seara, aceștia se întorceau în satele-fantomă. Aici ploua tot mai puțin în fiecare an, spuneau ei, nimeni nu știa de ce. Mulți abandonaseră complet regiunea și plecaseră spre orașe îndepărtate. Cei pe care Ying și-i amintea înalți sau blonzi dispăruseră și ei. Prietenul său din copilărie Liu trăia acum cine știe unde; un alt prieten era mort; iar roșcatul Yan emigrase în Xinjiang.

Dar într-un alt cătun am bătut la poarta lui Wang Zhonghu. De acum mă deprinsesem cu dezamăgirea, cu prieteni dispăruți și zvonuri care se stingeau. Așa încât chipul lui Wang a venit ca un duș rece. Avea ochi verzi-căprui, iar deasupra frunții late se revărsa un păr cârlionțat de culoarea scorțișoarei. O anumită dispunere subtilă a trăsăturilor – gura retrasă, bărbia ascuțită – îmi amintea de occidentalii pe care îi cunoșteam, iar această expresie obsedantă continua să mă perturbe din când în când, cu fantezia că ar putea începe să vorbească în engleză.

Dar acest aspect de urbanitate era un accident genetic. Cei din familia lui erau țărani cu ochi negri și dialecte de nepătruns. Agitați, ne-au lăsat singuri. El era șomer, abia împlinise 20 de ani. Curtea era dezordonată, cu rufe întinse la uscat și un motocultivator stricat. Camera principală avea un singur pat și o sobă pe podeaua de cărămidă.

— Nu știu de ce arăt așa.

Era sprinten, nerăbdător. Voia ca noi să-i explicăm lui ce e cu el.

— În satul ăsta sunt singurul cu fața asta. E ciudat. Am ochi albaștri. Cred că-i moștenesc de mult.

Așa îi considera el, albaștri. Apoi a privit spre mine, încântat:

— Și amândoi avem nasuri mari!

Mai târziu, a adus boluri cu tăieței și castraveți condimentați, la atât se limita mâncarea lor. A spus simplu:

— Suntem țărani. Recoltăm foarte puțin. Avem orz... și niște oi. Îmi pare rău.

În timp ce își aspira tăieței cu poftă, nu m-am putut abține să mă întreb dacă strămoșii lui nu trăiseră altfel. Oare vreun străbun vânjos mărșăluise în deșertul sirian și văzuse stindardele de mătase desfășurându-se deasupra acelor călăreți înfricoșători? Am privit fix în ochii lui ciudați, care sclipeau palid. Din câte știam, strămoșii lui benchetuiseră cu Cezar pe Mons Palatinus sau se minunaseră de oratoria lui Cicero. Dar în spatele lui tocurile ferestrelor putrezeau, perdelele zdrențuite atârnau de o sfoară, iar ultimele grămăjoare de castraveți dispăreau acum în gura lui.

— Tata a murit, a spus el. Dar semăn cu unchiul meu. Ochii și fața îi erau ca ale mele... ca ale tale... palide...

A arătat către o fotografie de grup de pe perete: unchiul lui era mai înalt decât ceilalți, cu părul castaniu, neclar.

Ca și Ying și Guorong, Wang voia să fie roman. Recent, un genetician din Beijing luase mostre de sânge și urină de la două sute de locuitori din zonă și făcuse teste ADN, iar 40 dintre voluntari prezentau anumite urme ale unor strămoși indo-europeni. Dar pretutindeni de-a lungul Drumului Mătăsii domnea această confuzie genetică. Timp de secole, oameni din Vest – negustori persani, poate, sogdieni și toharieni – se strecuraseră spre est, neconsemnați. Când mă uitam de la Ying la Wang, credința

mea se topea într-un labirint de posibilități. Și nimeni nu întrebase măcar cum arătau legionarii lui Crassus. Romani republicani, aceștia nu erau blonzii uriași din imaginația chinezilor, ci o grupare mai pestriță – sabini și latini din fermele de țărani liberi ai Italiei. Puțin câte puțin, în imaginația mea întristată, coiful roman al lui Wang era dislocat de o căciulă sogdiană ascuțită sau de o bonetă persană.

O oră mai târziu, Ying și cu mine bâjbâiam pe drumul spre un ultim sat, în căutarea unui țăran despre care oamenii spuneau că este blond ca orice occidental. Iar acolo, în incinta pustie a unei ferme sărace, am fost uluit să văd un bărbat cu fața albă și părul de culoarea nisipului, care s-a ridicat ușor să ne salute. Era zvelt și ciudat. Toate liniile feței sale plecau dinspre ochii de un gri perlat și gura subțire. I-am strâns mâna, cu uimire. A tresărit, în lumina soarelui. Era ca și cum părul și pielea lui supseseră toată uscăciunea acelui pământ aspru, până și sprâncenele și genele îi deveniseră albe ca platina. Casa lui era cea mai săracă din câte văzusem, goală sub un acoperiș de stuf despicat. Un pat *kang* tradițional, din cărămidă, încălzit de dedesubt iarna, stătea pe o podea de pământ bătătorit. Un televizor mic și stricat era singurul lux, iar pe un perete era fixată o singură fotografie în culori – o foaie ruptă dintr-o revistă, înfățișând un peisaj cu păsări dintr-un ținut mai blând decât acesta.

Mama lui în vârstă s-a apropiat ușor de noi, cu o cană de ceai verde – tot ce aveau – și multă vreme chipul ei s-a învârtit și a fluturat în fața mea, încercând să mă focalizeze. Ochii ei licăreau, mici, într-un peisaj foarte șters. Și totuși, fiul ei extenuat avea doar 34 de ani, mi-a spus el, iar mama lui era de aceeași vârstă cu mine. La ei, dialectul rural repezit devenise un flux incomprehensibil de consoane aspirate. Auzeam doar: „Munca e grea aici...

multe lucruri sunt dificile... pentru agricultură ai nevoie de noroc...”. Iar o dată mama lui, privind spre el cu o tandrețe străveche și neajutorată, a spus:

— Înainte ochii lui erau foarte albaștri, dar acum e bolnav...

— Doar el e așa, a spus Ying energic. Nu știe de ce. Oamenii spun că strămoșii lui trebuie să fi fost străini.

Bărbatul stătea alături de mine pe *kang*, cu mâna lui aspră și răsucită, cu unghii crăpate, lângă a mea. Adesea se lăsa tăcerea. M-am întrebat în legătură cu paloarea mâinii lui, cu venele ei albe. Până și în venele mele sângele era cu mult mai complex decât aș fi putut eu să știu. Vocea lui se auzea slab, răgușit. Uneori mă privea cu un fel de blândețe uimită, ca și cum am fi putut fi rude. Mama lui continua să plutească prin fața noastră cu ceainicul ei, umplând din nou cănile smălțuite. Mi-am imaginat sentimentul ei că, într-un anumit fel, eu puteam fi salvarea lor. Nu mai puteam suporta să-i privesc. Mă gândeam: nu ar fi trebuit să venim. O dată, întorcându-se spre mine, ochii miopi ai bărbatului s-au umplut de toată disperarea lui în timp ce îmi spunea:

— Nu vrei să mă iei cu tine în Anglia?

Dar simțeam că ceva nu e în regulă. Pielea lui avea pete maronii, iar sub ochi îi atârnau pungi înroșite, cu marginile roz. Încheieturile mâinilor erau albe și descuamate, lângă ale mele. Era, desigur, albinos. Și totuși, într-un anumit mod confuz, el se gândea că aparține Europei, Romei, deși nu știa unde fusese Roma.

— E bolnav, a spus Ying. Are probleme cu ochii.

La despărțire, cu un sentiment de vinovăție, i-am oferit bani, sub pretextul că sunt un cadou pentru medicamente. Până și acest bărbat lovit de sărăcie a ezitat o clipă din decență, apoi a acceptat o mică sumă echivalentă cu venitul

pe mai multe luni, iar chipul său a schițat un zâmbet chinuit.

*

Peste noapte căzuse zăpada. Albise câmpurile și topise străzile din Yongehang. În timp ce plec, munții constituie o confuzie glacială spre vest. Microbuzul trece pe lângă orășele învăluite în flori de măr și peste miriștea unor pășuni unde odată păștеau turmele de cai imperiali, cu zecile de mii. În curând, departe spre est, apar meterezele sparte ale Marelui Zid. La început nu sunt decât bucăți mari și cuburi izolate, întinzându-se, întunecate, deasupra zăpezii ca un șir de vagoane de tren disparate. Forturile în ruină au lăsat de-a lungul lui urme fantomatice. Mai târziu, parapeții încununați cu turnuri de semnalizare trasează o linie aproape unitară deasupra câmpiei, cu aleile garnizoanei încă clare de-a lungul coamei lor.

La 160 de kilometri dincolo de Yongehang, în orașul Zhangye, legendarul loc de naștere al lui Kubilai-Han, un templu vechi de 900 de ani adăpostește cel mai mare Buddha culcat din China. Acesta e adormit, nevizitat în semiîntunericul lui, cu ochii larg deschiși, întins pe mai bine de 30 de metri. Zâmbetul lui e cât un stat de om. Nu este un somn al morții, ci intrarea în nirvana. De fapt, el e pe moarte. Afară, o ploaie rece ca gheața face să zăngăne clopotele unei pagode. Brațul de lut pe care se odihnește capul lui se fărâmițează.

Ies afară, în lapovița care se îndesește. Sub cornișele templului, vopseaua se decojește de pe uși, stâlpi și zăbrele. Mai încolo, într-un altar-muzeu, dau de sulurile a 6.000 de scrieri budiste, dăruite templului, în anul 1411, de împăratul Ming, împreună cu blocurile de piatră incizată folosite pentru tipărirea lor.

Le privesc fix, la început fără nici un sentiment al trecerii timpului. Rafalele de lapoviță se abat asupra ușii. Exponatele stau în vitrine de sticlă scunde: sulurile de culoare delicată ce se desfășoară de la dreapta la stânga, blocurile negre de piatră. Apoi îmi dau seama, uimit, că în secolele chinezești ele sunt recente. Tiparul a fost inventat cu peste 1.200 de ani în urmă, în timpul Dinastiei Tang, iar caracterele mobile probabil trei secole mai târziu.

Această abilitate, se pare, a călătorit anevoie către vest, de-a lungul Drumului Mătăsii, ajungând în Europa prin Persia și Rusia mongolă, anunțată fiind de banii de hârtie și cărțile de joc chinezești. La un moment dat în secolul al XIV-lea, primele imagini religioase grosiere au fost imprimate în Germania, cu cerneală aproape identică cu cea utilizată în China. Privesc din nou, gânditor, la vitrine. În momentul când au fost create aceste suluri, printr-o procedură veche de secole, Gutenberg, tatăl tiparului occidental, era încă un băiețel din Mainz.

Filosoful din secolul al XVII-lea Francis Bacon a citat trei invenții care au transformat lumea contemporană lui: tiparul, praful de pușcă și busola magnetică. Desigur, acestea fuseseră inventate în China, iar la început au fost utilizate în scopuri pașnice. Praful de pușcă era folosit la artificii, nu la război. Busola încă nu era folosită pentru navigare sau cucerire, ci ca jucărie pentru copii sau pentru amplasarea mormintelor. Iar tiparul nu anunța un viitor revoluționar, ci sacraliza și susținea trecutul, multiplicând comentarii laborioase asupra clasicilor confucianiști, istorii dinastice masive și întregul canon budist în 5.048 de volume, din 130.000 de tăblițe gravate.

*

Ore în șir am rătăcit de-a lungul unui drum de munte aflat la 70 de kilometri sud de Zhangye, spre templele de pe

creste de la Matisi, până când farurile unei camionete au apărut sumbru în câmpul vizual, prin zăpada care cădea. Șoferul a strigat că drumul din față era închis: panica produsă de virusul SARS oprise totul. Cu toate acestea, a spus el, putea să mă ducă acolo.

Am trecut huruind pe lângă un post de poliție, fără ca nimeni să ne întrebe ceva. Apoi, în timp ce ninsoarea s-a oprit și s-a ivit un soare palid, am intrat într-o frumusețe alpină a copacilor întunecați, neînfloriți, de sub munții Qilian. În satul de sub temple nu era nici o mișcare. Cineva construise un șir de căsuțe din lemn pentru pelerini și iubitori ai muntelui, dar acestea erau abandonate. Pe una din pante, un țăran solitar își mâna iacul la plug.

— Locul e sărac acum. Poate că templele sunt terminate.

Șoferul părea nesigur.

— Sunt ani de zile de când n-am mai fost aici.

Era un bărbat tânăr, Gwelin, care se ocupa cu cărăușia. Părul său lins încadra niște ochi neliniștiți. A spus, cu o urmă de mirare interioară:

— Unchiul meu m-a adus aici o dată. Datorită lui am devenit budist.

Nimeni nu ne-a întâmpinat în timp ce urcam poteca bătătorită către pisc. Singura relatare pe care o citisem fusese scrisă în urmă cu 70 de ani, de două misionare foarte curajoase. Într-un fagure de altare în stâncă, acestea găsiseră sculpturi în piatră încă intacte, îngrijite de o comunitate mândră de lama, și au fost uimite de o comoară secretă de mantii de mătase brodate și podoabe de cap lăcuite – cadouri imperiale – care constituiau accesorii ale reprezentațiilor budiste sacre.

Piscul se înălța 60 de metri deasupra noastră, cu un perete de gresie incandescentă. Îngrămădite pe fațada lui, etaje inegale de ferestre trădau faptul că întregul povârniș

era plin de scări și camere. Ici și colo, o scurtă galerie atârna ca un cuib de viespi din cherestea albită; picturi murale licăreau în întunericul din spate, iar uneori statuia unui Buddha dispărut lăsase o aură pe stâncă, asemenea unui cerc văduvit de verde.

Un călugăr mic, cu o față mânioasă, trăia acolo singur. Locul era închis, spunea el, și fusese încuiat de o lungă perioadă de timp. Dar mantiile lui zornăiau de chei. Gwelin și cu mine am privit, neajutorați, printre gurile zăbrelite ale templelor inferioare, unde Buddha restaurați binecuvântau întunericul cu mâini aurii. Ne-am ghemuit de-a lungul scărilor sculptate în stâncă și deasupra punților suspendate. Călugărul venea în urma noastră, ne-a deschis câteva uși, a refuzat în cazul altora. Venise aici în 1958, spunea el, când erau mulți lama, dar încă dinainte de asta statuile și picturile fuseseră mutilate de vandali locali. Apoi a venit Revoluția Culturală.

În cel mai înalt templu, un Gautama de opt metri înălțime, reconstruit și gol pe dinăuntru, ne arunca priviri furioase. În picturile murale din jurul lui, imaginile aglomerate a o mie de Buddha repetați miniatural fuseseră desfigurate de Gărzile Roșii, fiecare dintre ele fiind zgâriată cu o cruce anihilatoare, ca și cum ar fi fost o ecuație matematică eșuată. Probabil că undeva pe aici supraviețuiseră personaje fragmentare din dinastiile timpurii, dar nu am putut să le identific. Se iscase un vânt aspru, iar călugărul ne sâcâia să mergem mai departe. Am început să-mi imaginez că fiecare capelă nedescoperită, fiecare scară neurcată ascundea ceva important, minunat. Mi-am amintit de comoara de mătăsuri pe care misionarele o văzuseră în peștera secretă.

— A dispărut, a spus călugărul, după care s-a întors în altă parte.

În josul pantei, unde pârâul Mati cobora alene printre câmpuri, o mănăstire de lemn proteja alte peșteri. Siluete de piatră pândeau din pereții lor, cu trupurile repictate. Capetele – tăiate în timpul Revoluției Culturale – le fuseseră puse la loc pe trunchiuri, într-un echilibru precar. Chipurile lor exprimau o suferință bizară sau erau inexpresive. Gwelin s-a închinat în fața fiecăreia cu fervoarea convertitului, în timp ce un grup de călugări au venit, curioși, să ne privească.

În apropiere, ca și cum ar fi fost erodate de apă, malurile unui râu secat fuseseră sculptate cu mici stupe și basoreliefuri; iar aici, în acest ținut aparent pustiu, în golurile sculpturilor netezite de vânt, țărani aflați în trecere își așezaseră rugămințile: câteva figurine cu urme aurii ale zeului longevității, toate sparte, o efigie a lui Guanyin înfășurată în bumbac, un morman de chifle aburinde. Am dat de ele cu o tandrețe detașată. Aceste ofrande nu erau ale unor lama, ci ale unor țărani: un om care spera să trăiască mai mult, o femeie care tânjea după un copil.

Gwelin m-a dus acasă la el, într-un sat ai cărui locuitori se împuținau. Era de o familiaritate posomorâtă: o curte aridă și un rând de camere joase și goale, *kang* și câteva piese amărâte de mobilier în locul unde am fost condus să mă așez sub un afiș înfățișând grădini chinezești pe care familia nu avea să le vadă niciodată.

S-au strâns timid în jurul nostru: mama și bunica lui, una umbra celeilalte, agitându-se tăcut pentru hrană, sora lui cea iute și fratele uriaș. Tatăl, cu haina lui albastră uzată și șapca maoistă, nu mă privea în ochi, ci m-a apucat fără vlagă de mână în chip de salut, după care s-a întors să aibă grijă de sobă. Nu avea de lucru, a spus Gwelin, și îi era rușine.

— De ce nu are de lucru? am întrebat încet.

— Pentru că nu are școală.

Cumva, tatăl lui avusese de suferit din cauza libertăților agriculturii private. Probabil că pământul familiei lui fusese vândut în mod nechibzuit – nu puteam întreba lucrul ăsta. În tăcere, metodic, în timp ce ceilalți își făceau curaj să vorbească, el a continuat să curețe cartofi și să frământe tăieței, ca și cum doar pentru asta era bun.

— Aici totul este pe dos, a spus Gwelin. E mai bine să faci tot felul de treburi decât agricultură. Nu este pământ suficient. Munca la câmp e prea grea. Uită-te la tatăl meu.

Mâncam cartofi și pâine de casă, și supă de tăieței servită atât de fierbinte, încât nu o puteam gusta; dar toți ceilalți mâncau cu poftă. În acest ținut amenințat de foamete, masa se servea în tăcere, cu excepția unui sorbit sau râgâit lumesc, pe măsură ce bolurile erau duse către gurile flămânde, iar bețișoarele intrau în acțiune.

Apoi ritualul a luat sfârșit, iar în timp ce ne relaxam și discutam mi-am dat seama că eram martorul unei sciziuni profunde între generații. Oamenii în vârstă – părinții, bunica – erau victimele estompate ale schimbării Chinei, lăsate dintr-odată și cu asprime în urmă. Supraviețuitori ai deceniilor de teroare și nebunie politică, nici măcar amintirile lor nu erau transmise. „Nu vorbesc niciodată despre trecutul lor”, a spus Gwelin, un lucru de asemenea familiar. Acum, toate aceste sate izolate – le puteai număra cu sutele de mii – lâncezeau în zonele marginale uitate ale miracolului economic al națiunii. Părinții lui fuseseră dintotdeauna țărani, spunea Gwelin, iar pensiile nu mai erau de ajuns ca să se întrețină.

Dar fiecare dintre copiii lor avea un sprijin provizoriu în noua lume. Gwelin își cumpărase o camionetă hodorogită la mâna a doua și făcea curse pe cont propriu. Sora lui

preda muzica la școala primară din localitate – acum nu mai erau imnuri revoluționare, râdea ea, ci cântece tradiționale, pe care copiii le cântau cu însuflețire. Avea un chip perfect, în formă de inimă, deloc neobișnuit, dar era drăguță. Copiii cântă și în Anglia? a întrebat ea.

Însă fratele lor era un uriaș apatic – cred că avea doi metri. Cum de reușiseră fragilii lui părinți să zămislească un astfel de om era greu de imaginat. Părul său cârlionțat îi încadra chipul de copil. Juca baschet pentru Zhangye – asta era slujba lui, mi-a spus, deși banii pe care îi câștiga erau sub orice critică. Nu-și dezlipea ochii de la mine – privea pur și simplu pe sub pleoapele lui grele, cu un zâmbet uimit. Era ca și cum Buddha cel adormit din Zhangye se ridicase greoi în picioare, îmbrăcat în trening.

Tot timpul cât am vorbit, mama și bunica ne-au umplut mereu ceștile cu ceai slab – interveneau alternativ, zâmbind cu timiditate, niște zâmbete obosite, încât îmi venea să le îmbrățișez. Dar tatăl stătea disperat în tăcerea lui, cu pantofii despicați și mâinile împreunate între genunchi. Ochii lui abia dacă se desprindeau de podeaua pavată cu cărămidă. Am încercat să vorbesc cu el, împleticindu-mă în platitudini care voiau de fapt să spună: ai o soție bună, ai crescut trei copii promițători, ai o casă, nu-ți pierde curajul. Dar el îmi răspundea doar prin priviri rapide și apoase, ca și cum m-aș fi aflat undeva departe, într-un loc inaccesibil. La 60 de ani, părea de mult concediat. China însăși se îndepărta de el.

*

În timp ce trenul se răsucea spre vest, spre Jiayuguan, înaintând către capătul coridorului Gansu, linia de zăpadă a munților Qilian, care ore în șir atârnase desprinsă pe cer, a început să se închidă. Pantele mai apropiate erau urzite din cursuri de apă secate, cu margini estompate de tufișuri.

Apoi, din ceață s-au materializat piscuri inaccesibile, de gheață. Cale de 160 de kilometri, au pândit și s-au târât împreună, pierind apoi printre dealurile de culoarea funinginii, în timp ce spre nord-est creste violete și scunde se contopeau cu Mongolia și cu cerul.

Încă chiar și acest deșert era perturbat. Din când în când, o macara se înălța din nisip sau un camion traversa pustiul. Se montau conducte, se săpau canale. Linia plutitoare despre care crezusem că e ceață s-a dovedit a fi fumul unei fabrici de ciment aflate la poalele munților. Aici, cea mai mică intruziune – o carieră de pietriș, un drum – își lăsa amprenta pentru totdeauna. Căci nici nu era estompată de nisipul adus de vânt, nici nu era devorată de vegetație.

În vagonul meu de clasă inferioară, puțind a fum și urină, jumătate dintre pasageri purtau măști anti-SARS. Solitar, străin, eram înghițit de privirea lor intensă și fixă, ca și cum o echipă imensă de chirurgi s-ar fi întrebat ce să facă cu mine. Nu-mi puteam da seama dacă chipurile mascate zâmbeau sau erau încruntate. Bărbați îmbrăcați posomorât în pantaloni de lucru de armată, cu părul încâlcit sub șepci țărănești, stăteau pe culoare pline de scuipat și dopuri de sticle aruncate pe jos. Șiruri de sacoșe și prosoape se legănau în cuierele de deasupra lor, iar suporturile pentru bagaje gemeau sub greutatea mărfurilor. Uneori își scoteau măștile ca să scuipe ori să-și arunce câte o glumă, sau să se ospăteze cu prăjituri uscate și ceai îmbuteliat.

Și încet-încet au apărut întrebările. De ce mă aflam aici? Cât câștigam? Unde lucram? Și dintr-odată, de la un tânăr nerăbdător: de ce luptase Marea Britanie împotriva Irakului? Răspunsurile mele erau ezitante, părând uneori conciliante. Bătrâna de lângă mine a scăpat o pungă cu mere în poala mea și a adormit.

Ne-am oprit încet în Jiuquan – unde se spune că a fost cultivată prima rubarbă -, iar o vreme nu mi-am putut aminti de ce mă tulbura numele orașului. Apoi mi-am adus aminte de povestea lui Bento de Góis, fratele laic iezuit – acesta călătorise cinci ani între India și Beijing – care a fost escrocat de bani și a murit aici, sărac, în 1607. Rămășițele lui zac undeva sub câmpurile de grâu și fabricile părăginite. Chiar și acum, acesta este tipul de moarte – nu din cauza bolii sau prin cruzime – care le insuflă groază călătorilor.

În timp ce ne puneam din nou în mișcare, o femeie tânără a scos din bagajul ei o tavă și a început să vândă gumă de mestecat prin vagon. În mai puțin de un minut, poliția feroviară a depistat-o. Vocea ei a săltat o octavă, într-o implorare tărăgănată, dar agenții au luat-o de acolo și nu am mai văzut-o niciodată. Jumătate de oră mai târziu, dincolo de un deșert tapetat cu pietre cenușii a apărut vechiul post de frontieră al Jiayuguanului, iar înserarea se furișa dinspre răsărit.

Din hotelul meu pustiu, cu afișe în care se spunea că fusese sterilizat împotriva virusului SARS, am plecat în zori, cu bicicleta, spre „Prima trecătoare de sub rai”. Aici, în 1372, Dinastia Ming a construit o fortăreață pe locul care, timp de aproape o mie de ani, marcase deja sfârșitul Marelui Zid și al Chinei ancestrale. Acum, întinderile pustii odinioară erau presărate cu fabrici, iar fortul era mărginit de un parc pustiu și un lac artificial.

Dar meterezele lui încă sculptau o geometrie aspră deasupra deșertului. Zidurile lor scrijelite și crenelurile grele străluceau, palide ca inul, în lumina dimineții. Intrările erau tuneluri boltite în care pașii mei stârneau ecoul. Însă deasupra fiecărei porți se înălța un turn cu pagodă, asemenea unei jucării părăsite, cu etaje de coloane purpurii și acoperișuri înclinate.

Apoi dimensiunile impunătoare ale fortăreței interioare ne-au copleșit. Porțile cu bare de fier au fost întredeschise, dar nu se zărea nimeni și nu se auzea nimic. Virusul SARS stopase călătoriile. Deasupra porților de la intrare, grinzile foișoarelor erau pictate cu scene de pace rurală, dar sub ele fortul se dovedea a fi cumplit de funcțional. În spațiile interioare în zigzag, atacatorii ar fi secerați jos de pe zidurile care se înălțau vertical la 12 metri. Rampe largi urcau pe parapeții care deveneau adevărate autostrăzi pentru cavalerie, încăpând câte cinci cai în șir. Tunelurile de intrare erau adânci de treizeci de metri.

Am străbătut parapeții, în tăcerea deșertului. Spre nord se înălțau chinuiții Munți Negri; spre sud, masivul Qilian plutea asemenea unui câmp de gheață astral; iar între ele, ultima parte a Marelui Zid ajungea împleticită la sfârșit, sfărâmată, după călătoria de 3.500 de kilometri dinspre Pacific. Acesta traversa câmpia în bucăți de pământ bătătorit, după care se umfla în jurul meterezelor de sub picioarele mele, înainte de a se îndepărta șerpuind spre sud, pentru a sigila trecătoarea de sub zăpezile munților.

Dar spre nord și vest, deșertul se deschidea cu un pustiu extraordinar de culoarea cămilei, iar o ceață catifelată îl dizolva în cer. Acesta era ținutul interior barbar care a bântuit imaginația chinezească de-a lungul secolelor marcate de războaie. Primele cronici sunt pline cu relatări despre luptele împotriva valurilor de popoare migratoare, iar poezia contemporană vibrează de lamentările prințeselor căsătorite cu căpetenii hune ca preț al păcii. Frontierele sunt presărate pentru totdeauna cu oase albite, în timp ce acasă, în patrie, femeile urcă în turnurile de pază, printre rândunele întârziate, pentru a scruta orizontul, așteptând ca bărbații să li se întoarcă acasă.

Poarta vestică a Jiayuguanului, Poarta Tristeții, se deschide spre această sălbăticie. Aceasta era „gura” Chinei.

A fi „în interiorul gurii” însemna a aparține civilizației. A fi dat afară însemna a rătăci într-un limb fără speranță. Lespezile de piatră ale tunelului ei sunt roase de picioarele exilaților. Rampa se înalță către cerul gol și deșertul pustiu. Oamenii plecau spre teroare, unde aveau să fie îngropați în morminte uitate, printre demoni neliniștiți, iar budiștii erau condamnați pentru totdeauna la încarnări barbare. Dincolo de nomazii păroși și băutori de lapte, prindeau contur creaturi fantastice: hominizi cu trupuri triple și ochi în piept, leoparzi cu cap de om și patrupede care urlau precum câinii.

Chiar și în secolul XX, pereții tunelului erau gravați cu versuri de rămas-bun scrijelite de oficiali repudiați, care își schimbau lecticile cu căruțe sau cămile. Iar împreună cu ei, până în timpul ultimei dinastii, condamnații obișnuiți încă mai mărșăluiau cu greu spre vest, însoțiți de întreaga familie, cu frunțile tatuate cu caractere negre, fără speranța reîntoarcerii.

Ca bastion adevărat, Zidul era absurd. Hunii, mongolii, manciurienii treceau peste el aproape după bunul lor plac. Sinologul Owen Lattimore a sugerat că el a fost construit mai degrabă pentru a-i ține pe chinezi înăuntru decât pe nomazi afară. Poate că, inconștient, era mai puțin un sistem de apărare fizică și mai mult o precizare monstruoasă. El separa civilizația de barbarie, lumina de întuneric. Era un act de negare cutremurătoare: *dincolo nu este ceea ce suntem noi.* Și era traversat cu teamă. Pe toată lungimea lui erau zidiți oameni morți, pentru a alunga spiritele devoratoare ale deșertului. Așa cum rușii își trimiteau condamnații în Siberia, chinezii aruncau în ținuturile marginale toate deșeurile Imperiului Celest: disidenții, criminalii, chiar și pe cei nechibzuiți. Și astfel se purificau.

În acest mod, sălbăticia în care Lao Zi a pătruns cu bivolul său negru s-a instalat în inconștientul chinez ca

simbol al mortalității. Chinezii credeau că toți zeii lor trăiau în orașe înconjurate de ziduri, asemenea lor, și în palate înconjurate de ziduri. Printre aceștia, Zeul Zidurilor și al Șanțurilor era zeul morții, care le șoptea oamenilor când trebuiau să facă trecerea.

Și totuși, chiar dacă teama rămânea, de multe ori frontiera nu era o constrângere. În epocile de expansiune imperială, valurile de chinezi se revărsau mult dincolo de ea. Lanțul risipit al unor fortificații din timpul Dinastiei Han încă se mai întinde cale de 480 de kilometri la vest de Zid. În astfel de perioade, condamnații exilați deveneau sclavi agricoli sau munceau în minele imperiale de dincolo de Zid, iar oficialii căzuți în dizgrație preluau, de probă, posturi îndepărtate. În alte secole, când China începea să eșueze, deșertul temut se repezea înăuntru nu pentru a o distruge, ci pentru a o umple. Asemenea cvasimisteriosului Împărat Galben, marile ei dinastii unificatoare – Dinastia întemeietoare Qin, Dinastia Sui, Dinastia Tang, Dinastia Yuan – nu au fost deloc chinezești la origine, ci au venit, în nori de praf, din nordul și vestul barbare.

Aici, în Jiayuguan, unde se termina Marele Zid, legendara izolare a Chinei dispărea. Deșertul insufla o promisiune contrară. Undeva, dincolo de depărtările pline de diavoli, exista un paradis montan în care Regina-Mamă a Vestului prezida asupra unei grădini a nemuritorilor; și, pe măsură ce primele caravane plecau cu baloții lor de ață și mătase palidă, negustorii începeau să se întoarcă cu mărfuri ale căror origini erau inexplicabile. Secole la rând, China și Occidentul s-au ignorat reciproc. La fel cum romanii, care erau familiarizați cu bumbacul, își imaginau că mătasea crește în copaci, și chinezii, raționând pe baza viermelui-de-mătase, își închipuiau că bumbacul trebuie să fi fost creat de un animal. Așa încât au imaginat „Mielul vegetal”, o creatură care țâșnea din pământ, unde păștea

noaptea în taină, și producea pui purtători de bumbac. Pentru romani, îndepărtații chinezi erau un popor blând și binecuvântat, dar în același timp, la început vag, în China s-au răspândit zvonuri despre o puternică monarhie electivă, de dincolo de Persia, ai cărei cetățeni erau cinstiți și pașnici.

Nu mai exista o frontieră. China se întindea peste 1.600 de kilometri dincolo de ea. În timp ce autobuzul meu gonea spre vest, iar Jiayuguan se adâncea în deșert, am simțit o nerăbdare aprinsă. Înaintam către un loc mai aspru, mai puțin predictibil. Uneori deșertul se netezea în dune imaculate. Cel mai adesea, se încrețea asemenea unei mări agitate, presărat cu pietricele sau cu arbori de spinul-cămilei, ale căror milioane de crenguțe adunau fiecare în jur o insuliță de nisip.

M-am amestecat printre proprietari de magazine din satele oazelor și am fost implicat în discuții privind prețurile unor lucruri – rareori mi le aminteam – care trebuie să fi constituit întotdeauna principalele produse comercializate pe Drumul Mătăsii, astfel încât o bună bucată de vreme nu am observat cerul care se întuneca. Dar afară vizibilitatea scăzuse la o sută de metri prin aerul încețoșat de nisip. Părea că se înserează devreme. Dar nu era pic de vânt. În următoarele șapte ore, turnurile de semnalizare din timpul Dinastiei Han s-au profilat, estompate, sub forma unor siluete în ruină, iar noi am trecut pe lângă vechiul sit al Porții de Jad. Într-un nor de nisip, scăldat de lumina apusului, se zărea un oraș din secolul al XVII-lea, abandonat. O singură dată autobuzul a fost oprit într-un loc unde oficiali din zonă, alertați din cauza virusului SARS, își instalaseră birourile într-un garaj dezafectat. Toată lumea s-a repezit să primească termometre pe care să și le pună la subsuoară și să completeze formulare privind destinația și locul de unde

veneau, în timp ce siluete în alb se materializau din aerul înnegrit de nisip pentru a dezinfecta autobuzul. Pasagerii își puseseră acum măști, nu doar împotriva bolii, mi-am imaginat eu, ci și a nisipului purtat prin aer și a pustiului înconjurător. Reduși la tăcere, am așteptat o lungă perioadă de timp pe marginea drumului. Pe asfaltul găurit, acolo unde autostrada lumii vibrase cândva de șiruri de o mie de cămile, farurile unui camion singuratic s-au apropiat, dispărând apoi în scurt timp.

Două ore mai târziu, sub un cer care se lumina, oaza Dunhuang s-a constituit din nisip într-o ceață verde. Orașul ei părea mic și pierdut. Viața lui erau călătorii, dar aceștia dispăruseră. În hotelul la care stăteam, simptomele SARS erau trecute pe un afiș de avertizare plasat în holul pustiu: tuse seacă, indispoziție, dureri de cap, oboseală musculară – dar toate acestea erau afecțiuni care însoțeau în mod obișnuit călătoria în China. În seara aceea am stat singur într-un restaurant, cu excepția unei fetițe cu o chitară disproporționată, care mi-a zdrăngănit cântece de bun-venit cu o voce pițigăiată și lipsită de farmec și care părea gata să izbucnească în plâns.

Un râu îngust, care curge dinspre dealuri spre nicăieri, este cauza miracolului. Ieșind din Dunhuang, dai peste o câmpie aspră, găurită doar de morminte. Dealurile par riduri nefericite pe cerul albit. Apoi, după 16 kilometri, firul de apă din Dunhuang reapare sub un arc de stânci ce se prăbușesc mai bine de 30 de metri sub dunele de nisip purtat de vânt. Plopi și sălcii îi aglomerează albia, iar gurile grotelor budiste – pe trei, patru niveluri – întunecă fațada de piatră cale de doi kilometri. Sunt aproape cinci sute. Începând din secolul al IV-lea, când un călugăr care cutreiera aceste dealuri a avut o viziune cu mai mulți Buddha arzând în stânci, comunități monastice au săpat în piatra moale și i-au pictat întunecimea cu credința lor.

Chiar și atunci oaza era o stea călăuzitoare pentru negustori. Aici Drumul Mătăsii se bifurca spre vest, ocolind teribilul deșert Taklamakan prin nord și sud, de-a lungul a 2.500 de kilometri de drumuri prin munții Pamir. Pe oriunde ar fi mers negustorii, ei se întâlneau la Dunhuang pentru a strânge provizii, a angaja ghizi sau a cumpăra cămile. Din ramura sudică, pelerinii se puteau abate de la Taklamakan, peste Karakorum, în India, iar un alt drum trecea prin Dunhuang de la nord la sud, legând Siberia de Tibet. Dintre toate trecătorile Drumului Mătăsii, Taklamakan era cea mai temută, iar în acele sanctuare din peșteri călătorii le cereau călugărilor să se roage pentru sufletele lor sau ofereau daruri ca ofrandă pentru întoarcerea lor.

Locul era acum aproape pustiu. Stâncile erau întărite cu piatră cimentată grosier și străbătute de pasarele. Un ghid mi-a oferit un tur de unul singur. Anticamerele multor temple se prăbușiseră din cauza eroziunii, iar noi am intrat în sanctuarele interioare direct de la lumină, parcurgând 1.500 de ani cu un singur pas. Siluetele pictate aglomerate pe pereți străluceau datorită pulberilor minerale folosite la crearea lor – verde malahit, ocru, lazurit -, în timp ce deasupra lor, plafoanele cu panouri ornamentale răspândeau o strălucire radială, ca din vârful unui cort gigantic. Influențele Chinei, Indiei, Asiei Centrale, chiar ale Persiei se aglomerau și se intercalau. Doar un pigment roșu, utilizat adesea pentru culoarea pielii, se oxidase în negru, astfel încât Bodhisattva indieni goi se înăspriseră într-un *danse macabre* de talii carbonizate și piepturi negre, care se legănau sub coroane și ochi albi și ascuțiți. Uneori, pe fundalul reîncarnărilor lui Buddha, se desfășurau un comerț de rutină și scene de viață domestică: un fermier care își bagă caii în grajd, o femeie care se machiază, niște cocoși luptându-se pe un acoperiș. Iar alte ziduri erau

tapetate cu sute de Buddha în miniatură. Iar uneori donatorii capelei mergeau în procesiune de-a lungul etajelor inferioare, umili în peșterile timpurii, dar mai târziu mândri, în mătăsuri și bijuterii din Dinastia Tang, cu talii înalte și podoabe de păr multicolore de care atârnă perle, însoțiți de alaiuri întregi.

Însă alte peșteri erau încă locuite de statuile lor. Într-un portal care a supraviețuit, cei șase demoni păzitori ai ușii (de două ori mai mari decât un stat de om) zbierau și amenințau, în timp ce dincolo de ei, trei Buddha ai prezentului, trecutului și viitorului se înălțau încă și mai mari. Dar aceștia erau modelați, riscant, din lut, iar corsajele lor erau încă pictate cu romburi persane fragile umplute cu călăreți și flori.

Însăși mărimea avea o mistică sumbră. Doi Buddha așezați, uriași, de 24 și 36 de metri înălțime, fuseseră modelați într-un sanctuar aflat adânc în stâncă și puteau fi văzuți doar bucată cu bucată, dintr-un șir de peșteri suprapuse. Mantiile lor șiroiau absurd din întuneric. De la un nivel am întrezărit o pereche de picioare de șase metri și niște degete ca niște bușteni răsfirate pe un genunchi; de la alt nivel, nările și buza roșie de sus țâșneau în câmpul vizual; iar de la altul, ochii ca niște crevase.

Apoi, tocmai când mă gândeam că acest lut este un material prea grosolan, am pătruns într-un altar de o frumusețe misterioasă. Pe podiumul său, Amitābha, Buddha al Luminii Infinite, conducea un grup de Bodhisattva și discipoli așezați în semicerc, cărora sculptorii au reușit să le imprime o tensiune tulburătoare între naturalism și senzația de altă lume. Buddha privea din dubla lui aură de lumină asemenea unui războinic blajin, cu chipul împodobit cu o mică barbă și mustață. În jurul lui, bărbiile duble incipiente și coafurile înalte ale adepților săi indicau o decadență de curte. Dar paloarea și delicatețea

nepământene ale fețelor lor, întoarse unele spre altele cu ochii pe jumătate închiși, îi înzestrau cu o măreție îndepărtată și introvertită, iar mâinile lor pluteau, absorbiți fiind în rugăciune, astfel încât m-am simțit ca un intrus la o ceremonie privată.

Dar budismul în China era accesibil pentru toată lumea. Aici, călătoria austeră către perfecțiune a întemeietorului său se sfărâma în nori de mit și zei mărunți, și adeseori era inclusă în cosmologia populară. În mai multe altare, plafoanele abundau în îngeri hinduși și flori de lotus, printre care zburau dragoni cu nouă capete și tot panteonul taoist: fantome și cai înaripați, păsări cu cap de om și nemuritori zburători. Regina-Mamă a Vestului gonea în sania ei cu phoenicși printr-o furtună de flori căzătoare și fiecare scenă – întrezărită ca prin vis – era schițată în linii și arcuri discrete, asemenea unui cod Morse celest. Astfel că cealaltă lume nu era deloc stabilă, ci un vârtej cosmic în care animalele și oamenii, pământescul și divinul se întrețeseau inevitabil, iar granițele dintre credințe erau înlăturate. Palatul pictat din Peștera 249 era fortăreața hindusă a lui Indra sau palatul Împăratului Galben? Nimeni nu putea ști sigur.

Sub părul lui ca de arici, puțin încărunțit, chipul lui Jiahuang este absent și melancolic. De cele mai multe ori, această tristețe incipientă nu-și găsește nici un fel de expresie; dar alteori, în timp ce stăm la masa unui restaurant, face aluzie la datorii și frustrări confuze. Este ciudat, deoarece în Dunhuang tocmai a terminat de finanțat un complex de sanctuare artificiale, care le reproduc minuțios pe zece dintre cele autentice și le oferă vizitatorilor serenitatea luminii și a timpului. S-a dedicat acestui proiect timp de zece ani.

— Îl urmez pe tatăl meu.

Tatăl lui fusese un artist expatriat din Paris, și încă unul bogat; îi cunoscuse pe Braque și Picasso. Dar în 1935 a dat întâmplător peste o carte despre templele din Dunhuang și, fascinat, s-a întors în China. În anii haotici de dinaintea independenței, devenise protectorul și cronicarul sanctuarelor, și încă era venerat acolo.

Jiahuang îmi arată niște fotografii pe un mic aparat. Mi-l întinde peste masă, printre boluri cu tăieței – îl înfățișează pe tatăl său, un bărbat în vârstă cu ochelari, muncind pe șantierul unui templu. Mă gândesc cât de frecvent domină părinții gândirea chinezească, chiar și în rândul celor de vârstă mijlocie. Bătrânii par să stea pe un teren sfânt. Iar cei morți sunt cei mai sfinți dintre toți. Jiahuang a crescut în casa înconjurată de copaci care acum este un muzeu dedicat tatălui său.

— Dar când eram mic detestam Dunhuangul. Părinții mei nu erau niciodată cu mine, întotdeauna la muncă, la peșteri. I-a răpit Dunhuangul. Tatăl meu a vrut întotdeauna să-i continui munca. Dar am plecat în Japonia să studiez pictura și budismul...

Îmi întinde din nou aparatul, iar picturile lui se aprind și se stâng rapid: peisaje în stiluri europene derivate.

— În cele din urmă l-am înțeles pe tata.

Fața i se deschide în unul dintre acele zâmbete lipsite de plăcere.

— Acum douăzeci de ani, când era pe moarte, i-am spus: „Am să mă întorc la Dunhuang”. Și dintr-odată, deși doctorul spunea că este inconștient, de sub pleoape i s-a prelins o lacrimă.

Dintre toate scenele care aglomerau pereții peșterilor, cele mai bogate și mai complicate erau cele care înfățișau paradisul. Nu era nirvana dobândită cu greu de Buddha, ci consolarea oamenilor simpli în vremuri de restriște:

Ținutul Pur al lui Amitābha, intrarea în acesta necesitând doar invocarea numelui său. Iar și iar, într-un spațiu enorm, lanterna mea trezea palatele lui plutitoare. În paradisul sutrelor budiste, copacii cu nestemate proclamau legea, iar din cerul vibrând de stindarde și muzică ploua cu flori. Dar pe pereții peșterii, această viață de apoi îmbelșugată a fost modelată de mintea chinezească într-o grădină de temple și pavilioane etajate, asemenea celor dispărute de pe terasele din Changan. Deasupra unui lac verde, spre care coborau scări din terase și săli cu colonade, sufletele celor renăscuți plutesc sub formă de copii mici și goi, înfășurați în boboci de lotus. Altare cu perle în flăcări erau suspendate deasupra apelor, iar vânturi celeste băteau înăuntru de sus. Deasupra acestei lumi ușoare, Amitābha cel cu păr albastru stătea impunător pe un tron de lotus, în timp ce Bodhisattva ai lui erau adunați în jurul său, asemenea slujitorilor de rang înalt dintr-o gospodărie din vremea Dinastiei Tang. Pretutindeni, se desfășura o viață aglomerată și plină de grație. Uneori, îngerii defilau alene în sus și în jos pe scări sau discutau împreună în pavilioane depărtate, înclinând vesel din capetele lor înconjurate de aure. Iar o dată i-am întrezărit aplecați peste un balcon, dând drumul unor porumbei albi.

Iar paradisul amintea plăceri trecute. La mică distanță deasupra lacului plin de suflete, muzicieni acompaniau o dansatoare. Erau, desigur, locuitori ai cerului care cântau cu seninătate voluptuoasă, dar instrumentele lor erau din Asia Centrală, iar artista care se rotea – o dansatoare profesionistă din Occident. Uneori, asemenea zeităților de deasupra lor, aceștia șovăiau deasupra tencuielii, acolo unde stratul de tempera dispăruse pe jumătate. Apoi orchestra începea să se descompună, iar eu întrezăream doar curba unei harpe în ipsosul șters sau un flaut ridicat către niște buze dispărute.

Pe măsura trecerii secolelor Dinastiei Tang, acest Ținut Pur devenea tot mai elaborat: un infinit spațiu al sufletelor. Deasupra lui Amitābha, privirea mi-a fost atrasă în sus de un tort de nuntă elaborat în ocru și verde, pierzându-se apoi între mai multe puncte de fugă, unde ultimele pavilioane se înclinau către cer, purtate departe de nori. În penumbra tăcută, în care ghidul plictisit, probabil temându-se de SARS, stătea la câțiva pași față de mine, i-am cercetat pe donatorii pictați – umili sau înfumurați – care defilau de-a lungul nivelurilor inferioare. În mintea lor, probabil, reprezentarea minunat de literală a ceea ce sponsorizaseră ei grăbise realizarea: își creaseră propriul lor destin.

Apoi privirea mi-a fost atrasă în jos, spre lac. Uneori, copiii acestuia stăteau în capul oaselor pe florile lor de lotus, cu mâinile împreunate ca pentru rugăciune, cu șalele înfășurate cu pânze discrete. Cel mai adesea erau mici, aproape fetali, prea mici chiar și pentru rugăciune, cu petalele încă înfășurate în jurul lor. Mai târziu se spunea că florile presărate deasupra apelor lui Amitābha sunt spirite ale unor oameni aflați încă pe pământ. Ele înfloreau sau se ofileau în funcție de soarta proprietarilor lor muritori.

Chiar și acum era ceva emoționant în legătură cu asta: sufletul văzut ca un copil. Am zăbovit, curios, asupra lor. Mi-am amintit de sufletele înfășate ale frescelor bizantine, unde acestea se odihnesc ca niște copii mici în poala lui Avraam sau sunt trimise sus, către îngeri. În lumina slabă a lanternei mele, ele înfloreau ciudat la suprafața apei. În întreg paradisul nu exista nici un adult. Aceștia rămăseseră copii mici sau deveniseră zei.

Lumina lanternei se oprește asupra altor picturi murale, apoi alege un negustor în mantii purpurii, care trage un măgar. Mi-l imaginez din nou pe negustorul meu sogdian. Acum îl văd mai clar. Are o privire dură, dar o gură

crispată, iar în mintea mea se desprinde de peretele peșterii.

Deci ce e cu fascinația asta față de religiile străine? E din cauză că ți-ai pierdut-o pe a ta?

La început nu găsesc nici un răspuns. *E vorba de trecerea timpului. Când ești tânăr, nu-ți pasă.* E greu să te gândești la asta. *Dar acum sunt prea mulți morți. Cei pe care îi iubești iau o parte din tine, sinele care a fost cu ei. Astfel că Ținutul Pur pare minunat în felul lui, ca și cum ar fi un loc pe care l-am avut cândva, dar l-am pierdut. Știi că e o prostie, dar ți-l imaginezi cu nostalgie, ca pe ceva amintit...*

El: *Nostalgie pentru minciuni! Ținutul Pur e o minciună. Mi se spune că nu putem scăpa unii de alții, că în cele din urmă vom deveni toți Unul, iar asta este eternitatea noastră...*

Eu: *Eu nu vreau Unul tău. Eu sunt în secolul XXI, sunt occidental. Vreau să păstrez felul de gândi al iubitei mele, tonul vocii ei. Vreau să-l aud din nou pe tatăl meu.*

El [înverșunat]: *Și eu vreau vioiciunea glasului iubitului meu. A murit de febră la două sute de parasange de locul ăsta, iar eu n-am fost de față. Un băiat din Penjikent. Aș vrea chiar și să-mi văd iarăși calul, cel din Fergana. Nu a mai existat un asemenea cal... Dar acestea sunt vise păcătoase. După ce trăim Marea Lumină, nu ni le vom mai dori. Vom fi transformați. Așa că uită. Există bunuri care pot fi cumpărate...*

Eu: *Noi spunem că a uita înseamnă a-ți pierde credința față de morți.*

El: *Cei morți nu mai sunt, prostule. Împacă-te cu ei.*

Eu: *De unde poți ști? Nu știm. Nici măcar nu-ți poți imagina secolul meu...*

El: *Deci o să renaști într-o floare de lotus, nu-i așa, și o să stai printre mulți Buddha? Prefer să fac negoț în iad.*

Eu [furios]: *Vei deveni țărână.* [Domolit:] *Dar ești la fel de ignorant ca și mine. Iar în ignoranță există speranță. Misterul este conștiința. Faptul că îmi imaginez că sunt acum aici. Și tu de asemenea, într-un fel.*

El: *Într-un fel.* [Devine nerăbdător.] *Dar viața nu este așa. Trebuie să trăiești ca și cum ea ar fi reală. Când eram tânăr, fratele meu și cu mine făceam negoț cu sare între Tibet și Khotan. Era o muncă profitabilă, dar soldații tibetani ne vânau. Printre ei erau călăreți acoperiți cu totul de armuri ca niște solzi, fără chip. Fratele meu spunea că nici nu erau oameni, ci demoni, goi pe dinăuntru. Apoi, într-o zi, am găsit unul căzut. Când i-am scos coiful, i-am văzut chipul, și a vorbit.*

Eu: *Ce a spus?*

El: *A spus: sunt rănit... Nu-mi faceți rău...*

În cele din urmă, asemenea tuturor călătorilor, am fost condus la Peștera 17, unde ghidul meu, brusc însuflețit, a relatat povestea fățărniciei și jafului colonial. În jurul anului 1000 e n., o cameră din peșteră fusese blocată, iar pe intrarea ei se pictase un alai de Bodhisattva. Timp de 900 de ani, aceasta a rămas uitată. Apoi, în 1900, când Dunhuang era aproape pustiu, camera a fost deschisă de un cutremur, iar gardianul, starețul Wang, după ce a privit uimit înăuntru, a descuiat-o.

Șapte ani mai târziu, arheologul englez de naționalitate maghiară Aurel Stein, care investigase relicve ale Marelui Zid din apropiere, a auzit vorbindu-se despre peștera respectivă și l-a convins pe timidul stareț să-l lase să între; iar acolo, în lumina lămpii cu ulei a preotului, a văzut un perete de documente conservate în aerul deșertului, de aproape trei metri înălțime. Cu o răbdare dureroasă și în secret, l-a convins pe stareț să vândă și a plecat, în cele din urmă, cu 20.000 de manuscrise și picturi pe mătase

încărcate pe cămile, inclusiv cea mai veche carte tipărită din lume. A urmat un val de alți aventurieri – ghidul meu i-a identificat cu dezgust – francezi, japonezi, ruși. Stein s-a întors și a mai luat cinci lăzi, iar americanul Langdon Warner a dus la Harvard două dintre diafanele statui din vremea Dinastiei Tang și a evaluat incompetent niște picturi murale.

Acum șirul de Bodhisattva e întrerupt deasupra peretelui spart, iar camera e goală. Starețul Wang zace îngropat sub o stupă de lângă chioșcul de bilete.

Dar depozitul secret a dezvăluit o lume multiculturală care cu greu fusese bănuită. Manuscrisele budiste religioase erau întărite cu hârtii folosite care se dovedeau adesea mai informative decât acestea: inventare, testamente, documente legale, scrisori particulare. Au ieșit la lumină balade și poeme chinezești. Și intimități întâmplătoare. Exista o rugăciune pentru alinarea durerilor menstruale; chiar și un discurs funerar pentru un măgar mort. O scrisoare dintr-un manual de etichetă transmite scuzele unui oaspete pentru comportamentul nepoliticos, din cauza băuturii, pe care-l avusese cu o seară în urmă. O călugăriță dă la schimb o vacă neagră; o alta lasă moștenire un sclav. Cineva compune o dispută excentrică dintre vin și ceai. Iar dincolo de masa de rugăciuni chinezești sunt documente în sanscrită, tibetană, uigură, sogdiană, khotaneză, limbi turcice, într-un amestec de manuscrise: o scrisoare în iudeo-persană, un fragment part într-o scriere maniheană, un tratat tantric turcic în alfabet uigur, chiar și copii ale scrierilor pe care preotul nestorian Aloban le-a adus în Changan. Limba și identitatea devin la fel de schimbătoare ca nisipurile.

Picturile pe mătase din Dunhuang au supraviețuit și ele, în timp ce omoloagele lor Tang din China Centrală au dispărut. Deoarece producerea ei provoca moartea

viermelui-de-mătase, budiștii priveau mătasea într-un mod ambivalent. Călugării o purtau doar sub amenințarea caterisirii; dar falduri de mătase acopereau stupele sacre, uneori cu miile, și fluturau ca stindarde deasupra imaginilor procesionale. Picturile pe mătase din Dunhuang sunt uneori conservate în mod magic. Până și un sfânt nestorian cu ochi albaștri apare din sclipirea lor, cu o cruce liturgică evidentă pe creștet și pe piept. Într-o altă pictură, zeița Guanyin, cu schimbarea ei de sex incompletă (cu ușoare urme de barbă și mustață), îndrumă un suflet de om spre paradis, nuditatea ei indiană fiind demult învăluită într-o splendoare complexă de mătăsuri și perle. Iar sufletul care o urmează este și el ambiguu: nu un copil mic, ci o femeie adultă infantilizată, cu părul coafat, dar cu mantiile lăbărțate copilărește în jurul ei și chipul, un gol în așteptare.

▫ 5. ▫
Drumul sudic ▫

Deșerturile Lop și Taklamakan – valul vestic al deșertului Gobi – încă îi obligă pe călători să le ocolească pe la nord sau sud. Traseul nordic, mai populat și mai frecventat, urmează Munții Cerești și calea ferată spre Kashgar, care poartă un torent de migranți către nord-vest. Însă traseul sudic este încă pustiu. Cale de 2.500 de kilometri, trece printre deșert și platoul tibetan, în drum spre Kashgar, și mult timp a fost interzis străinilor. Chiar și acum este interzis când și când. Aici este leagănul băștinașilor turcici ai acestei provincii enorme, uigurii cei amenințați, și din acest motiv o aleg.

Am urcat într-un autobuz spre Golmud, sperând să mă abat spre vest: cel mai apropiat drum care urmărea traseul sudic. Drumul spre Tibet era închis, iar spre est știam că este o zonă militară. Eram la discreția oricărui oficial. M-am ghemuit pe locul meu, trăgându-mi capul în gulerul meu murdar. Dar din mulțimea de necunoscuți din autogară s-a desprins un tip în haine obișnuite. Oamenii aceștia sunt problema, nu polițiștii în uniformă. Nu prezintă nici un document și nimeni nu le pune întrebări. S-a urcat în autobuz și mi-a spus să cobor. Am observat că îmi tremură mâinile.

Am răspuns întrebărilor lui până când s-a plictisit de mine, după care am stat la soare, revoltat, în fața autogării, așteptând ca mulțimea să se rărească. O oră mai târziu m-am urcat într-un alt autobuz, care mergea în aceeași direcție, dar pe o rută diferită. M-am înghesuit printre țărani în spatele geamurilor murdare, iar după o oră am plecat, într-un nor de praf.

La început am traversat un ocean de nisip aspru. Un panou solitar striga în pustiu: „Contribuiți la dezvoltarea Ținuturilor din Vest!”, apoi deșertul s-a întărit, transformându-se în kilometri de pietre împrăștiate. Trei ore mai târziu, în timp ce urcam spre platourile Qinghai, vântul urla printr-o trecătoare spulberând zăpada. Țeava de încălzire care traversa pe lungime autobuzul vechi s-a trezit zăngănind la viață, iar de fiecare parte se înălțau munți negri. Însă chiar și aici, la capătul trecătorii, era înălțat un cort, iar oficialii SARS, informi în mantiile de armată, cu fețele apărate împotriva viscolului, s-au urcat la bord ca să ne ia numele și temperaturile. Am crezut că or să mă trimită înapoi, dar nu exista nici un mijloc de transport, iar ei erau amorțiți de frig.

O oră mai târziu călătoream printre nori, deasupra unui podiș biciuit de gheață și vânt. Monotonia era întreruptă de bruște porțiuni accidentate, fără nici un tufiș sau plantă la vedere. Din când în când, umbrele unor fortificații răsăreau ca din pământ, dar zidurile erau orientate în aceeași direcție, desfășurându-se paralel unul cu altul în arcuri de cerc inutile – aberații ale geologiei și vântului.

Timp de 11 ore de zdruncinături ale oaselor, zăpezile ne-au înconjurat până departe, într-un pustiu imens. Părea că nu ajungem nicăieri. Eram la 3.000 de metri altitudine, iar drumul era crăpat și zbârcit de gheață. S-a înnoptat înainte să ajungem la poalele dealurilor de deasupra zăcămintelor de țiței din Youshashan. Ieșiseră câteva stele, iar pasagerii dormeau sprijiniți unii de alții. Am privit uimit prin ferestrele aburite. În lumina slabă a stelelor, pe toate coastele, sonde arhaice de petrol se înălțau și coborau deasupra puțurilor asemenea unor păsări preistorice. Am trecut pe lângă ele în tăcere, spre satul abandonat Huatuguo, unde am găsit o cameră lângă autogară și am adormit imediat, epuizat.

Granița marii provincii de nord-vest Xinjiang, o regiune de trei ori mai mare decât Franța, trece prin apropierea orașului minier Mangnai, la 80 de kilometri mai jos de locul unde dormeam. Era un ținut de frontieră vechi și temut – Hanatul Tătar Superior sau Turkestanul chinez -, o șesime din întreaga Chină acum, care se năpustea înspre Asia Centrală. Dar la Mangnai drumul se înăsprea, devenind un făgaș de piatră, unde camioanele, chiar și autobuzul meu, abandonau.

Așezarea era o oroare monocromă. Jumătate dintre clădiri erau distruse, fără geamuri la ferestre. În jur erau mine de azbest, ca niște amfiteatre cenușii. Mergeam temător, întrebându-mă cum aveam să ies de acolo sau să merg mai departe. Casele minerilor erau vizuine neluminate, în care oameni înnegriți de vânt păreau niște condamnați. Am fost găsit de poliție.

În postul de gardă, cinci oameni dormeau într-o cameră cu pereții izolați cu ziare vechi, sub un acoperiș de stuf. Unde sticla era spartă, ferestrele erau acoperite cu folii de plastic. Din câte vedeam, nu aveau decât niște truse pentru spălat atârnate de cuiere și un morman de legume putrezind într-o baracă.

Un sergent masiv, apatic, mi-a răsfoit pașaportul iar și iar, foarte suspicios. Degetele lui au trecut peste vizele de Uzbekistan, Afganistan și Iran, neștiind sigur ce reprezentau. I-am spus, fără să știu, că aveam permis de ședere acolo. Mi-a zis că nu aveam. Oamenii lui au mormăit și au rânjit. Atunci am făcut din vârsta și din ocupația mea (devenisem, fără pic de rușine, istoric) o glumă, imitând un profesor miop îngropat în cărți. Râsul a mai destins puțin atmosfera. Zăpada se strecura prin ușă. Sergentul a ieșit afară și s-a plimbat greoi în sus și în jos pe strada desfundată, gândindu-se, în timp ce eu îl urmam. Grămezile de gunoaie ne învăluiau în miasme îngrozitoare. Aerul era

plin de un praf fin, nesănătos. Sergentul a sugerat o mită; i-am dat niște țigări Marlboro. A continuat să meargă.

Am fost salvat de întâmplare. De două ori pe săptămână, un Land Cruiser ducea poșta, timp de zece ore, de-a lungul celor 250 de kilometri de drum ce se întindeau în față, trecând munții Altun spre deșertul Taklamakan. Acum a oprit vizavi de noi, iar polițistul, după o ultimă ezitare, m-a lăsat să plec. M-am ghemuit în spate. Un miner chinez din Shandong și o păstoriță uigură voinică erau deja îngrămădiți acolo, împreună cu un bătrân negustor ambulant Hui care vindea pietre colorate între Tibet și Korla; a desfăcut o păturică și mi le-a arătat, strălucind cu vinișoare roz și verzi.

Mașina străbătea drumul pietros, fără a stârni praful, în timp ce priveam cum dispar pereții de zgură decolorați. Indiferent dacă a trecut sau nu pe aici, Marco Polo a menționat azbestul din munții Tartariei (ținutul locuit de tătari) și a spus că Kubilai-Han îi trimisese papei un șervet ignifug cu care să acopere chipul lui Hristos de pe marama Sfintei Veronica. Dar pentru primii chinezi, azbestul era un mister. La ei ajungea din vest, și credeau că este lâna unui șobolan alb. La celălalt capăt al rutei comerciale, între timp, romanii își incinerau morții imperiali în lințolii de azbest și îl foloseau pentru fețe de masă și șervețele pe care le curățau în foc. Și-au dat seama că era nociv pentru sănătate – sclavii care îl scoteau din mină sau îl țeseau mureau de boli de plămâni -, însă această cunoaștere a fost uitată timp de două milenii.

Minerul din fața mea se săturase. Când l-am întrebat despre siguranța de la Mangnai, nu știa ce să spună – știa doar că acolo toată lumea se îmbolnăvea. Se întorcea acasă, la est de Shandong. Privea fix și trist în față, prin parbriz. Două chinezoaice stăteau lângă șofer, bârfind de zor, îmbrăcate ca de cumpărături. O vreme am urmat o albie de

râu cu urme de roți, împingându-ne unii în alții, și am mers pe malul unui lac.

Apoi am intrat în munți. Pe harta mea, Altun părea mai nimic: o prelungire a lanțurilor muntoase care adăpostesc Tibetul. Acum însă se ridicau deasupra noastră la 5.500 de metri înălțime, în falduri de rocă de culoarea cernelii. Păreau de o violență terifiantă și sumbră. Toate crestele lor ce se intersectau erau marcate cu zăpadă, astfel încât ne înghițeau dinspre cer într-un clarobscur de prăpăstii cu străluciri întunecate. Nici un tufiș nu le îndulcea. În curând alergam de-a lungul unor abisuri de 150 de metri. Pe măsură ce urcam, acestea plonjau și își croiau drum spre văi strâmte unde nu exista nimic, în timp ce foarte sus deasupra lor, pe sute de metri, munții atârnau ca niște șabloane deformate. Zăpada s-a strâns curând în jurul nostru. Căzuse peste noapte și zăcea, virgină, pe drum. Întindeam toți gâtul înainte. De trei ori ne-am dat jos să dezgropăm Cruiserul, iar o dată acesta a pivotat, scăpat complet de sub control, oprindu-se, în unghi drept, la jumătate de metru de acostament. M-am dus la margine și m-am uitat în jos, în hău.

Ore în șir am înaintat mai încet, șerpuind, în timp ce drumul se încolăcea amețitor sub noi. Chinezoaicele amuțiseră, iar lângă mine, bătrânul Hui își întorsese fața către cadrul de oțel al ferestrei, fixându-și privirea asupra lui. După-amiaza era pe sfârșite când am coborât sub limita zăpezii, însă acum drumul ne era întretăiat de avalanșe și noroi alunecos. Timp de alte câteva ore, ne-am căutat cu grijă drum printre stânci, iar uneori urmam cursul vreunui torent, ale cărui ape loveau clipocind osiile mașinii.

Apoi, dintr-odată, am scăpat, mașina continuându-și drumul pe nisip. În fața noastră se întindea o câmpie al cărei orizont se uniformiza într-o linie violacee. Se lăsa înserarea. Mă simțeam din nou plin de entuziasm. Eram la

marginea Taklamakanului, unul dintre cele mai mari deșerturi de pe pământ, dar și cel mai aspru: inima Xinjiangului. Munții Tian și Kunlun se încolăcesc la nord și la sud ca niște clești asupra Kashgarului și Pamirului, dar deșertul îi desparte formând un oval imens, alungit, și le înghite râurile. Înainte ca India să se unească cu Asia, aici era Marea Tetis.

La căderea nopții, oaza Charklik ne-a ieșit în întâmpinare. Întunecată de livezi, ne-a purtat pe ulițe mărginite de canale de irigație, pe unde țărani cu căruțe trase de măgari se întorceau acasă. Centrul nu era decât o stradă aridă, prea largă, pe care câțiva chinezi aveau prăvălii. Înconjurată de suburbiile dense și nevăzute uigure, nu existau reclame, mașini, și aproape că nu se auzea nici un sunet.

Am intrat într-un restaurant slab luminat, în mijlocul unui popor diferit. O femeie masivă, cu ochi mari și blânzi și unghii vopsite, m-a servit cu kebab pe pâine presărată cu susan. Dintr-o încăpere alăturată răzbătea un cântec ornamentat, melodios, și sunetul unei lăute indigene. Uitasem că oamenii mai și cântă. Afară trecea uneori, în noapte, câte o căruță trasă de cai sau măgari, mânată de bărbați cu păr cărunt ce purtau bonete, ale căror soții își bălăngăneau picioarele în ciorapi groși peste margine. Iar o dată a intrat un orb, condus de un copil, și i s-a dat pâine. Aceasta era lumea musulmană. Mă aflam într-o altă națiune, doar pe jumătate recunoscută de harta mea.

Am fost cuprins de o nostalgie trecătoare. Mi-am amintit de un bărbat tânăr din Damasc, în urmă cu 40 de ani, care stătea singur, mâncând și uitându-se în jur. Dar acum cei din jurul meu nu vorbeau araba, ci limba repezită și fără accente a unui popor turcic. În comparație cu chinezii zvelți și băiețoși, uigurii păreau lansați către o vârstă adultă senzuală. Erau mai mari, mai relaxați, mai

variați. Pomeții mongoli susțineau uneori niște ochi căprui, un păr castaniu, trăsături mai accentuate. Femeile tinere aveau o drăgălășenie deosebită, dar care se pierdea devreme. Oricare ar fi fost normele de comportament la care au fost supuse, se păstrase ceva viu și pământesc ce răzbătea în cântecul lăutei.

Poate că acest hedonism provenea de la acele triburi turcice care se contopiseră în secolul al VI-lea pe întreaga suprafață a stepelor din estul Asiei. Uigurii întemeiaseră un regat în nord-vestul Mongoliei, iar iscusința lor militară i-a menținut pe tron pe împărații Dinastiei Tang – cu prețul unei mari cantități de mătase -, înainte să fie risipiți de kârgâzi în secolul al IX-lea. Apoi au călărit pe poneii lor mițoși către oazele bazinului Tarim, la nord de locul unde mă aflam, cu casele lor din fetru îngrămădite în căruțe și pe cămile, și au absorbit amestecul străvechi de popoare stabilite acolo. Cu timpul, răspândindu-se, au pierdut religia maniheană eclectică ce-i înzestrase cu arta și vestimentația persane și s-au îndreptat spre budism. Secole mai târziu, au devenit scribi și învățători ai mongolilor lui Genghis-Han, înainte de a se converti la islam. Acum deveniseră palimpseste vii ale Drumului Mătăsii. Naționalismul trecuse pe lângă ei, până când furia i-a unit împotriva chinezilor sufocanți. Împrăștiate prin oazele Taklamakanului, tradițiile lor erau tradițiile mercantile și tihnite dintr-o altă epocă. Ei puneau mitul originii lor în legătură cu un rege poliglot.

În singurul hotel, un recepționer morocănos îmi oferă o cameră la preț dublu – cinci dolari -, iar câteva fete uigure vin să se holbeze. Nu înțeleg nimic din ce vorbesc, în spatele unei palisade de măști sanitare. Știu doar că le sunt străin, că vorbesc despre mine și că, dintr-odată, mă simt iremediabil diferit.

Mai târziu, una dintre femei vine cu un termos cu apă fierbinte, pe care îl pune pe masa mea, lângă cești le de ceai din porțelan: un obicei chinez. O întreb ezitant despre viața de aici, iar ea începe să vorbească într-o mandarină timidă.

Muncește izolat. Câștigă 350 de yuani pe lună, adică mai puțin de 50 de dolari. Mă privește cu un amestec de speranță și anxietate, și spune:

— Fața mea e palidă, ai observat?

Își scoate masca.

— Da.

Văd, într-adevăr; e lată și ciudată.

— Este ca a unui occidental. Cineva – tatăl bunicului meu, cred – a venit din altă parte. Nu sunt sigură de unde...

Doarme într-un separeu din spatele unui geam: un pat, un scaun, un inel de chei.

— N-ai ce să faci.

Îmi indică pe hartă casa părinților ei. E un sat din deșert, la 130 de kilometri depărtare. Apoi pleacă.

Dar ia cu ea senzația mea de alienare. Dintr-odată, lumea de dincolo de camera mea nu mai aparține altora, sau nimănui anume. Singurătatea este condiția ei naturală. Mi-o imaginez, în mod excentric, locuită doar de cei excluși: o masă de exilați.

În camera de alături, câteva ore mai târziu, sunt trezit de o dispută răgușită, apoi cineva plânge.

*

După câțiva kilometri, drumul a dispărut în deșert. Apa revărsată din gheț arii munților Kunlun nu ținuse seama sau îi rupsese podurile improvizate și i-a îngropat asfaltul sub pietre. Ocazional, munții se iveau ici-colo din ceață, spre sud, apoi dispăreau, iar noi goneam peste cicatricile

râurilor lor sau șerpuiam pe deasupra nisipului adus de vânt. Autobuzul era un schelet, cu scaunele găurite de mucuri de țigară sau complet devastate, cu ferestrele crăpate și rezemătoarele distruse până la barele de oțel. Singurii pasageri erau niște țărani uiguri amuțiți de zdruncinăturile drumului, cu picioarele în cizme rășchirate ferm și capetele date pe spate, în mănunchiuri de bărbi ascuțite și frunți lucioase.

Nu mai era nimic altceva pe drum. La 50-60 de kilometri spre nord, drumul nostru era mărginit de vechi orășele care pieriseră în deșert de-a lungul unor râuri sezoniere secate și a unor lacuri dispărute. Începând din secolul al IV-lea e n., retragerea ghețarilor din munți îi transformase pe negustorii și agricultorii acestor orășele în seminomazi, până când a început despădurirea, iar deșertul s-a întins spre sud. Trei sute de așezări, se spune, zac sub nisipurile Taklamakanului. De fiecare dată când vântul risipește dunele, scoate la iveală lemn pietrificat acolo unde fuseseră cândva livezi și lanuri de grâu, iar arheologi-exploratori din urmă cu un secol au găsit urme de mănăstiri și fortărețe și au scos la iveală picturi murale și mătase deshidratată de aerul uscat, cu sute de documente pe lemn sau hârtie, sigilii de lut, chiar măturи și capcane pentru șoareci.

Timp de 14 ore înaintăm cu greu spre vest, prin acest deșert schimbător. Kilometru după kilometru, rădăcinile de spinul-cămilei și de sălcii au înălțat suprafața sub forma unor arhipelaguri de nisip încrețit, presărat cu crenguțe albe ca oasele. Apoi pământul se netezea, transformându-se într-o savană cu iarbă albită, aflată pe un pământ atât de salin, încât dispărea sub câmpii ca de zăpadă. Un șoim cu piept alb stătea pe un ciot, așteptând o mișcare. Un arbust de tamariscă strălucea verde deasupra apei subterane. La un moment dat, o turmă de măgari ce păreau sălbatici au

traversat drumul. Apoi dunele curate au apărut din nou, tremurând ca niște lame galbene curbate către cerul gol.

Iar pe deasupra acestei pustiiri trecuseră secole de caravane. Prin fereastra mea crăpată, am privit afară, uimit, spre amintirea lor. În diferite perioade, tot ce se găsea pe pământul cunoscut trecuse pe aici: tămâie, corn de rinocer, castraveți, mosc, pitici, lazurit, păuni, fard de ochi indigo (monopolul împărătesei Chinei), chiar și câțiva lei în cuști. Mărfurile treceau dintr-o mână în alta atât de des sau la atât de mare distanță, încât originile lor deveneau fabuloase și uitate. Ambra era cărată din Baltica, de-a lungul fluviilor rusești, de uriași cu păr roșcat („cei mai dezgustători sălbatici pe care i-a văzut vreodată lumea", credeau intermediarii persani): oriunde murea un tigru, își imaginau unii chinezi, ochii lui se transformau sub pământ în ambră. În secolul al VII-lea, până și o pereche de struți arabi au fost târâți în China – viteza și digestia lor (mâncau metal) erau o mare minunăție.

Exact la nord de mine, drumul de-a lungul izvoarelor și torentelor secate devenise mai aspru odată cu trecerea secolelor, dar pustiul Kunlun oferea o protecție perversă: nomazii și banditii îl ocoleau. Iar acum, înspre seară, drumul a devenit neted, soarele a coborât încet și invizibil într-o pâclă, iar țăranii uiguri dormeau cu toții. Un vânt a început să geamă pe deasupra dunelor. Doar o femeie arătoasă, cu o eșarfă brodată cu aur, continua să stea în față cu copilul ei alături de șofer, cântând.

Am ajuns la Cherchen pe înserat. De-a lungul străzilor cu ziduri de chirpici, porți duble dădeau spre curți de familie în care bătrânii stăteau întinși pe divane de lemn, iar femeile se mișcau într-o sclipire aurie. Ici-colo, o moschee rustică trimitea minarete șovăitoare în noapte. Centrul Cherchenului prefigura toate aceste orășele ale oazelor: câteva străzi chinezești largi care se întâlneau

într-o intersecție în care pe un stâlp erau redate citate din scrierile lui Mao Zedong sau statuia lui întâmpina un țăran musulman recunoscător. Iar pretutindeni în jur erau suburbiile aglomerate, tăcute ale săracilor.

Dar în centru autobuzul nostru a fost oprit, iar o echipă de oficiali SARS a urcat la bord: un polițist anonim, un lucrător municipal deșirat și un oficial cu o șapcă țărănească și ochelari fumurii. De la Beijing fusese emis un decret, spunea oficialul, potrivit căruia orice călător care nu-și putea dovedi traseul parcurs trebuia băgat în carantină pentru două săptămâni, perioada de incubație a virusului.

Mi-am pus, inutil, masca peste gură. Dar norocul mă părăsise. SARS se făcuse simțit în Jiayuguan, spunea oficialul (părea să mă urmărească). Îi părea foarte rău. I-am răspuns, tot mai disperat, că Jiayuguan era deja la 1.700 de kilometri în urma noastră, dar cinci minute mai târziu o camionetă mă ducea în incinta carantinei. Simțeam vinovăția irațională a cuiva deja bolnav. Șoferul își ținea fața întoarsă în altă direcție.

Era o clădire municipală goală, izolată pe câmp. Oficialul a scos lanțul care bloca intrarea și a rămas de cealaltă parte.

— Nu puteți pleca de aici.

În lumina slabă a lunii, ochelarii lui fumurii se căscau asemenea unor orbite. Cine știe ce amintire indirectă a vreunui lagăr sau sanatoriu a dat o nuanță de oroare acestei scene inofensive, căci am început instinctiv să caut o cale de ieșire.

Un doctor încărunțit a venit la poartă să ne întâmpine, dar nu a îndrăznit să dea mâna cu mine. Un grup de asistente se agitau în spatele lui. Deasupra măștilor, ochii le erau măriți de spaimă și curiozitate. Una dintre ele m-a

condus înăuntru, într-o cameră mare. Sub un afiș despre contracepție în uigură, pe podeaua de gresie albă se aflau un pat alb și o masă rahitică. Doctorul a arătat spre o toaletă improvizată construită în curte cu câteva zile mai devreme. Deja puțea.

— Dacă ai chestia asta, a spus el, peste două săptămâni ești mort.

Dar vorbise cu blândețe, ca și cum și-ar fi cerut scuze.

Câteva minute mai târziu, toată lumea dispăruse pe coridoarele triste. Era trecut de miezul nopții. Prin cine știe ce aberație electrică, era imposibil să stingi neoanele din camera mea; așa încât am dormit sub strălucirea lor orbitoare, ca un prizonier sub supraveghere, trăgând cearșaful peste ochi. M-am trezit după câteva ore, am ieșit în lumina lunii și m-am plimbat de-a lungul zidului împrejmuitor, întrebându-mă cât aveam să mai stau acolo. Nu mi-era teamă de boală – stătusem în sălbăticie săptămâni întregi -, ci de birocrația care se apropia, închizând drumurile, frontierele, timpul. M-am gândit să număr cărămizile – una pentru fiecare zi – care decorau partea de sus a zidului îngrăditor. Un vânt slab venea dinspre câmpurile de dincolo de el.

— Locul ăsta mă sperie.

Ochii lui Dolkon sclipesc pe deasupra măștii sale. Este foarte tânăr. Stăm pe trepte, în bătaia soarelui, după un mic dejun apos. Deoarece toată lumea poartă mască, aparținem aceluiași trib: dar abia dacă ne vorbim și nu zâmbim niciodată. Este un simbol al rușinii. La lumina zilei, incinta pare neîngrijită și abandonată, asemenea locului unei crime comise cu mult timp în urmă. Suntem singurii internați. Dolkon provine din oaza Niya, aflată la 320 de kilometri, și este aici de trei zile. Își face griji pentru mama lui.

— Și munca ta?

Mă întreb cu ce se ocupă: un tânăr uigur cu brațe subțiri și trăsături fragile și ascuțite. Părul îi este despărțit băiețește și cade peste o frunte palidă.

— Am o slujbă temporară. Vânzător. Vreau să termin universitatea...

— Universitatea?

Poate că starea noastră actuală de părăsire este cea care face ca asta să pară ceva îndepărtat. Strălucirea fierbinte a zilei sporește irealitatea ei. Și acest tânăr straniu. Pare prea fragil pentru a fi supraviețuit în acest ținut. Are mâini de pianist.

Dar provine dintr-un sat în care se practică o agricultură de subzistență, unde mama lui a rămas văduvă de tânără, cu patru copii.

— Avem doar un *mu* de pământ.

Brațele lui indică o porțiune din curtea ce se întinde în fața noastră.

— Atât am avut întotdeauna. De fiecare dată când eu sau surorile mele ceream ceva când eram copii, mama nu spunea decât: „Ți-o da Dumnezeu”.

Simt că zâmbește. Se gândește acasă, unde mama sa e neliniștită din cauza absenței lui. Spune:

— E foarte hotărâtă, foarte inteligentă. Singura din satul nostru care este așa – nu, nu știu de ce. Toți ceilalți țărani își scot copiii de la gimnaziu ca să lucreze la câmp. Doar ea n-a făcut asta. Așa că am fost acceptat la Unviersitatea Urumqi, la știința calculatoarelor.

Încă i se pare o minune. Vorbește ca și cum nu i s-ar datora lui deloc.

— Am lucrat într-o filatură de bumbac ca să plătesc pentru primul an. Acum am slujba asta de vânzător, plictisitoare, care-mi va asigura al doilea an. Mama încă

lucrează pământul nostru de un *mu*. Dar acum o să fie bine...

Încerc să mi-o imaginez pe această femeie. Inteligența sa singuratică este inexplicabilă în mintea fiului ei. Acesta spune:

— Dar eu semăn cu tata. Mereu născocea tot felul de lucruri. Așa sunt și eu.

Apoi, febril și uitând de mandarina mea jalnică, începe să reverse un torent de invenții la care se gândise. Sunt nouă sau zece, spune el – și dacă măcar una dintre ele funcționează, va fi fericit și probabil bogat. A proiectat o mașină de cernut grăunțe care necesită doar doi oameni pentru funcționarea ei, în loc de șapte, și care separă extraordinar de bine grâul de pleavă.

— Îmi amintesc cum în copilărie părinții mei trudeau la mașinile astea. Era un praf îngrozitor. Poate că el l-a omorât pe tata. Mașina mea nu va face deloc praf.

Plătise deja un metalurgist să-i facă prima piesă componentă și face economii pentru a doua. Și are multe alte idei, pe care nu pot să le înțeleg, chiar dacă din învălmășeala lor se detașează un stilou (îl proiectase deja) care avea să transcrie automat scrisul de mână pe monitorul computerului.

— Și când te întorci în sat... încep eu.

— Nimeni nu înțelege. Nimeni nu e interesat. Cred că mă urăsc. Dar am un vis...

Pentru o clipă, această expresie reverberează, nelocalizată, în mintea mea; apoi îmi amintesc de un alt vis, mai primitiv, și de potențialul magnat Huang.

— Trebuie să găsești parteneri, spun eu. Oameni de afaceri.

Dar Dolkon își continuă elanul.

— Acum totul s-a schimbat în sat. Din generația mamei mele, ea era singura. I-a fost foarte greu. Dar acum toți tații tineri vor să aibă copii educați, înainte să fie prea târziu...

Îl ascult cu uimire crescândă. La început, păruse o anomalie întâmplătoare în această lume țărănească: un fiu unic menajat. Dar acum a devenit un mister. Computerul de zi cu zi eliberase în el un anumit talent care putea ocoli cunoașterea mai largă, tot ceea ce îi fusese refuzat. Era propria lui limbă. Îi zâmbesc, prin mască. Acum, genunchii și încheieturile lui cu aspect friabil, încleștate alături de mine, sugerează nu malnutriție, ci fragilitatea rarefiată a vreunui singuratic congenital. Sunt momente când am impresia că lumea mea mentală se împletește perfect cu a lui, ca și cum am fi copii doar ai epocii noastre, nu și ai rasei sau credinței noastre. Bunicii noștri, cred, ni s-ar fi părut mult mai stranii nouă decât unii altora. Apoi, dintr-odată, Dolkon spune:

— Cum sunt țăranii în Anglia? Cum rezolvă ei problemele irigației?

— Plouă mult la noi.

— Aici plouă de două ori pe an.

Privește cerul gol.

— Aveți vite acolo?

În curte zăngăne un lanț. Oficialul apare cu un alt polițist și cinci comercianți din Hunan sunt aduși înăuntru. Aceștia speraseră să facă afaceri în Xinjiang, însă mâine vor fi expediați înapoi. Fusese emis un nou decret, spune doctorul, din capitala provinciei, Urumqi. Toată lumea care intra în provincie era băgată în carantină. Doctorul ia o găleată cu dezinfectant. Este un uigur blând și bătrân, îngropat aici împreună cu noi, căruia îi este interzis să treacă peste lanț.

— Peste 300 au murit deja, spune el, dintre care mulți doctori – 70%, mi se pare, doctori.

Privește către mine blând, pe deasupra măștii. Îmi spune că îi este frică.

— Vom vedea.

Comercianții din Hunan joacă cărți în lumina soarelui, trântindu-le pe pământ. Încearcă să flirteze cu asistentele, care, aflate și ele în aceeași situație și speriate, intră și ies rapid din camere, în fulgerări de uniforme verzi. În lumina apusului, doctorul dă cu dezinfectant pantalonii bărbaților și cărțile lor de joc. Este impresionant și sumbru. Chiar și în aceste ținuturi marginale, imensul mecanism de asistență socială funcționează, și această cruciadă a dezinfecției, oricât de întârziată, înaintează de-a lungul sistemului nervos al unor birocrații nenumărate, pentru a pune în mișcare extremitățile cele mai îndepărtate ale națiunii. Doctorul trudește cu perseverență de la un capăt la altul al curții, dând cu dezinfectant picioarele noastre, roțile unui camion eșuat, lanțul încovoiat dintre stâlpii porții. Îndeplinește aceste sarcini aparent inutile cu o demnitate nefericită. Nici el nu vrea să moară aici.

plimbându-ne de-a lungul zidului împrejmuitor, Dolkon și cu mine privim spre câmpuri ca spre o țară străină. Spune:

— Nu are rost să-i urăști pe chinezi, știu, sau să dai vina pe ei pentru SARS. Dar politicile lor sunt odioase. „E socialism!”, spun ei. „E socialism!”

Își depărtează brațele, imitându-i cu înverșunare.

— Dar nu e nici un fel de socialism aici. Oficialii fac pur și simplu ce vor. Și, cumva, sistemul merge mai departe...

— Sunt mulți care cred asta?

— Nu știu. Poate câțiva. Dar cei mai mulți membri ai Partidului Uigur sunt musulmani în sufletul lor. Te rogi

acasă și nimeni nu știe. Țin Coranul ascuns. Iar când mor și sunt în siguranță, sunt îngropați în credința musulmană, cu mullah.

În timp ce mergem, își scoate masca. E ca un semn de încredere, involuntar emoționant. Mi-o scot și eu. Este mai palid la chip decât îmi imaginasem, iar buzele-i sunt subțiri. Și el mă privește. E ca și cum abia acum am fi necontaminați. Zâmbim.

— Astea sunt inutile, spune el, mototolind masca în buzunar.

Începe să fumeze, agitat.

— Înainte să moară, tata nu a fost deloc un musulman practicant. Dar pe măsură ce se simțea tot mai rău, i-a cerut mullahului satului instrucțiuni și a fost îngropat în credința islamică.

— De ce a murit?

— Cancer la plămâni.

— Iar tu fumezi!

— Păi, tinerii din satul meu fumează. Și beau. Da, știu că nu e în spiritul credinței islamice, dar toți facem asta. Dacă nu o faci, nu ești bărbat adevărat.

— La fel este și în Occident.

— Am să mă las.

Aruncă chiștocul, după care își aprinde o altă țigară.

— Oamenii mai în vârstă sunt musulmani mai buni. Ar trebui să vezi moscheile noastre vinerea. Dar tinerii se îndepărtează. În sate se uită tot timpul la televizor. Și internetul i-a schimbat.

— *Internet?* La sate?

— Nu tocmai. Dar e în orașe, iar sătenii aduc cunoașterea de acolo.

Apoi adaugă, gânditor:

— Oameni ca mine, cred. Așa că se infiltrează peste tot. Și apoi vor să scape. Vor o cultură modernă.

Dolkon regretă asta; și totuși îmbrățișează libertățile occidentale și tânjește, nostalgic, să călătorească.

— Mergi la moschee? îl întreb.

— Da, e important.

Îmi vine în minte imaginea efemeră a unui băiat fără tată, în căutarea unei autorități masculine. Dolkon spune:

— Dar chinezii nu cred în nimic. Se vede asta în cultura lor. Uită-te la acest doctor uigur, de exemplu. Am vorbit cu el astă-seară. E bun, se vede asta, un bătrân uman. Dar doctorii chinezi nu sunt așa. Nu sunt oameni.

Mă lupt să înțeleg asta în tăcere. Nu e așa, desigur, dar înțeleg de ce spune asta. Poporul lui îi acuză pe chinezi de răceală și constrângere.

— Nu trebuie decât să te uiți la modul în care construiesc, spune el. Dreptunghiuri și pătrate.

Mâinile lui invocă o grămadă aridă de cuburi.

— În schimb construcțiile noastre sunt asemenea unor flori. Vezi cupolele înmugurind ale unei moschei. Noi suntem poeți și muzicieni. În inimile noastre suntem mai liberi decât ei!

Dintr-odată, a doua zi dimineață mi s-a spus că trebuie să plec. Fără nici o explicație. Acum eram un lepros, în clipa următoare trebuia să mă urc într-un autobuz ticsit. Dar autobuzul pleca abia peste trei ore – și telefonul era un loc în oază pe care voiam să-l văd. După ce a solicitat la telefonul mobil aprobarea cuiva necunoscut, oficialul cu ochelari fumurii mi-a spus că puteam să merg acolo cu mașina, sub pază. Știam că în nord era un important lagăr de reeducare prin muncă, și m-am gândit dacă nu cumva autoritățile locale încercau să mă abată în altă parte. Dar

Dolkon a zis că nu, probabil pur și simplu nu voiau să mor în mâinile lor. Moralul îi scăzuse.

— Acum, că pleci, îmi va fi foarte greu.

În timp ce mașina venea împreună cu doi gardieni, mi-a îndesat în mâini o sticlă cu apă rece și o pâine rotundă, s-a întors și a plecat. Doctorul și-a luat rămas-bun șovăitor. Lanțul se întindea, încordat, între noi. Apoi mașina a început să înainteze prin suburbiile rurale, iar fețele de lângă mine erau tăcute.

Am auzit din nou apa curgătoare și am văzut plopi înălțându-se în bălți nemișcate. Câteva motoscutere făceau slalom printre căruțele cu măgari, dar semnele erau toate în arabă, în uigură. În fața mai multor porți am observat morile mobile de făină din lemn, asemenea unor betoniere comunitare, pe care Dolkon le reproiectase.

De fiecare dată când aveam să-mi fac griji în privința posibilităților umane, mi-am zis eu, o să-mi amintesc de el.

Apoi am ieșit pe un platou pustiu. Era ciupit de craterele săpătorilor după sare și acoperit cu pietriș până departe, la orizont. Ne-am dat jos, într-un vânt cald. În spatele nostru, oaza mânjea orizontul verde limetă, acolo unde două coșuri de fabrică fumegau. Un vârtej de praf călătorea liniștit pe cer. Peste tot în jurul nostru, pământul era încrețit de cercuri galbene, acolo unde nisipul avansase, și era presărat cu așchii de lemn și oase albite.

Un adăpost singuratic se înălța pe câmpie, acoperind o groapă lângă care se înălțau stâlpi de lemn care erau încă solizi după 2.000 de ani. Am privit în jos, în lumina slabă. Sub mine, aproximativ 15 ființe umane stăteau împreună în familii, cu genunchii la piept și hainele zdrențuite. Dispăruse orice culoare, carnea li se întărise ca mahonul și erau poleiți cu un strat de praf uniform. Aerul plin de sare conservase cadrul unei harpe, o trusă de toaletă din piele,

până și rămășițele coastelor fripte de miel pentru morți. Mai multe din capetele lor erau netede ca piatra, inexpresive, amintindu-mi de o sculptură abstractă sau de statuia lui Guanyin.

Groapa era doar unul dintre sutele de morminte risipite cale de doi kilometri de-a lungul câmpiei. Nisipurile și sarea deshidratante creaseră un popor uimitor. Mulți datează de mai bine de 3.000 de ani, iar unii au fost scoși din nisip atât de bine conservați, încât parcă adormiseră pur și simplu acolo. Cadavrele nu sunt mongoloide, ci uriași occidentali cu păr blond și roșiatic, nas arcuit și bărbi dese. Sub mine, formele erau prea înnegrite pentru a fi recunoscute, dar într-un mormânt din apropiere, săpat în anul 1000 î e.n., o căpetenie uriașă cu păr blond fusese descoperită intactă, împreună cu soțiile sale. Într-o altă cameră, o femeie în vârstă – o șamaniță, probabil – zăcea sub ceea ce păreau să fie dovezi ale unui sacrificiu violent. Prin plafonul camerei fusese introdus trupul unui băiețel, cu fața în jos, cu nasul și obrajii încă mânjite de mucozități și lacrimi, în timp ce pe o platformă de deasupra ei zăcea dezmembrată o femeie tânără, cu hainele scăldate în sânge și ochii scoși.

Cronici chinezești timpurii relatează despre barbari grotești de la frontierele vestice: o gloată cu piele albă și păr de foc, cu nasuri imense și ochi verzi sau albaștri. Dar odată cu trecerea primului mileniu, acești necunoscuți au fost uitați. În urmă cu un secol, arheologii occidentali au fost uimiți de descoperirile lor. Acum aceste mumii enigmatice au ieșit la suprafață peste tot în Taklamakan, unele îmbrăcate în stofe ecosez ce aminteau de celți, altele cu pălării ascuțite.

Originea lor este controversată. Dintr-un labirint de date lingvistice și arheologice, se pare că au mers împotriva marelui val dinspre est spre vest al migrației nomade, iar în

mileniul III î e.n. Au coborât din stepele siberiene, din cele mai estice zone ale lumii indo-europene. În timp, acești așa-numiți toharieni au fost urmați de verii lor indo-iranieni, în incursiuni de cavalerie spre est, și s-au amestecat cu ei în oaze, abia în jurul anului 300 î e.n. Punându-se în mișcare, în sens opus, un val de popoare mongoloide. În secolul al X-lea e n., descendenții toharienilor încă mai populează picturile murale ale unor temple din peșteri de la marginile Taklamakanului. Părul lor despărțit cu grijă este blond sau roșcat, iar ochii deschiși la culoare. Dar acum sunt budiști evlavioși, îmbrăcați după moda aristocrației persane, cu haine rigide de brocart, iar mâinile lor se sprijină pe săbii cu mâner lung, precum cele ale cavalerilor medievali.

Uigurii, care au absorbit acest popor după secolul al IX-lea, îi adoptă ca strămoși. Cu mult anteriori stăpânirii chineze, toharienii par să le acorde un drept străvechi de posesiune. Părul roșcat și ochii albaștri sau căprui ies la suprafață asemenea unor amintiri în rândul populației de azi, iar naționaliștii uiguri au adoptat fața reconstruită a unei mumii odată foarte frumoasă drept „mama națiunii”. Testele ADN, aproape zădărnicite de Beijing, au confirmat conexiunea europeană a cadavrelor. Oficiali chinezi supărători au fost acuzați că au lăsat mumiile revelatoare să putrezească în subsolurile muzeelor, în timp ce prădători mai prozaici – săteni exploratori, săpători de sare, chiar și musulmani evlavioși – au împrăștiat cadavrele cu miile peste nisipuri.

Nu este nimeni aici. Doar zumzetul aerului condiționat în întuneric. Muzeul este pe jumătate demolat, iar traficul din Urumqi se aude mormăind afară. În vitrinele lor, trupurile zac ca și cum s-ar fi răsucit în somn. Merg printre ele ușor, temându-mă că s-ar putea trezi. Mama aleasă a poporului uigur, „Frumusețea din Kroran”, zace întinsă în

haine de lână, cu o glugă ascuțită împodobită cu pene de gâscă. Oasele șoldurilor apasă rochia strâmtă, a cărei blană este întoarsă spre interior pentru a ține cald, iar mocasinii din blană de urs se destramă în jurul picioarelor. Îi dau ocol, singur, simțindu-mă ca un voyeur. Eticheta muzeului confirmă apartenența ei la rasa europeană. Părul castaniu este despărțit în jurul trăsăturilor ei regulate: elementele unei frumuseți delicate. Ochii sunt închiși sub genele lungi, iar dinții mici, de copil, sclipesc printre buzele subțiri. Are 4.000 de ani.

Un arheolog chinez surescitat s-a îndrăgostit de unul dintre aceste cadavre pe care le-a dezgropat. Imaginația completează orice element absent, ca în cazul cuiva pe care îl zărești în fugă. Dar moartea nu a simplificat „Frumusețea din Kroran". Hainele ei și tava de vânturat și coșul pentru grâu găsite alături de ea trădează un popor care a venit din vest cu oi și cu noi cereale. Dar chipul chircit în gluga ei s-a uscat ca abanosul, iar ochii sunt duși mult în fundul capului. Arheologii au descoperit că sprâncenele și genele ei erau infestate de lindină, iar plămânii îi erau plini cu praf de cărbune.

La o mie de ani după ea, un popor indo-european încă era îngropat pe platoul de sare de la Cherchen, uimitor prin mărimea și culoarea albă a pielii lor. În vitrina din camera învecinată, un șef de trib zace înțepenit într-o încordare mortuară. Capul și genunchii sunt îndreptați în sus, iar mâinile lungi sunt încolăcite pe abdomen, conturându-se clar fiecare unghie și articulație. Fața îi este palidă, sălbatică și acvilină. Un păr lung, roșcat-maroniu, cade în jurul ei, împreună cu o barbă scurtă, iar raze aurii de ocru gălbui îi acoperă tâmplele și nasul roman cu un fel de mască enigmatică. Avea aproape 1,80 m înălțime și a fost îngropat cu zece acoperăminte de cap – inclusiv o beretă și o bonetă cu coarne albe de pâslă -, iar lâna încâlcită a

jambierelor a ieșit prin cizmele din piele de căprioară, în straturi energice de purpuriu și albastru alburiu. Pare că în orice clipă ar putea să se ridice greoi și să dea ordine.

Trei femei l-au însoțit în moarte, probabil sacrificate, iar una poartă o rochie vopsită în același roșu burgund ca și cămașa și pantalonii lui. În altă vitrină, un copil mic descoperit în apropiere zace înfășurat într-un lințoliu de un roșu aprins, legat bine cu frânghie albastră și roșie – aceeași frânghie care leagă blând mâinile căpeteniei. Capul copilului este încălzit de o bonetă albastră, de sub care ies cârlionți roșcați. Fața este mascată cu vopsea de culoarea pielii, nările umplute cu lână și ochii acoperiți cu pietricele plate albastre. Un biberon zace în apropiere, modelat din ugerul unei oi.

Mă uit o vreme la toate acestea, întrebându-mă al cărei femei fusese oare acest copil îngropat în alt mormânt. Fața vopsită este inexpresivă. Mai puțin decât un bebeluș, pare mai curând un pachet legat cu tandrețe, atrăgând peste ani atenția nu asupra lui însuși, ci asupra oricui, din suferință sau ritual, își va fi înfășurat dezamăgirea în albastru și roșu aprins – culoarea cămășii tatălui său – și a așezat capul pe o pernă albă și i-a închis ochii cu pietre.

Trupurile au stârnit un fior de teamă. Par paralizate în actul morții, întârziate aici prin accident, asemenea unor păsări înghețate în zbor. La intrarea în muzeu, un anunț declară că relicvele lui dovedesc că această provincie este parte inalienabilă a Chinei. Dar, desigur, sugerează contrariul.

Cadavrele nu se odihnesc. Strania lor conservare le scoate din preistorie și le aduce în prezentul politic, mai puternic decât un schelet sau un fragment de ADN. Așteaptă, asemenea unei familii solemne. Pare a fi ceva condițional în posturile lor – genunchii înclinați într-o

parte, mâinile încolăcite ezitant -, ca și cum într-o bună zi se vor ridica și vor ieși cu copilul pe stradă.

*

Cale de sute de kilometri, autobuzul traversează o sălbăticie sfâșiată de vânturi, cu suprafața poleită cu piatră pulverizată adusă dinspre Kunlun. Nemișcarea din noaptea precedentă a dispărut. Undeva în miezul deșertului se dezlănțuise o furtună, iar în curând nisipul se revărsa deasupra pământului în valuri scunde împinse de vânt și cerul se întunecase într-un apus prematur. În lumina slabă apăreau și dispăreau diferite obiecte – arbuști de tamariscă, un camion abandonat. Soarele s-a estompat, transformându-se într-o pată albă. Uneori ne opream în mici așezări unde oile pășteau paie și garduri din tufăriș se înclinau deasupra nisipurilor mișcătoare.

Autobuzul era gol, cu excepția unor țărani tăcuți cu căciuli din blană de oaie și a unui grup de tineri de la sat. Fețele lor întunecate și ciupite de vărsat erau pudrate cu bărbi. Unul a încercat să cânte la un flaut de bambus, dar a renunțat, după care s-au apucat să-mi cerceteze lucrurile. Cât costau cizmele, ceasul...? Când le-am spus că nu mai știu, m-au apostrofat neîncrezători. Dar acum praful se învârtejea prin ferestrele crăpate și se depunea într-o membrană roșiatică pe orice suprafață, în timp ce noi horcăiam și tușeam.

Afară, nisipul se năpustea exploziv dinspre dunele înalte. Lumea s-a oprit la 50 de metri. Făgașe de cursuri de apă se împleteau dinspre nicăieri și dispăreau din nou în furtună. Curând, pământul și aerul se contopiseră într-un singur gol. Dunele păreau să se înalțe vertical deasupra noastră, iar noi străbatem parcă un nisip stihial. Mi-am imaginat întregul deșert reasamblându-se, acoperindu-și cicatricile. Uneori furtuna ne făcea să ne oprim de tot, cu

farurile licărind slab, iar noi stăteam și ascultam urletul vântului.

Știam că aceste uragane negre, *kara-buran,* puteau lua pe sus dune întregi de nisip și că îngropaseră caravane fără a lăsa vreo urmă. Chiar și nemișcat, Taklamakan era cel mai periculos deșert de pe pământ. Numele lui înseamnă, probabil, „loc abandonat", dar în idiomul local „intri și nu te mai întorci niciodată". Spre deosebire de Sahara, nimic nu trăiește în inima lui. Aproape că nu plouă deloc. Negustorii care străbăteau Drumul Mătăsii se orientau doar după mormanele de oase de animale și oameni. Și îl populau cu demoni. La schimbări bruște de temperatură, particulele mișcătoare de nisip stârneau o muzică tânguitoare și țipete jalnice, care-i momeau pe călători spre propria lor moarte. Marco Polo vorbea despre tropăitul și zăngănitul unor mari cavalcade noaptea, care îi panicau pe negustori și îi făceau să creadă că se apropia o armată. Uneori, scântei magnetice licăreau asemenea unor focuri de tabără la orizontul nopții, iar mișcări din imediata apropiere erau brăzdate de lumini neobișnuite.

Dar în timp ce ne târam spre Niya, întunericul era străbătut de nisip purtat de vânt. Undeva am trecut de cotul pe care autostrada care traversează deșertul îl face coborând din nord pentru a deservi puțurile de petrol din Tazhong, iar în cele din urmă am dat de un hotel pustiu. Pe acest traseu pe jumătate abandonat, hanurile aparțin unei Chine mai vechi: hosteluri sordide cu toalete refulate, scuipători emailate și perne tari ca piatra. Dintr-un robinet picura apă rece, iar lângă el instalația electrică atârna din faianța spartă. Cele câteva covoare aveau urme de arsuri de țigară, iar mirosurile familiare – tăieței, urină, grăsime pentru gătit – se amestecau și te adormeau.

Uneori te simți imponderabil, subțiat. Dai perdelele la o parte (dacă există) și, în fața unui deșert în zori, îți dai

seama că ești aruncat departe de tot ce îți conferă identitate. La mii de kilometri de orice om cunoscut, ai iluzia că trecutul tău e mai ușor, abia dacă-ți aparține. Până și legăturile tale de dragoste au fost atenuate (telefonul de urgență prin satelit e în rucsac, dar nu sună nimeni). În mod periculos, poți ajunge să te simți invulnerabil. Te temi doar de eșecul de a înțelege încotro te îndrepți sau de a ajunge acolo. Uneori ești mișcat de un fel de curiozitate nemiloasă, care te rușinează doar la întoarcerea acasă. Iar alteori ești emoționat, chiar sfâșiat; dar mergi mai departe.

În această stare amețitoare – îmi amintește de o pasăre sprintenă, fragilă, liberă – am luat micul dejun cu biscuiți din rucsac și am ieșit pe strada pustie. Aerul era cald și dens. Nu-mi dădeam seama dacă răsărise soarele. Cerul era sigilat în propria lui lumină incoloră, ca și cum un felinar palid ar fi strălucit în spatele unei pânze subțiri. Nisipul alunecase pe străzi, iar o furtună încă mai îndoia plopii. În autobuz, femeia din spatele meu a început să se roage în șoaptă, cu mâinile împreunate la piept. Câteva ore mai târziu, în timp ce intram în Keriya, furtuna încă urla dezlănțuită.

M-am adăpostit împreună cu alți pasageri în cel mai apropiat restaurant. Glume și aluzii gălăgioase zburau între mese, iar proprietarul și soția lui – care aveau amândoi trăsături europene și ochi verzi – m-au servit cu o porție mare de pilaf, întrebându-se din ce oază provin, de vreme ce nu vorbeam uigura lor. Peste tot în jur, rafale de râs se învârtejeau între oameni solizi și femei cu fețe sincere. Doar fiica cea aprigă se uita mânioasă la mama ei și refuza să zâmbească.

M-am apucat să mănânc, înfometat și încălzit de animația din jurul meu. Afară, bărbați cu căciuli din blană de oaie își mânau caprele prin nisipul zburător, iar femeile erau amuțite de voalurile lor albe de sub bonetele locale

asemănătoare unor cești răsturnate. Regiunea era mai neobișnuită, știam asta. Uigurii sunt peste 50% caucazieni – așa spun cercetările genetice -, iar aici, în Keriya, la capătul de sud-est al deșertului, supraviețuiesc indivizii cei mai corciți. La fiecare câteva minute ușile se dădeau de perete și o altă apariție purtată de vânt se năpustea spre noi. Uneori își desprindeau căciulile mițoase dintr-un păr roșu încâlcit, iar trăsăturile lor atârnau în colajele lungi, cu pleoape grele, ale unor strămoși uitați. Uneori, fețele înnegrite de vânt erau luminate de ochi neobișnuiți. Un amestec de iranieni, toharieni, chiar bactrieni timpurii i-au transformat într-o amintire ambulantă a unor popoare dispărute. Un bărbat cu față rozalie mi-a amintit de un prieten din Anglia, dar acesta purta o bonetă uzată și șchiopăta. Un grup de trei femei și-au desprins eșarfele de pe fețele de o paloare măslinie.

Încercând să înțeleg amestecul de voci și trăsături din jurul meu, alunecam spre un fluviu ale cărui națiuni își pierduseră semnificația. Acesta era, la urma urmei, drumul ale cărui mătăsuri chinezești zac în morminte din Germania Epocii Fierului. El a răspândit diversitatea și o bogată impuritate. Iar Taklamakan era atât dușmanul, cât și protectorul său. Deșertul scosese la lumină sigilii gravate cu Zeus și Pallas Athena: moștenirea îndepărtată a lui Alexandru cel Mare. Un lințoliu din câmpiile lui sărate de est prezintă un portret al lui Hermes, împreună cu caduceul său, iar cadavrul de 2000 de ani al unui oficial chinez zace îngropat într-o haină țesută cu heruvimi greco-romani. Totul pare să curgă. Mânecile lungi îndrăgite de opera chineză par să fi venit, prin mai multe permutații, din străvechea Cretă. Pledurile ecosez ale mumiilor tohariene amintesc de cele ale celților timpurii, iar monede bizantine de aur închideau gurile cadavrelor Dinastiei Tang sau erau

transformate de nobilii acesteia în bijuterii, încă incizate cu simboluri ale dominației creștine.

Și îmi imaginez că ai putea înnebuni dacă ai urmări originile celor mai simple lucruri. Piperul din pilaful meu s-ar întoarce în India, mă gândesc, susanul de pe pâinea mea – în Asia Centrală. Mi-am imaginat cepele din farfuria vecinului meu zburând spre vest, în timp ce fisticul lui ar dispărea în Persia. China, desigur, ar revendica șervetele de hârtie și trandafirul care se ofilea pe tejghea, în timp ce complicațiile metalurgiei fierului ar împărți tacâmurile noastre între vest și est. Și cum ar rămâne cu noi înșine, m-am întrebat, cu sângele nostru complicat (acum eram îmbibat cu pilaf)? De-a lungul fantomei Drumului Mătăsii, printre locuitorii lui de azi, testele de hemoglobină și ADN legaseră vestul Chinei, printr-un șir de urme de neșters, de îndepărtata Mediterană. Așa că cine era, mai exact, soția cu ochi verzi a proprietarului restaurantului, care acum îmi lua farfuria goală? Poate că...

Dar autobuzul meu pleca.

*

Khotan este ultimul dintre marile orașe uigure, solitar la marginea deșertului, într-o oază imensă și irigată cu ajutorul unui sistem complicat. Acum, când calea ferată a ajuns la orașul înfrățit Kashgar, iar chinezii vin în valuri, Khotan a devenit fortăreața și refugiul purității uigure. Pe măsură ce te apropii de el și te întâmpină un soare palid, plopii mărginesc drumul câte zece în șir, împotrivindu-se nisipului. Ici-colo, printre suburbiile construite din chirpici, o casă mai impozantă își umbrește curtea cu un portic din lemn sau se acoperă cu spaliere de viță-de-vie, iar în livezi se înalță moschei cu porți cu turnuri înguste și ziduri crenelate.

În centrul orașului, străzile chinezești largi se îngustează curând și dispar, iar lumea aparține țăranilor și negustorilor, femeilor strălucind în mătasea țesută cu aur, găștilor de tineri dintre care doar o parte muncesc și căruțașilor cu trandafiri la ureche. Arcade lungi, pe două niveluri, se înclină deasupra bazarurilor și par să îmbătrânească prematur, asemenea oamenilor de dedesubt, cu vopseaua lor estompată.

Însă Khotan a fost odinioară regat. Cu peste 2.000 de ani în urmă, după ce a fost colonizat din nord-vestul Indiei, s-a transformat într-un oraș-stat luxuriant și rafinat, celebru pentru mătăsurile, jadul și hârtia lui. Cetățenii săi erau inițiați în arta dansului și a muzicii, de o politețe elaborată și iscusiți. Călătorii chinezi scriau cu uimire cum acești oameni cu ochi duși în fundul capului și nasuri proeminente se salutau punând un genunchi la pământ și cum, de fiecare dată când primeau o scrisoare, o țineau la frunte, în semn de respect. Femeile lor purtau – spre oroarea chinezilor – centuri și pantaloni și călăreau precum bărbații; iar o franchețe nedisimulată, cu zvonuri de promiscuitate, încă se mai face simțită.

Acest oraș senzual și tolerant a fost un paradis budist. Călugărul Xuanzang din secolul al VII-lea îi descria oaza ca sclipind de numeroase mănăstiri și fiind plină de miracole. Sihaștrii emanau lumină din pădurile lui, iar statuile lui Buddha zburau magic în noapte. În grotele din munții Kunlun, oameni sfinți meditau cu atâta intensitate, încât se transformau aproape în cadavre; dar părul continua să le crească și erau bărbieriți de șamani veniți în vizită.

Am găsit locul acestor patimi și ceremonii departe de orașul modern, afundat în oază, părăsit. Doar o depresiune imensă și superficială îi marca granițele, între care nu mai rămăsese nimic. O ceață matinală plutea peste câmpurile de orez de deasupra lui, amuțind malurile de pământ și

canalele de apă cu o lumină catifelată și ireală, în timp ce peste tot în jur orizontul era închis de un amfiteatru de plopi, ca un memorial. Am mers printre câmpuri, cu o ușoară uimire. Nenumărate broaște minuscule se îngrămădeau la marginile iazurilor. În depărtare răsuna cântecul cucilor. Ici-colo, câteva cioburi de ceramică maro, desprinse de apa curgătoare, lâncezeau în rigole. Timp de secole, orașul putrezise încet sub pământul umed – umezeala lui fărâmițând deopotrivă lemnul și cărămizile de lut -, iar solul era cernut iar și iar în căutare de comori de către locuitorii din zonă.

Doar fragmentele mai rezistente supraviețuiseră: figurine și sigilii de ceramică și miile de fulgi de foiță de aur care acoperiseră palate și temple. Dar aceste resturi erau uimitoare prin diversitatea lor: zeități ale vântului și care solare gravate, grifoni și monede purtând simboluri indiene pe o față și chinezești pe cealaltă. Statui budiste elenizate amestecate cu semne ale creștinismului nestorian și ale zoroastrismului. Capete de indieni mustăcioși apăreau odată cu gravuri romane. Cele mai stranii și, probabil, încă neexplicate erau hoardele de maimuțele obscene din teracotă – maimuțele adevărate nu erau cunoscute aici – care imitau activitatea umană în toată varietatea ei domestică: alăptatul copilului, ospățul, cântatul la flaut, copularea, izbirea talgerelor.

Dar acum, acest pământ tensionat și cernut își găsise în sfârșit liniștea. Megafoanele care promovau planificarea familială într-un sat îndepărtat erau înecate de fluieratul codobaturilor. Ceața nu se ridica niciodată, ci atârna de parcă ar fi fost pictată, deasupra unei pustiiri pictate. Era imposibil să-ți dai seama care sunt limitele orașului. Dar undeva, sub picioarele mele, într-o ceremonie de 14 zile, plute monastice asemănătoare unor temple alunecând purtaseră cândva statuile lor cu Buddha și deva suspendate

în aur și argint, iar regele și femeile lui ieșiseră desculți pe poarta orașului să-i întâmpine și se închinaseră dinaintea lor, presărând pământul cu flori. Regatul a căzut abia în secolul al X-lea, după războaie înverșunate cu islamicul Kashgar; apoi au venit mongolii, iar pământul s-a așternut deasupra lui.

Poate că dispariția orașului, descompus de apele oazei, a fost cea care m-a dus cu gândul la deșertul care conservă. Dar știam că, la o zi de mers prin nisipuri, supraviețuise o relicvă singuratică: o mare stupa budistă descoperită de Aurel Stein cu peste un secol în urmă. Am găsit un ghid șomer care fusese o dată acolo, o femeie uigură care știa de unde să închirieze un Land-Rover și cămile. Gul fusese cândva atrăgătoare, și chiar și acum, la vârsta mijlocie, ochii ei licăreau vioi sub sprâncenele groase, iar ea se îmbrăca pentru deșert ca pentru petrecere.

Timp de o oră am mers cu mașina peste pășunile de dincolo de oază, până când am dat de adăposturi construite din uscături care se descompuneau în jurul unei fântâni. Nu se vedea nimeni. Un soare începătoșat aprindea deșertul în zare. Apoi, din depărtare, dintre dunele presărate cu arbuști, a apărut un păstor care-și mâna cămilele – niște animale imense, năpârlite, cu cocoașe moi și urechi zdrențuite -, iar o oră mai târziu ne legănam prin arșița de mai, într-o sălbăticie desăvârșită. Așezat pe pături de pâslă întinse pe un cadru de lemn, priveam cum porțiunea de tufișuri se pierde în depărtare. Soarele – un felinar înghețat când plecasem – topise ceața și ardea deasupra dunelor chihlimbarii mototolite înspre orizont. În fața mea, cămilarul călărea în tăcere, iar Gul, sub o pălărie de soare albă înfășurată în muselină și cu fustele legănându-i-se peste cizmele din piele, stătea delicat pe animalul ei și-și făcea vânt cu o batistă lila.

În jurul nostru era o tăcere deplină. Picioarele ca niște farfurii ale cămilelor pășeau fără zgomot pe deasupra nisipului. Doar desăgile de sub noi, acolo unde cocoașele animalelor atârnau ca niște pungi goale, scârțâiau neliniștit în ritmul pașilor lor. Peste tot în jurul nostru dunele erau marcate de ondulații concentrice, ca și cum pe deasupra lor ar fi fost trecut un pieptene gigantic, și curgeau împreună, într-o pace sculpturală. Dar ici-colo, unde departe în adâncuri era apă, înflorea câte o salcie roz sau un arbust de tamariscă trimitea în sus o încâlceală de un verde uimitor, punctată de cuiburi de șoim, iar pe deasupra nisipurilor aparent lipsite de viață un șarpe sau o șopârlă își lăsaseră urma lor ușoară.

Și atunci am resimțit o deziluzie ciudată. La mare depărtare, pantele și văile dunelor care se intersectau și semnul de punctuație al arbuștilor de tamariscă au declanșat fantezia că un peisaj de câmpuri împrejmuite și cătune fusese pietrificat cu mult timp în urmă și că noi parcurgeam un ținut cândva arcadian. Pentru o clipă, am putut să cred legenda uigură că aceasta fusese cândva o țară cu lacuri și orașe. Taklamakan – mi-a strigat Gul, întorcându-se – ar putea însemna în uigură „țară natală”, iar civilizația lui se spunea că s-ar fi înecat într-un mare uragan care a măturat totul timp de 49 de zile. Acum i se spune „Marea Morții”.

Drumul nostru devenea tot mai gol, mai sterp. Arbuștii de tamariscă se dezintegrau în crengi albite asemenea oaselor de pui, presărate pe cocoașele unde fuseseră copacii. Pietrișul pulverizat de-a lungul dunelor avea sclipiri de cuarț. În această sălbăticie, cămilele avansau cu ușurință, ca și cum s-ar fi întors încet în preistorie. Înălțat în fața mea, gâtul ridat al animalului năpârlise în partea de sus, spre creștetul mov al capului, cu smocuri de onduleuri

castanii rămase, asemenea craniilor mumiilor din Cherchen.

Dintr-odată cămilarul a arătat ceva – „Rawak!” – și ne-am mijit ochii în lumina orbitoare. La doi kilometri distanță, poate, mai ștearsă decât nisipurile palide din jurul ei, strălucea o clădire izolată. Afluentul care o alimentase se pierduse de mult sub pământ, iar oaza ei dispăruse, lăsând acest sanctuar de culoarea șampaniei să perturbe deșertul cu etajele ei de cărămidă îngălbenită. Chiar și în descompunere, era simplă și grațioasă: un altar circular ridicat pe o bază în formă de stea, la care se urca din patru laturi pe scări care se îngustau.

Când ne-am apropiat, din molozul teraselor ei au apărut un turn circular sfărâmat, a cărui cupolă era prăbușită înăuntru, și patrulaterul unui val de pământ împrejmuitor, ondulat deasupra nisipului. Am trecut de coliba din crengi uscate a paznicului, care dispăruse, iar cămilele noastre s-au lăsat în genunchi.

Am trecut de ziduri printr-o poartă dispărută. Întreaga incintă era pe jumătate înecată sub dune, care se revărsau pe deasupra valului de pământ sau curgeau prin spărturile acestuia. Deasupra mea, stupa era prea începătoșată de nisipul coagulat, iar scările erau fărâmițate; dar nivelurile superioare se înălțau clar, cu ziduri din cărămidă cafenie, împingându-și spre cer cilindrul strălucitor și fără cupolă.

În curtea pe jumătate îngropată, în 1901, Stein dezgropase peste 90 de statui gigantice. În acest ținut fără piatră, acestea fuseseră modelate din stuc, în jurul unor cadre de lemn: Buddha și Bodhisattva înălțându-se, mai mari de un stat de om, dintre ziduri, cu capetele lor masive – multe căzuseră – privind în jos cu niște ochi migdalați, adormiți. Linia mantiilor lor, modelate după contururile

trupurilor, trăda moștenirea greacă ce emanase din Indusul superior, cucerit de Alexandru cu 600 de ani înainte.

Dar lemnul dinăuntrul lor putrezise; statuile se subțiaseră, devenind niște carcase imposibil de transportat. Cu părere de rău, Stein le-a acoperit din nou – era ciudat, ca o înmormântare umană, scria el -, dar după câțiva ani au fost dezgropate și distruse de căutătorii chinezi de jad, care săpau după comori. De atunci, dunele se mutaseră și-și schimbaseră forma; acoperiseră jumătate din ziduri, înălțându-se până la zece metri, îngropând orice artefacte ar mai fi rămas.

În timp ce urcam pe sub zidul de nord-est, unde ieșeau clar la lumină urmele unui parapet, am zărit bucăți de stuc vopsit în alb care acoperise cândva întregul altar; iar aici, lângă valul de pământ netezit, am descoperit cu mâini tremurătoare torsul eviscerat al unei statui. Gul și păstorul se odihneau lângă cămile și nimeni nu a împărtășit cu mine această violare tainică. Silueta era uimitor de vulnerabilă. La atingerea mea, nisipul se scurgea din ea, și am văzut că nu mai avea cap. Era o coajă curbată și canelată, din lut roșu, pictată în roz palid. Simțeam cu degetele linia aspră a mantiilor ei pe sub suprafața dunei. Apoi am acoperit-o din nou și am împrăștiat nisip peste urmele pașilor mei. Se mai răcorise. Un vânt adia prin crăpăturile stupei, iar deșertul sclipea acum cu un văl de nisip plutitor.

Când m-am întors la Gul, era nerăbdătoare să ne întoarcem. Cămilele erau ocupate cu mestecarea stufului de pe coliba paznicului. Capetele lor preistorice, cu gâturi pleșuve, și genele lor lungi și duble, impermeabile la furtunile de nisip, le dădeau aspectul unor reptile seducătoare. În timp ce urcam, s-au înclinat în față, scoțând gâgâituri ciudate și scâncite, apoi s-au ridicat în picioare, clătinându-se furios. Legăturile lor prost strânse au alunecat, iar mai întâi păstorul, apoi Gul au fost aruncați la

pământ. Pentru o clipă, Gul a rămas chircită, gemând. M-am dat jos și am rămas lângă ea, neștiind ce să fac. Apoi a început să scâncească, ținându-se de sânul stâng. Ceva moale a aterizat pe umărul meu – o înghițitură de hrană regurgitată verde scuipată de cămila ei – în timp ce mă aplecam asupra ei. „Sunt bine, sunt bine", a respirat Gul. Dar sub haina ei sfâșiată am observat sutienul cu pernițe groase al unei mastectomii. Nu era rănită, ci speriată. Dar în clipa următoare se eliberase din nisip, rușinată, și își certa cămila.

După ce am strâns chingile, am pornit prudent spre casă prin lumina tot mai slabă a soarelui, mergând pe propriile noastre urme. În spatele nostru, stupa se întorcea licărind în deșert, ca și cum ar fi fost rodul imaginației noastre. O oră mai târziu soarele apusese, iar câteva stele sclipeau înăbușit. Vântul s-a întețit, stârnind nisipul de-a lungul crestelor dunelor, așa încât, atunci când am ajuns, toate urmele venirii noastre dispăruseră.

— Oamenilor le este frică acum. Au văzut războiul din Irak și atentatul de la World Trade Center la televizor – fiecare țăran are televizor – și au sentimentul că America sau China ar putea face orice.

Dar Gul refuză această frică. În semiîntuneric, zâmbetul îi aprinde chipul trist, iar ea este din nou frumoasă.

— În mod normal, țăranii urmăresc doar două canale – kung fu și sport. Nu vor decât să fie lăsați în pace. Nu au simțit niciodată nimic pentru al-Qaeda sau Saddam Hussein. Pentru noi totul pare foarte îndepărtat.

Stăm pe unul dintre divanele de lemn, pe o stradă din suburbii unde brutarii coc plăcinte imense cu carne. O cavalcadă de căruțe cu măgari se îndreaptă spre casă. Ne rontăim plăcintele și privim prin noapte strada slab

luminată, de ai cărei copaci sunt prinse afișe despre contracepție.

— Dar țăranii nu știu să citească, spune ea. Pentru ei afișele sunt doar decorațiuni.

Își scoate eșarfa protectoare și observă ușoara mea surpriză.

— Nimănui nu-i pasă. Noi nu suntem cu adevărat un popor islamic, nu în mod profund. Dacă ai ajunge la țară noaptea, ai găsi țărani beți pe marginea drumului. Beau în secret – de obicei vin de Ili. Până și femeile beau un rose de casă sau o băutură din rodie, și li se îmbujorează obrajii.

Râde grațios.

— Poate că părem evlavioși, dar nu suntem.

În neorânduiala străzii, unde femeile își bălăngăne picioarele din căruțele în trecere, iar căruțașii pocnesc din bici, Gul pare să aparțină unei alte rase. Haina ei sfâșiată este din nou încheiată elegant, iar părul îi cade până la umeri. Ochii îi sclipesc cu un fatalism îndrăzneț.

— Khotan este acum plin de prostituate – țărănci chinezoaice din Sichuan și Hunan, care nu știu decât cum să se culce cu bărbați. Vin chiar și la festivalurile religioase, oriunde bărbații vin fără soții.

Gul își schimbă poziția, furioasă.

— Și despre noi, femeile din Khotan, se spune că suntem de moravuri ușoare. E o idee veche – există o groază de povești de scandal despre noi.

Gul privește spre haina ei sfâșiată, verificând-o.

— Dar de fapt acum ne temem pentru soții noștri, deoarece totul s-a schimbat. Acum 12 ani, sora mea a divorțat pentru că soțul ei avea o amantă. Acum e ceva obișnuit, și toată lumea acceptă situația. Dar nu am suporta

alternativa islamică, ca bărbații să aibă patru soții, chiar dacă am avea nevoie de ajutor în gospodărie.

Gul renunță la plăcinta ei și scuipă un zgârci în mână, furioasă pentru ceva ce nu înțeleg.

— Chiar și cât am fost bolnavă soțul meu n-a făcut nimic.

— Bolnavă? întreb eu, dar ghicisem deja.

— Acum doi ani am descoperit un nodul.

Gul își atinge sânul.

— Dacă s-ar fi răspândit, acum aș fi fost moartă. Dar am urmat șapte ședințe de chimioterapie.

Poate că de asta își lasă părul liber.

— Dar compania la care lucram a refuzat să plătească. Directorul a schimbat repede regulile și s-a debarasat de problemă. Așa că a trebuit să plătim noi înșine. Soțul meu are doar un salariu de polițist, dar am reușit. La puțin timp după aceea, directorul a fost paralizat de un atac cerebral, probabil judecata lui Dumnezeu.

Gul râde necruțător.

— Mânca prea mult kebab. Iar acum nu mai poate să vorbească sau să meargă...

Dar nu o preocupă pierderea slujbei, nici căsătoria ei poate indiferentă, nici măcar cancerul ei. Fără nici o stimulare, iese la iveală o obsesie mai puternică. Este vorba de puterea unei alte femei. Această frumusețe tiranică, sora soțului ei – o văd doar prin ochii lui Gul -, umblă în mătăsuri și trăncănește cu brățări de aur masiv la mână. Are o voință și o inteligență înspăimântătoare. S-a căsătorit cu primarul din Khotan și a devenit șeful lui împotriva corupției.

— Singurul lucru pe care nu l-a putut avea a fost o fiică, spune Gul. Dacă aș fi născut o fată, mi-ar fi luat-o. De

fiecare dată când mergeam la spital să nasc, imediat era la telefon, așteptând. E fată, e fată? Dar nu am avut decât băieți.

— Își imagina că ai să i-o dai ei?

— Nu. Se gândea să mi-o ia.

Privirea lui Gul se lasă în jos.

— Nu cred că aș fi putut s-o opresc. Era foarte puternică, foarte bogată. Noi suntem săraci.

— Pare un monstru.

— Nu, nu tocmai. E ciudat. Când m-am operat de cancer, își făcea griji că aș putea muri și că micul meu fiu ar rămâne fără mamă. A spus că dacă mi se întâmplă mie ceva, l-ar crește ea... Este chipeș, la fel cum era și ea.

— Era?

— Da. În octombrie trecut mi-a promis o slujbă la primărie. Asta mi-ar fi schimbat viața. O slujbă salariată în locul acestei precarități... O lună mai târziu era moartă.

— Cum așa?

Femeia asta începea să mă afecteze și pe mine.

— Pe autostrada care traversează deșertul. A trecut ea la volan, în locul șoferului – îi plăcea să facă asta. Probabil că a adormit. A murit la 150 de kilometri pe oră.

Gul se întoarce înspre căruțele cu măgari care merg la trap prin noapte.

— Viața mea s-a schimbat atunci. Ea era frumoasă, întotdeauna purta rochii minunate. Dar au adus-o din deșert în dimineața aceea și peste două ore era îngropată într-un lințoliu de bumbac de 60 de kwai. Acesta este obiceiul nostru musulman. Zece metri de stofă albă țesută de mână, cusute laolaltă. Apoi în pământ.

Gul are o expresie rătăcită, ca și cum propria ei viață ar seca. Spune:

— Chiar și în moarte era puternică. Soțul ei a cumpărat o suprafață de teren pentru mormântul ei, iar toate rudele ei – printre care și eu cu soțul meu – vor fi îngropare în jurul ei.

Șocul este încă palpabil, ca și cum ar exista oameni cărora moartea nu poate să li se întâmple.

— Iar acum nu mă mai gândesc prea mult la cariera mea sau la bani. Nimic nu mai are prea multă importanță. Nu-i așa?

*

Singurul scop al vieții fluturelui-de-mătase este să se reproducă. În timpul existenței sale de două săptămâni, el nu mănâncă niciodată și nu poate zbura. În schimb, acest minunat *Bombyx mori* depune ouă din care se nasc larve la fel de subțiri ca firul de păr: progenituri atât de ușoare, încât un gram de ouă produce peste o mie de omizi.

Acestea încep imediat să se îndoape cu lăcomie. Singura lor hrană este frunza de dud alb, ale cărui schelete ciuntite mărginesc câmpurile din Khotan. Familii de țărani lucrează zi și noapte să le hrănească, cu o grijă străveche pe care nici o mașină nu o poate egala. Orb și aproape imobil, mileniile de cultivare au redus viermele-de-mătase la o dependență neajutorată de oameni. Omizile sunt ca niște bebeluși nevrotici. Prosperă doar cu frunze proaspete, strânse numai după ce s-a ridicat roua și servite lor, cel mai bine, din jumătate în jumătate de oră. În mod ideal, vârsta mlădițelor de dud ar trebui să coincidă cu a lor.

În cinci săptămâni de ospătare frenetică, acestea consumă de 30.000 de ori greutatea lor la naștere. Clefăitul fălcilor lor face un zgomot asemănător ploii. Cu secole în urmă, chinezii au observat că nuanța picioarelor din față ale omizilor anticipa nuanța de mătase pe care aveau s-o țească. Schimbările bruște de temperatură sau lipsurile de

igienă, orice zgomot sau miros neașteptat au efecte dezastruoase asupra nervilor lor și pot muri. Dar după o lună, fiecare vierme-de-mătase și-a sporit greutatea inițială de 4.000 de ori și a crescut, devenind o larvă umflată cu pielea întinsă ca a unei tobe și un cap minuscul.

Apoi, dintr-odată – după ce a năpârlit până la o transparență bej -, omida încetează să mai mănânce. Timp de trei zile, viitoarea mătase curge din glandele ei salivare, în două fire incolore care se unesc instantaneu și pe care le răsucește în jurul trupului ei prin ondulări ciudate, în formă de opt, din cap. Chiar și după ce s-a izolat în interiorul lințoliului ei, poate fi uneori auzită cum se rotește ușor.

Apoi vine „marea trezire", cum spun chinezii. După 12 zile, viitorul fluture zace închis într-o crisalidă interioară, cu aripile și picioarele strânse la piept. Apoi se mișcă și explodează într-o strălucire de vis, în lumina soarelui.

Dar pentru cultivatorul de viermi-de-mătase și fabricile rustice răspândite prin oază, carapacea spartă este inutilă, deoarece firele sunt plesnite. Așa încât, la câteva zile după ce omida se învăluie și se izolează, recolta este pusă la aburi, iar acestea mor în cocon.

În făbricuța unde merg, acești coconi huruie, ușori și intacți, în mâinile mele. Sunt alburii și pufoși. O femeie stă, desculță, pe o sobă cu cărbuni și îi cufundă într-un cazan aburind. Amestecă coconii, în timp ce ei se înmoaie, apoi îi pescuiește cu o plasă aurie, ca un năvod plin de melci-de-mare. Firele individuale sunt aproape invizibile. Ele lasă senzația unei ploi subțiri și lipicioase. Lângă ea, în cazan plutesc resturile jalnice a ceea ce par a fi nuci decojite și înnegrite: pupele moarte de *Bombyx mori.*

Femeia îmi oferă una, cu mâini înroșite. Mă joc cu ea, gânditor. Din acest miez provine filamentul care are o

asemenea putere, încât o frânghie de mătase e mai tare decât un cablu de oțel de același diametru, iar o pânză de mătase rămâne imaculată în morminte în care orice altceva s-a dezintegrat. Firul desfășurat de pe un singur cocon poate ajunge până la doi kilometri. O femeie mai în vârstă trage aceste fire printr-un inel, prinzând vreo 20 într-o singură fibră, apoi le bobinează pe o roată de oțel.

Merg printr-o hală cu podea de cărămidă, printre războaie de țesut. Mătasea brută atârnă din capetele războaielor în mănunchiuri, întinse sub greutatea unor pietre care trec prin găuri săpate în podea. Țesătorii sunt toți bărbați sau tineri. Nu se aude nici un sunet, în afara unui zăngănit înăbușit și a duduitului pedalelor prinse de cadrele lor prin coarde. Războaiele arată absurd de delicate: schelării subțiri, cu frânghii și pietre. Merg printr-un nor de praf. Nimic nu pare schimbat față de cum a fost întotdeauna. Doar o femeie bătrână deapănă bătătura cu ajutorul a două roți de bicicletă.

Poate că din Khotan, nu din inima Chinei, s-au răspândit secretele păstrate cu grijă ale sericiculturii. Vechi legende vorbesc despre trădarea lor. Se spune că o prințesă chineză răsfățată, logodită cu regele din Khotan, a trecut pe ascuns semințe de dud și viermi-de-mătase peste frontieră în podoaba ei de păr, iar mănăstirea unde i-a plasat era încă acolo pe vremea lui Xuanzang. La mai bine de un secol după ea, în jurul anului 552 e n., ouă de viermi-de-mătase au ajuns la Constantinopole, ascunse în toiegele a doi călugări nestorieni care călătoreau, se pare, dinspre Khotan. Iar monopolul dintotdeauna al Chinei a fost distrus.

Timp de peste jumătate de an, cerul de deasupra orașului era opac ca o muselină, plin de nisip nevăzut, iar soarele părea doar o monedă albă aruncată acolo. Dinspre invizibilii munți Kunlun, râurile îngemănate Jadul Negru și Jadul Alb ieșeau șerpuind din ceață, printre bancuri de

aluviuni și pietricele, curgând prin oază către deșert. Kunlun par să se retragă pentru totdeauna într-o răceală înșelătoare. Aici, cred chinezii, au înflorit livezile nemuririi și pământul alb al morții, unde Regina-Mamă a Vestului domnea de pe muntele ei de jad de la poarta raiului.

Astfel că jadul, măturat în jos de cele două râuri gemene, a fost grohotișul întâmplător al unei alte lumi. În mileniul III î e.n., înainte să existe oficial un Drum al Mătăsii, un Drum al Jadului anticipa aceeași cale, purtând această piatră către vest, spre Mesopotamia, și către est, spre China, ai cărei împărați aproape că o venerau. Toamna, după ce se mai domolesc șuvoaiele de la munte, oamenii încă se plimbă de-a lungul râului, cu brațele încrucișate, pipăind cu degetele de la picioare în căutarea jadului. Femeile sunt cele mai înzestrate în acest scop – ele atrag *yang*-ul masculin din piatră – și sunt folosite adeseori pentru a cerne apa pe lună plină. Jadul, spun unii, era lumina lunii cristalizată.

Am intrat în apa Jadului Alb împreună cu Osman, un bătrân șofer de taxi care găsise cândva o bucată de jad mai mare decât pumnul său, spunea el. Câteva familii erau răzlețite pe locurile puțin adânci cu pietriș, săpând cu niște lopățele. Văzusem pietre comercializate pe străzile din Khotan – una de mărimea unei mingi de fotbal -, dar în ziua de azi, spunea Osman, oamenii găseau tot mai puține. Osman psalmodia Allah, Allah, în timp ce pășea prin apa mică, iar uneori își spunea rugăciunile. De fiecare dată când cânți Allah, spunea el, îți prelungești viața. Avea niște ochi obosiți și blânzi, deasupra unei bărbi ca o cascadă. Ar fi trebuit să se pensioneze de mult, dar avea de întreținut patru rude în vârstă.

De mai multe ori mi s-a părut că descopăr o bucată, și lui la fel. Pietrele străluceau, translucide și măslinii în apă; dar odată uscate în buzunar, se estompau și deveneau

pietre obișnuite, iar noi le aruncam înapoi, dezamăgiți. Mi-am dat seama că nu știam ce caut. Culoarea jadului nefrit care a obsedat atât de mult China mergea de la negru, trecând prin verde-spanac și nuanțe roșiatice, până la mult apreciatul jad de culoarea lăptoasă a „grăsimii de oaie". Jumătate din pietrele care licăreau sub apă te puteau face să crezi că erau jad.

Apoi, mergând prin apa puțin adâncă, degetele mele de la picioare au dat de o pietricică mai netedă decât celelalte. Strălucea verde ca mușchiul lângă picioarele mele și era puțin uleioasă la pipăit, ca nefritul. Am strecurat-o în buzunar, deopotrivă mândru și vinovat că Osman, cu ajutorul lui Allah, nu găsise nimic. Fragmentul părea o cheie sau un talisman. Aveam China în buzunar. Nici o piatră nu a fascinat vreodată mai mult un popor. Pentru Confucius, jadul ilustra virtuțile bărbatului perfect: tare ca inteligența, umed și neted ca bunăvoința, loial, umil (atârna în rozarii), drept. Stârnea o admirație nervoasă. Doar împăratul, Fiul Cerului, putea folosi tipul alb pur, iar prinții și mandarinii de după el purtau plăcuțe ministeriale din jad, ierarhizate cu grijă. La solstițiul de iarnă, jadul era sacrificat în foc, iar animalele tăiate și puse în vase de jad erau de culoarea sceptrului din nefrit al împăratului. Autoritatea lui se baza pe șase sigilii ancestrale – împreună cu un al șaptelea, tainic – din jad alb incizat.

Existau și persoane pe care această piatră le ducea la demență. Împăratul Qianlong, din secolul al XVIII-lea, i-a închinat 800 de poezii și nu dormea decât într-un pat de jad. Vital pentru astrologie și divinație, jadul îi făcea pe oameni invizibili și îi ajuta să zboare. Din el se sculptau statuete (chiar și ale cailor dansatori ai lui Xuanzong) și se confecționau toate vasele folosite la ceremoniile oficiale; decora săbii și cingători – curtenii esteți zăngăneau în timp

ce mergeau – și devenea ace de păr, clopoței și flaute. Atârnat pe cadre, răspândea o muzică celestă.

Mai presus de orice, promitea nemurirea. Cei bogați înghițeau uneori pulbere de jad sau o beau cu orez și rouă. În moarte, își imaginau ei, el avea să le împiedice descompunerea și să le grăbească învierea. Amulete de jad acopereau ochii, limba și buzele cadavrului, închizându-i orificiile și învelindu-i penisul. Prinții erau îngropați ca niște reptile minunate placate din cap până-n picioare cu jad, cusut cu fir de aur.

M-am jucat cu piatra în buzunar, de parcă ar fi fost o amuletă. Simbolismul ei apărea pretutindeni. În literatura chineză, luminozitatea atrăgătoare a jadului devenea o metaforă pentru puritatea pielii unei femei, iar vechile manuale de sexualitate proslăveau lujerul de jad care intra în grădina de jad până se revărsau fântânile de jad. La celălalt capăt al timpului, vechii împărați comandau jadului să potolească furtunile și inundațiile și îl înghițeau ca afrodiziac.

Am mers puțin în josul râului, ca să examinez fragmentul singur. Dar când am deschis palma, am văzut doar o pietricică de gnais grosier. Am căutat în celelalte buzunare, tot mai dezamăgit. Nu mai era nimic. Adio zbor și nemurire. Ca toate celelalte, se banalizase, devenind rocă mată. Iar nu după mult timp Osman venea spre mine cu mâinile atârnându-i goale, chicotind și vrând să meargă acasă.

*

Stau la o masă într-un restaurant, lângă un scaun gol. Încăperea e albastră de la fum. Solitudinea e și mai însingurată în locurile publice. Tăieței *suoman* într-o mare de roșii prăjite, lipie și *laghman* condimentat: mirosurile lor plutesc în aer.

Lângă mine se așază un bărbat. E robust și agitat și începe să vorbească despre una, despre alta. Simt că mă testează. Sub basca plată, fața îi este cafenie, efervescentă. După o vreme spune:

— Dumneata ești rus.

— Sunt englez. Dumneata ești uigur?

— Nu contează. Da, sunt uigur. Dar tocmai am primit naționalitatea kazahă.

Îmi arată noul lui pașaport.

— Soția mea e kazahă.

— De ce stai aici?

— Nu stau aici. Familia mea e acum toată în Kazahstan. Iar eu plec mâine.

Apoi izbucnește într-o furie impetuoasă. Sunt sentimente pe care trebuie să le comunice cuiva, oricui, până nu e prea târziu. Privește cu ură în jur, apoi trece la rusă.

— Plec din societatea asta mizerabilă. Nenorociții ăștia de chinezi. Știi cât de mulți se stabilesc în țara mea în fiecare zi?

Șapte mii, am auzit: un genocid demografic tăcut. În 1949, la începutul puterii comuniste, în această provincie erau mai puțin de 300.000 de chinezi. Acum, prin valuri hotărâte, tot mai mari, i-au depășit pe cei 8.000.000 de uiguri.

Bărbatul spune:

— Asta e ocupație militară. E ca în Tibet. Ca în Kosovo. E ca...

Rămâne fără termeni de comparație, după care îmi ia furculița și o strânge la piept.

— Aș putea să iau asta și să spun că-mi aparține? Nu! Dar exact asta fac ei.

Pune furculița pe masă.

— Chinezii ăștia... la naiba... o să... o să plece din țara noastră.

— Nu cred, spun eu nemilos. Țara voastră e prea bogată.

Vastele ei zăcăminte de gaz și recent descoperitul țiței alimentau deja industriile de pe coasta Pacificului. Resursele minerale de aici erau mai mari decât în tot restul Chinei.

Bărbatul își smulge basca de pe capul masiv și pe cale de a cheli.

— Da, țara mea e bogată, iar ei o distrug. Trăiesc în zgârie-nori lor împuțiți și fac orașe din smog. Și l-au iubit pe Stalin – chinezii l-au iubit pe Stalin.

Își strânge mâinile la piept.

— Cred că n-au deloc suflet. În gimnaziu, profesorii chinezi ne spuneau că ne tragem din maimuțe. Maimuțe! Și chinezii *mănâncă* maimuțe. Își mănâncă strămoșii...

Dacă nu ar fi fost suferința poporului său, aș fi zis că exagerează, fiind poate agent provocator. Dar această furie e veche, iar el o poartă ca pe o virtute.

— Vor să ne spele creierul. La școală suntem obligați să învățăm chineza, așa cum sclavii negri învățau engleza. O limbă străină! O impostură!

A privit mesele din jur, dar ele sunt pline doar de uiguri care sărbătoresc.

— Creează slujbe, da, pe care le ocupă ei înșiși. Nu o să găsești niciodată un uigur într-o slujbă decentă. Chiar și în armată – locotenent, da, căpitan, poate. Dar nimic mai mult. Suntem carne de tun. Fratele meu a plecat cu ani în urmă. S-a dus în armată în Rusia – se ocupa de rachete, chestii secrete – și a fost promovat sub Dudaev, generalul cecen din Moscova, înainte ca Dudaev să se întoarcă

împotriva rușilor. Suntem frați, știi, cecenii și uigurii, și uzbecii, kazahii și kârgâzii.

Își ridică brațele.

— Toți frați turci!

— Da... murmur eu.

Dar aceasta este o identitate prea fragilă. Timp de secole, uigurii au avut legături mult mai strânse cu oazele lor separate decât cu orice stat național. În mod ironic, după renașterea din anii '30, însuși numele de uigur a fost impus de Beijingul comunist, oferindu-le, în mod involuntar, purtătorilor lui o naționalitate. Mai presus de orice, poate, ura față de opresor este cea care a transformat acest popor risipit și diluat într-o națiune provizorie.

— Ăsta e un loc mort, spune bărbatul. Kazahstanul nu este nemaipomenit – o să lucrez într-o fabrică -, dar e mai bine decât aici, unde libertatea nu-i decât o amăgire. Spui ce gândești și...

Își trece palma prin dreptul gâtului.

— Dar dacă ne-am hotărî, i-am putea da afară! Da!

Trage cu o pușcă imaginară, cu o bucurie înverșunată.

— Nu, spun eu. Sunt prea mulți.

— Am putea face asta! Poate că America ne-ar ajuta. Aici e la fel ca în Irak, reprimare. Ar veni în ajutorul nostru... și englezii...

Cred că a uitat de ce naționalitate sunt. Mă simt rușinat.

— Nu...

Mă cuprinde un sentiment de deznădejde. Rebeliuni și revolte au izbucnit aici încă de la preluarea puterii de către comuniști, în 1949, iar reacția chinezilor a fost întotdeauna nemiloasă: arestări în masă, cursuri de îndoctrinare, execuții publice și dispariția a mii de suspecți în lagăre de reeducare prin muncă. În anii '90, mai ales, după ce statele

vecine din Asia Centrală și-au câștigat independența, tensiunea a crescut; iar după atacul de la World Trade Center, Statele Unite au condamnat – o binefacere neașteptată pentru Beijing – obscura Mișcare Islamică din Turkestanul de Est, pentru acte pe care mișcarea în mare parte le-a negat.

Restaurantul se închide. Un bărbat cu părul încâlcit se plimbase în jurul nostru, trăgând cu urechea. De obrajii lui atârnă o barbă sârmoasă, iar sub fruntea brăzdată și retrasă licăresc doi ochi miopi.

Pentru prima oară, companionul meu pare agitat.

— KGB-ul chinez, murmură el.

Privește fix către bărbatul respectiv, care stă nemișcat.

— E doar un țăran, spun eu.

— E chinez. Așa arată ei, KGB-ul chinez. Îți spun eu. Știu. Sunt niște țărani.

Bărbatul se retrage, privindu-ne în continuare cu ochi mici și perplecși. Dar companionul meu s-a ridicat să plece.

— Îți spun eu.

Tremură, de furie sau de frică, nu-mi dau seama. Acum și eu mă înfiorez în sinea mea, ca și cum ar sufla un curent rece.

— Nu au suflet.

*

Străbătând oaza gigantică în taxiul său vechi și îngrijit, Osman m-a dus pe la cimitire, altare și *mazar*-uri singuratice, morminte ale oamenilor sfinți. Cunoștea foarte multe lucruri minunate. Știa peșteri unde păianjenii țesuseră pânze care să-i protejeze pe pelerinii musulmani ascunși acolo și un loc în care câmpurile de porumb se preschimbaseră în piatră, pentru a-i înfometa pe necredincioși. Dar, îmbătrânind, se înduioșa din te miri ce.

Încetinea în fața oricărui copac bolnav cu o indignare blândă – nucii și duzii se îmbolnăviseră anul acesta -, iar o dată a intrat într-un canal de irigații pentru a evita o pupăză care ciugulea în mijlocul drumului. I-ar fi plăcut să devin musulman, cred, și m-a făcut să repet *Nu există un alt Dumnezeu în afară de Dumnezeu* ca și cum puterea incantatorie a acestei formule ar fi putut să facă vreun bine.

Dar altarele în care am intrat erau pline de erezie. Într-un cimitir mare – un ocean prăfos de morminte de la marginea deșertului -, stindardele și pietrele tombale erau pline de tridente șamanice și roți budiste. Un anunț oficial chinez categorisea acest cimitir drept loc istoric, fiind astfel protejat – și cauterizat -, însă era plin de morți recenți și credință îndelungată.

La cel mai sfânt dintre aceste locuri, mormântul imamului Asmu, era vremea festivalului, spunea Osman, dar chinezii îi îndepărtaseră pe credincioși, avertizând în legătură cu o epidemie de SARS. Am călătorit printre câmpuri triste. Duzii se îmbolnăviseră, ajungând niște smocuri roșiatice de-a lungul șanțurilor, iar nisipul era purtat de vânt. Drumul nostru a luat sfârșit la un crâng de curmali de la marginea deșertului. O furtună secera pe deasupra dunelor. În alți ani, spunea Osman, cărarea era presărată cu cerșetori și *abdali* – derviși despre care se zvonea că rătăcesc din cauza unui blestem -, iar pelerinii le dădeau de mâncare stafide. Acum doar un singur moșneag în zdrențe, orb și cu ochii albaștri ca gheața, a înălțat către noi o față mongolă distrusă și și-a trecut mâinile pe deasupra obrajilor a binecuvântare în timp ce treceam. Apoi picioarele lui Osman au încetinit în nisip. Mormântul era acolo, a spus el – a făcut un gest pe deasupra dunelor -, dar el nu mergea mai departe.

Chinezii se tem de aceste *mazar*-uri, considerându-le focare de revoltă. Despre morții lor se spune că sunt războinici musulmani martirizați în luptă în urmă cu o mie de ani, care se luptaseră cu necredincioșii budiști din Khotan și care fuseseră îngropați acolo unde au căzut. Dar nu se cunoaște vârsta lor adevărată. Imamul Asmu, a spus Osman când am plecat de lângă el, fusese omorât cu o lance otrăvită în secolul al XI-lea.

La început nu am văzut nimic. Apoi, coborând între o culme și următoarea, ca și cum aș fi ieșit în afara timpului, am dat peste un grup de pelerini îngenuncheați printre dune, cu mâinile căuș întinse în față. Purtau căciuli de blană disproporționat de mari și turbane generoase, iar vălurile femeilor fluturau în vânt. Rugăciunile lor pe jumătate cântate vibrau în tăcerea din jur.

Nu după mult timp s-a ivit sanctuarul. Probabil fusese improvizat din lemne aduse de apă. O moschee lungă și scundă se albea în vânt, cu o cupolă acoperită cu nisip adus de vânt, iar deasupra mormântului ucigașului sfântului fuseseră construite latrine. Dincolo de ea, ziduri înalte de ipsos coșcovit – înconjurate de o palisadă de țepușe și steaguri unduind – pluteau deasupra deșertului asemenea unui galion fantastic pe o mare galbenă. Încastrat în platforma lui, monumentul funerar al sfântului era asemenea mormântului unui uriaș, vopsit în albastru și galben, sub un tumult foșnitor de stindarde.

Abia 50 de pelerini ajunseseră la el. Cei mai mulți păreau îngrozitor de săraci. Stăteau de-a lungul gardului de protecție, liniștiți în rugăciune. Bâiguiala rugăciunilor și strigătele scâncite ale femeilor se auzeau slab în furtuna ce se apropia. Arătau ca niște ocupanți ai unui lagăr de concentrare, dar toți priveau înăuntru, tânjind să între, în timp ce, legate de fiecare lat al gardului, zdrențele altor

credincioși – lăsate ca solicitări pentru sănătate, noroc, copii – fluturau sfâșiate, cu miile.

În apropiere era un grup de îngrijitori. Mai erau și doi polițiști în haine civile. Muncitorii au glumit cu mine: sperau să doneze cineva o oaie. „Atunci ți-am putea da de mâncare!” Agenții de poliție stăteau separați, plictisiți. Dar când s-a arătat un mullah bătrân și impunător, însoțit de un cârd de săteni, unul dintre bărbații tăcuți s-a desprins și le-a spus să se întoarcă. Bătrânul a replicat că veniseră de la mare depărtare, iar sfântul îi va proteja de SARS. Li s-a permis să se roage timp de zece minute.

Observând nemulțumirea mea, polițistul a spus:

— Îi stârpim pe wahabiți.

Wahabit devenise o etichetă pentru orice habotnic musulman. Cu siguranță nu exista nici unul aici. *Mazar*-urile, a spus Osman mai târziu, erau locuri de sărbători sezoniere și de exprimare a nevoilor simple.

Nu m-a oprit nimeni în timp ce mergeam printre pelerinii de lângă gard. Aceștia se rugau cu o tristețe amuțită, mai multe dintre femei plângând, într-o suferință liniștită și transpusă, pentru cineva necunoscut, poate imaginar, omorât cu o mie de ani în urmă. Stâlpii subțiri ai steagurilor, legați cu lâna oilor sacrificiale, pocneau și hârâiau deasupra lor. Nu se mișcau, în timp ce furtuna se întețea. Doar gardul tremura și se zguduia, cu povara lui votivă – cu sărăcie, goliciune și nenorocire -, în timp ce vântul cernea dunele din jurul mormântului martirului.

A doua zi dimineață, Gul m-a dus la Locul Bătăilor de Tobă. Lângă amplasamentul vechiului Khotan, acesta marchează locul în care călugărul Xuanzang, reîntors din India în anul 644, a fost întâmpinat de rege cu tobe și tămâie, urându-i bun venit în oraș. Această tradiție obscură ne-a condus, pe poteci năpădite de plante, spre un delușor

plin de bambuși. Gul a rămas jos, jucându-se cu fiul ei mai mic, în timp ce eu mă cățăram spre vârf, printr-un labirint de urme de pași.

Movila se înălța printre sălcii din care curgea praful. M-am cățărat, fără să mă gândesc la nimic, prin arșița amiezii și aerul sufocant și neclintit. Dintr-odată, am dat de un morman de schelete. Craniile lor sclipeau printre tibii și coaste împrăștiate. Prin orbitele lor creșteau bambuși. Nu după mult timp mă chinuiam să urc peste resturi înnegrite de picioare, brațe și țeste. Întreaga pantă, mi-am dat seama, era făcută de mâna omului: urcam pe un deal de cadavre compactate. Pe vârful lui, un turn de cărămidă arsă se erodase, neted și găunos, iar podeaua îi era străpunsă de ierburi tari.

În timp ce coboram, am văzut un bărbat pe câmp. Ce este locul ăsta? am strigat eu. Cât e de vechi? Nu știa. S-a apropiat de mine. Într-o mandarină rustică, a povestit un mit confuz despre budiști care măcelăriseră niște musulmani în timpul rugăciunii de vineri. Așa încât locul acesta a rămas neclar în călătoria mea, ca un spațiu întunecat, așteptând o explicație care nu a venit niciodată.

Am coborât poticnit, acoperit de praf și îngrețoșat. Pe câmpurile de grâu umblau femei cu sape, cântând, iar Gul stătea sub o salcie din apropiere, în timp ce fiul ei o stropea cu o ploaie de păpădii.

Călugărul pelerin Xuanzang a consemnat o poveste stranie, în timp ce se apropia de Khotan dinspre vest. Regiunea era presărată cu movile, scria el, care erau adăposturi ale șobolanilor cu păr argintiu și auriu, de mărimea unor arici. Cu secole în urmă, o armată de huni își făcuse tabără aici, împotrivindu-se Khotanului budist, al cărui rege i-a atacat, disperat, cu un mic contingent. Dar în ajunul luptei, acesta a visat că Regele Șobolanilor a promis

să-l ajute, iar când budiștii au atacat, a doua zi în zori, hunii au descoperit că în timpul nopții hamurile și corzile arcurilor le fuseseră roase complet de o armată de rozătoare, așa încât au plecat de acolo în grabă. După aceea șobolanii au fost venerați. Regele le-a construit un templu, iar trecătorii coborau din carele lor pentru a le oferi daruri de împăciuire sub formă de haine, flori și carne.

Un mileniu și jumătate mai târziu, călătorind pe același drum, Aurel Stein a descoperit acest sit încă sacru, dar cu o poveste schimbată. Regele din Khotan devenise un sfânt islamist, ucis în lupta împotriva budiștilor, iar șobolanii erau transformați în trădători dintr-un sat învecinat care intraseră în tabăra musulmană noaptea, deghizați în câini, și le distruseseră armele. (Ulterior, satul a căzut sub puterea unui blestem: toți copiii de sex masculin se nășteau cu patru picioare și coadă.) Dar din pieptul martirului musulman și-au luat zborul doi porumbei sacri, iar pe vremea lui Stein, descendenții lor împânzeau deșertul cu miile, deasupra altarului Qumrabat Padshahim, „Castelul din Nisipuri al Regelui Meu", și erau hrăniți cu porumb de trecătorii evlavioși.

La 50 de kilometri vest de Khotan, unde Stein și Xuanzang găsiseră acest loc, Gul și cu mine am făcut o investigație printre sătenii cu chipuri inexpresive. Ore în șir am fost plimbați de la o familie la alta, am fost așezați ceremonios pe pături și covoare, ni s-a dat iaurt și pâine de casă, până când, în sfârșit, într-o cocioabă mai săracă decât celelalte, am găsit-o pe soția paznicului altarului.

Un drum șters ne-a purtat Land-Rover-ul de-a lungul unui pârâu și al unui lac singuratic în care înotau rațe sălbatice, iar un turn se înălța în ruine. Apoi apa a dispărut sub pământ. De-a lungul unei dâre de iarbă tot mai subțiri, i-am urmat cursul prin deșert, care se topea în cele din urmă, oprindu-se lângă o colibă de chirpici ce se înălța

dintre dune. Timp de 15 ani, Arhun fusese paznic aici, păzind, după cum se părea, nimic. Stătea ghemuit deasupra podelii de pământ, dar adormit. Pe pereți atârnau câteva sacoșe zdrențuite, iar într-un colț se dezintegrase un cufăr pictat.

Nu înțelegeam nimic din ce spune. Era mic, uimit și arămiu din cauza vântului și a soarelui. Dar Gul traducea și, puțin câte puțin, amintirile paznicului s-au reasamblat. „Altarul porumbeilor" era la opt kilometri în interiorul deșertului, abandonat, a spus el, pe câmpul pe care a avut loc o luptă între budiști și musulmani. Sfântul fusese doborât cu o lovitură de sabie și îngropat acolo unde căzuse, iar toți descendenții săi veniseră să-l venereze și să fie îngropați în apropiere. Tot acolo zăcea în ruine și un oraș budist, spunea el – pe nume Chilamachin -, iar oamenii îl acuzaseră că i-ar fi vândut artefactele, dar erau mincinoși și răi.

În schimb nu auzise niciodată de șobolani cu părul auriu.

— Locul ăsta se va schimba curând, a spus el. Oamenii au găsit apă și vor fi câmpuri. Când oamenii se mută într-un loc, el devine al lor. Căci altfel deșertul va înghiți totul. Nisipul se apropie. Mereu. Deci voi veți fi ultimii care o să-l vadă. Va dispărea.

M-a dus acolo, singur, în căruța lui trasă de un măgar. Stăteam pe scândurile goale, în spatele lui, în timp ce căruța se hurduca pe un făgaș șters dintre dunele presărate cu iarbă. Roțile erau la fel de fragile ca ale unei biciclete. Uneori își întorcea capul grizonant și striga ceva – un cuvânt sau o expresie se deslușeau intacte -, apoi se întorcea să-și dirijeze măgarul, ridicând un băț șubred deasupra fundului acestuia, în timp ce tufișurile se revărsau dinspre margini.

Odată a răcnit:

— Unde vine Anglia?

Iar eu am încercat să o leg de ceva ce el ar fi putut să știe.

— Dar America unde e?

— Dincolo de Anglia. Spre vest.

Și-a ridicat bățul.

— Dacă America e aici, a spus el indicând o dună, unde vine Anglia? Și unde suntem noi?... Dar la Londra aveți din ăștia? a mai spus el lovind măgarul peste fund.

— Nu, din ăștia nu.

Mi-am imaginat căruțe cu măgari trecând prin Piccadilly.

După o oră mi-a înmânat prânzul, descleștându-și palma zbârcită în care se aflau o nucă și cinci stafide. Pentru o clipă, printre acele pante veștejite nu părea să mai existe nimic ce soarele să nu fi uscat ca iasca – paznicul cu pielea înnegrită și darurile lui ofilite, măgarul pipernicit, căruța albită. Apoi, din deșert, acolo unde ultimul arbore de spinul-cămilei murea și o colină de nisip curat se înălța spre linia cerului, am văzut ceea ce păreau a fi niște clădiri joase, sus pe dune, cu un gard cu steaguri de rugăciune în jur. Cineva încercase să refacă un puț dintr-o adâncitură de la baza dunei – acesta trebuie să fi fost izvorul pe care îl observase Stein -, dar nisipul aluneca iarăși înăuntru, iar când am dat drumul măgarului, acesta nu a găsit apă de băut.

În timp ce urcam pantele lungi și line, clădirile s-au dematerializat în fața ochilor noștri. Asemenea unor decoruri de teatru fantastice, s-au subțiat, transformându-se în garduri scheletice care împrejmuiau mormintele. Cadrele se fărâmițaseră sau se prăbușiseră cu totul. Acum

panta era scăldată într-o strălucire orbitoare. În fața noastră, stâlpii steagurilor se înmulțeau deasupra dealului, afundați în nisip asemenea unor cabluri de ancorare ale unor corturi scufundate. Singurul sunet, dincolo de bolboroseala pașilor noștri – nisipul care curgea, se oprea, iarăși curgea -, era hârâitul steagurilor înțepenite scuturate de vânt. O dată, Arhun a arătat spre stâlpii mai vechi ai unui gard, ciopliți ușor, afundați adânc în pământ. Unii mai netezi fuseseră ridicați deasupra lor. Se părea că la fiecare câțiva ani nisipul absorbea toate lucrurile de la suprafață, care erau înlocuite de un lemn și o amintire tot mai șterse.

Cel mai mare mormânt, când am ajuns la el, era simplificat într-un umbrar lung de lemn, prins cu o pătură. Acoperea un morman abia început de cherestea și niște pene albite de porumbel. Nisipul se îngrămădea lângă el. Acesta era mormântul sfântului padișah, „regele nisipurilor”, a spus Arhun, după care și-a ridicat brațele și a început să cânte. Pentru o clipă, în acea liniște totală, doar fluturatul steagurilor și rugăciunea lui singuratică au răsunat deasupra mormintelor. Cât despre porumbei, auzise de la bătrâni despre numărul lor mare. Cu 15 ani în urmă, un sanctuar dărâmat supraviețuise – Arhun a arătat către nivelul nisipului care îl îngropase – și și-a amintit de penele, ouăle și excrementele rămase în urmă.

Se spunea că orice pasăre de pradă care încerca să omoare porumbeii murea de îndată ce se năpustea asupra lor. Dar acum, în timp ce ne întorceam pe panta mișcătoare, cerul se întuneca, spre înserat, într-un gol de albastru vinețiu.

▫ 6. ▫
Kashgar ▫

Cale de 500 de kilometri, drumul se răsucește spre nord-vest, înspre Kashgar. Nisipurile se izbesc de el, dar acum încet, iar oazele se înmulțesc și încep să se contopească. Treci prin orașe de o descompunere venerabilă, pe lângă islamul adormit al călătorilor din secolul al XIX-lea, al cimitirelor care se dezintegrează în pustietate pentru a se regăsi printre schițele unui caiet de desen. Regii din Yarkand zac pe o platformă singuratică, sub cenotafurile de ghips înconjurate de copaci și păsări. Soarele de iunie își revarsă razele. Spre vest, orizontul sclipește, prinzând viață în timp ce colinele submontane ale Pamirului urmează liniile ondulate ale pădurii, iar piscurile de dincolo de ele fracturează cerul cu o strălucire nepământeană. Aici deșertul se termină, în sfârșit, iar China e pe cale să se stângă. Pentru o lungă vreme, în timp ce drumul virează brusc spre nord, munții plutesc deasupra Asiei Centrale ca un semn de punctuație copleșitor.

Autobuzul era pe jumătate gol. În estul Chinei, virusul SARS devenea tot mai amenințător, pe măsură ce milioane de muncitori migranți se întorceau în satele lor din orașele infectate. Devenise plictisitor să tot fim opriți și sterilizați. O dată, autobuzul a fost invadat de niște trișori la cărți, dar nimeni nu le-a făcut jocul. Le-au luat locul mai mulți tineri din Guma. Mult timp, un agent de vânzări gras mi-a strigat întrebări în uigură, până să-și dea seama că nu înțelegeam nimic. Apoi a recurs la o mandarină bolborosită, dându-mi peste genunchi sau în umăr cu încheieturile mâinilor sale dezlănțuite înaintea fiecărei întrebări. Ceilalți i s-au alăturat și ei. Uneori, din motive imposibil de înțeles, o călătorie cu autobuzul sau trenul ia o asemenea întorsătură.

Trei tineri s-au înghesuit pe bancheta mea, înghiontindu-mă și trăgând de mine pe rând. Grasul vindea haine între Guma și Kashgar. Eu ce aveam de vânzare? Cât costa cămașa mea? Dar pantalonii? I-a mototolit în pumn. Cât m-a costat ultimul hotel la care am stat? Unde era Anglia?

Nimeni nu-mi observă nemulțumirea. Cartea îți este luată din poală și cercetată inutil. Harta îți este desfăcută, apoi sfâșiată în timp ce cineva își localizează satul. Altcineva îți încearcă ochelarii. Înecat în această larmă uigură, te trezești tânjind după reticența chineză. Dar în restaurantul unde debarci este zarvă mare, cu chinezi încăpățânați din Sichuan, și curând idealizezi căldura și generozitatea uigurilor. Ajungi la destinație într-o nefericire schizofrenică și te refugiezi în camera ta, doar pentru a fi invadat de o trupă de doctori SARS alertați de hotelier în privința străinului cu aspect febril.

Kashgarul se află acolo unde hărțile din mințile oamenilor se descompun. Drumurile Mătăsii de sud și de nord converg aici, iar deșertul moare la marginea munților. Cu 1.500 de ani în urmă, în epoca lui budistă, locuitorii din Kashgar erau vestiți pentru înverșunarea și impetuozitatea lor, iar cu timpul orașul a ajuns să fie un campion al Islamului. În Europa abia dacă a fost cunoscut până în secolul al XIX-lea. Apoi, când Rusia țaristă s-a extins către sud și est, Kashgar a devenit un post de recepție în Marele Joc al spionajului imperial, jucat între Imperiul Rus și cel Britanic lângă o Chină pauperizată.

Dar era jocul Chinei. Prin întinderea blândă a orașului uigur, drumurile chinezești pătrundeau ca niște lame de cuțit. Intersecția Drumului Poporului și Drumului Eliberării, ce-și poartă magazinele și băncile cu gresie albă printre birourile înghesuite, apasă ca un crucifix asupra vechiului oraș. Iar în Piața Poporului, o statuie veche, înaltă de 18 metri, a lui Mao Zedong – prea mare pentru a fi

demolată în deplină siguranță – își ridică brațul ca o măciucă. În aceste spații reci, scrierea arabă dispărea de pe firmele magazinelor, înlocuită de chineză. Panouri oficiale anunțau prietenia dintre cele două popoare, trădând neliniștea Beijingului. Orașul era pe punctul de a exploda. În anul 1999, o cale ferată de mult plănuită sosise dinspre est, revărsând în oraș imigranți. Populația chineză crescuse deja foarte mult, depășind cele 10 procente oficiale ale ei.

M-am plimbat pe Drumul Poporului. The Construction Bank of China, China Unicom, The Agricultural Bank of China, China Telecom: acestea defilau împreună, vestind noua ordine. Un centru high-tech numit „Newyield Fast Foreign Internațional Trade City" era în construcție. Am intrat într-un magazin care vindea casete video cu trupe pop chinezești. Se numeau Power Station sau Wondergirl și pretindeau că sunt făcute de Miramax. Uigurii care mergeau pe aceste străzi sau care vindeau mărunțișuri pe treptele băncilor păreau dintr-odată anacronici. Câțiva cerșeau. Alături de ei, chinezii păreau duri și palizi, iar fustele strâmte și chipurile femeilor – chiar și mătăsurile lor ocazionale – se conturau clar printre culorile țipătoare ale eșarfelor și corsajelor băștinașelor. Fiecare rasă se reflecta în mod crud în cealaltă.

Apoi am intrat în labirintul vechiului oraș și totul s-a schimbat. Străduțele lui se învecinau prin ziduri de ipsos văruite, cu pasaje oarbe din chirpici. Pavajul se scufunda și se ciobea sub picioare. Adesea, casele se înclinau deasupra capului până când acopereau întreaga distanță prin poduri de lemn. Doar ocazional, pe coridoarele goale, o ușă sculptată era lăsată întredeschisă, o briză îi dădea perdeaua la o parte, descoperind vederii mele curți și scări abrupte, un copil care fugărea o găină, un bătrân adormit printre oleandri.

Apoi drumul dădea în piețe zgomotoase cu vânzători de produse de fierărie, olari și strungari în lemn. Prin mulțimi, la fiecare capăt al vieții, mergeau fetițe cu bonete irizate, asemenea păpușilor de modă veche, și văduve sub văluri groase, maronii. Aerul duhnea a rășină și praf de cărbune și era plin de muzica vibrantă a Arabiei. Ne se vedea nici un chinez. Asia Centrală era dintr-odată aproape și palpabilă. Turnurile moscheilor de la marginea străzii secerau cerut cu semilunele lor, iar scările urcau nesigur către camere de rugăciune, printre stâlpi pictați și ghivece cu flori. Printre căciulile din blană de oaie și bonetele semisferice ale uigurilor umblau păstori kârgâzi cu pălării moi din pâslă albă, iar din loc în loc erau tadjici de la granița pakistaneză, ale căror femei purtau pălării înalte și cilindrice de care atârnau pandantive din argint. Această resurecție a lumii cândva nomade a ajuns la apogeu într-o piață de duminică aglomerată în care taurii, măgarii și oile se amestecau cu cai Barkol și Ili, iar câteva cămile mugeau.

De obicei uigurii dansează și cântă. Există statui și picturi cu ei: la intersecții, în restaurante. Siluetele sculptate sunt excesiv de corporale. Femeia se învârtejește în fandango, în timp ce bărbatul, lăsat într-un genunchi, privește aprig în sus la ea, cu ochi de vrăjitor, și bate într-o tamburină. Imagini stranii înfățișează orchestre rustice care cântă – la lăută, tobă, mandolină – într-un vis venerabil de meșteșug și extaz.

La început, aceste platitudini irită, fiind condescendente. Apoi descoperi că ele nu sunt creația chinezilor, ci a uigurilor, care se definesc prin contrast cu puterea de ocupație. Acolo unde chinezii văd o societate rurală, înapoiată și irelevantă, uigurii găsesc însuflețire și libertate. Fiecare cultură poate îmbrățișa aceste simboluri, deoarece ele definesc și un anumit gol perceput la cealaltă:

pentru cea chineză, o lipsă uigură de echilibru sau realism; pentru cea uigură, lipsa de suflet a chinezilor.

Satul lui Ahmadjan se află departe în interiorul oazei. La fiecare sfârșit de săptămână, el se întoarce acolo din Kashgar ca un erou. A lucrat pentru biroul de telegrafie din oraș, făcând în plus și comerț cu fructe uscate: singurul bărbat din familia lui care câștiga bani frumoși. Avea doar 23 de ani. Arăta îngrijit și eficient: un nas mic și subțire și o bărbie scurtă, o mustață abia mijită. Când stătea în curtea familiei lui – un șir incoerent de camere pustii în jurul unei livezi neîngrijite -, îi plăcea să-și imagineze viitorul ei. Construise deja o cameră suplimentară cu plafoane sculptate, în stil uigur, iar cu timpul, spunea el, ar putea să adauge un nou șir și să trăiască acolo cu mireasa lui.

Tatăl lui asculta în tăcere, poate rușinat. Era un țăran cu sandale rupte, care nu își putea permite aceste lucruri. Din când în când, telefonul mobil al lui Ahmadjan suna, iar el vorbea, important, cu cineva, în timp ce frații și surorile lui mai mici priveau la el ca și cum ar fi fost un vrăjitor, iar mama lui chicotea și zâmbea.

Mai târziu, în timp ce mergeam prin satul lui, pe uliți cu plopi și câmpuri de orz, îmi spunea:

— Poate că nici n-am să locuiesc aici. Poate că am să locuiesc la oraș.

Făcea gesturi de neajutorare.

— Nu pot lucra în sat. E plictisitor, groaznic de plictisitor. Și greu.

În această comunitate de 500 de oameni, spunea el, existau nouă moschei, cu un imam pentru fiecare, iar când am ajuns la cimitir mâinile i s-au împreunat automat a rugăciune.

— Aici sunt bunicii și sora mea. Toți strămoșii mei, îngropați pe o parte, cu fața spre Mecca.

Discordant pentru o clipă, în blugii lui cu bretele și chei atârnate, și cu telefonul lui mobil, a rămas în praf, rugându-se.

Și câți din satul ăsta erau credincioși?

— Toți, a spus el.

Apoi, după ce s-a gândit puțin, a repetat:

— Toți.

Nu exista o altă credință. Deasupra ușilor caselor, în timp ce treceam pe lângă ele, mici plăcuțe proclamau: „Aceasta este o familie civilizată de cinci stele [sau opt sau zece stele]”.

— Nu știu ce vor să spună, a râs Ahmadjan. E o chestie chinezească.

A vorbit cu înverșunare despre incursiunile chinezilor, despre străzile de steril așternute asupra Kashgarului cu câțiva ani în urmă. Și-a amintit cum în copilărie juca fotbal în Piața Poporului, acum un deșert cimentat, și de pomii înfloriți de pe marginile unor ulițe dispărute.

— Cred că Kashgarul va deveni un oraș chinezesc, ca Urumqi. Beton curat.

Cu bădărănia unui străin, mă trezesc tatonându-i loialitățile, ca și cum identitatea nu ar fi ceva alunecos și parțial, ci ceva întreg și sesizabil. S-a simțit uigur sau kashgar, sau pur și simplu musulman? Trăind între dorințele urbane și loialitățile de țară, China și Islamul, Ahmadjan pare să aibă o dilemă profundă. Dar spune:

— Nu știu ce simt. Kashgar e ca o țară. La fel și Khotan, și celelalte. Toate izolate. Poate că noi, uigurii, suntem un grup de țări. Comunismul nu a schimbat nimic.

În depărtare, câteva siluete îl salută peste câmpuri, apoi se apleacă din nou asupra lucrului.

— Chiar și în sate găsești țărani beți seara. Iar unii s-au căsătorit de multe ori, și unii chiar au mai mult de o soție, în secret.

A uitat că islamul aprobă lucrul ăsta.

— Detest asta. Eu am să mă căsătoresc o singură dată.

Părea voios și sigur. L-am întrebat:

— O cunoști?

— Păi, este o fată după care umblu, foarte drăguță. Lucrează la o fabrică de ciment.

Mi-am imaginat un afiș sovietic.

— E constructor?

— A, nu. Lucrează la computer – calculează componentele de ciment. Muncă experimentală.

Părea mândru de ea, chiar dacă nu era încă a lui. Dar fabrica ei era chinezească, desigur, ca și locul lui de muncă, și producea blocuri prefabricate de ciment care într-o zi aveau să-i sufoce orașul.

*

La 130 de kilometri nord de Kashgar, republica muntoasă a Kîrgîzstanului, temându-se de contaminarea cu SARS, își închisese granițele cu China, blocându-mi drumul. M-am stabilit la hotelul Seman, care fusese construit pe rămășițele vechiului consulat rus, și am așteptat împreună cu un grup izolat de excursioniști și un personal împuținat.

Frustrat și toropit de căldura verii, am cutreierat orașul ziua, iar seara am oscilat între restaurantele chinezești și cele indigene. În palate ale mâncării deservite de chelnerițe în uniforme stacojii și cu imprimeuri aurii, chicotind nepăsător, versiuni palide ale mâncărurilor chinezești din est erau servite cu o nostalgie de emigrant; în timp ce în locurile de mâncat uigure pilaful și tăieței *laghman* îmi erau trântite în față în boluri smălțuite, kebab-urile picurau

ulei peste rotocoale de pâine proaspăt făcută și oameni de afaceri și negustori beau supă de porumbel în saloane discrete care le imitau pe cele chinezești.

În spatele hotelului meu, de mult dispărutul consulat rus oferea camere rustice ca niște cabane din lemn transformat în stuc. Înăuntru, încăperile întunecoase, cu plafoane mucegăite și uși cu clanțe de alamă, erau ciudat de neatinse. S-au păstrat până și podelele de lemn vopsite maro, cu o mare pictură murală mitologică. Aici, la sfârșitul epocii victoriene, tiranicul consul Nikolai Petrovski – temperamental, polimat, de o ambiție furtunoasă – îi terorizase și îi amenințase pe chinezii din partea locului, aflați în umbra Imperiului Țarist. Acum, în locul unde cei 45 de cazaci ai lui dormiseră în paturi cu pături cenușii și mâncaseră la mese monastice nu mai era decât o spălătorie abandonată.

În 1890, îngrijorați pentru porțile de intrare din nord în India, britanicii își deschiseseră propria rezidență la un kilometru distanță și, timp de 28 de ani, perseverentul George Macartney s-a luptat cu rivalii săi ruși, în timp ce soția sa a transformat sediul lor într-o casă de țară englezească desăvârșită, cu grădini și o vacă, unde servea ceai cu frișcă pe rând cu soțiile ruse, în timp ce soții lor jucau tenis. Ministerul britanic de Externe a trimis un blazon care să fie atârnat deasupra porții.

Acum, vechea reședință fusese copleșită de un hotel nou și asurzitor, unde comercianții pakistanezi – veniți pe autostrada Karakorum să cumpere televizoare sau să vândă ceai – umblau dintr-o parte în alta îmbrăcați în veșminte de un alb orbitor și, scăpați de puritanism, beau alcool și vânau fetele din oraș. În spatele contururilor de sticlă și oțel, am descoperit o clădire modestă zugrăvită în portocaliu și alb, pe care era ridicat un turn crenelat. Era încuiată și abandonată. Merii englezești dispăruseră,

desigur, odată cu aleile de salcâmi și iazul ornamental. Camerele principale fuseseră transformate în „Restaurantul Savuros”, acum ieșit din uz.

M-am apropiat ușor, ca o fantomă, de spatele clădirii, unde ferestrele batante dăduseră cândva către niște câmpuri cu pepeni și un cimitir rus. Terasa era susținută de arcade de ghips. Dar dedesubt nu mai era decât molozul suburbiilor demolate; iar munții Pamir și Tian, care fac cerul să încremenească în valuri pastelate spre vest, erau șterși de hotelul zgârie-nori.

După Macartney, o succesiune de consuli capabili, cu soții solide și secretari indieni răbdători, au jucat ultima parte a Marelui Joc, până când India și-a câștigat independența în 1947. Acum, în jurul ruinelor ascunse ale consulatului, unde am căutat în van urme ale grădinii familiei Macartney, înflorea un paradox singuratic. Dacă lucrurile ar fi mers altfel și Rusia ar fi cucerit Xinjiangul, regiunea ar fi fost înrolată ca Republică Sovietică Socialistă printre statele Asiei Centrale ale lui Stalin. Odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice, ar fi devenit o națiune independentă la fel ca toate celelalte, o țară fără ieșire la mare bogată în petrol și minerale: Republica Uiguristan.

*

„Ce poate să facă pentru noi comunismul? Trebuie să simțim că cineva are grijă de noi, că există un viitor. Dar partidul a pierdut. În birouri, nimeni nu muncește. Își iau un ziar și niște ceai, chiar o pernă pentru un pui de somn. Apoi fiecare stă în camera lui, fără să facă nimic. Într-o zi citesc câteva documente guvernamentale, poate, și țin o ședință. Asta e tot. Sunt mii și mii de asemenea birouri, în care nimeni nu face nimic”.

Fruntea femeii s-a încrețit de furie, dar s-a înseninat din nou râzând, într-un duel liniștit și continuu. Urcăm

panta unui deal de sub mormântul lui Mahmud Kashgari, autorul primului dicționar turcic, cu un mileniu în urmă. Caracterul anonim al întâlnirii noastre de aici creează o intimitate pasageră.

„Partidul nu are nici o moralitate acum", spune ea. „Și eu sunt membră de partid, așa că știu. Uneori liderii noștri găsesc pretexte să organizeze un banchet, după care se duc la un salon de spălat picioarele – de fapt un bordel – și se îmbată și se duc cu dansatoarele. Uneori, chiar oferă aceste femei ca daruri. Un lider îi face cadou altuia o prostituată pentru o noapte, iar după aceea «îl are la mână», din cauza secretului". Acum pe fruntea ei se aglomerează liniile, iar râsul dispare. „Săptămâna trecută, soțul meu s-a dus la unul dintre aceste banchete și nu a venit acasă. Când l-am sunat, a spus că merge la un salon de spălat picioarele, iar eu i-am zis să vină imediat acasă. Era deja beat. Dar a venit. În noaptea aceea a fost furios și spunea într-una: «Tu nu ești fiică de lider, de ce mi-e frică de tine?»".

În fața noastră, coasta dealului se deschide deasupra unei mări agitate de morminte roșiatice de sub monumentul funerar al lui Kashgari. Singura persoană care se vede este o bătrână care murmură către niște sălcii încâlcite de lângă un iaz adânc. Sfântul, ne spune ea cu mici răsuciri ale mâinilor, l-a făcut să izvorască din pământ.

Femeia de lângă mine se oprește pe un deal pârjolit. Spune:

— Cei mai mulți dintre membrii noștri de partid sunt musulmani în secret. Și eu sunt credincioasă. Tatălui meu nu-i păsa de islam, dar mama m-a învățat rugăciunile în arabă, chiar dacă nu știa ce înseamnă. Aproape nimeni de aici nu știe araba, așa încât atunci când o intonează, nu înțeleg.

Asta nu o deranjează. Rugăciunile dobândesc o putere magică incantatorie, cântatul e mai presus de cunoaștere.

— Le învățăm în copilărie, spune ea, așa încât în momentul în care suntem înhățați de mașinăria partidului e prea târziu. Eu mă rog la mine în casă, unde nu mă vede nimeni. Așa fac femeile.

— Și nu porți văl niciodată?

Chiar și aici umblă cu capul dezgolit.

— Sunt încă membră de partid. Dacă mi-aș acoperi dintr-odată capul, oamenii ar începe să-și pună întrebări...

Apoi se înfurie din nou.

— Dar mai presus de orice sunt mamă. Vreau să-mi cresc copiii să aibă încredere. Dumnezeu este ceea ce are poporul meu, care este foarte sărac. Nu mă surprinde că ne-am întors la Dumnezeu. Cred că asta se întâmplă, chiar și printre cei de la orașe. Avem o viață foarte grea, dincolo de care partidul nu ne oferă nimic.

Când ajungem din nou la poalele dealului, bătrâna doarme lângă izvorul sfânt. Zace acolo unde rădăcinile copacului ies din apă, cu capul sprijinit de trunchiul noduros.

Mausoleul Apak Hoja este lucrul din Kashgar care seamănă cel mai mult cu o necropolă regală. O cupolă largă își întinde cenotafurile într-o grădină de plopi și trandafiri, unde mă plimb alene cu Ahmadjan. Morții lui sunt oameni sfinți din secolul al XVIII-lea, în cea mai mare parte uitați, iar el este ușor dărăpănat. Fațada din ceramică verde privește aprig cu spațiile ei goale, asemenea istoriei șterse.

În una dintre curți, Ahmadjan indică locul în care scoarța fiecărui copac a fost răzuită până la miez.

— Măgarii! spune el. Locul ăsta era atât de popular în timpul festivalului, încât de fiecare copac a fost legat un

măgar!

Ezită.

— Apoi s-a decis că e greșit să te rogi la morți. Ar trebui să te rogi doar la Dumnezeu. Așa încât festivalul a fost oprit.

— Cine l-a oprit?

— Oamenii. Ei au decis.

Nu privește spre mine. Oare el crede această ficțiune? Dar trăiește într-o lume a adevărului selectiv.

Iar aici, aș zice, e un alt spațiu gol. Mormântul lui Yakub Beg, care a domnit asupra unui Turkestan chinez independent timp de 12 ani, până în 1877, a fost dezgropat în aceste grădini de chinezii răsculați, iar oasele i-au fost împrăștiate. Unde era mormântul? Ahmadjan mă privește uluit. Nu știe. Nu a auzit niciodată de el.

Această istorie din umbră nu este învățată la școală. China revendica o suveranitate de 2.000 de ani asupra Xinjiangului, dar chiar și la începutul secolului XX nu avea prea multă autoritate. În timpul agitației din anii '30, Kashgarul a devenit capitala „Republicii Islamice Turce a Turkestanului de Est", care timp de trei luni a avut steag propriu și a tipărit o bancnotă frumoasă, pe bumbac vopsit în albastru și roșu. În 1944 regiunea s-a ridicat din nou, aproape câștigându-și independența, dar a sucombat în fața puterii comuniste cinci ani mai târziu. Însă autoguvernarea a rămas un vis îndârjit. În 1997, studenții uiguri protestatari au fost împușcați în Gulja în timp ce fluturau steaguri ale Turkestanului de Est. Mii de oameni au dispărut în închisori sau lagăre de muncă, pentru a se alătura celor dispăruți în fiecare an până atunci.

Lagărele sunt și ele absențe. Corpul de Producție și Construcție, care le gestionează nemilos, plutește în spatele unor pseudonime monotone: ferme și fabrici cu nume

inocente. Creat în 1954 din soldați și oficiali naționaliști demobilizați, consolidat de-a lungul anilor cu infractori și forță de muncă excesivă din est, Corpul s-a metamorfozat într-un regim paramilitar al celor semiliberi, controlând irigațiile și căile ferate, minele și chiar hotelurile. Treptat, vechile lagăre de muncă s-au umplut cu așa-numiții uiguri infractori, mulți aflați la marginile deșertului, al căror număr este necunoscut.

Îi spun lui Ahmadjan:

— Nu te întreb ce crezi despre lagărele de muncă.

Ceea ce, desigur, este o modalitate de a întreba. El zâmbește în tăcere.

Dar în seara aceea, în vestul Kashgarului, pe un șantier îndepărtat, observ un șir de oameni în uniforme albastre care sapă un șanț, sub pază armată. Când mă apropii, un soldat ridică brațele și îmi face semn să plec. Este gestul cuiva care șterge un geam. Spală aerul, curățându-l de orice aș fi putut constata eu. Asta nu există, spune el, asta nu-ți vei aminti.

*

Acum că plec, mă întreb dacă nu m-am obișnuit prea mult cu acest ținut, dacă nu am devenit imun la surprizele lui: la căruțele cu măgari care se îndreaptă cu roți fragile spre piață, cu hamuri împodobite cu flori artificiale, la femeile – unele foarte frumoase – care stau în spatele lor învăluite în mătase, la stranietatea ochilor aurii și a pielii roz.

Așa că vineri mă duc la moscheea Id Kah, cea mai mare din China, ca să simt din nou această vibrație, și privesc 2.000 de bărbați cu centuri și cizme cum se revarsă pe porți, într-un tumult de bonete semicirculare verzi, turbane ca zăpada și căciuli înalte, tivite cu blană. Peste tot în

Vechiul Oraș, străduțele sunt înțesate de cei care nu au loc în moschei: șiruri dense de bărbați și băieți care îngenunchează pe piatra caldarâmului. Când credincioșii ies din Id Kah, o oră mai târziu, porticul acesteia este tivit cu femei cu văl care întind bucăți de pâine și ceainice deschise. Bătrânii suflă asupra acestora, pentru a le sfinți, traheea șuierându-le prin bărbile lor rare. Apoi femeile duc mâncarea și băutura acasă, la cei bolnavi. La ușile moscheii atârnă un avertisment guvernamental referitor la SARS. Iar afară se strâng cerșetorii: o femeie fără picioare, un bărbat cu pieptul gol și fără brațe. Și nicăieri nu se vede vreun chinez.

Dar astăzi mulțimea s-a strâns tăcută în jurul unui nou panou, cu o imagine computerizată. Este înfățișată piața Id Kah, așa cum va arăta ea în curând. În locul forului zgomotos de astăzi, mărginit de bazaruri de-a lungul zidului moscheii, un imens spațiu radiază din moscheea igienizată către terenul gol al unui parc. În acest viitor nu există mizerie, dezordine, intimitate. Fețele din jurul meu privesc întunecat și perplex. Nu-mi dau seama ce murmură. Dar după o clipă cineva își face loc lângă mine și spune scrâșnit în engleză:

— Peste doi ani nu va mai rămâne nimic din Orașul Vechi, doar o mostră de oraș pentru turiști. 10.000 de oameni au fost deja mutați și li s-a plătit mai nimic pe case.

Imediat mă întreb dacă nu o fi vreun informator. Dar privesc către o față caraghioasă și nesăbuită, cu o vitalitate ca de veveriță, agitându-se ironic.

— Uită-te la astea...

Arată spre cupolele miniaturale și arcadele orientale ale viitorului chinez.

— Ei cred că ăsta e stilul uigur! Până și în construcții vor să ne dilueze...

Ne depărtăm – acum îl conduc, protector, în afara auzului altora – și ne așezăm la masa de pe trotuar a unui restaurant adormit.

— Plănuiesc să ne mute până și cimitirele.

Amărăciunea lui se luptă cu neîncrederea.

— E unul vechi lângă Apak Hoja – zeci de mii de morminte care datează de sute de ani. Iar ei plănuiesc să-l mute în valea de alături! Imamii cimitirului au fost chemați să discute despre asta, dar ei nici nu au putut scoate o vorbă, atât erau de înfricoșați.

Bărbatul deschide gura într-o parodie morbidă, scoțând un strigăt cinic.

— Mai întâi chinezii vor să facă un drum prin cimitir. Apoi *desigur* că vor avea nevoie de clădiri pe marginea drumului. Apoi cimitirul va trebui să dispară...

Închide ochii, ca și cum ar vrea să țină realitatea la distanță. Îi spun:

— Vrei să pleci?

Acum eu sunt cel care îl provoc.

Ține ochii închiși, ca și cum ar avea o viziune. Dar este una sângeroasă.

— Trebuie să ne luptăm cu ei. Chiar și acum zece ani am luptat. Mai bine să fim liberi și să murim cu cultura noastră intactă.

Se oprește, așa încât mă întreb, surprins, dacă a adormit, dacă nu cumva vitalitatea lui de veveriță are nevoie de odihnă. Apoi spune:

— Dar cred că ne părăsește entuziasmul. Cred că oamenii noștri s-au schimbat. Am încetat să mai fim furioși. Suntem poluați. Până și femeile noastre. În trecut erau foarte pure. Acum se culcă cu bărbați diferiți. Nu mulți, dar e un început. La o căsătorie la țară, mirele încă

mai trebuie să arate o pânză pătată de sânge după prima noapte. Dar acum chirurgii chinezi își fac publicitate că pot reface virginitatea unei femei! O treabă cosmetică, nu știu ce, probabil doar ca să o facă să se simtă bine. Dar nu-ți poți reface sufletul.

Reputația Kashgarului nu a fost întotdeauna atât de pură, știu asta. În secolul al XIX-lea, femeile lui erau vestite pentru lejeritatea lor față de călători. Dar bărbatul continuă criticând aspru bordelurile chinezești – „Nu plătești decât 10 kwai, dar tot nu merită!" – și o nouă neglijență în vestimentația femeilor. Ascult cu o nedumerire vagă. Neplăcerea lui, am mai târziu senzația, este o reacție din propriul lui trecut, căci cu trei ani în urmă se îndrăgostise de o femeie uzbecă din Andijan și a trăit cu ea acolo, iar anul trecut a adus-o în Kashgar să se însoare cu dânsa.

— Pregătirile erau aproape terminate, când mama sa i-a scris că tatăl ei e foarte bolnav, pe moarte. Așa că a plecat acasă, după care nu am mai auzit nimic de ea. Când am sunat-o la telefon mi-a spus că mama îi luase pașaportul. Tatăl ei nu avea absolut nimic. Fusese o șmecherie.

Buzele i se crispează.

— Nu putea să se întoarcă la mine.

Îmi aud vocea, foarte occidentală, spunând:

— Putea mama ei să facă asta?

— Da. Iar femeia mea este singura fiică într-o familie de bărbați. Nu puteam să fac nimic.

Ochii i se închid iar.

— Vreau să mă căsătoresc acum, dar mi-e foarte greu. Mereu mă gândesc la ea, încă o iubesc. Cum să treci peste așa ceva? Am 34 de ani și sunt singur.

— De ce au oprit căsătoria? întreb eu.

Uneori pare răvășit. Ochii i se deschid larg.

— Pentru că sunt uigur.

Râde, cinic, din cauza naivității mele.

— Uigurii nu au o națiune, ca uzbecii. Suntem doar o minoritate persecutată. Nimeni nu vrea să se căsătorească cu un uigur. Asta ne-au făcut ei.

▫ 7. ▫
Trecătoarea din munți ▫

Munții sclipitori de la fereastra hotelului, inaccesibili dincolo de granițe închise, marcau o veche separare între deșert și pajiștile înalte. Aici, lanțurile muntoase Tian Shan și Kunlun se combinau, în sfârșit, în mohorâții Pamir, iar Drumurile Mătăsii care se uniseră în Kashgar se despărțeau iar, urcând spre nord și vest într-o țară foarte diferită. Aceste trecători fuseseră dintotdeauna sensibile. În epoca sovietică ele erau aproape închise, iar eu așteptam nesigur, conștient că, până și vara, ninsori neobișnuite sau o birocrație impredictibilă le putea închide complet.

Dar în august, epidemia de SARS slăbise deja, așa încât am închiriat un Land-Rover al cărui șofer tăcut m-a dus spre nord, printre pliurile ca de perdele ale unor dealuri galbene, spre trecătoarea Torugart. Kîrgîzstanul își deschisese granițele. În sălile răsunătoare ale vămii chineze, niște soldați adormiți s-au holbat în pașaportul meu și mi-au examinat rucsacul, încercând să-și dea seama de situație. Cu o sârguință sterilă, au răsfoit manuale de limbi străine mototolite, haine minimale, notițe într-un scris indescifrabil. Lipsa unui aparat de fotografiat i-a uimit, trezind suspiciune. Iar banii mei erau ascunși într-o cutie golită de spray pentru țânțari. După două ore, cu o politețe mandarină, un funcționar mi-a ștampilat pașaportul, iar ultimul lucru pe care mi-l amintesc din Xinjiang a fost un panou de pe marginea drumului care făcea publicitate unei viitoare zone comerciale libere numite „Târgul Mărfurilor Nepieritoare”. Paradisul chinez suprem.

Deasupra noastră, dealurile golașe sclipeau orbitor și deveneau abrupte. Cale de 115 kilometri prin acest no-

man's-land aspru, am urmat un drum înecat în praf. Pe măsură ce dealurile se transformau ușor în munți, coastele lor ardeau în straturi mov sau de un negru mat, carbonizat, și revărsau un grohotiș stacojiu. Alături de noi, din albia de pietriș a râului Ușmurvan, câteva fire de apă mâloasă șerpuiesc către capătul lor, departe, în Taklamakan. Apoi drumul intră într-o procesiune de canioane. Acestea se deschid către coastele munților stropite cu portocaliu murdar sau alb marmorat, iar câte o pantă îndepărtată încă mai este căptușită cu un verde văratic. Dar drumul era pustiu: 21 de comercianți chinezi fuseseră găsiți măcelăriți în primăvara aceea, într-un autobuz incendiat – nimeni nu știa de către cine. Singurul trafic erau câteva camioane kârgâze pline cu fier vechi, în drum spre Kashgar.

Apoi am ajuns pe platourile muntoase măturate de vânt. Au apărut sate pe jumătate abandonate, de culoarea munților, iar cerul era străbătut de nori repezi. Oficial eram încă în China, dar sătenii erau niște munteni voinici cu picioare scurte, păstori kârgâzi mițoși sub căciulile lor de pâslă albă. Cu 700 de ani în urmă, strămoșii lor – clanuri turcice de pe malurile cursului superior al fluviului Enisei, din Siberia – fuseseră alungați din patria lor de către mongoli și se strecuraseră spre sud, pentru a se amesteca cu triburile din Tian Shan. Doar la începutul secolului XX rușii au numit popoarele lor împrăștiate națiune și le-au fixat granițele, până când prăbușirea Uniunii Sovietice i-a eliberat, oferindu-le o independență surprinzătoare.

În fața noastră, unde trecătoarea Torugart se ivea la 3.650 de metri înălțime, se întindeau pășunile străbătute de turme de cai, cu vârfuri înzăpezite presărate la orizont. Apoi drumul s-a oprit brusc la granița kârgâză. O poartă imensă, instabilă, înfășurată în sârmă ghimpată, a fost dată la o parte cu umărul de soldați bine înarmați, iar călătoria Land-Rover-ului a luat sfârșit. Am rătăcit prin camere cu

lespezi de piatră construite pentru mulțimi care nu au venit niciodată. Nu mai erau decât doi comercianți uiguri care transportau saci cu legume din oaza Kashgar. Pașaportul abia dacă mi-a fost cercetat. Dincolo de poarta deschisă mă aștepta o camionetă – o condiție a venirii mele aici – și am intrat în Kîrgîzstan.

Bătea un vânt rece și uscat. În fața mea, drumul distrus cobora impunător în lumina tot mai slabă. Odată trecuți de zona militarizată, șoferul meu a cotit către caravanseraiul singuratic Taș Rabat, unde îi cerusem să meargă, în timp ce eram însoțiți, cale de kilometri întregi, de o rămășiță sovietică sumbră: un gard electric dublu întins pe stâlpi de beton, despărțit de câmpul de mine scormonit. Din când în când turnuri de pază se înălțau paranoic – toate goale -, până când linia lor s-a despărțit de a noastră, dispărând dincolo de munți.

Granițele erau acum patrulate de trupe kârgâze și rusești împreună. Se spunea că zeci de mii de chinezi emigraseră ilegal peste graniță, cumpărând proprietăți și chiar căsătorindu-se cu kârgâzi. Însă inamicul nu mai era China, ci un terorism fantomatic. În Kîrgîzstan existau 50.000 de uiguri, furioși pentru patria lor, iar Beijingul oferea sprijin în schimbul ținerii lor sub control. China organizase chiar și exerciții militare comune cu Kîrgîzstanul. În acest timp, în nord, lângă capitala Bișkek, 3.000 de soldați americani și o flotă de avioane de vânătoare erau pregătite la baza aeriană din Manas.

Astfel, ruși, chinezi și americani își uniseră forțele într-o armonie unică. Dar zona de lângă frontieră rămânea, desigur, nesupravegheată, până departe spre est, pe drumul pe care venisem eu. Linia lui întunecată trecea prin locul în care lumea chineză și cea turcică se evitaseră – acolo unde visurile uigure mocneau, apăreau cupolele și oamenii începeau să vorbească despre Dumnezeu.

Am părăsit drumul pe înserat și am urmat un făgaș până într-o vale liniștită. Un pârâu rece clipocea de-a lungul ei. Înălțimile erau acoperite de iarbă îngălbenită, cu pliurile lor neatinse de rocă, și alunecau ca niște degete lungi până pe fundul văii. Iaci și vaci pășteau laolaltă, iar ponei lucioși alergau prin vale. Asfaltul, stâlpii de telegraf, până și vântul dispăruseră. Deasupra râului atârna un nor de păsări – păsări de care nu mai auzisem, încă nenumite, ca în ziua Creației. Casele kârgâze erau doar niște iurte nomade pe pășunile de pe coastele dealurilor, unde plutea un fum albastru. Departe, o turmă de cai înainta în tăcere peste munți.

Apoi s-a ivit caravanseraiul, impresionant, dintr-o latură a văii. Era din piatră întunecată, cu turnuri rotunde. Nimeni nu știa când a fost construit, dar domina un loc vechi de o mie de ani. În curtea lui erau împrăștiate câteva iurte și o casă de țară, iar când m-am apropiat, o mulțime de kârgâzi joviali se urcau în două mașini hârbuite. Omorâseră o oaie cu o seară înainte, spuneau ei, iar după ce s-au ospătat s-au rugat toată noaptea în caravanserai, împreună cu mullahul lor, la lumina lumânării. După ce și-au luat zgomotos rămas-bun, s-au îndepărtat zăngănind într-un nor de praf, iar camioneta mea a plecat odată cu ei: o frăție sufită rustică ce călătorea oriunde credeau că sunt locuri sfinte.

Pe sub poarta înaltă a caravanseraiului, printr-un coridor boltit de piatră neuniformă, am intrat de unul singur în încăperea principală. Dintre centurile lui goale se înălța un corp octogonal scund străpuns de ferestre grosiere, care lăsau să intre o lumină cenușie. O umbră de ipsos vechi se agăța de grinzi, iar deasupra acestei peșteri amurgite era suspendată o cupolă rece. Am mers mai departe, în semiîntuneric, pe alte coridoare cu pereți lipicioși la atingere și am intrat în dormitoare care aveau

cupole ca niște vechi stupi de albine. Dincolo de ele se întindeau camere lungi, cu platforme, luminate de sus de mici ferestre la care străluceau stelele. Pietrele lor erau lespezi așezate una peste alta, ca niște teancuri de cărți din piele. Nimic nu tulbura liniștea infiltrată în pereți. Îmi simțeam bătăile inimii, stârnită de altitudinea mare. În fața platformelor de piatră din jur, caii și cămilele bactriene moțăiseră într-un șir neliniștit, în timp ce negustorii zăceau printre grămezi de bunuri, ghemuiți în somn dincolo de duhoarea încinsă a animalelor. Bărbații care mergeau spre vest aveau de pătimit în munții abrupți. Afectați de răul de altitudine, ei numeau defileele înalte trecători ale „marii dureri de cap” și ale „micii dureri de cap” (chinezii credeau că răul provenea de la usturoiul sălbatic) și adesea își schimbau caii pe catâri și cămilele pe iaci. Uneori, furtuni de zăpadă îngropau caravane întregi.

Dar în această vale obscură, imediat lângă drumul principal, acest loc a servit probabil unui trafic mai redus. Căci sistemul nervos al Drumului Mătăsii iradia în cele mai sărace extremități. Traversa diviziuni ecologice minore, dar și imperii. Mărfurile lui erau grâul și pieile de oaie, grăsimea și pieile de cai. Oriunde stepa se învecina cu pământul cultivat sau munții coborau spre pădure, acest comerț se intensifica, venind de departe, din preistorie.

Dar acum mijlocul meu de transport dispăruse deja și era noapte. La poarta exterioară zăngănea un lacăt, iar o îngrijitoare râdea zicându-mi că era să mă încuie înăuntru. Am ieșit și am văzut o femeie tânără și solidă, cu haină și pantaloni largi. O căciulă de blană era trasă strâns peste obrajii ei jupuiți de vânt, iar părul îi ieșea în două smocuri negre laterale, legate cu panglică albastră. Avea o iurtă liberă pentru la noapte, a spus ea, și avea să-mi gătească cina.

Casa Nazirei era înconjurată de o trupă de măgari și câini sălbatici. Locuia singură, cu pisica ei albă. Tapetul era umflat din cauza pereților despărțitori umezi ai camerei sale. Dar nu o deranja. Când și-a smuls căciula din cap, am văzut o față latră, călduroasă și cu ochi întunecați. Era fericită aici, spunea ea, datorită aerului pur și a izolării. În valea aceasta era singură jumătate din an. Uneori veneau părinții ei cu mașina și-i aduceau mâncare din At-Bașî, un orășel aflat la 80 de kilometri distanță, precum și vești despre cei doi frați ai ei care se pregăteau să dea la drept. M-am întrebat dacă era sacrificată pentru ambițiile lor, având grijă de călători rătăciți lângă caravanseraiul pustiu.

Dar mi-a spus că nu. Până și micul oraș Narîn îi dădea o senzație de claustrofobie; și nu fusese niciodată în Bișkek, în capitală. Vara călărea caii ei sclipitori, traversând munții către lacul Ceatîr. Iarna îi plăcea foarte mult albeața subită, care putea să ajungă la un metru înălțime, izolând-o. Uneori mergea pe potecă până la vecinii ei, crescători de oi și vite, și mergeau cu căruțele lor cu cai prin zăpadă, cântând în lumina soarelui – iar asta era fericirea ei.

Eram bucuros să vorbesc din nou rusa: consoanele ei moi îmi erau mai apropiate decât o mandarină pe jumătate uitată. Nazira stătea ghemuită în fața mea, cu o mână uitată pe genunchiul îndoit, asemenea statuii misterioase din Da Qin, la 5.000 de kilometri depărtare de aici, de unde pornisem. Zâmbetul ei intermitent îi lumina fața, dându-i un farmec de fetiță.

— Sigur că aici e greu. Se face foarte frig. Dar e minunat. Pisica și cu mine și cu măgarii, în liniște. Doar eu...

Apoi a adăugat inocent:

— Iar acum și dumneata!

Nu-mi puteam da seama ce vârstă are. Râdea mult. Când și-a scos geaca, am avut impresia unui trup nubil de copilă. Pe pereți atârna un ceas argintiu ornamentat, indiferent în privința timpului, și o fotografie cu Taj Mahal. A așezat mâncarea pe o pătură, unde ne-am ghemuit pentru a mânca la lumina lămpii: pâinici rotunde, unt de iac, tocană de oaie. De multe ori rămânea cu ochii ei de copilă duși și împovărați, gândindu-se la ceva. Iar pe mine aerul de munte mă amețea.

— Acest Taș Rabat nu e deloc un caravanserai.

A privit spre mine cu inocența ei gravă.

— Este fortăreața regelui Rabat, un erou mai vechi chiar și decât Manas. Bunicul mi-a spus. Asta a fost casa lui. El știa.

A dat din cap către un perete, pe care atârna fotografia lui: un moșneag excentric, plin de medalii sovietice și încununat cu o căciulă kârgâză. Cuvintele lui ajunseseră la ea ca o scriptură deformată. Ea credea că sub caravanserai există un coridor secret și niște temnițe unde cei 40 de războinici ai lui Manas – eroul național kârgâz – fuseseră îngropați într-o epocă legendară; și își botezase câinele preferat Kumaik, după ogarul de vânătoare al luptătorului.

— Și chiar înainte de regele Rabat a existat un prinț care înălța această construcție pentru bătrânul său tată, până când a fost ademenit de un demon frumos...

Nazira s-a încruntat.

— Dar asta e posibil să nu fie adevărat.

Mă întrebam cu cine s-a întâlnit vreodată pe aici. Nu voia să se căsătorească? I-ar alege părinții ei pe cineva?

— Nu. Dacă ar face-o, n-aș fi de acord. O să mă căsătoresc cu cel ales de mine.

Acesta locuia la cinci kilometri în jos pe vale, iar familia lui avea 600 de oi. Avea să se abată curând pe aici, în drum spre turmele lui de pe malul lacului Ceatîr. Avea să mai stea puțin cu ea, la o vorbă. Ea avea 21 de ani, mi-a spus, ceea ce era mult pentru o fată kârgâză care se gândește la măritiș. Iar el avea doar 20 de ani.

— A fost la școală în aceeași clasă cu fratele meu mai mic. Asta mă face să mă simt stânjenită. Crezi că are vreo importanță?

— Deloc.

Presupuneam că el este cel care o ducea să cânte prin zăpada strivită de cai, iarna.

— Călărim împreună orice. Cai, măgari, iaci... Dar e ceva rău la el.

— Cât de rău?

Îmi imaginam alcoolism, mutilare.

— Ce anume?

— Păi... Trebuie să se scoale în zori ca să-și mulgă turma – și sunt multe animale, foarte multe!

A tras de niște ugere imaginare, cu o grimasă de plictiseală.

— Iaci!

Mai târziu, în aerul tăios al nopții, m-am culcat sub pături, într-o iurtă din apropiere, și am plimbat lumina lanternei peste ea înainte să adorm. Era un cuib de culori. Scheletul stacojiu din crengi de salcie se întâlnea în vârful boltei, într-o explozie de carnaval. Nici o suprafață nu scăpase neornată. De-a lungul ciucurilor din pâslă, modelele grosiere defilau dintr-o parte în alta ca o scriere uitată.

Aerul rarefiat făcea ca somnul să fie febril. Gândul la Nazira se prefăcea în reflecții despre casă, alți ochi, alte

voci. Insecte fără nume îmi cădeau în păr și simțeam mirosul de mucegai al pâslei. Câteva ore mai târziu am fost trezit de un mânz care păștea iarba din jurul iurtei și am ieșit afară, în frig. Lumina lunii inunda cerut. Poarta de intrare în caravanserai se căsca asemenea unei peșteri dintr-un deal, iar turnurile erau niște coloane înghețate. Măgarii Nazirei tropăiau și tușeau împreună.

Am ascultat râul și am simțit vechiul entuziasm al călătorului. Primul Drum al Mătăsii părea să pătrundă în Asia Centrală ca în ceva sălbatic și opac. Marile imperii de la est și vest – China, Persia, Roma – se stingeau în tăcerea ei. Era iluzia unei tranziții întunecoase. Dar de fapt această gaură neagră din inima Asiei hrănea o interdependență delicată între nomazi și coloniști. O perturbare îndepărtată de la unul din capetele drumului vibra de-a lungul lui asemenea unui curent electric, astfel încât, ca într-o reacție în lanț necruțătoare, presiunea triburilor de păstori de lângă Marele Zid îi putea dezlănțui pe huni asupra Europei. Nu se putea produce un dezastru în Asia, scria Cicero, care să nu zguduie economia romană din temelii.

După ce lumina zorilor s-a prelins în jos pe dealuri, iar silueta Nazirei, anonimă în geaca și cu căciula ei de lână, mi-a făcut semn de rămas-bun cu mâna de la râu, m-am întors pe poteca tăcută și, făcând autostopul, m-a luat un constructor care mergea de-a lungul coridorului spre Narîn. Spre est, munții se spărgeau în vale asemenea unei mări agitate, în timp ce sub ei, un afluent îndepărtat al Sîrdariei, vechiul Jaxartes, își începea, ca un pârâiaș albastru, călătoria de 1.600 de kilometri către Marea Aral.

Satele erau răzlețite și puține: case din chirpici cu acoperișuri de tablă ondulată și garduri rusești sparte. Curțile erau pline de fân, iar ici și colo o mașină adăsta în praf, la fel de bășicată și de veche ca a noastră. Adesea, cimitirele păreau mai durabile decât casele celor vii.

Acestea se grupau de-a lungul coamelor și râurilor în așezări feerice, iar turnurile lor crenelate și cupolele din fier forjat înălțau luni islamice și stele comuniste.

— Ei spun că trăim ca niște săraci și murim ca niște regi! a râs Chingiz, constructorul, prea tânăr să-i pese.

Avea fizicul și trăsăturile poporului său, mai greoaie și mai mongoloide decât ale uigurilor: fața lui era o mască jovială.

— Era mai bine în epoca sovietică.

Face cu mâna spre pășunile pustii – mlaștini încâlcite și câmpii cu iarbă unduind în vânt.

— Atunci câmpurile astea erau pline de oi – cu miile! -, iar în această perioadă a anului erau pline de fân. În fermele colective oamenii trebuiau să muncească. Dar acum unii muncesc, alții nu, așa încât s-au prăbușit. Vezi cum arată!

Pe sub dealuri, magaziile și staulele lungi ale fermelor zac în ruine. Doar turme de cai străbat câmpurile: ființe sclipitoare, cu picioare lungi, castanii și murgi. Caii duri și puternici și cei cu galopul lin – „Ca avioanele!", a presupus Chingiz (el nu ar zbura niciodată) – au copiat caii uiguri din Xinjiang. Această întreagă economie pare să fi revenit la produsul ei de bază din vremuri imemoriale – calul.

Ne abatem de la drum înspre patrulaterul fantomatic al unui oraș construit de o dinastie turcă în urmă cu o mie de ani. Parapeții și turnurile au apărut dintre tufișuri, dar nu mai împrejmuiau nimic. Urmându-mă de-a lungul zidurilor sparte, Chingiz s-a gândit că sunt chinezești – dar a arătat cu mâna în depărtare, unde o movilă funerară ieșea de sub munți, strigând:

— Ăla e mormântul lui Koșoiu, însoțitorul lui Manas!

Aflase despre Manas în copilărie. Acest întemeietor supraomenesc – venerat într-o epopee orală – dădea

poporului său o identitate teoretică. Altfel cine ar fi fost kârgâzii? Rușii țariști îi găsiseră în văile lor abrupte și izolate, despărțiți în multe clanuri, fără nici o idee de națiune. Puteau vorbi despre genealogiile lor până departe, în ceața patriliniară, iar asta era țara lor. (Chingiz putea face asta chiar și acum.) Stalin a fost cel care le-a definit granițele, în 1924, i-a colectivizat cu forța și le-a codificat limba, aglomerând-o cu cuvinte de împrumut pentru a-i separa de rudele lor kazahe. Iar acum, după ce viziunea sovietică luase sfârșit, kârgâzii se agățau de afinitatea cu o națiune pe jumătate mitică, creația unui cântec.

Chingiz tânjea doar după vremurile stabile. Voia o slujbă mai bună. Nu avea de lucru jumătate din an. Când a oprit la casa mamei sale, am văzut o bojdeucă la fel de săracă precum orice casă chineză, cu pereți din chirpici și podea de beton. Mama lui strecura iaurtul în curte. Nasul mic și ochii ei se regăseau la fiul său, iar pomeții erau ca niște insule lucioase pe o mare ridată. Când am plecat, s-a ridicat în picioarele băgate în papuci ca o femeie bătrână, gemând, iar Chingiz a tresărit.

— Vezi ce grea e viața noastră?

Spre vest, în timp ce mergeam, dealurile se ondulau asemenea nisipului înghețat. Dar la est munții deveneau tot mai abrupți, pe măsură ce pâcla amiezii îi întuneca, până când doar câmpurile lor de zăpadă imateriale mai sclipeau acolo sus, cu ghețari picurând și nori licărind. La fiecare al doilea deal, Moskviciul vechi de 40 de ani al lui Chingiz se oprea horcăind, cu cutia de viteze blocată și motorul învăluit în aburi. Corpul ei se dezintegra deja, jumătate din bord dispăruse, radioul era din fericire mort, iar polistirenul ieșea din scaune. La fiecare pantă, Chingiz deschidea capota și stropea cu apă rece de pârâu radiatorul, după care ne porneam în mod miraculos către Narîn.

— Dar fabricile de acolo sunt toate închise, a spus el, și jumătate dintre oameni nu au unde munci. Bătrânii abia dacă reușesc să supraviețuiască. Pensia medie e de 800 de som pe lună...

Asta însemna mai puțin de 20 de dolari.

— ...care abia ajung de pâine. La sate, oamenii cultivă legume și supraviețuiesc, iar copiii îi ajută. Dar la oraș e greu. Unii dintre cei fără familii au murit pur și simplu.

Orașul era strivit într-un vârtej de dealuri. Părea lent și obosit. Palatul municipal se înălța într-un parc prăfos, cu statuia lui Lenin încă la locul ei, iar drumurile erau mărginite de copaci rusești.

— Dar rușii au plecat, a spus Chingiz.

Bărbații mergeau pe stradă cu hainele unui Occident ponosit, iar femeile lor purtau rochii până la glezne și baticuri. Doar căciulile albe kârgâze produceau un freamăt stilat de-a lungul trotuarelor. Unele proiectau ciocuri îndrăznețe, asemenea prorei unei corăbii, în timp ce altele erau tivite cu lână neagră de miel sau cu ciucuri voioși care se bălăngăneau. Iar altele semănau cu niște clopote trântite pe cap sau se ridicau nefiresc de sus, asemenea pălăriilor dervișilor; iar uneori borul dispărea complet, pentru a lăsa un con cu aspect scit. Chingiz, care locuia acolo, și-a recuperat propria căciulă din mașina presărată cu deșeuri și și-a pus-o vesel, după care mi-a strâns mâna și a dispărut în bazar.

— Suntem o țară săracă. Nu am urmărit niciodată independența. Pur și simplu ne-a picat în brațe. Ar fi trebuit să ne răzvrătim împotriva Moscovei. Dar alții au făcut totul pentru noi – polonezii și balticii.

Chiar și așezat, Daniar pare înalt, cu un piept solid. Încrețituri de îngrijorare apar și dispar între ochii lui. A venit din Bișkek să-și viziteze rudele din locurile natale.

Ceainăria unde ne aflăm este un no-man's-land între prezentul și trecutul lui, când, în copilărie, cutreiera pășunile printre vitele bunicului său, tăiate cu mult în urmă, în timpul crizei economice de după câștigarea independenței. Privim afară pe geam, la oamenii care trec. Daniar o așteaptă pe verișoara lui să i se alăture.

— Are doar 21 de ani. Abia dacă își amintește comunismul. E diferită.

— Vrei să spui că nu-i este frică de nimic? Sau nu are nici un regret?

— Poate că la vârsta mea e prea târziu, răspunde Daniar enigmatic.

Dar abia dacă are 30 de ani. Pe fața ca o lună palidă, gura sa schițează mici grimase.

— Generația mea nu este una fericită. Am fost crescuți să credem în visul sovietic. Cântam la școală imnuri despre un viitor luminos, iar eu am crezut în toate astea. Apoi, pe la 18 ani, aceste visuri s-au sfărâmat. În ce să mai credem acum? În islam? Nu...

Ochii lui fulgeră în jur, căutând altceva.

— Araba asta nu e limba mea, nu e istoria mea, nu e deșertul meu. Noi suntem oameni de munte. Păgâni, de fapt. Și am avut 70 de ani de stăpânire sovietică. Ne-am obișnuit cu votca...

Dar el soarbe ceai.

Islamul a fost întotdeauna cam străveziu aici, știam lucrul ăsta, adus de sufiți târziu, în secolul al XIX-lea.

— Părinții tăi erau credincioși?

— Tatăl meu a murit înecat, pe când eram copil, nu știu cum. Nu mi-l amintesc. Am doar câteva fotografii și poveștile mamei mele. Și amintirea bunicului meu, care încerca să înțeleagă. El era deja bătrân. Supraviețuise unui

lagăr de concentrare german și apoi internării în Gulag. Dar după moartea tatălui meu a încercat să citească Coranul, în arabă, iar și iar, cu disperare. Cred că nu înțelegea nimic. Și eu ascultam și încercam să-l învăț pe de rost, fără să înțeleg.

Încrețiturile tremură între ochii lui, și dispar.

— În păgânismul nostru, noi ne rugăm pentru sufletele celor morți, să le întărească. Poate că bunicul meu căuta din nou asta. La țară păgânismul este încă în floare. Oamenii de acolo vorbesc despre Unai Enye, zeița-mamă, și își amintesc cultul cerului. Uneori invocă cerul sau strigă *Tengri Ursun! Lovite-ar cerul!,* ceea ce poate avea o mare greutate în gura celor bătrâni. Și bătrânii sunt cei care păstrează trecutul. Îmi amintesc cum străbunica mea – a murit la 109 ani – răpăia cu pumnul pe pieptul și pe fruntea mea când eram bolnav și cum își răsucea degetul în sternul meu spunând: *Acesta nu este degetul meu, acesta este degetul spiritului Batma Zura, care te vindecă...*

Bătrâna credea că boala băiatului provine din neliniște. Boala, pentru ea, însemna teamă. O iubise foarte mult.

— Cât despre Manas, adevărații barzi au murit cu mult timp în urmă. Se spunea că ei puteau să vadă scenele de luptă cu ochii închiși și le cântau din inimă, improvizând.

Vorbește ca despre un misticism.

— Dar noi nu avem nici un templu, nimic. Nimic palpabil, în afară de munți. Totul e înăuntrul nostru.

Se lovește în piept, unde bătea probabil și bătrâna.

— Și eu cred că nu e suficient. Oamenii nu îl mai trăiesc pe *Manas,* nu așa cum se făcea înainte. Câțiva ani schimbă totul. Cei mai tineri s-au trezit cu alte lucruri. Verișoara mea e doar cu nouă ani mai mică decât mine, dar față de ea eu sunt adormit.

Își acoperă fața cu mâinile făcute căuș. E o imagine de sine ciudată.

— Toată generația mea doarme!

Iar când sosește Elnura, înțeleg. E plină de viață, cu un păr scurt cu șuvițe vopsite și blugi eleganți. Lucrează pentru un ONG în Bișkek, iar soțul ei e în administrație. Pleoapele îi sunt vopsite cu albastru.

Se așază lângă Daniar, dar este din alt timp. Își poartă nerăbdarea ca pe o insignă. Spune:

— Ai observat ceva în orașul ăsta? Nu există ruși.

Se uită pe fereastră, după care se întoarce spre mine:

— Bișkek e plin de ruși. Prea mulți!

Râde dintr-odată ca o fetiță, și se întoarce din nou spre fereastră, ca și cum până atunci nu și-ar mai fi văzut niciodată poporul. Mă uit și eu afară, dar un anumit truc de personalitate mă face să uit că Elnura este una dintre ei. Capetele lor greoaie par imprimate cu măști: guri mici, ochi încordați, nasuri scurte. Elnura spune dintr-odată:

— Știi, să fii kârgâz înseamnă să nu ai nici o povară.

Își pipăie umerii.

— Alții au povara istoriei. Dar noi – nimic! Nimic!

Aceleași lipsuri pe care Daniar le regretă pe ea par să o elibereze. Nu iubește decât orașul searbăd și corcit Bișkek, unde s-a născut.

— Nu avem decât triburi! spune ea. Al meu este un subclan numit „Cinci stomacuri” – nu știu de ce. Ai zice că unul e de ajuns!

Privește spre abdomenul ei plat și se descotorosește de acest nume râzând.

Însă am auzit că politica era plină de legături tribale, impenetrabile pentru cei nepoftiți. Rușii nu au reușit niciodată să-i înțeleagă.

— Nu, rușii n-au înțeles niciodată, spune Elnura. Și toată lumea îi urăște.

Energia ei aproape că l-a redus la tăcere pe Daniar, care acum intervine:

— Eu nu-i urăsc.

Nu pare să urască pe cineva.

— Suntem amestecați cu ei.

E mai aproape în timp de ei decât dânsa, mai conștient de ceea ce au oferit ei. Ar fi, într-un fel, ca și cum te-ai urî pe tine însuți.

Dar Elnura mă privește și spune implacabil:

— Noi suntem furioși pe ruși pentru că ne-au înjosit. Pentru că ne-au tratat ca pe niște ființe de categoria a doua, pentru că ne-au respins limba. Acum e ca o răzbunare – acum ei trebuie să ne învețe limba, așa cum noi am fost forțați să o învățăm pe a lor. Îi urăsc, recunosc lucrul ăsta. Cei mai mulți dintre noi îi urăsc. Nu o să vezi asta la suprafață, dar e pretutindeni. Sora mea tremură de fiecare dată când ei trec pe lângă ea pe stradă. La fel și mama mea. Ea spune că nu e naționalistă. „Nu sunt, nu sunt! Doar că îi urăsc pe uzbeci – ah, și pe evrei. Și îi *urăsc* pe ruși. Dar nu, nu sunt naționalistă!”

Râsul ei e ca o seceră.

— Dar avem motive să-i urâm pe ruși.

— Mama mi-a povestit că oamenii au plâns la moartea lui Stalin, spune Daniar, ca la Moscova.

Expresia lui de tulburare revine.

— Dar până la urmă ne-au lăsat prea puțin. Un islam sărac și un comunism în dizgrație...

— Nimic în afară de viitor! intonează Elnura.

În seara aceea, în timp ce mergeam pe strada principală, m-am împiedicat de o piatră spartă din pavaj, și

imediat a apărut o mașină de poliție. Văd o față imensă, pătată, împestrițată cu păr răzleț și dinți lipsă. Se apleacă în afară, cu portiera întredeschisă.

— Ai băut? Droguri? Whisky?

Degetul îi zvâcnește.

— Treci în spate!

Mă prefac că nu înțeleg. Degetele lui îmi pipăie șoldurile, îmi scotocesc buzunarele.

— Opiu?

Îmi găsește pașaportul, cu vize de Afganistan, Iran.

— Asta e arabă?

Șoferul în haine civile așteaptă, întunecat și tăcut. Mâinile polițistului descoperă un teanc de bancnote. Împăturește neîndemânatic bancnotele sub pașaportul meu. Palma i se închide peste dolari, după care îmi întinde pașaportul.

— Poți pleca!

Îl prind de încheietura mâinii. E ca și cum ai apuca un făcăleț. Strig:

— Sunt ai mei!

Dintr-odată sunt furios.

— Cine dracu' ești tu?

În mod ciudat, surprins, polițistul se face mic, cu chipul muiat. Pumnul lui imens dă drumul banilor, înapoindu-mi-i. Dar eu sunt tot mai furios și strig absurd:

— Unde sunt actele tale? Cine ești?

Un polițist escroc, mă gândesc, sau nici măcar polițist. Atunci șoferul accelerează și pleacă.

Poate că e bine pentru mine. Am început să idealizez Kîrgîzstanul, frumusețea lui fără rădăcini. Dar acum că

bărbații au plecat, furia mi se risipește și rămân singur în lumina străzii, tremurând.

*

La 115 kilometri nord de Narîn, lângă orășelul Koșkor, o familie mi-a închiriat o cameră într-o casă între livezi. Poarta ei dublă se deschide spre o curte văruită, unde curcile scurmau printre legume, în tufișurile din apropiere o oaie scotea paie dintr-o cutie, iar din copaci cădeau mere roșii și galbene. Regăsesc liniștea. Pe coridoarele și în camerele casei, podelele sovietice din lemn vopsit în maro erau amuțite de preșuri din pâslă, iar carpete uzbece îmbrăcau pereții.

Aceste case mi-au devenit deja familiare: closetul găsit în întuneric, printre tufișuri, la lumina lunii; ferestrele dublu etanșeizate împotriva frigului; fotografiile strămoșilor bătrâni sus, pe pereți – femei răbdătoare cu baticuri, bărbați cu medalii de război.

Venisem aici din alte motive. Auzisem despre un *mazar* curios printre dealurile din sud. Familia nu știa nimic despre el, dar unul dintre fii avea un taxi, iar o curiozitate pioasă m-a îndemnat să merg acolo, împreună cu fiica lui adolescentă. Am străbătut un ținut presărat cu tumuli ai primilor războinici – „Asta a fost mândria noastră, lupta!” -, iar seara am pătruns, pe un drum lung, într-un masiv muntos. În valea care se afunda în umbre, două dealuri portocalii noduroase se înălțau, izolate.

Cu mult înainte să ajungem la sala de rugăciuni de dedesubt, un staccato puternic șuiera înspre noi. Patru femei se legănau pe călcâie lângă peretele acesteia, cu baticurile strânse ca niște turbane pe cap. Una dintre ele părea nebună; după ce a apărut un imam, iar celelalte au amuțit, minute întregi a scos țipete ascuțite și involuntare, zgâriindu-și umerii.

— Vor un miracol, a spus șoferul de taxi.

Era înalt și politicos, cu părul retras de pe o frunte înaltă.

— Ăsta e locul lor sfânt.

Imamul ne-a condus la poalele dealurilor legate între ele. Era trupeș ca un butoi. Sub boneta lui semicirculară de catifea, fața se întindea rumenă și efervescentă, mândră într-un mod inocent. Taximetristul își târșâia picioarele în spatele nostru, în treningul și tenișii lui. Fiica sa l-a luat de mână. Purta o șapcă de baseball pe care scria „Fashion Maker” și ciorapi cu paiete, care sclipeau prin sandale.

Aproape se înnoptase. Dealurile se încruntau deasupra noastră, cu noduri de piatră coagulată. În jurul lor, pământul se netezea într-o câmpie presărată cu tufișuri, dar în toate părțile orizontul era închis de vârfuri înzăpezite încă palide în lumina asfințitului. Ne-am ghemuit la poalele dealului, lângă un semicerc de pietre înnegrite, unde fuseseră sacrificate oi, și ne-am rugat.

— Ești creștin?

Imamul și-a desfăcut palmele.

— Și ei vin aici. Toată lumea vine.

A răsărit semiluna, iar luminile unui sat îndepărtat – încă se mai numea Lenin – licăreau în întuneric. Clădirile albe ale fermei colective sovietice zăceau abandonate în apropiere. Am mers pe o cărare mărginită de pietre, dând ocol dealurilor în sens contrar acelor de ceasornic, după obiceiul musulman. În fața noastră erau alții, cu lanterne, care se deplasau printre stânci, rugându-se în grupuri răzlețe. Fiecare loc era sfânt. Dintr-o peșteră de deasupra noastră, a spus imamul, un sihastru se ridicase la cer, iar cei care se întindeau pe podeaua ei erau vindecați de epilepsie și nebunie.

O familie se aliniase precaut sub ea: au început să-și cânte rugăciunile cu glas tremurător, după care s-au oprit. Unul dintre ei – o fată tânără – rătăcea printre stânci. S-a auzit un strigăt furios, iar noi l-am văzut pe fratele ei mai mare cu un bici în mână, urlându-i să vină la el. Și fata și-a ocupat locul în șir, uluită, și s-au rugat din nou la unison.

— Are o tulburare nervoasă, a spus imamul.

Era doar o școlăriță, de 16 ani poate, cu ochi mari și neliniștiți pe o față palidă. Imamul s-a rugat deasupra ei pe un ton monoton, rapid și tare, în timp ce ea îl privea fără să înțeleagă. Când a luat-o de braț, fata s-a smuls. Mama ei a bâiguit o scuză către imam, în timp ce biciul fratelui răpăia încet de-a lungul piciorului său. Fata s-a îndepărtat de ei, m-a privit fix, mirată, iar când i-am zâmbit a încercat să vorbească.

— Dumnealui e din Anglia, a spus mama.

Atunci fata s-a apropiat, patetic, și s-a sprijinit de umărul meu, poate pentru că eram singurul care nu țipa la ea. A spus, dintr-odată, în engleză:

— Ce mai faci?

— Învață engleză, a spus mama ei. E în clasa a șasea.

— Unde ești tu? a întrebat ea. Cine este numele tău?

Apoi a repetat – „Colin...”. Abia auzeam ce spunea.

— Dar tu cine ești?

— Eu sunt Nurana.

A rostit numele ca pe singura ei demnitate.

Au luat-o cu ei pe deal în sus, înspre peșteră, în timp ce ea privea fix în spate, cu ochi înghețați.

De pe drumul nostru, o mulțime de poteci șterse, mărginite cu pietre, se prelingeau în sus pe deal, către orice era straniu – o proeminență subită, o față curioasă de stâncă -, iar acolo miracolele puteau să înceapă. Mai jos de

noi, pelerini care avuseseră viziuni marcaseră locul cu pietre. În mod magic, pantele erau acoperite de plante vindecătoare – arzi *adrashmun*-ul cu flori verzi, a spus imamul, ca pe tămâie, pentru a îndepărta boala -, iar tufișuri cu parfum de levănțică își înălțau frunzele în vânt ca niște cozi de miel. Imamul își târa picioarele în fața noastră ca un mag, cu rozarii atârnate de degete. Fața lui sclipea cu ochi aprinși și credincioși. Am traversat un deal al minunilor, plin de valul rugăciunilor și de aripi de înger. Aici fuseseră înviați oameni. După câteva minute zburau spre ceruri sau spre Bișkek.

— Toată lumea a venit! Tamerlan a fost aici! Alexandru Macedon a fost aici! Până și oameni din primăria din Bișkek!

Vocea imamului a scăzut până la un ton tainic, involuntar.

— Chiar și în perioada sovietică oamenii veneau în secret, noaptea. Mulți.

Peste tot, pe pante, pelerinii lăsaseră urme ale trecerii lor, cu pietricele clădite pe stânci sau introduse în fisuri. Existau locuri pentru vindecarea de migrene și de dureri de urechi, cancere intestinale și orbire. Fiecare cărare urca în căutarea speranței. Bâlbâiții și gângavii își găseau liniștea dând ocol unui tufiș izolat. Un bolovan de forma unui nas curăța sinusurile. Cei care nu puteau citi sau nu se puteau ruga erau vindecați când îngenuncheau sub un mal abrupt, iar femeile sterpe urmau o cărare către o stâncă verde de licheni, unde se frecau de piatră. Iar Dumnezeu asculta.

Într-un loc, pe pământ fusese schițată o inimă – o intruziune occidentală -, iar aici îți puteai învinge dragostea neîmpărtășită sau puteai invoca spiritele să atragă persoana iubită în brațele tale. Iar într-o enclavă de pietre viu colorate credincioșii aprindeau un chibrit pentru

a atrage un arhanghel. Aici aflai viitorul: câți copii vei avea, câți bani, când îți era sortit să mori...

Peste tot erau îngeri. Existau locuri speciale în care aceștia bântuiau mai des și cântau. Vocea imamului creștea, uimită, pe măsură ce le trăda habitatele. Iar sub picioarele noastre zăceau cei 40 de războinici ai lui Manas, spunea el, îngropați în secret pentru a-i proteja, nimeni nu știa locul exact, în timp ce mausoleul lor oficial era gol, la mare depărtare. Deja cobora noaptea, iar luminile din Lenin sclipeau sub Venus, care strălucea cel mai puternic. Auzeam cântecele slabe ale pelerinilor din spatele nostru. La un moment dat, cărarea noastră trecea pe sub o creastă unde roci vulcanice erau presărate sub un țanc. Mullahi aflați în vizită intrau aici în transă, a spus imamul – ochii lui sclipeau, înfiorați din această cauză -, apoi pietrele ardeau cu flăcări, peste tot în jur, și începeau să se roage.

— Da. Strălucesc și vorbesc. Am văzut lucrul ăsta...

În acea lumină nepământeană, sub stelele trezite, pantele vulcanice deveneau încâlcite și impenetrabile. Mi-am imaginat toate rugăciunile emise ridicându-se de pe vârfurile dealurilor, într-o explozie de speranță și suferință. În spatele meu, taximetristul mergea în tăcere. Mă așteptasem să fie ironic sau neîncrezător, dar el a pus doar una sau două întrebări, iar o dată a ales o piatră pe care să o pună printre stânci, în timp ce fiica lui mergea alături, cu un zâmbet relaxat, ca un copil care se plictisește la biserică.

O dată, imamul ne-a aliniat în fața unei proeminențe din piatră neagră, a cărei căldură, ne-a avertizat el, putea să ne ardă venele. Pune-ți palmele aici, a spus el, iar focul se va repezi prin brațele tale și prin trupul tău, întorcându-se înapoi în piatră. Așa că ne-am plimbat mâinile deasupra suprafeței abisale. Toate tremurau puțin.

— Simți?

— Puțin, am sperat eu. Abia începe.

Dar nu simțeam nimic. Iar fata a murmurat:

— Nimic.

Locul acesta o înspăimânta, a șoptit ea. Înțelesese greșit cuvintele tatălui ei și crezuse că aveam să vizităm un bazar, nu un *mazar*. Voise să meargă la cumpărături.

Deja făcusem un ocol aproape complet, până la punctul de plecare. Sala de rugăciuni se pierdea în întuneric, împreună cu ferma colectivă albă, căzută în ruină în urmă cu zece ani. În cel mai îndepărtat punct al dealurilor, imamul a ascultat și a ridicat mâna. Apoi și-a zvârcolit degetele.

— Șerpi!

Dar aceștia erau sacri. Apăreau din paradisul lor din adâncurile pământului. Mușcătura lor era o binecuvântare – sau refuzul lor de a mușca, spunea el. Dacă intrau șerpi din afară, ei îi respingeau. În ochii mei, nu era decât o cărare ce străbătea o porțiune cu pietre și tufișuri. Am mers pe ea cu grijă, simțind cum picioarele mi se abat grele și nedelicat asupra pământului, paradisului șerpilor și oaselor și venelor războinicilor. Undeva, în întunericul dealului, cânta un greiere.

— E unul dintre șerpi! a strigat imamul. Așa cântă ei!

Și-a ridicat triumfător brațele scurte către cerul înstelat:

— Dumnezeu a făcut toate lucrurile! Până și Kîrgîzstanul și Anglia! Și New Yorkul, Albionul și Moscova!

Dar fiica taximetristului tremura acum, vrând să meargă acasă. Când ne-am luat rămas-bun, i-am strecurat imamului niște bani pentru acel loc. Erau doar doi dolari,

dar fața lui s-a luminat de încântare, înainte să-i bage în buzunar.

— Să fii sănătos! a spus el luându-mă de braț. Iar copiii dumitale să aibă copii! Și să-ți dea bani la bătrânețe!

Am ajuns la un ultim loc, singuri. Era o piatră netezită, palidă în lumina lunii.

— Este tronul împăratului șerpilor, Shah Maran! Apare aici, da, ca un președinte. L-am văzut eu.

Mâinile lui au evocat o coroană pe capul unui șarpe înălțat. Piatra goală a devenit sinistră în lumina lunii.

— Uneori vorbește.

Apoi capul imamului s-a lăsat pe spate, spre stele, iar el a început să se roage pentru mine. Numele de Colin suna straniu în torentul lui de arabă și kârgâză. Araba însăși părea tânără în acest loc primordial – Islamul la fel -, în timp ce luna strălucea în fața noastră, deasupra dealului, revărsându-și indiferentă razele peste praful războinicilor lui Manas, singurătatea Nuranei și cântecul greierilor.

*

La fiecare sfârșit de primăvară, cu turmele și iurtele lor, oamenii din valea râului Jumgal urcă spre pășunile înalte ale lacului Song-kul și se întorc în satele lor la sfârșitul verii. Această pornire spre munte – o transhumanță veche de când lumea – m-a incitat să-i urmez, deși căldura verii se răcorise deja în septembrie.

Un bărbat pe care l-am întâlnit în Koșkor mi-a spus că ar putea să-mi facă rost de cai. Ruslan provenea dintr-un sat din vale, de sub lac, și știa pe toată lumea de acolo, spunea el. Voiam să am încredere în el. Ne-am uitat unul la celălalt, evaluându-ne reciproc. Fața lui era ca o farfurie lucioasă, umbrită de o gură laxă și senzuală și niște ochi căprui. Dar era convingător, cu o voce răgușită.

Am ajuns în sat noaptea târziu, după ce mașina pe care o împrumutase avusese probleme cu sistemul de alimentare. Nu mai avea casă acolo, a spus el, și nu știa nimeni că veneam. L-a trezit pe învățătorul din sat, un vechi prieten, care chiar și acum, la două noaptea, ne-a întâmpinat politicos, cu un păr sculptat în șuvițe ondulate delicat în jurul feței, în timp ce soția lui, cu ochii obosiți, făcea paturile.

Am dormit sub niște covoare kârgâze atârnate, lângă o ladă cu porțelanuri sovietice. Pe o canapea se afla o lăută indigenă. Dimineața am descoperit că împărțisem camera cu o pisicuță ce țâșnea ca un gecko pe pereții acoperiți cu covoare. Afară, în curtea înconjurată de un gard rusesc albastru precum cerul, se înălța scheletul unei iurte de vară. Dar situația era grea acum, a spus învățătorul, ei nemaiavând prea multe oi și vite. Zăpada îi bloca trei luni pe an. El câștiga doar o mie de som pe lună – 25 de dolari -, în timp ce soția lui vindea *kumis,* laptele de iapă fermentat specific mongolilor, într-o piață din apropiere. La începutul verii, frații lui urcau la pășunile spre care mă îndreptam și eu și își pășteau turmele împuținate.

Până mi-a găsit Ruslan un cal, s-a făcut după-amiază. Avea să mă ajungă din urmă cu jeepul pe panta muntelui, mi-a spus el, sau la lacul alpin. Nepăsător, am încălecat pe armăsarul negru și m-am îndreptat spre sud. Proprietarul lui, un păstor vinos cu o barbă mongolă înspicată, călătorea în tăcere împreună cu mine, ca ghid, privindu-mă cu îngrijorare. La început am trecut prin câmpuri de grâu abandonate, pline de ciulini și tufișuri. Stoluri de păsări mici își luau brusc zborul de pe câmpurile pline de zumzetul insectelor de vară. Apoi, la poalele munților, drumul nostru a devenit abrupt.

Cu trecerea timpului, Abbas, păstorul, s-a înmuiat, iar expresia lui de viclenie simplă a cedat. Era mândru de calul

meu.

— Ăștia sunt cai *kuluk,* foarte puternici. Merg 60 de kilometri fără să obosească. Da, mai e o rasă, *jorgo,* care aleargă lin. Dar ăștia – și arată către calul său îndesat – sunt caii oamenilor săraci. Sunt specifici țării noastre.

Deasupra noastră, munții din jurul lacului Song-kul erau despicați de nori de furtună. O dată ne-am intersectat cu un grup de păstori care coborau, cu iurtele demontate și îngrămădite în căruțe trase de cai și cu cele câteva vaci ale lor mergând greoi în față, iar câinii venind morocănoși în urmă. Pe măsură ce urcam, munții se desfăceau sub noi. Spre nord-est se dispersau în culmi șerpuitoare, cu zăpezi care întunecau văile. Spre vest, o altă palisadă de piscuri era decapitată de nori negri de furtună; în timp ce la picioarele noastre lumina soarelui încă mânjea dealurile galbene de-a lungul râului Jumgal.

Exact când am început ultima ascensiune, jeepul lui Ruslan s-a ivit repezindu-se și mugind în urma noastră. Era condus de doi săteni gălăgioși, cu radioul urlând; portierele s-au deschis brusc, așteptând să urc. Tochtor și Annar, rivali din copilărie, conduceau într-o agitație de ironii și insulte. Așa că ne-am năpustit înainte, zbierând și strigând întruna, în timp ce eu priveam în spate către armăsarul negru și tăcutul Abbas, rămași în urmă pe coasta muntelui.

Dintr-odată, în lumina catifelată, exact sub noi, în față a apărut triunghiul albastru al lacului Song-kul. Pe pășunile încă verzi, grupuri de cai, oi și vite pășteau laolaltă, iar fumul se înălța deasupra iurtelor. Pentru o clipă, această tabără nomadă a încremenit, într-un peisaj idilic, lângă lac; dar imediat liniștea a fost risipită de hărmălaia pe care o făceam în timp ce coboram spre bivuacurile ei, printre câini ce alergau liberi și găini, întâmpinați de strigăte și arome prietenoase.

Ruslan m-a dus în vizite ceremonioase la rudele lui în vârstă. Aceștia ședeau în semicercuri pline de demnitate, bărbați și femei împreună, pe covoarele colorate, cu cadrele iurtelor prinse în jurul lor cu hamuri și haine uzate. Uneori apărea o mașină de cusut sau o piesă de mobilier de la șes – cufere și scaune pe jumătate stricate – și sobe reasamblate străpungeau acoperișul cu coșurile lor. Cu frigul care se apropia, toate duduiau. Dintr-un cazan decolorat și încăpător, o matroană turna cu polonicul *kumis* în boluri de tablă – care mi se prelingea pe gât efervescent și amărui -, servit cu pâine naan și unt proaspăt.

Dar uneori primirea noastră era diferită. O dată, un despot cu față aprigă s-a ridicat deasupra mea, cu mâinile în șolduri, salivând în timp ce vorbea:

— Ești oaspete? Ești prieten?

Am observat că era rănit la o mână. Da, am spus eu, nu-mi urase familia lui bun venit? El voia o anumită obediență pe care eu nu i-am oferit-o, iar Ruslan nu a fost dispus să-l lămurească. O dată, de asemenea, am stat stingheri cu o mamă hărțuită și fiica ei – era o iurtă foarte săracă – și dintr-odată degetele ei au fluturat către el, izbucnind în același timp într-o tiradă moralizatoare. După minute îndelungate, Ruslan s-a ridicat tăcut și a plecat. Mi-am imaginat că era ceva serios; dar el a spus că nu, era o dispută mai veche, despre niște pește.

Am ieșit în lumina amurgului. Speram să-mi petrec noaptea printre iurtele familiei. Pereții lor de pâslă, acoperiți cu o rețea din funii, le transformau în niște pachete prost făcute; dar înăuntru erau etanșe și calde. În schimb, Ruslan m-a condus către singurul obiect sordid pe o rază de 115 kilometri în jurul lacului sălbatic: un container de oțel plin cu resturi de paturi și sobe hârbuite. Ne-am înghesuit în căldura și intimitatea lui, fiind deja aglomerat

de păstori și doi braconieri care pescuiau în lac. O femeie arțăgoasă îl conducea ca pe un han, ținând în brațe un bebeluș. Ghemuiți pe lângă pereți asemenea unor condamnați, eram cu toții schimbați în lumina lămpii cu gaz. Sub căciula lui din blană de oaie, trăsăturile lui Ruslan se topeau în niște maxilare mari și un gât de taur. În schimb Tochtor era copilăros și delicat, cu ochi ca niște coacăze negre. Era mai rapid, dar mai puțin șiret decât Annar, a cărui față lungă și melancolică – poate din pricina sângelui său tadjic – era încununată de un păr ca o creastă de cocoș sub o căciulă de lână pe care, deși se tot clătina, nu și-o scotea niciodată. Doar femeia era o enigmă voluptuoasă. Licărul sobei sale, lângă care îngenunchea printre tigăi negre, lumina o față arzătoare și chipeșă, cu ochii mari și buzele generoase ale poporului ei.

— Nu știu unde-i este soțul, a mormăit Ruslan. Poate are o altă soție. Destul de mulți dintre noi facem așa. Două soții, chiar trei. Dar în secret, împotriva legii. Sau poate că e singură.

Tochtor a ieșit afară și a apropiat jeepul de unul dintre pereți. Apoi a atârnat un bec în încăpere, alimentat de la bateria mașinii. Orbit, mă adresam și ascultam cuvintele unor umbre.

Au apărut boluri pline cu mâncare, iar șiruri avide de fețe s-au aplecat înainte, sub căciuli mongole tivite cu blană și șepci de pescar. Tocana din belșug și uleioasă făcută din carnea unui berbec Marco Polo – cea mai mare oaie din lume – se prelingea pe bărbiile noastre, cu cocoloașe de pilaf și bucăți de pâine lungă și tare. Vasul cu *kumis* călduț era transmis de la unul la altul, apoi s-a trecut la votcă.

În curând, aerul s-a umplut cu dispute și replici pe măsură. Ore în șir am ascultat o limbă repezită, care gângăvea și se împleticea singură în ticuri glotale. Uneori,

cineva încerca cu mine o rusă amintită cu greu. Apoi au început toasturile. Votca inflama obrajii deja întunecați de vânt, iar brațe sentimentale se trânteau pe umeri. Tochtor și Annar se loveau cu pumnii, inofensiv. Toată lumea bea în stil rusesc, ceștile fiind golite la fiecare toast, Ruslan umplând-o necruțător pe a mea. Sprijinit de peretele de tablă și luminat ca pe scenă, cu greu puteam să văd pe cineva. Dar mă temeam de urmările votcii. Am pierdut șirul toasturilor și, pe furiș, am început să-mi scurg paharul în pâsla pe care stăteam. Vizavi de mine, capetele care săltau erau doar un teatru de păpuși. N-am știut niciodată ce au văzut. Dar pâsla fiind aproape impermeabilă, votca mi s-a întins într-o baltă ce risca să mă dea de gol, așa încât am încercat să rezolv problema cu picioarele, absorbind-o cu ajutorul ciorapilor.

Voci din întuneric strigau:

— Cum ți se pare la Song-kul? Cum e natura noastră minunată?

Beat fiind, tânjeam după ea. Printr-o fereastră, puteam vedea în lumina lunii cum lacul trimitea mici valuri de oțel peste malurile lui pietruite, făcându-le fosforescente. După o vreme am ieșit afară și am stat pe malul rece, dintr-odată plin de regrete, cu spatele sprijinit de container. Un vânt înghețat mătura suprafața lacului. După cinci minute, am simțit cum haina îmi este așezată blând pe umeri, iar ceașca îmi este pusă în mână:

— O să răcești, a spus Ruslan, apoi a intrat înapoi înăuntru.

La miezul nopții, petrecerea era încheiată. Mâinile tuturor s-au ridicat la unison și au trecut peste fețe congestionate, cu un *„Bismillah*!” murmurat, și în sfârșit am dormit, sprijiniți unii de alții, acoperiți de pături, în timp

ce părul femeii cu copilul în brațe se revărsa liber de sub batic.

Peste noapte a căzut zăpada, prima din toamnă. Am ieșit afară în zori, pășind pe stratul pufos ce-mi amintea de copilărie, gros de un centimetru. Cenușiul din zona lacului din ziua anterioară se transformase în clarobscur hibernal. Vite cu siluete tăcute mergeau peste dealuri, iar munții de dincolo de apă sclipeau ca o glazură de zahăr. Nu auzeam nimic. Un vânt slab se revărsa dinspre lac sub soarele dimineții, iar pe apă, pescărușii cu coada neagră se îndreptau spre mal, unde păsări răzlețe de culoarea ruginei se foiau în iarba scurtă.

Am împrumutat un cal – un murg docil -, să mă plimb în jurul lacului. Pe oblâncul înalt al șeii florile cuielor erau tocite, iar chinga era roasă. Calul păștea agale, lăsând urme solitare de copite în zăpadă. Am traversat o nemișcare înghețată. Umbrele norilor pufoși marmorau apa, care clipocea cu valuri agitate. Un vânt slab îmi bătea în urechi. Însă la amiază zăpada se topea, iar copitele calului se afundau în zloată. Am descălecat pe un pinten de deasupra taberei și am privit cum, dedesubt, troienele de zăpadă dispăreau unul câte unul. Aproape de mal, apa puțin adâncă avea zone în culori de turcoaz și albastru-păun.

Apoi am auzit jeepul în spatele meu. În timp ce se oprea brusc, Annar și Tochtor au coborât din el, împreună cu un păstor care ținea în brațe un miel și cu Ruslan care jubila. Mi-au făcut semn să merg pe un dâmb. Era în onoarea mea, spuneau ei. Am stat aliniați cu fața spre vest – șoferii, Ruslan, păstorul, mielul și cu mine -, spre vest, nu spre Mecca, zicea Ruslan, spre apus, și ne-am depărtat mâinile în semn de rugăciune. Apoi păstorul a trecut un cuțit peste gâtul mielului. Un behăit surprins, în timp ce lama pătrundea, apoi un strigăt jalnic ce părea că nu se mai termină... și sângele a țâșnit din gâtul despicat, pe măsură

ce bărbatul tăia. Apoi m-au invitat cu toții în bivuacul de jos, cu strigăte de „O să mâncăm! Mâncăm!”, iar eu mi-am înăbușit greața, ipocrizia, și am acceptat. Era strigătul vechi de când lumea față de oaspete din partea unei lumi sărăcite, tratându-l cu carne prețioasă, împingând bucățele printre mâinile lui ridicate a refuz și umplându-i din nou paharul.

O oră mai târziu coboram dealul, spre cort. Intestinele mielului înotau într-un bol, iar pielea îi stătea răsucită pe podea. Douăzeci de bărbați s-au strâns la ospăț. S-au așezat într-un cerc înfometat, stând pe vine sau cu picioarele lor în cizme solide încrucișate, eu pe locul de onoare. Gurile li se căscau, negre sau cu sclipiri aurii, pe fețe aspre și lucioase. În curând înfulecau carnea tocată a mielului, curățându-și farfuriile cu mâini amorțite de muncă, în timp ce de buze le atârnau tăieței, asemenea unor mustăți de sepie. Cești le erau umplute cu ceai, apoi cu votcă. Rodeau carnea de pe oase, ciugulindu-le până rămâneau albe, după care le aruncau și sugeau ultimele rămășițe de sos cu un zgomot ce amintea de golirea unei căzi. Apoi s-au împrăștiat fără un cuvânt ori s-au culcat.

Când ne-am pus în mișcare pentru călătoria de întoarcere era deja mijlocul după-amiezii. La despărțire, am strâns mâini necunoscute, am îmbrățișat persoane ce-mi erau străine. Aveam să ajungem jos într-o oră sau două, a spus Tochtor uitându-se la ceasul lui stricat. Dar la șapte soarele apunea peste Song-kul, iar noi încă dădeam ocol malului estic. Apoi s-a lăsat întunericul. Mă simțeam suprasaturat și mi-era puțin rău. Două ore mai târziu încă ne căzneam să coborâm muntele, cu farurile măturând un drum afundat. Am fost opriți la un punct de control singuratic. Ruslan s-a făcut nevăzut, încercând probabil să dea mită ca să trecem, în timp ce Annar și Tochtor au scos

din buzunare sticle de votcă și au băut într-un bufet de tablă ancorat acolo, un fel de vagon de cale ferată.

Intrasem într-un tărâm al umbrelor. Nimeni nu dădea nici o explicație. Ni se interzicea să mergem mai departe, a spus Tochtor, de către acești ticăloși din administrație. Erau doar niște tâlhari la drumul mare. Pe vremea Uniunii Sovietice așa ceva nu s-ar fi...

Apoi s-a întors Ruslan. În timp ce Annar trecea de punctul de control cu jeepul, el m-a condus pe jos printr-un defileu. Stelele străluceau deasupra noastră. Ruslan murmura ceva despre niște permise furate, dar eu nu pricepeam nimic. Părea că lipsa actelor îl făcea o țintă ușoară. Mai târziu, jeepul ne-a ajuns din urmă, strecurându-se pe un făgaș de piatră, dar curând am fost opriți la un alt punct de control, unde Ruslan s-a ciorovăit îndârjit într-o colibă, la lumina unei lumânări. Nimeni din cei pe care i-am văzut nu era în uniformă. Abia pe la unu noaptea am ajuns bâjbâind la drumul asfaltat și am luat-o spre casă.

Ne-am afundat fiecare în liniști separate: Annar conducând, Ruslan mohorât și neputincios alături de el, eu pe jumătate adormit. Doar Tochtor continua să vorbească. Însă dintr-odată cuvintele-i se auzeau tot mai greu, bolborosite, iar un minut mai târziu s-a prăbușit în față, cu capul pe gâtul lui Ruslan, unde a început să-l sărute, murmurând. Annar l-a împins la o parte. Jeepul rătăcea pe drumul pustiu. Eu stăteam ghemuit în spate, adâncit în geaca de munte și cuprins de un fatalism tot mai accentuat. Băutura îl copleșea acum și pe Annar. De două ori a ieșit de pe drum în praf, împrăștiind pietrele, în timp ce Ruslan striga la el. A corectat traiectoria, chicotind cu accese de sentimentalism.

Apoi, pe drumul pustiu, s-a apropiat un camion. Fascinat parcă, asemenea unui fluture, de cele două faruri, Annar a îndreptat jeepul spre ele. Am observat lucrul ăsta, însă mă așteptam să îndrepte mașina. Dar nu a schițat nici o mișcare. Am strigat la el; la fel și Ruslan. Încă vreo câțiva metri și luminile ne înghițeau. Camionul se contura monstruos deasupra noastră. Ne apropiam de el atrași parcă de un magnet înfricoșător, dar am alunecat în lateral, boturile mașinilor trecând unul pe lângă celălalt într-un mod inexplicabil, fără nici un sunet, rulând apoi mai departe pe drumul pustiu.

Ne-am oprit ca prin vis. Cred că am trecut pe lângă el la un deget sau la un lat de palmă. Acum dispăruse. Tochtor era încă inconștient. Am strigat la Ruslan să treacă la volan – dintr-odată furios, trezit la viață de faptul că supraviețuisem – și l-am tras pe Annar pe locul pasagerului. Acesta s-a lăsat pe spate, peste umerii mototoliți ai lui Tochtor.

Ruslan a condus furios până când ni s-a terminat benzina, la mai puțin de 16 kilometri de satul lui. Am stat în întuneric, așteptând un alt vehicul. Era ora patru. Luna a ieșit dintre nori și strălucea indiferentă la problema noastră. Pe bancheta din spate, Tochtor era prăbușit înainte; Annar, în față, era întins pe spate, și amândoi zăceau îmbrățișați ca niște iubiți epuizați. Annar a bolborosit ceva, după care și-a pierdut și el cunoștința. Îi vedeam gâtul palid în lumina lunii. Ruslan se dădea încet și continuu cu capul de volanul din fața lui, fără a scoate o vorbă. Am ajuns acasă abia la răsăritul soarelui, după ce un camion aflat în trecere ne-a vândut un litru de benzină diluată, iar eu m-am prăbușit în pat fără a mai fi în stare să articulez un cuvânt.

În tăcerea întunecată, în timp ce zac epuizat fără să dorm și nu am nimic altceva de făcut, negustorul sogdian se

ivește din nou, mai apropiat în perioade agitate.

Cum rămâne cu cei pe care îi iubești? Cum rămâne cu tot ce ai lăsat neterminat? Ai fi putut să fii omorât. Nu te gândești la moarte?

Da, niciodată nu e prea departe. Voi, ale căror vieți erau mai scurte decât ale noastre, mai dure, voi ce gândeați?

Aduceam sacrificii zeilor noștri și nu ne gândeam. Așa suntem noi, oamenii. [Pauză.] *Dar ne-am plătit datoriile.*

Ce vrei să spui?

Aș fi despicat gâtul acela în lumina lunii.

Nu, era doar beat. Iar oamenii aceștia sunt asemenea celor pe care ai mei i-au dus cândva în sclavie. Niște oameni sărmani. Așa încât sunt lucruri pe care nu le putem spune, pe care nu le putem face. Valorile noastre sunt imperialiste. Asta este o vină din cauza strămoșilor noștri. Ai să înțelegi.

Trebuie să înveți să-i despici gâtul, prostule. Fă-i acest hatâr. [Își trece degetele peste propriul gât.] *Când luminile acelea veneau spre tine, nu ți-a fost frică?*

Mă gândesc puțin, apoi răspund:

Nu, doar amorțit.

A, da. Așa e moartea. Am cunoscut un negustor de sticlă din Yarkand care mi-a spus că moartea ar fi ceva spectaculos, că totul s-ar revela exact înaintea sfârșitului. S-a aplecat peste o fântână din caravanseraiul Rafad, noaptea, și a căzut înăuntru. Asta a fost revelația lui. Apa te înecă.

De ce îți fac plăcere aceste ironii?

Din cauza ta. Tu cauți un sens, dar el nu există. Moartea nu e frumoasă. Nu e nimic. Pentru cei morți, moartea nu există. [Tăcere.] *Iar tu te-ai lăsat pe mâna unui bețiv! mai bine mă încred într-un măgar șchiop.* [Pauză.] *Însă noi facem ceea ce, prin naștere, trebuie să facem. Știu caravane care au dispărut sub nisip. Negustorii calcă peste ele.*

[Înverșunat:] *Ceva obișnuit.*

Când negoțul cu blănuri de samur s-a terminat pentru Itil, s-a spus că orașul era terminat. Dar apoi a venit mierea din Siberia, și chihlimbarul... [Vocea lui începe să se estompeze.] *Știai că chihlimbarul îmbălsămează? În el se văd... albine... și pietre de cuarț... viața eternă...*

A doua zi dimineață, Annar nu a fost în stare să dea ochii cu mine. Mi-a transmis scuzele sale prin Tochtor, apoi a dispărut. Tochtor – din nou efervescent și el însuși – m-a invitat la masă drept consolare. În curtea lui, un câine lipăia dintr-un bol cu sânge proaspăt – mi-am dat seama că un al doilea miel fusese ucis pentru mine. Apoi mi-a propus să o iau pe soția lui pentru 50 de dolari – „doar pentru tine, însă numai o dată" -, ceea ce era o glumă. Dar mâinile lui Ruslan tremurau pe umerii ei.

— Tochtor e impotent, a spus el, de aia o oferă. Iar el are nevoie de bani.

Însă femeia i-a pocnit pe amândoi și le-a dat o replică spirituală. Era drăguță și capabilă, iar Tochtor rămăsese șomer.

Altcineva ne-a dus înapoi în Koșkor, în timp ce Ruslan stătea prăbușit în spate, neîngrijit, cu fața înnegurată. În cele din urmă a spus:

— Nu am dormit deloc azi-noapte.

— De ce?

— Mi-era rușine. Am spus că o să-ți găsesc cai la timp și nu am reușit. Iar tu ești oaspetele meu. Iar ieri, noaptea trecută... dacă ai fi fost omorât...

La despărțire l-am îmbrățișat – era ca și cum ai ține în brațe cu bebeluș imens și neconsolat -, iar el m-a strâns în brațe inert, fără să pară prea consolat.

— Îmi pare rău, îmi pare rău...

Cred că, în principal, furia mea a fost cea care i-a provocat rușinea. Iar această furie, ca într-o narațiune a unui explorator victorian, avusese anumite consecințe. (În dimineața aceea mașina fusese aproape punctuală și avea plinul făcut.) Dar amintirea ei mă face să tresar.

Ne-am despărțit, pe jumătate împăcați, pe o stradă din Koșkor.

*

Acolo unde valea râului Jumgal întâlnește masivul Sussmayr se înalță un perete de munte pictat. Stâncile erau sfâșiate de cicatrice simetrice, făcute parcă de un animal monstruos, și cădeau pe drum în lespezi violente negre și de culoarea caisei. Uneori, grohotișul era cărbune curat. Prin el își croia râul Kekemeren o trecere de un turcoaz strălucitor, înșirând un alai de sălcii. Câteva gospodării sărace se înghesuiau de-a lungul lui.

— Sunt oameni primitivi. Vezi ce fețe tuciurii au. Nu e o regiune bună. Cred că e o călătorie foarte periculoasă.

Îl cunoscusem pe Alik – fost polițist – în bazarul din Koșkor și mă tocmisem cu el să mă ducă cu mașina la Talas, la 400 de kilometri spre vest. Acum, în mod absurd, îi era frică.

— Nu există mașini aici. De ce nu sunt mașini? Nimeni altcineva? Nu-mi place chestia asta.

Era abia la 160 de kilometri de orașul său natal, dar se simțea într-o țară străină. Era un sat în care ne-ar fi omorât cu pietre dacă nu cumpăram votca lor de la marginea drumului, a spus el, dar am trecut de bojdeucile acestuia fără să vedem un suflet de om. Acum înaintam prin canioane. Pereții coborau abrupt în colți de stâncă netedă și fără iarbă, stârnind avalanșe de pietre negre și roșii. Era o regiune cu o veche și violentă activitate vulcanică. Unii

munți se revărsau către râu ca un fel de deșeuri cu aspect lichid, de culoarea apelor reziduale, în timp ce alții erau învăluiți într-o strălucire purpurie și incendiară, deja mânjită de zăpadă.

Alik devenea tot mai nervos. Sub borul pălăriei de fetru, fața lui păruse la început dură și vioaie. Solida lui berlină Jiguli avea doar 14 ani, spunea el, și putea face față ușor călătoriei. Dar acum se dovedea asemenea tuturor mașinilor sovietice îmbătrânite de pe aici – Moskvici, Lada și Volga devoratoare de benzină, unele vechi chiar și de 45 de ani -, gâfâind și aproape oprindu-se la fiecare pantă. Erau ca niște bolnavi incurabili care ar fi trebuit să fie eliberați cu ani în urmă. Dar pentru rateurile mașinii sale, Alik dădea vina pe benzina de contrabandă – „Cei de la benzinării o diluează cu motorină și apă, nenorociții".

— Infracțiunile noastre se înrăutățesc tot mai mult, a spus el. Ai crede că locurile astea sunt liniștite, orășele precum Koșkor. Dar am avut înjunghieri și violuri în stradă – de obicei beți – și nenumărate furturi, majoritatea din oile oamenilor. Și drogurile au ajuns la noi, dar nu chiar ca în orașele mari. Heroină, opiu, marijuana. Există o rută din Afganistan prin Tadjikistan...

— Știu.

Drumul mergea spre nord, peste granița cu Afganistanul, și intra în Pamir, ieșind la Oș, la sud de noi, apoi își dispersa încărcătura de suferință pe diferite rute către Moscova și Occident. Iranul și Pakistanul fuseseră amândouă grav afectate, ceea ce a determinat întărirea granițelor, iar în Rusia existau deja cinci milioane de dependenți.

— Cu atât de mulți șomeri, a spus Alik, cărăuși sunt din belșug... în plus, și poliția e coruptă. Am avut întotdeauna salarii de mizerie. Cea mai bună cale de a-ți spori veniturile

era să oprești mașini la punctele de control. Găseam ceva ilegal la ele – nu era greu – și luam bani. Făcea parte din slujbă.

Canioanele ne-au lăsat să pătrundem într-o largă vale muntoasă, unde Alik și Jiguliul său au făcut un popas, după care am pornit peste niște pășuni catifelate înconjurate de munți.

— La voi în Europa totul e cultivat, nu-i așa? a spus Alik cu satisfacție. La noi, aproape nimic. Așa cum era înainte, se spune. Da, e minunat.

Am mâncat într-o ceainărie pentru camionagii, unde Alik a strigat după mâncare cu picioarele lui îndesate rășchirate și mâinile împreunate la spate. Devenise iarăși polițist. Mai târziu am ajuns la un monument funerar turc străvechi, unde el s-a rugat, fără să știe nimic despre el, scoțând din buzunar un verset scris de mână din Coran.

În timp ce depășeam vârful ultimei trecători, munții de deasupra râului Talas se apropiau rostogolindu-se dinspre Kazahstan, iar noi am coborât în valea lui printre câmpuri de porumb dulce, floarea-soarelui și fân proaspăt cosit. Ne-am petrecut noaptea la o cunoștință de-a lui Alik și nu am știut niciodată sigur cât de bine-veniți am fost. Era un bătrân cu obraji enormi plini de furuncule. Avea 57 de nepoți, dintre care unii se plimbau prin curtea lui cu propriii lor copii în brațe. Am stat într-o cameră mobilată doar cu perne și un televizor care emitea știri despre un uragan din Statele Unite. Alik era încântat de asta – de scenele cu oameni care își pierdeau casele din cauza tornadelor -, iar antipatia mea față de el a sporit, transformându-se în aversiune. Am avut o dispută în privința lui Stalin – un om remarcabil, credea el – până când am amuțit amândoi. Mai târziu, gazda noastră a împrăștiat pături pentru noi pe podea, unde Alik a

bodogănit și a râgâit în chiloții lui stacojii, până când, în cele din urmă, a adormit.

*

Din vârful unei coline de deasupra trecătorii Kenkol, un ocean de munți se înalță în valea râului Talas, presărându-i livezile cu dealuri izolate. Undeva aici, în anul 751 e n., arabii invadatori au pus pe fugă o armată chineză, într-o bătălie care a dus Islamul spre est până la Kashgar și a trimis spre vest fabricanți de hârtie și cultivatori de viermi-de-mătase chinezi captivi, a căror moștenire avea să fascineze Europa. Și aici regiunea era plină de povești despre Manas. Oriunde apărea un cerc de piatră sau o movilă, un mit prindea viață. În acest loc Manas aruncase o stâncă; dincolo s-a aplecat să bea; iar dincolo a tras o săgeată. Iar la baza dealului, într-un loc nevăzut printre copacii de sub mine, a fost îngropat.

Locul devenise un altar național. O potecă ducea peste un pod cu balustradă din lănci, printre straturi de flori din care trandafirii purpurii și roșii emanau o flacără pământească. Războinici în armuri țipătoare rătăceau ca niște dubluri de film plictisite, cu asistente îmbrăcate ca odalisce turcoaice, cu podoabe de păr ascuțite și mantii de șifon. O șamaniță ascunsă într-o „casă a vindecării” oferea ședințe și tratamente prin intermediul puterii cosmice a morților. Și pretutindeni panouri publicitare trâmbițau precepte extrase din epopeea lui Manas, despre unitatea patriei și iubirea de natură.

Dar mi-am dat seama că acest decor de teatru păgân fusese construit pentru a vindeca o rană: golul lăsat de comunism. În 1991, în timp ce Uniunea Sovietică se dezintegra, doar Kîrgîzstanul i-a alungat pe conducătorii comuniștii, devenind o democrație liberală: o mică Elveție în inima Asiei Centrale. Președintele ei, Akaev, nu era un

birocrat, ci fizician. Acesta a moștenit o economie disperată și o administrație coruptă, într-o țară dezbinată de loialități regionale și tribale, iar în cele din urmă a adoptat unele măsuri dictatoriale, reducând la tăcere opoziția și mituind parlamentul.

Ca punct central al unității naționale, Akaev s-a îndreptat către marea saga a lui *Manas*: cea mai mare epopee orală cunoscută, depășind *Iliada, Odiseea* și *Mahābhārata* luate la un loc. Asemenea unui palimpsest cântat, aceasta datează de mai bine de o mie de ani, de la cucerirea uigurilor de către kârgâzi, iar secole mai târziu oglindește lupta poporului împotriva mongolilor, înainte de a-și aplica poleiala islamului. Istoria și legenda se împletesc într-un mod inextricabil; este deopotrivă certificatul de naștere și imnul de slavă al kârgâzilor. Și totuși, într-un discurs crucial, Akaev – conștient că țara lui era plină de ruși, uzbeci și alte minorități – a subliniat valorile universale ale acestei saga și componența multietnică a războinicilor lui Manas, și poate că acesta este motivul pentru care am ajuns la un vast cerc ceremonial în care cei 40 de cavaleri ai eroului erau sculptați, la dimensiuni impresionate, în jurul său.

Am pătruns într-un muzeu ca un altar. În pictura lui centrală, Manas era evocat ca un om extraordinar înveșmântat în zale – în parte vrăjitor, în parte erou arthurian – ale cărui oști se strângeau în spatele lui ca o pădure fantomatică de stindarde, urcând în cele din urmă către norii pastel ai cerului. Dar cine a fost el cu adevărat? mă întrebam eu. Existase el în realitate, sau era o combinație de lideri războinici semilegendari?

Căci la origine, *Manas* fusese o întreagă familie de epopei. Așa cum rușii au fost cei care au definit limba și granițele națiunii, la fel tot ei au fost cei care au codificat saga din cântecele ultimilor barzi *manaschi* și au promovat-

o, într-o formă epurată, pentru a-i deosebi pe kârgâzi de vecinii lor turcici. Într-un fel, statul național kârgâz a fost cadoul lui Stalin.

Deci ajungi la mormânt. Epopeea spune cum soția lui Manas, isteața Kanikai, a adunat lutul necesar cărându-l cu șase sute de cămile și a ars cărămizile în grăsimea a o mie de capre. Înaintea lui acum se află un bolovan negru pe care Manas îl folosea drept cremene și un stâlp monolitic de care își priponea calul – minunatul Akula, a cărui strălucire lumina drumul. În spatele lor, opt frize concentrice încercuiesc intrarea în mausoleu, sub o fleșă asemănătoare unui cort. Culorile au dispărut, dezvăluind lutul cu textură delicată de dedesubt, scobit cu crestături asemenea urmelor unor insecte dispărute. Un anunț le interzice pelerinilor să smulgă ipsosul. În încăpere nu există nimic.

Dar sosește un val anemic și continuu de pelerini: bătrâni cu soțiile lor încotoșmănate, tineri cu ochelari fumurii, copii ascultători, femei pe tocuri înalte. Un imam local incantează o rugăciune, în timp ce oamenii ascultă cu capetele plecate. Apoi dau ocol mormântului, apăsându-și palmele și frunțile pe teracota caldă. Printre frizele de deasupra lor, cea mai bogată înflorește în arabă, împletită cu frunze și flori. Și culorile ei au dispărut de pe lutul roz. Dar scrierea ei cufică spune că acesta este mormântul prințesei Kyanizyak-khatun, fiica unui emir mongol care a murit în secolul al XIV-lea.

Pelerinii sărută pereții catifelați. Dacă ar putea citi scrierea cufică, nu s-ar simți deloc tulburați. O legendă se poate adăposti oriunde, iar Manas, asemenea Împăratului Galben, înoată în propriul său flux al timpului. După cum spunea filosoful Renan, o națiune e legată nu de trecutul real, ci de poveștile pe care le spune ea însăși: de ceea ce își amintește și de ceea ce uită.

▫ 8. ▫
Spre Samarkand ▫

Am mers spre sud timp de două zile. De-a lungul defileelor săpate de râul Cicikan, drumul meu, suspendat pe piloni, a ieșit în sfârșit lângă lacul de acumulare Toktogul, unde am împărțit o cameră de hostel cu niște muncitori constructori și apoi am luat un autobuz către orașul industrial abandonat Ucikurgan. Urmând cursul sinuos al râului Narîn, încremenit sub barajul imens al unei hidrocentrale, traversam axa nord-sud a Kîrgîzstanului, înspre regiunile ei mai sărace, islamice din valea Fergana, aproape de granița cu Uzbekistanul.

Un șofer genial m-a dus cu mașina de-a lungul graniței, într-o litanie plină de nostalgii după comunism. În orașul său natal, Ucikurgan, spunea el, complexul de mine de cuarț abia fusese inaugurat înainte de prăbușirea Uniunii Sovietice, iar totul ajunsese acum o ruină. În epoca sovietică orașul fusese minunat, își amintea el – trecutul devenind întotdeauna tot mai roz -, când oamenii mergeau la cinema și la teatru cu burta plină. Dar acum viitorul se oprise în loc și bariere naționale fuseseră ridicate.

— Uzbekistanul e acum o țară străină.

Am fost oprit la două puncte de frontieră. O dată, niște soldați kârgâzi mi-au făcut semn să trec, ca să traversez pe jos no-man's-land-ul de un kilometru și jumătate, unde niște femei culegeau pepeni, dar grănicerii uzbeci m-au întors din drum. Acolo unde altădată negustorii călătoriseră după bunul plac între hanatele musulmane pe cale de dezmembrare, frontierele noii Asii Centrale erau paradisul oricărui birocrat. Era ca și cum un coridor străvechi fusese presărat cu pereți despărțitori. Ca să nu se formeze un bloc musulman în interiorul imperiului său, Stalin trasase

granițele acestor țări la mijlocul anilor '20, oferindu-le istorii contrafăcute. Granițele lui încercau în zadar să reprezinte niște realități etnice. Chiar și acum, după 70 de ani de guvernare sovietică, dialectele turcice se aseamănă. Uzbekistanul, modelat greșit în forma unui câine care latră la China, își revarsă populația în toate țările din jur. Însă tadjicii și alte populații iraniene formează piatra de temelie a vechilor orașe Samarkand și Buhara și ajung până în Afganistan și chiar în China; turkmenii converg cu Iranul și Afganistanul, iar în întreaga Asie Centrală întâlnești ruși, ucraineni, tătari, germani, uiguri, chinezi și coreeni. Odată cu dezintegrarea Uniunii Sovietice, noile sale republici musulmane, ale căror granițe fuseseră menite să devină lipsite de sens în timp, și-au asumat identitățile fragile pe scena mondială.

Nicăieri nu erau mai sinuoase granițele decât în regiunea în care intram. Kârgâzi și uzbeci trăiau în zone intercalate, iar revoltele din 1990 făcuseră 300 de victime. Se înserase deja, lângă Oș, când am ajuns la un punct de frontieră funcțional. Cu 12 ani în urmă, tot aici, un polițist somnoros îmi făcuse semn cu mâna să trec. Acum, în spatele grănicerilor kârgâzi, frontiera uzbecă era plină de bariere și puncte vamale în care militari neciopliți în uniforme de luptă în deșert și cu chipie chinuiau niște bătrâne, punându-le să își introducă bagajele într-un scaner, iar pe mine m-au trimis de la un birou la altul. Abia la căderea nopții am reușit să trec, pornind pe întuneric către Namangan, conștient că zona s-a schimbat.

Aerul încă e cald și nemișcat, o atmosferă blândă, de șes. În zori ciripitul din pomi te duce cu gândul la o junglă tropicală, dar păsările sunt maro și greu de zărit. În bazar, unde comercianții uzbeci au bonete brodate, mănânci la micul dejun tocană de capră cu lipie, întins pe una dintre băncuțele pe care stau la taclale bărbați și femei cu

picioarele încrucișate. Pe tarabe vezi pepeni și nuci sau mormane de haine din China, Turcia și Dubai, imprimate cu logouri occidentale piratate. Fețele de munteni ale kârgâzilor s-au împuținat, ca o inocență pierdută, iar trăsăturile din jurul tău sunt mai variate și mai vigilente – Namanganul este, la urma urmei, un oraș mare și sărac – și șomerii îngroașă rândurile în jurul parcurilor și gărilor.

Umbli cu precauție. Orașul are o reputație proastă. Platanii pe care i-au plantat rușii au ajuns la maturitate, înălțându-se de-a lungul străzilor, dar rușii au plecat. Căsuțele lor de cărămidă și clădirile publice în stil neoclasic sunt înconjurate din toate părțile de labirintul orașului vechi. Piața Lenin a devenit Piața Libertății – chiar dacă asta stârnește uneori râsete cinice – și în locul lui se află o statuie a lui Babur, întemeietorul imperiului mogul.

În parcul memorial dedicat celui de-al Doilea Război Mondial nu există nici un cuvânt de laudă despre patria sovietică, nici o flacără eternă. A devenit un monument închinat durerii dematerializate. Într-o grădină se înalță statuia unei femei îndoliate, în jurul ei fiind atârnate cărți în care sunt scrise numele morților. S-ar putea la fel de bine să fi murit de ciumă. Deasupra intrării inscripția dintr-o limbă turcică a fost tradusă într-o engleză aproximativă: „Sunteți întotdeauna în inimile noastre, dragii mei”.

Dar valea Fergana este o țară în sine. Fertilă, dens populată, chiar și în anii '40 era plină de moschei neoficiale și grupări sufiste secrete și străbătută de mullahi rătăcitori. La începutul anilor '90 străzile din Namangan erau patrulate de justițiari musulmani, care îi pedepseau pe infractori și pe cei care aveau o ținută necuviincioasă, iar la sfârșitul deceniului satele din Fergana adăposteau trupe de gherilă care așteptau să fie activate, pentru a înființa un stat islamic. În fiecare an aliații lor – formați adesea în

școlile Deobandi din Pakistan, de unde proveneau și talibanii – pătrundeau în valea Fergana, venind din bazele lor din Tadjikistan sau Afganistan. Ura lor era îndreptată mai ales împotriva președintelui Uzbekistanului, Karimov, un tiran fost comunist în timpul căruia toți disidenții erau torturați și apoi dispăreau. Liderii lor erau tineri. În Afganistan crescuseră în preajma lui Osama bin Laden și a Mullahului Omar și primeau fonduri din Arabia Saudită, înainte de invadarea Afganistanului de către americani, în 2001.

Nu am auzit nici o chemare la rugăciune. De când radicalii musulmani decapitaseră un căpitan de poliție și niște funcționari de la nivel local, în urmă cu șase ani, minaretele fuseseră reduse la tăcere. Chiliile unei medrese erau transformate într-un muzeu cu obiecte artizanale, iar în zidurile lui se deschideau ușile unor magazine. În altă moschee – altădată un muzeu sovietic al ateismului – se construia sala de rugăciuni dublă a unei școli coranice. „Dar banii sunt puțini și vin foarte încet", a spus bătrânul imam. „Vin doar de la oameni".

Epicentrul insurgenței islamice fusese moscheea din Gumbaz. Cu ani în urmă, rușii o transformaseră în depozit de votcă și vin, dar la puțin timp după declararea independenței unii activiști din viitoarea rezistență islamică au preschimbat-o la loc în lăcaș de rugăciune. În 1995 devenise deja un cap de pod al wahabismului, islamismul puritan din Arabia Saudită, care se zvonea că sponsorizează două mii de elevi de aici.

Dar, când am intrat, nu mai era nici un fel de agitație. M-a luat în primire un îngrijitor mic de statură, cu un zâmbet larg, în timp ce câțiva elevi cu tichii negre pavau curtea. Un administrator tânăr, proaspăt ras, s-a apropiat de mine. Știam că între islamiștii numiți oficial în funcții și mullahii unei credințe mai lumești exista o falie invizibilă.

Acest bărbat purta costum și zâmbea. Wahabiții, a spus el, au fost înlăturați în 1996, iar moscheea avea acum 120 de elevi, care erau școliți așa cum se cuvine, din bugetul public. Îngrijitorul m-a condus sub cupola enormă a moscheii; în penumbră zburătăceau porumbei. Afișele lipite pe pereți nu conțineau îndemnuri coranice la evlavie, a spus el rânjind, ci citate din discursurile președintelui Karimov.

Caut viitorul de parcă ar fi inscripționat ca un semn de circulație – cu litere chirilice, latine sau arabe – și el îmi iese în cale din întâmplare (dacă acesta este viitorul) în timp ce mă plimb pe lângă mica universitate din inima orașului. Niște studenți mă invită înăuntru și mă urmează ca un roi de albine pe coridoarele dărăpănate. De fiecare dată când intrăm într-o sală de curs, cei 40 de studenți sar în picioare și își întorc fețele radioase spre noi; jumătate sunt fete. Plătesc 500 de somi pe săptămână – 50 de cenți – dacă nu au bursă. Sunt, în felul lor, elita Namanganului și vor deveni avocații, doctorii, funcționarii și poate disidenții din acest oraș.

Mă opresc la o cafenea și comand ceai verde și halva. Un student stă singur la o masă, privind fix lalelele de pe mușamaua care acoperă masa. Când Mansur zâmbește, fața lui e ca de copil, dinamică, tânără. Nu, spune el, Namanganul nu prea mai este periculos. Radicalii nu au fost niciodată prea mulți, doar câteva sute de oameni.

— Genul ăsta de extremism nu prinde la noi. Nu a prins niciodată. În altă parte vezi chestii din astea!

Arată cu capul în direcția Pakistanului. Își trosnește nervos încheieturile degetelor, strânse în fața gurii.

— La universitate, aș zice eu, doar 1% sunt cu adevărat musulmani. Sau chiar mai puțini. Oamenii spun că sunt musulmani, bineînțeles, dar nici măcar în Namangan asta

nu e adevărat. Tatăl meu, de exemplu, știe câteva formule de rugăciune, dar nu se roagă. Și bea votcă.

— Deci ce s-a întâmplat cu wahabiții?

— Sunt tot aici, dar nu mai au barbă, arată ca niște oameni obișnuiți. Pot avea tot felul de meserii – profesori de școală, chiar profesori universitari. Unii probabil sunt șomeri, alții la închisoare. Atunci erau foarte tineri, impresionabili. Acum credința lor e blocată de guvern, iar eu cred că e păcat. Ar fi trebuit să fie lăsați să își urmeze calea. Nu mulți îi vor urma.

Zâmbește, din nou cu față de copil. Tonul lui seamănă cu al multor membri ai populațiilor turcice. Ea implică faptul că extremismul este nebărbătesc. Poate că li se potrivește iranienilor, pakistanezilor, arabilor – rase de negustori, unii dintre ei necredincioși, oameni fără nici un fel de autocontrol. Dar felul nostru de a fi, al uzbecilor, e diferit. Cu ani în urmă, în zorii independenței lor, când am mai fost pe aici, auzisem des lucrurile astea.

— Dar am fost învățați să ne supunem întotdeauna, spune Mansur, să ascundem. Asta a existat chiar și înainte să vină rușii, poate de secole, nu știu. Cum scapi de așa ceva?

— Independența e un început, spun eu.

— Am devenit mai săraci după independență. Unele vechi familii sunt nevoite chiar să își vândă Coranul – niște obiecte minunate, scrise pe piele, unele dintre ele cu pana. Oamenii spun că era mai bine pe vremea sovieticilor. Noi, cei tineri, nu ne aducem aminte.

Își ia pulsul cu degetul.

— Dar eu cred că avem sclavia în sânge.

*

Autobuzul meu trecea printr-un ținut de un calm luxuriant, sub un cer ascuns de pâclă. Tavanul autobuzului era plin de găuri pentru aer condiționat și becuri, din care nu mai era nici urmă, și se scutura peste capetele pasagerilor. Porumbul și floarea-soarelui se coceau pe câmpurile toride, iar șiruri de femei culegeau bumbac aplecate de mijloc. Acum două mii de ani marea vale fusese imaș pentru „caii cerești”, o rasă de cai iuți și puternici, despre care chinezii credeau că sunt pe jumătate dragoni și că pe pielea lor apare sânge în loc de sudoare. Armatele chineze, care se temeau de hunii călare, au invadat aceste ținuturi pentru a face rost de cai de rasă, iar timp de secole au cumpărat cai în schimbul mătăsii. Dar acum câmpurile erau străbătute de șiruri nebuloase de plopi și duzi și de sclipirea unor canale cu apă leneșă. Din când în când câte un sat închidea drumul într-un coridor de pereți văruiți, cu uși sculptate. Ținutul părea amăgitor de pașnic. Dar la barajele rutiere poliția, care căuta droguri și arme, oprea fiecare mașină, așa că am ajuns la Margilan abia la amiază.

Un vechi oraș de pe Drumul Mătăsii, rafinat, pios, un paradis al economiei subterane pe vremea sovieticilor, Margilanul era adormit și atrăgător. Am intrat în moschei liniștite și am trândăvit prin ceainării. Am încercat să scot niște bani de la banca principală, dar nu aveau deloc, astfel încât un funcționar amabil m-a dus la un valutist, care mi-a întins un teanc de bancnote aproape lipsite de valoare. Pe străzile din jurul meu femeile păreau mai însuflețite decât în alte părți. Treceau pe lângă mine într-un licărit de mătăsuri în culori țipătoare, țesute cu fir de aur, cu pantaloni tot din mătase sub rochiile lungi până la glezne. Inundau trotuarele ca un curcubeu sfărâmat. Fețele lor cu trăsături variate, cu pielea închisă la culoare, cu pomeți mongoli, înalți sau trăsături fine, aproape persane, erau disciplinate de baticuri înnodate, iar această constrângere,

împreună cu frumusețea prelungă a unor mâini, era mai erotică decât goliciunea. Doar uneori vedeai părut celor foarte tinere revărsându-se în coadă de cal, descoperit în mod scandalos. Acestea țineau în mână sacoșe făcute în China sau Pakistan, inscripționate cu „Estée Lauder” sau „Have a Nice Day”.

Mătasea era pretutindeni. Margilanul fusese capitala sovietică a mătăsii, iar fabricile ei încă produceau zbârnâind milioane de metri în fiecare an, vopsiți cu aniline ieftine. Dar și metodele tradiționale supraviețuiau în paralel. Am intrat într-o curte unde era un atelier; vedeai peste tot țevi de ventilație ruginite și trandafiri. Făcea vopseaua roșie din coji de rodii, galbenă din ceapă, maro din nuci. Amintea de atelierele din Khotan, printr-o practică poate atât de veche, încât nici nu existau frontiere atunci când a apărut. Desculțe, stând cu picioarele încrucișate pe cuptoare, aceleași vrăjitoare prietenoase păzeau cazane care bolboroseau încet și scoteau gogoșile fierte cu aceleași fire sclipitoare.

Aici, sculurile de mătase erau înnodate într-un mod complicat, legate cu bumbac și cufundate în mai multe vase, până când stofa devenea o vâlvătaia de culori întrepătrunse, pentru a produce mătasea de Atlas apreciată în întreaga regiune. Stătea pe războiul de țesut ca un puzzle neclar. Pocnetele și scârțâiturile suveicilor erau singurele zgomote – și apăsarea pe pedale a picioarelor încălțate cu papuci. Dar aici toate țesătoarele erau tinere, iar războaiele erau împodobite cu abțibilduri care îmi arătau la ce visau ele: staruri pop uzbece, vedete de cinema bollywoodiene.

Această tehnică de vopsit cu noduri era tradițional în vale, transmis de la o generație la alta și impregnat cu un simbolism acum pierdut. Islamul – în care nu erau permise decât modele abstracte – transformase întregul meșteșug. Dar numai în paradis, spunea Coranul, cei evlavioși erau

îmbrăcați în mătase; în această viață era interzisă. Profetul însuși, se spunea, își sfâșiase dezgustat de pe el haina de mătase în timp ce era la rugăciune, iar califul Omar, când a cucerit Ierusalimului, în 638 e n., a fost îngrozit să îi vadă pe oamenii lui purtând veșminte de mătase pe care le prădaseră și a ordonat ca aceștia să fie târâți prin praf.

Dar după lupta de la Talas, când niște chinezi luați prizonieri au împărtășit ultimele tehnici ale meșteșugului lor, în Persia și Siria au apărut o grămadă de ateliere musulmane, care alimentau întreaga lume occidentală. Maurii au introdus sericicultura în Spania, iar în întregul Islam vechea austeritate a lăsat loc unei toleranțe impetuoase. De la turbane la papucii brodați, mătasea era preferința aristocraților. În palatele califilor și sultanilor erau minunate draperii de mătase, uneori brodate cu precepte coranice, iar suitele lor scânteiau ca apa. Chiar și în secolul al XIX-lea singurul lux de la curțile în declin ale hanatelor din Asia Centrală îl constituiau mătasea care învеșmânta trupurile aspre ale slugilor și valurile de material prețios pe care le ofereau în dar cu generozitate.

După gospodăriile din Kîrgîzstan, hotelurile din Margilan păreau mohorâte. Al meu avea mobile stricate, nu curgea apa, rețeaua electrică era defectă. Ghetele mele lăsau urme nostalgice în praful de pe podea. Eram singur acolo. Până și personalul îl abandonase, cu excepția unui recepționist care mai venea după-amiaza.

Așa că am găsit o familie care să mă găzduiască. Într-o fundătură veche, având la capăt niște meri care se înălțau deasupra zidurilor văruite, trei generații locuiau în jurul unei curți liniștite. Cum șomajul făcea ravagii, bărbații tineri erau plecați să își caute de lucru sau să facă comerț în alte orașe. Doar impunătorul *pater familias* – un camionagiu ieșit la pensie – renunțase la șofat și își cumpărase o bicicletă chinezească, care era mai silențioasă,

spunea el. Soția lui vindea în Taşkent ghete de piele făcute aici; dar fata lui cea mai mică ne-a servit cu ceai și tocană de oaie, iar seara stătea cu mine pe băncuță și vorbea într-o engleză repezită și plată.

În aceste curți private, viața era mai simplă. Tinerele se schimbau în blugi, iar copiii își făceau de cap. În epoca sovietică, *mahallalar*-urile foarte unite – grupuri de gospodării care își ofereau reciproc ajutor – fuseseră un bastion tăcut al Islamului, iar acum statul încerca să îi coopteze pe bătrâni ca organ de control. Dar aceștia erau autoprotectori, spunea fata, și introspectivi. Pe străduțele labirintice incintele caselor deveneau niște fortărețe zăvorâte. Însă în interior, fiecare cameră era luminoasă, cu ferestre și uși cu geam, toate dând spre curte, căci în familie totul era, la suprafață, transparent și împărtășit.

Stăteam afară până târziu, când se întuneca. Bătrânul alegea niște rodii dintr-un copac și le desfăcea pentru mine, în timp ce copiii unui fiu absent culegeau resturile căzute pe sub scaune.

— Sunt niște mujahedini, a chicotit bătrânul și în cele din urmă a plecat să se uite la televizor, în timp ce fiica lui îi potolea pe copii și aprindea un felinar atârnat în copacul de deasupra noastră.

Mahmuda mă nedumerea. La 24 de ani, era nemăritată. Dar, cu cât trecea timpul, vorbea tot mai obsesiv, ca și cum, confesându-i-se unui străin, s-ar fi confesat unei planete îndepărtate, fără să conteze prea mult. Fruntea și ochii erau însuflețiți și frumoși, dar obrajii erau lăsați în jurul gurii, ca o contragreutate a oboselii sau regretului.

— Când aveam 14 ani, televizorul acela era viața mea, a spus ea, dar părinții nu mă lăsau să mă uit. Cum plecau, deschideam televizorul și mă uitam la *Santa Barbara* și la telenovelele mexicane.

— Credeai că așa e Occidentul?

— Nu credeam nimic, a râs ea. Mi-am pierdut brusc interesul față de toate astea. În schimb, voiam să merg la *madrasah,* la școala religioasă. Voiam să aflu despre Dumnezeu. Pe vremea aceea aproape toate medresele erau închise, dar, după ce am terminat liceul, am descoperit una în Tașkent, care primea fonduri din Arabia Saudită și care funcționa în secret. Mergeam la profesori acasă pe furiș – așa lucrau ei – și mă rugam singură. Mă rugam de cinci ori pe zi, citeam Coranul în arabă, câte o pagină în fiecare zi, și Hadithul în turcă, rugându-mă și țineam post. Aveam doar 16 ani. Apoi am început să mă simt ciudat. Când mergeam pe stradă, purtam văl, aveam toată fața acoperită. Și dintr-odată am început să mă simt rău.

Și-a luat obrajii în palme.

— De fiecare dată când studiam araba, în capul meu se întâmpla ceva. Nu știu ce era. Nu o să știu niciodată. Dar, de fiecare dată când citeam în arabă sau începeam să mă rog, mă apucau niște dureri de cap sfâșietoare.

Voiam să spun ceva care să o consoleze, dar nu mi-au venit în minte decât clișee despre adolescență. Nu înțelegeam. Am simțit, în schimb, ironia călătoriei ei. Din piosul Margilan – unde vinerea străduțele erau blocate de credincioșii îngenuncheați – se dusese în modernul Tașkent, iar acolo, unde femeile deveneau libere, se îmbolnăvise din cauză că se ruga în taină.

— În cele din urmă am început să mă simt prea slăbită ca să mă mai rog, a spus ea. Părinții mei au venit și m-au luat înapoi la Margilan.

— Și bine au făcut.

— Așa că am intrat la universitate, să studiez limbi străine, dar după doi ani tatăl meu a hotărât că trebuie să mă mărit. Așa e tradiția aici, în Margilan. Părinții hotărăsc.

M-am întrebat dacă se mai măritase până la urmă. Dar nu era nici urmă de vreun soț, ea părea că se simte singură. Privea fix masa.

— Știi, aici tinerii nu au cum să se întâlnească. Dacă stai la bloc, ca rușii, e mai ușor. Te întâlnești cu alții pe scări și mai stai de vorbă. Dar aici, în *mahallalar,* de fiecare dată când ieși din casă, bătrânii stau pe bănci, la poartă, urmărindu-te cu privirea...

— I-am văzut și eu.

Iar pe stradă bărbații erau însoțiți doar de bărbați și femeile de femei.

— Așa că părinții mei au organizat o nuntă fastuoasă.

Și-a răsfirat degetele pe care nu era nici un inel.

— Prima oară când l-am văzut pe soțul meu a fost la oficiul stării civile. Era slăbănog și negricios și cu zece ani mai mare ca mine – deloc arătos. M-am uitat la el și m-am gândit: nu pot să te iubesc. N-aș putea să te iubesc niciodată.

Abia dacă avea 18 ani, iar experiența ei era *Santa Barbara.*

— Trei luni, cât am locuit împreună cu el și cu familia lui, nu am putut să îl ating. Era un om bun, nu m-a forțat. Apoi am ieșit din casă și m-am oprit lângă canalul din apropiere; priveam apa și mă gândeam: vreau să mor. Pur și simplu să dispar. Și am intrat în apă, care era foarte adâncă. Nu știu să înot. Îmi amintesc că apa era catifelată. Am intrat în apă și m-am scufundat. Nu știu ce s-a întâmplat după aceea.

A deschis gura, ca și cum nu avea aer. Avea buzele stacojii de la zeama de rodii.

— Am stat în spital câteva săptămâni. Soțul meu venea să mă vadă.

Și-a îngăduit încă un hohot de râs.

— Dar, după ce m-am întors la familia lui, am știut că nu mai pot trăi așa. Am cerut divorțul și am venit acasă; după un an s-a pronunțat divorțul. Părinții mei au acceptat asta și m-au primit înapoi. Sunt niște oameni buni la suflet.

Acum muncea ca să îi ajute. Studiase engleza și coreeana și dădea meditații. Mulți tineri voiau să învețe, spunea ea. Coreea își deschisese piața muncii, iar cei doi frați mai mari ai ei intenționau să plece acolo.

— Acum părinții mă lasă să fac ce vreau. Orice. Se tem să nu îmi pierd mințile, cred...

Era palidă, epuizată de amintiri. Probabil că părinții ei aveau dreptate să se teamă. Îți dădea o impresie de sălbăticie tristă. Înainte să se culce, își făcea injecții cu sedative.

A spus brusc, pe un ton grav:

— Când aveam 13 ani, m-am îndrăgostit. Nu puteam vorbi despre asta, eram încă la școală. Dar ne iubeam. Acum el e în Fergana, la câțiva kilometri de aici – mai aflu uneori câte ceva despre el de la o colegă de școală. În curând se împlinesc șapte ani de când am terminat școala, iar prietena mea vrea să organizeze o petrecere unde să ne întâlnim cu toții. Poate că o să vină și el.

Dar apoi această strălucire s-a stins. Majoritatea băieților erau căsătoriți acum, a spus ea, mulți aveau și copii și locuiau prea departe. Poate că nu avea să fie nici o petrecere.

În camera principală, la micul dejun, sunt înconjurat de picturi murale – pastelate și delicate, într-un vechi stil uzbek – înfățișând păsări-ale-paradisului printre flori. Dar toate, observ, au capul răzuit, rămânând doar ipsosul alb deasupra unor cascade de pene pestrițe.

— Asta s-a întâmplat acum șase ani, spune Mahmuda. Fratele meu s-a înfuriat foarte tare. El e decorator și păsările erau creația lui. Dar aici mă rugam eu. Iar Hadithul spune că îngerii nu intră într-o casă în care este pictat chipul vreunei ființe vii. Așa că am luat un cuțit... Eram ciudată pe atunci.

Parcă își aduce aminte de altă persoană.

— Acum nu mă mai rog și nu mai citesc din Coran, pentru că araba îmi face rău. Dar mi-e frică. Mi-e frică să mă gândesc la sufletul meu, pentru că am făcut toate lucrurile acelea. Nu vreau să mă gândesc la ceea ce mi se va întâmpla după ce voi muri.

*

Trenul spre Samarkand era ca o tabără de refugiați în mișcare. Înghesuiți pe banchetele tari, lângă culoarele pline de scrum de țigară și coji de semințe de floarea-soarelui, în mirosul greu de untură de oaie și ceapă al mâncării luate la pachet, am mers spre vest timp de 16 ore, traversând valea care se îngusta. Dincolo de ferestre peisajul rămânea neschimbat – bumbac și pășuni fără cai, unde se strângea fânul -, iar câmpurile erau mărginite de șiruri de duzi tunși scurt, ca în China. Într-o parte, munții Pamir se pierdeau în nori de ploaie; în partea cealaltă, umbra munților Tianshan avansa șovăitor către vest.

La căderea nopții, granițele sinuoase ale Tadjikistanului începeau să ne taie calea și ne-am oprit de patru ori, iar grănicerii umblau pe culoare făcând pe durii, căutând marfă de contrabandă și mită. Mai întâi au urcat în tren niște soldați uzbeci, însoțiți de hoarde de vameși în civil; apoi a apărut uniforma verde-închis a poliției tadjice; o oră mai târziu tadjicii au urcat iar în tren, apoi din nou uzbecii.

În separeul meu s-a coalizat un grup spontan, încercând să se apere. Două femei transportau textile de la Fergana la

Samarkand, iar o învățătoare tânără cu un copil în brațe vindea fețe de pernă și cuverturi. Deasupra lor, un vânzător de dulciuri gălbejit îngenunchea pe bancheta lui, încercând să stea cu fața spre Mecca. În fiecare săptămână sufereau umilințele la care îi supuneau funcționarii ce le umblau prin mărfuri, căutând scandal.

— Uzbecii sunt cei mai răi, spuneau ei.

La ultima graniță mi s-a ordonat să intru într-un compartiment închis, unde un inspector m-a întrebat de ce nu aveam nici o ștampilă tadjică pe pașaport.

— Nimic! Nimic! De ce? Ar fi trebuit să te înregistreze prima dată când ai trecut granița.

— Nu m-au înregistrat.

— De ce nu ești înregistrat?

A căutat în calculator.

— Va trebui să te dai jos aici.

Ne opriserăm într-o gară neluminată, în mijlocul pustiului.

— Ei?

Voia bani. L-am privit fix.

— De ce te holbezi așa la mine?

Începeam să mă înfurii, refuzând să îi dau șpagă, de dragul celorlalți pe care îi hărțuia. Pentru mine era mai ușor. Eram străin, protejat. Am continuat să îl privesc fix. Apoi el a zâmbit, împingându-și chipiul de pe frunte. Arăta și mai rău când zâmbea. Soldatul masiv care stătea în spatele meu mi-a spus:

— Dă-i niște bani.

— Nu!

S-a așternut liniștea. Apoi inspectorul a spus:

— A fost o glumă.

S-a întors la calculatorul lui.

— Poate că ai fost înregistrat.

Mi-a înapoiat pașaportul, soldatul s-a dat la o parte, rânjind, iar eu am plecat.

Pe culoarul din vagon, în liniștea subită a trenului oprit, se auzeau doar o respirație difuză și scâncetul copiilor. Femeile erau înfășurate în eșarfele lor, cu copiii în brațe, iar cizmele bătrânilor, ițindu-se roase și rășchirate, s-au agitat și s-au cutremurat când locomotiva a pornit iar.

Două ore mai târziu stelele apuneau deasupra Samarkandului.

Cu 12 ani în urmă, în zorii independenței Asiei Centrale, după fărâmițarea Uniunii Sovietice, stătusem pe platoul de deasupra orașului și privisem marea de acoperișuri de culoarea biscuiților și de cupole turcoaz – și această imagine, înconjurată primăvara de munții luminați de zăpadă, mi se imprimase imperceptibil în memorie. Timp de câteva minute, acum, când mă aflu din nou aici, amintirea persistă, iar eu văd cu ochii minții camioane rusești dând ocol refugiului pentru pietoni de la picioarele mele și instalând un ceas defunct, în timp ce bazarurile continuă să se întindă, dărăpănate, dincolo de el, cu o șosea suspendată fantomatică profilându-se în spatele lor. Valea se umple de casele de lut din amintirea mea, iar un val întunecat și agitat de oameni se întorc de la piață pe lângă ruinele uriașei Bībī-Hanām, moscheea-catedrală a lui Tamerlan cel Mare.

Dar, puțin câte puțin, acest oraș – însuflețit pentru o clipă, în amintirea mea – se estompează și își reia forma din prezent, până când nu mai sunt sigur dacă a existat vreodată. Se materializează într-un oraș mai inhibat și mai igienizat. La picioarele mele se află o nouă piață cu sens giratoriu, cu o pădure de becuri rotunde. Sub vechiul ceas e

o reclamă la Unitel, iar mașinile sunt fabricate în Coreea. Bazarul a fost reconstruit într-un stil uzbec mai atrăgător, cu pereți curbi din oglinzi lucioase și o statuie înfățișând trei fete care au în mână niște farfurii. În perioada sovietică această creație ar fi mirosit de la o poștă a condescendență imperială. Dar au construit-o chiar uzbecii. Străzile au fost redenumite. Au apărut statui înfățișând aristocrați turcici. Iar moscheea Bībī-Hanām nu mai este o ruină, ci a fost complet restaurată.

Totul este mai mare decât îmi amintesc eu. În suburbiile moderne, s-au înălțat clădiri robuste – colegii, institute – alături de blocurile sovietice mohorâte de care îmi amintesc. Mă întreb cu frenezie ce am uitat, ce îmi imaginam. Îi întreb pe oameni: când a fost construită asta? Aia e nouă? Dar rareori se întâmplă să știe. Pe bulevarde e plin de studenți: fete în blugi sau fuste mini, prea tinere ca să-și mai amintească de comunism. Singurele care mai poartă văluri sunt cerșetoarele de la porțile moscheilor, printre care și o rusoaică. Și totuși, oamenii spun că nu prea s-a schimbat nimic, cu excepția faptului că acum sunt mai săraci. Aceleași cozi așteaptă microbuzele în fața bazarului, iar tineri șomeri pierd timpul pe lângă magazinele de băuturi sau pe la chioșcuri unde se vând casete cu muzică pop și filme cu gangsteri. Ore în șir mă plimb plin de uimire, pe când în jurul meu orașul se recompune, ceea ce e nou, ceea ce îmi amintesc și ceea ce am uitat împăcându-se, în sfârșit, lângă dealurile tomnatice pe care încă nu s-a așezat zăpada.

Cel mai vechi Samarkand, botezat după numele unui uriaș mitic, s-a scufundat sub platoul Afrasiab, aflat la nord-est de oraș. Cândva fortificat cu 13 kilometri de taluz și porți de fier, acum el este un teren părăginit plin de crăpături unde îți scrâșnesc cioburi sub tălpi când calci. Pe înălțimile citadelei distruse de Genghis-Han – o faleză

întunecată și netezită de ploaie – șanțurile săpate de arheologii ruși se umplu de praf. Crevasele ei au fost cândva porți, ravenele erau străzi. Pavaje și ziduri tencuite, scări și gropi de depozitare sunt acoperite de pământ. Din loc în loc strălucesc cioburi de ceramică roșcată, sticlă irizată, oase.

Aceasta a fost Maracanda, metropola sogdienilor, cei mai importanți negustori de pe Drumul Mătăsii. O populație iraniană rafinată – nu atât o națiune, cât o confederație de state -, aceștia aveau un oraș deja bogat atunci când l-a cucerit Alexandru cel Mare, în 329 î e.n., care și-a păstrat frumusețea mult după ce cucerirea arabă din secolul al VIII-lea i-a forțat pe locuitorii săi să se împrăștie în cele patru zări.

La marginea platoului se află un mic muzeu în care sunt expuse obiecte sogdiene și elenistice: ustensile cosmetice, piese de șah sculptate, săbii de fier. Au fost scoase la lumină vetrele mobile folosite în ritualuri pentru venerarea focului, încă acoperite cu straturi de cenușă; osuare în care erau așezate oasele celor morți după ce câinii le curățaseră de carne; și zeițe de teracotă ale pământului și ale apei. Credința sogdienilor era o combinație sincretică de credințe zoroastriste și mesopotamiene, cu influențe hinduiste. Negustori înnăscuți – așa credeau chinezii -, sogdienii erau hrăniți în leagăn de mamele lor cu zahăr, pentru a le face vocea mai dulce, iar palmele lor micuțe erau unse cu clei, ca să atragă profitul. Cămilele lor lente și mițoase transportau mătase chinezească neprelucrată tocmai până în Bizanț. Xuanzang, care a trecut prin Samarkand în 630 e n., spunea că sunt talentați în toate artele, dar și soldați cruzi, care întâmpinau moartea ca pe o mântuire. Armura lor era cea mai bună pe vremea aceea – ei au perfecționat zalele – și, când s-au întors în China, au luat cu ei secretele sticlăriei fine, cai și pietre prețioase indiene, meșteșugul

vinăritului și al irigațiilor subterane. La apogeul lor, în secolul al VI-lea e n., sogdiana era *lingua franca* pe Drumul Mătăsii.

Pe pereții cu fresce ai unui palat – piesa de rezistență a muzeului – niște soli aduc daruri zeilor Samarkandului. Însoțiți de mercenari turci, al căror păr le ajunge până la talie, chinezii aduc baloți de mătase și gogoși de viermi-de-mătase la picioarele unui tron care nu se mai distinge prea bine. Pe alt perete Vakhuman, regele Samarkandului, vizitează mormântul strămoșilor săi. Deasupra picioarelor calului său supradimensionat nu a mai rămas nimic, în afară de poalele unei haine fantastice, brodată cu animale albe și nuanțe de vinețiu șters, arcul și sabia atârnate la oblânc. Dar în jurul lui totul este opulență și rafinament, curtea lui adunându-se pentru a-i cinsti neamul. Printre goluri unde se vede tencuiala care se desprinde, deasupra unei procesiuni de picioare de cai amputate, au rămas încălțările unei soții a regelui, călărind pe o parte a șeii. Doi soli plini de bijuterii – unul călare pe un dromader, celălalt pe un elefant – defilează împreună cu o pompă ștearsă, strângând în brațe sceptrele care le arată rangul, iar un grup de curteni ies în întâmpinarea regelui, înveșmântați în mătăsuri persane, cum poartă și el, împodobite cu dragoni; iar deasupra tuturor, sfidând gravitația, un șir de gâște se îndreaptă către locul de sacrificare.

La un moment dat, pe la mijlocul secolului al XIV-lea, Tamerlan, Cuceritorul Lumii, s-a născut într-un clan turco-mongol obscur, la 80 de kilometri sud de Samarkand. În 1362 nu era decât un hoț de oi fugar, șchiopătând din cauza rănilor de război. Dar în doar 40 de ani, după aproape 20 de campanii strălucite, stăpânea un imperiu însângerat care se întindea de la Mediterana până la granițele Chinei. Peste tot în Asia orașele care i se opuseseră erau marcate cu

turnuri și piramide din cranii – bătrâni, femei, soldați, copii măcelăriți laolaltă. Doar în nordul Indiei a lăsat în urma lui cinci milioane de morți.

Însă aceasta era o barbarie complexă. Cu o curiozitate devoratoare, el se lansa, chiar și în timpul campaniilor, în dezbateri cu o curte ambulantă de erudiți și savanți. Voia să vâneze adevărul așa cum vâna dușmanul. În biblioteca lui privată, privea fascinat manuscrise împodobite cu aluminuri pe care nu știa să le citească. Îi plăceau în special disciplinele practice – matematica, astronomia și medicina – și își manifesta pasiunea pentru șah pe o tablă cu 110 pătrățele, pe al cărei câmp de luptă manevra noi piese complicate – cămile, mașinării de război, girafe.

Dar setea lui de autoritate domina orice altceva. Venera islamul ca sursă de putere, însă îl manipula cinic după cum voia. Iar paradoxul lui a fost intensificat de dinastiile rafinate pe care le-a întemeiat: timurizii din Herāt, imperiul mogul din India. În miniaturile de curte ale lui Bihzad și Mir Sayyid Ali, descendenții lui miros trandafiri sau țin în brațe cărți cu versuri. Sunt delicați, chiar rafinați. Dar stârnesc o vagă neliniște: sugestia că nu întotdeauna cultura îmblânzește și nu întotdeauna este omenoasă. Căci acei prinți visători poate că tocmai și-au ucis un frate sau au șters un oraș de pe fața pământului, înainte să se apuce din nou de contemplat lalele și să deschidă o carte.

La Samarkand, Tamerlan a construit o capitală pentru propria glorie. După fiecare campanie orașul se umplea de cărturari și meșteșugari luați prizonieri, până când s-a extins spre sud și spre vest de Afrasiab, devenind o metropolă fortificată ale cărei moschei și academii, arsenale și bazaruri gemeau de talente și bunuri aduse din tot imperiul. Suburbiile sale erau botezate disprețuitor după marile orașe cucerite de Tamerlan și înconjurate de 16

parcuri în ale căror pavilioane de faianță străluceau eretic picturi murale celebrându-i războaiele și iubirile. Însă, chiar și atunci când nu era în campanie, el nu petrecea prea mult timp aici. Fiind nomad, nu se simțea în largul său în orașe, așa că își instala tabăra printre grădinile de la periferie, într-o mare de corturi de mătase. Samarkandul lui era nu atât un cămin, cât un trofeu important, îmbogățit din cuceririle lui.

Lângă centrul orașului megalomania lui și-a atins apogeul prin moscheea Bībī-Hanām: un monument închinat lui Dumnezeu și lui însuși. Era jalonată de minarete de 50 de metri înălțime și avea cele mai înalte cupole turcoaz, care urmau să devină un semn distinctiv al moștenitorilor lui. Întorcându-se pe neașteptate dintr-o campanie, Tamerlan i-a executat pe arhitecți deoarece construiseră porți prea joase, apoi a grăbit el însuși lucrările de construcție, aruncându-le carne și monede zidarilor de care era mulțumit, în timp ce 95 de elefanți aduceau marmura din Persia și Caucaz.

Dar, îngroziți, constructorii au ridicat-o prea repede, căci a început să se crape înainte ca împăratul să moară. În secolul al XIX-lea ajunsese să fie folosită ca depozit de bumbac și grajd pentru cavaleria țaristă. Abia în ultimii câțiva ani a fost consolidată; iar acum, puțin câte puțin, restaurarea înăbușă vitalitatea stranie a ruinei, construind în locul ei ceva searbăd și strălucitor. Poarta titanică și colosalul *iwan* – sala boltită, fără pereți laterali -, suprafețele imense acoperite cu modele smălțuite formând zigzaguri albastre și verzi pe cărămida bej, toate și-au pierdut vocea. Simțindu-mă foarte mărunt și puțin plictisit de ele, am intrat în principala sală de rugăciune, unde restauratorii încă nu ajunseseră. Aici, unde în cupola de 40 de metri se vedeau crăpături ca niște plante agățătoare răsturnate, despicând cu minuțiozitate pereții sanctuarului,

Bībī-Hanām s-a desăvârșit, ezitant, în imaginația mea și doar ciripitul unor vrăbii care aveau cuib în cupolă nu era din aceeași vreme cu atacul lui Tamerlan asupra cerului.

În inima acestui oraș, unde convergeau șase bulevarde care veneau dinspre cele șase porți fortificate, ajungând până la bazarul Registan, se deschide o piață de o imensitate calmă. Trei mari școli religioase sclipesc deasupra spațiului ei gol. Una a fost construită de nepotul lui, prințul-astronom Ulūg-Beg; celelalte au fost terminate cu peste două secole mai târziu. Toate au fost restaurate, în ultimii ani, conferindu-li-se o strălucire senină, igienică. Pe două laturi, fațadele lor se reflectă una pe alta cu o splendoare îngemănată, fereastră cu fereastră, arcadă cu arcadă. În *iwan*-urile lor înalte de 36 de metri, plăcuțele de ceramică violet și albastre-verzui care împodobesc toate suprafețele devin mai întunecate și mai intense, transformându-se în plăci de faianță, pe care texte scrise într-o arabă încârligată și minunată înconjoară ușile ce dau spre curți interioare. Alături de ele, minaretele solide, cu arabescuri violete și albastre, se înclină descentrate asemenea unor lumânări deformate și urcă înspre console imense care nu mai susțin nimic.

Când am intrat prin curți, am găsit chiliile elevilor intacte, până și ușile lor de lemn. Dar fuseseră transformate în mici prăvălii ai căror proprietari stăteau abătuți de vorbă sau dormeau. Turismul pălise după 2001. M-am trezit cumpărând lucruri din milă sau stânjeneală. Aveam senzația că ajunsesem din greșeală în culise. Văzute de aici, marile medrese, școlile religioase, semănau cu niște decoruri de teatru stângace. Însă chiliile lor erau încă acoperite cu plăcuțe de ceramică, iar plăcuțe lungi de faianță, îngrămădite alături de suvenirurile nevândute, înconjurau sălile cu fragmente de texte.

La intersecția dintre bulevardul Registan și fântânile care ajung până la mormântul lui Tamerlan se află o statuie gigantică. Monstrul stă călare pe tronul său înveșmântat în mătăsuri grele, cu mâinile pregătite pe mânerul iataganului. Dar trăsăturile lui au fost transfigurate în cele ale unui rege-filozof și nenumărate grupuri de nuntași fac poze la picioarele sale. Urcând pe trepte înconjurate de un cârd de rude agitate, miresele pășesc sub un abur de mătase și șifon, cu umerii goi și părul prins cu clame în bucle complicate sau adunat în spatele unei coroniță. Nu zâmbesc niciodată. Mirii urcă jenați alături de ele, cu cravate strâmbe și costume care nu le vin bine. Dar la picioarele lui Tamerlan (care poartă încălțări supradimensionate cu vârful întors în sus), își aduc cu delicatețe buchetele de mireasă și le așază în semn de omagiu pe lespedea de marmură de dedesubt.

Profilându-se deasupra lor, Biciul lui Dumnezeu a devenit simbolul și părintele Uzbekistanului. La sfârșitul zilei, picioarele nu i se mai văd de atâtea flori. La sfârșitul perioadei sovietice era fie ignorat, fie denigrat. Acum răsar peste tot statui înfățișându-l pe Timur Lenk. Politicienii îl invocă, universitarii scriu elogii la adresa lui, conferințele pe această temă abundă. Apare pe bancnote și pe panouri publicitare de la marginea drumului; străzi, școli și medalii îi poartă numele. Exemplul lui este proslăvit în fața armatei. La dezvelirea statuii sale ecvestre din centrul Tașkentului (după înlăturarea unui bust al lui Marx), președintele Karimov l-a aclamat ca pe „marele nostru compatriot” și chiar l-a invocat în lupta împotriva terorismului.

Însă Tamerlan nu era uzbec, ci turco-mongol, ca și alți eroi naționali reabilitați: descendentul său Babur, întemeietorul dinastiei Marilor Moguli – a cărui statuie m-a făcut să tresar în Namangan -, și emirul-astronom Ulūg-

Beg, al cărui sextant stricat încă se curbează, asemenea unei scări rulante uriașe, sub pământul Samarkandului. Iar tot mai numeroasele statui înfățișându-l pe „părintele literaturii uzbece", poetul Alișer Navoi, glorifică un om care îi menționa pe uzbeci doar când îi vorbea de rău.

De fapt, uzbecii au ajuns aici abia la sfârșitul secolului al XV-lea, venind din nord, unde numele lor fusese cândva legat de un han al Hoardei de Aur. Numele nu avea nici o semnificație națională sau etnică, iar lumea în care s-au stabilit era plină de identități suprapuse. Islamul încuraja familia și *umma,* întreaga comunitate a credincioșilor: nu propovăduia nici o țară. Nomazii își cântau neamul până la a șaptea generație, iar asta era casa lor, împreună cu clanul.

Astfel că țariștii, iar apoi bolșevicii după ei au pătruns într-un ținut fără națiuni, unde un stat acoperea doar raza de acțiune a unui stăpânilor. Inima lui nu era o instituție abstractă, ci o dinastie vie. Frontierele lui erau o chestiune de opinie. Vrând să facă ordine în această amestecătură multilingvistică, Moscova a pus etichete, s-a jucat cu limbile, a alocat eroi potriviți și a modelat țări cum s-a priceput mai bine. În momentul la care Uzbekistanul și-a câștigat ezitant independența, în 1991, națiunea era o invenție rusească ajunsă la maturitate. Conducătorii săi, ei înșiși parte a mitului, au descoperit în fantezia sovietică legitimarea unui Uzbekistan preexistent, împărtășind acum gloria lui Tamerlan, pierzându-se într-un trecut indefinit.

Cândva, în spațiile goale din spatele Registanului, am dat de o platformă de marmură unde se aflau mormintele din secolul al XVI-lea ale primei dinastii uzbece, Șeibanizii, care a urcat pe tron în 1500. Era, într-un fel, panteonul națiunii uzbece. Însă era abandonat. Nimeni nu îi citea inscripțiile șterse și nimeni nu punea flori la morminte. Când i-am întrebat pe trecători, nu știau nimic despre asta.

Căci Șeibanizii ajunseseră prea târziu. Invazia lor sugera, într-un mod care stânjenea, că aici existase înainte altceva decât Uzbekistanul. Așa că rușii și chiar și uzbecii au „uitat” de ei.

Merg printre straturi de flori către mormântul lui Tamerlan. Lângă mine, pe un panou, văd fotografia lui Karimov: sumbrul președinte în umbra sumbrului împărat, amândoi niște oportuniști. Dar, dincolo de fluturii care zboară de la o crizantemă ofilită la alta, constituirea identității îmi scapă, iar în varietatea ei, se sustrage manipulării de către stat. Îmi amintesc cum o femeie face pilaf cu gutui, la fel cum cum îl făcea și mama ei. Cum vecina aranjează fotografiile bunicilor pe carpeta de pe perete. Fluturarea mâinii tatălui ei când o ducea către inimă, în semn de salut. Îmi amintesc cum ne separă râsul, asemenea unei limbi particulare. Cum se împarte pâinea și cum se toarnă apa în palme dintr-un ulcior. Cum sunt adormiți copiii în leagăn și ce li se cântă.

Iar acum monumentul funerar se întinde în jurul meu. Cupola lui canelată, mai înaltă decât orice altceva din apropiere, sclipește într-o solitudine subită și pare – în frumusețea ei albastră-verzuie – chintesența acestui gen de construcții. Înăuntru, camera mortuară este mai imensă și mai strălucitoare decât îmi aminteam. E ca și cum s-ar fi descoperit mormântul lui Attila sau al lui Genghis-Han – de un rafinament straniu. Ți se taie răsuflarea când vezi că barbaria se transformă în frumusețe. Lângă tine, zidurile sunt acoperite cu onix verde, iar puțin mai sus o friză de jasp gravat consemnează faptele împăratului, cu litere de aur stins. Sus, deasupra canelurilor ca niște stalactite, cupola revarsă o cascadă netedă de frunze aurite. Acestea coboară într-o rețea de stucaturi aurite deasupra firidelor și arcurilor de boltă și umplu încăperea cu o lumină blândă, refractată. Iar dedesubt, în centrul podelei, cenotafurile

sunt niște blocuri de marmură și de alabastru lungi și sculptate. Aici odihnește fiul lui Tamerlan, Shāh Rokh, emir al Herātului, și Ulūg-Beg, nepotul lui asasinat. Iar în centru, misterios de șocantă, piatra de mormânt a împăratului este un bloc de jad aproape negru lung de aproape doi metri, cel mai mare din lume.

Acesta a murit în stepe în iarna anului 1415, după ce pornise să atace China, și a fost adus înapoi aici ca să își doarmă somnul de veci alături de nepotul lui preferat, care murise din cauza rănilor cu doi ani înainte. Îmbălsămat cu camfor și mosc, a fost închis într-un sicriu de plumb și îngropat în cripta de sub piatra funerară. Multe luni după aceea s-au auzit urletele lui răzbătând din mormânt.

Stau lângă intrarea în criptă, deasupra treptelor întunecate. Îngrijitorul este bătrân și agitat. În timp ce coborâm, văd dedesubt, luminată de un bec fără abajur, lespedea mormântului împăratului, mai elaborată decât celelalte. În 1941 antropologii ruși îi deschiseseră coșciugul și găsiseră scheletul unui bărbat masiv, șchiop de piciorul drept, încă distingându-se câteva fire din barba sa roșcată. Îmi trec vârfurile degetelor peste suprafața crăpată a lespezii. Pe ea a fost cioplită o genealogie pe care Tamerlan nu a revendicat-o niciodată în timpul vieții. Într-o scriere arabă densă, ea îi urmărește descendența din Adam, trecând prin Genghis-Han. Și îi găsește rădăcini adânci în Islam, prin vărul lui Mahomed, Ali – catalizatorul schismei dintre sunniți și șiiți -, ajungând până la neprihănita Alanquva, care a fost lăsată grea de o rază de lună.

*

Au rămas atât de puțini! Unsprezece femei și doi bătrâni, aplecați în aerul cu miros de tămâie. Aceștia, rușii ortodocși, se roagă în picioare sau se strecoară pe lângă pereți, ca să aprindă o lumânare. Dar spațiul dintre ei

tânjește după cei care au plecat, care s-au întors într-o Rusie pe care abia dacă o cunoșteau. În 15 ani populația slavă din Uzbekistan – care număra cândva 2.000.000 de locuitori – s-a redus la mai puțin de jumătate. Enoriașii nu prea mai cântă. Micul cor este mai numeros decât ei. Lângă fiecare credincios se află o familie-fantomă de persoane pe care teama de izolare le-a luat de lângă el.

Cei care au mai rămas se pun în genunchi și își lipesc fruntea de podeaua rece. Vocile lor bătrâne se înalță tremurătoare. *Kyrie eleison...* Din nou în picioare, își fac cruci peste cruci, ca și cum nimic nu îi mai poate curăți. *Iartă-ne, Doamne.* Preotul – subțire, blond și mai tânăr decât oricine dintre cei prezenți – stă ca un înger pierdut la altar. Liturghia pulsează în cadențele lungi ale ritului rusesc, ale cărui strofe se pierd ca un suspin cântat. O femeie se îndreaptă spre icoane, ca să sărute obrazul Pruncului, picioarele străpunse de cuie, strălucirea lumânării dintr-o mână pictată.

Ce este de iertat la niște bătrâne – victime ale foametei, colectivizării și doliului în copilărie? Una dintre ele se lasă să alunece în genunchi sprijinindu-se în bastonul strâns în pumn, plângând. Îmi vine să o ridic în picioare. Dar suferința aceasta nu este doar a ei, știu asta. Este o suferință difuză, aproape impersonală. Nu trebuie compătimită. Suferința este creuzetul izbăvirii. Este sancționată de rănile lui Hristos: încurajată, prețuită, recreată.

Valurile liturghiei trec peste noi. În timp ce enoriașii se înclină în fața anafurei, gândul îmi zboară fără să vreau la trecutul Rusiei, la suferința îndurată ca și cum ar fi fost în natura lucrurilor, ca o ploaie care cade. Uneori pare că în ochii rușilor nu exista nici o vină individuală: doar păcat, imens și colectiv.

Dar, în timp ce preotul trece printre noi, tămâind icoanele de pe ziduri și coloane, pare că sfințește un muzeu. Martirii palizi își ridică săbiile și cărțile de parcă ar rupe o vrajă.

Vreau să îl întreb – acum stăm în curte – despre trecutul și conștiința poporului său, dar nu știu suficient de bine limba rusă, iar el doar se încruntă și zâmbește. Frumusețea liturghiei, spune el, este cea care educă inima. Atribuie fatalismul și deznădejdea de pe vremea gulagului amorțirii unui popor degradat.

— Trăiau deja de prea mult timp în întuneric. Nu mai simțeau nimic. Aceea a fost epoca Satanei.

Simt că mă enervez. Unii oameni, spun eu fără remușcări, au găsit o premoniție a epocii lui Stalin în Biserica Ortodoxă însăși, în supunerea atemporală a oamenilor față de autoritate.

Preotul e netulburat.

— De fiecare dată când păcătuim, ne luăm adio de la Dumnezeu. El se îndepărtează de noi. În acele zile, în vremea lui Stalin, se gândeau doar la lucruri materiale, cum faceți voi în Occident, chiar dacă ei nu le aveau.

Mă privește prea blând ca să mă cert cu el. Deasupra feței sale tinere, sunt surprins să văd, părul blond, legat la spate cu un elastic, încărunțește.

Deci Satana întorsese lumea cu susul în jos, vărsând omenirea afară din ea. Vina a fost atribuită unei fantome. Nu mai era nimic de știut, nimic de întrebat. Comisarii gulagului ieșiseră la pensie de mult, cu medalii. Nici măcar unul nu fusese adus în fața instanței de judecată. Rusia întorsese spatele trecutului. Iar eu, cum puteam eu să înțeleg? După Holocaust, lumea mea își făcuse o datorie din a-și aminti. Rusia, asemenea Chinei, alesese uitarea. Așa,

spunea scriitorul Șalamov, au supraviețuit oamenii. O națiune nu este clădită pe adevăr.

Preotul se întoarce încet în biserică. Copiii pălimarului stau pe trepte ca niște copii de pripas. O vreme îl însoțesc la treburile lui, ca și cum ar putea deține vreun secret. Aceasta este puterea inocenței. Apar și alții: o tânără îndrăgostită de el. De fiecare dată când ea se apropie, el face semnul crucii între ei, ca pentru a o anula. Iar o fetiță îl urmează peste tot, plină de adorație. Au aceeași piele mierie, același păr blond prins în coadă și aceeași bărbie retrasă.

— Este copilul dumitale? îl întreb.

— Este copilul meu întru Dumnezeu.

Nu e căsătorit, dar locuiește într-o cameră minusculă de lângă sala de mese.

— Biserica asta a fost construită acum o sută de ani de un cuplu fără copii. Aceștia spuneau: oricine se roagă aici devine copilul nostru. E protejat de aripi de îngeri.

Ochii lui verzi mă privesc cu încredere.

— Te va proteja și pe dumneata, care te-ai rugat aici. Unde te vei duce acum, așa, singur?

De obicei, când răspund la întrebarea asta, îmi scurtez călătoria. Altfel suscită neîncredere, chiar spaimă. Dar acum îmi scapă:

— Trec prin Afganistan... apoi intru în Iran...

Repede, face semnul crucii asupra mea.

— Dumnezeu să te aibă în pază!

Apoi traversăm curtea luminată de soare, îndreptându-se către poartă. O clipă, mâinile lui întârzie delicat pe lacăt, de parcă nu ar vrea să plec.

— Ai grijă. Doar aici, în această biserică, există lumină. Eu nu trec niciodată de aceste porți fără să mă gândesc că

păşesc în întuneric.

*

Pe meterezele dinspre est ale vechiului oraş, o cărare afundată trece printre morminte în care au fost îngropaţi femei şi războinici ai lui Tamerlan, în spaţii minuscule. Dimineaţa devreme câteva rândunele plonjează printre platani, iar primii pelerini deja sosesc: bătrâni şi femei de la ţară sclipind în mătăsuri de Atlas, care bântuie pe drum cu sunetul bastoanelor şi rugăciunile lor. Ţinta lor de la capătul scărilor este mormântul semilegendarului Qusam ibn Abbas, un văr al lui Mahomed, decapitat în secolul al VII-lea de nişte pirolatri zoroastrieni. Necropola este numită, cu referire la el, Shah-i-Zinda, „Altarul Regelui Viu", care, în nemurirea lui subpământeană, a fost combinat poate cu vreun semizeu păgân.

Urci nişte scări de o splendoare elaborată. Pietrele lor hexagonale îţi dau o senzaţie plăcută când păşeşti pe ele. Ici şi colo o salcie măturăcărarea sau o rândunică ciripeşte de pe o cupolă. Şi de o parte, şi de cealaltă, faţadele mausoleului converg în cascade de faianţă, uneori la doar trei-patru metri depărtare. Este o combinaţie de turcoaz şi albastru-intens, adesea pe un fundal albastru-închis, cu nuanţe de măsliniu sau roşu pompeian. Îţi mijeşti ochii şi îţi imaginezi că asta este o stradă a celor vii, mărginită de locuinţe de o bogăţie inexplicabilă, cu uşile deschise. Uneori verandele sunt mărginite de şase sau opt benzi verticale de teracotă smălţuită, cu perforaţii care formează modele delicate ca o pânză de păianjen, în aşa fel încât întreaga clădire pare să sclipească asemenea unui ghem de dantelă albastră. Deasupra lor, se întinde o galerie cu ornamente din secolul al XV-lea: flori întreţesute, presărate cu stele, lacrimi, roţi, un lexicon de texte. Pentru cei care nu cunosc această scriere, caligrafia şi frunzişul sculptat se

întrepătrund, cuvintele devin mănunchiuri de frunze, florile plantelor agățătoare sunt litere.

Dar, dacă urci treptele acestor case, anticamerele sunt răcoroase. Asemenea intrărilor monumentale ale palatelor și medreselor contemporane, porțile nu oferă ceea ce par să promită. Inscripțiile lor răsună a pierdere. „Orice creație este trecătoare... nu există prietenie decât în somn... Mormântul este o poartă pe care trebuie să intrăm toți...” Dincolo de intrările strălucitoare descoperi încăperi mici cu fresce estompate, unde mormântul este un cub de piatră sau o movilă tencuită. Ici și colo, în picturile lor murale scorojite, mai rătăcește câte un dragon eretic sau un cocor își ia zborul. Poate că anumite elemente păgâne mongole au mai persistat, înveșmântate în faianță islamică, printre aristocrații aprigi înmormântați aici. Sau prezența atâtor femei – soții și surori ale împăratului – dădea senzația de suferință mai privată. („Aici s-a pierdut o perlă prețioasă”: asta scrie deasupra mormântului nepoatei lui Tamerlan, care a murit când era încă tânără și frumoasă, sub o boltă cu faianță înfățișând lacrimi.) Pelerinii se lasă pe vine și murmură cu palmele întoarse în sus. Porumbeii își fac cuib de-a lungul pervazurilor. Abia când intri în camera mortuară a sfântului citești pe mormântul lui de porțelan că cei uciși pe calea lui Allah nu vor muri niciodată.

*

La nord de Samarkand, ultimele dealuri de la poalele munților Tianshan se pierd în pustiul Kîzîlkum. Aceste nisipuri informe, presărate cu câmpii de sare, se întind într-o sălbăticie tot mai accentuată, la vest de Marea Aral; în timp ce la sud Amu-Daria, numit odinioară Oxus, începe să cotească spre nord-vest, de-a lungul granițelor Turkmenistanului. Inima fertilă a acestei regiuni – numită în arabă „Ținutului de dincolo de râu” – este râul Zeravșan,

ale cărui ape repezi, pline de aur inutil, coboară din munții Pamir ca să își dea sufletul în deșertul de dincolo de Buhara. De acolo, ruta centrală de pe Drumul Mătăsii traversa șesurile turkmene înspre Merv, dar eu plănuiam să urmez o rută străveche care trecea mai la sud, înspre Afganistan, și să străbat 1.200 de kilometri înspre granița cu Iranul.

Deocamdată drumul către Buhara mă purta spre vest. Zeravșanul nu mai hrănea livezile de cireși, smochini și migdali – aici creșteau cele mai bune caise și nectarine din Asia -, lăudate de călători în secolul al XIX-lea. În schimb, grupuri de studenți adunau recolta de pe câmpurile de bumbac ale statului, al cărui frunziș roșiatic, presărat cu flori albe, se pierdea departe, în pâclă. Pe vremea sovieticilor, bumbacul fusese monocultura fatală a țării. Dar acum moștenirea lui – râuri secate, pesticide purtătoare de boli, sărături – era atenuată tardiv. Livezi de meri, peri și pruni se chinuiau în pustiuri, iar câmpurile de pe care se secerase grâul erau o vâlvătaia de miriște galbenă.

Către apus am intrat în modernul oraș Navoi și în viitorul socialist încremenit. Muncitorii ruși din acest oraș, o invenție industrială smulsă deșertului, îl abandonaseră. Jumătate dintre blocurile înalte se căscau goale, în timp ce coșurile fabricilor care mai rămăseseră – uzine electrochimice și fabrici de textile – scuipau poluarea care impregnase câmpurile și râurile timp de decenii. O statuie colosală a lui Alișer Navoi, poetul turcic reinventat de Moscova, era naufragiată într-un parc cu flori care se ofileau.

M-am plimbat pe străzile acum pline de uzbeci. Apăruseră câțiva vânzători de kebab și niște cerșetori. Vocea unui bărbat – mieroasă și insistentă – ajungea la

mine de lângă bordură. Avea pantalonii pătați de urină, iar degetele de la picioare îi ieșeau din sandale, murdare:

— Dă-mi și mie...

M-am holbat, uluit, la un cerșetor european de pe o stradă asiatică.

— ...un dolărel.

M-a impresionat, făcându-mă să mă simt încurcat și indirect rușinat. Voiam în același timp să îl fac să dispară și să îl recunosc ca pe unul de-al meu. Nu îmi puteam da seama ce vârstă avea rusul; dar avea un baston și nu îi mai rămăsese aproape nici un dinte. Avea pensie, mi-a spus, și era singur.

Am intrat într-un magazin din apropiere, unde i-am cumpărat cârnați, pâine și puțin vin și ne-am așezat la o masă în aerul tot mai răcoros al serii, într-un loc în care niște fete uzbece vindeau înghețată. Mă privea cu oportunismul slugarnic al bețivului, dar uneori era și tranșant, atunci când mândria îi ieșea la suprafață. A strigat la fetele uzbece:

— Fetele mele! Avem aici un oaspete străin, aduceți-ne un pahar, dați-ne niște apă...

Ele au chicotit și ne-au adus. Apoi el a scos din pungă mâncarea și a întins-o pe masă, ca și cum eu aș fi fost oaspetele lui, iar prin acest joc am încercat să uităm de umilința îndurată de sovietici. Dar, fără să vreau, am văzut în ochii lui încețoșați un imperiu și o credință stinse; iar în zeflemeaua neexprimată a trecătorilor uzbeci – păreau să îl cunoască – am simțit cum prăpastia dintre noi se adâncește.

— Cum sunt oamenii ăștia? l-am întrebat.

— Nu ca ai noștri.

Alături de ciorapii lui găuriți și haina tocită, puloverul și pantalonii mei boțiți păreau dintr-odată opulenți. Dar am tăiat pâinea cu bricegele și am trecut cârnații de la unul la altul. Trăia acolo de mulți ani, mi-a spus, lucrând în construcții.

— Am venit aici pe vremea sovieticilor. Ai auzit de Lenin al nostru?

Am turnat vin în paharele noastre de carton, dar nu am băut în cinstea lui Lenin.

— Unde e familia dumitale? l-am întrebat.

— Băieții mei sunt la Moscova.

— Nu ai putea să stai la ei?

A lovit cu bastonul în asfalt.

— Nu m-au invitat.

— Ai nevastă?

— A murit.

Dintr-odată, ca și cum s-ar fi apăsat un buton sau puținul vin pe care îl băuse i se urcase la cap, privirea i s-a limpezit și el m-a privit bănuitor. Poate că pusesem prea multe întrebări.

— Ai pașaportul la tine? a întrebat el.

Răsturnându-și vinul, fără să își dea seama, l-a răsfoit.

Apoi mi-am dat seama că ajunsese aici ca deținut. O colonie de muncă (numită UYa 64/29) furnizase mână de lucru în construcții pentru multe proiecte din Navoi, inclusiv o uzină chimică secretă. Degetele îi tremurau răsfoind pașaportul. Cine credea că aș putea fi? Ce poliție secretă s-ar mai interesa de el acum? Dar, desigur, nu el gândește: anii de teroare gândesc în locul lui. Iar acum a găsit fotografia mea în carnețelul ăsta străin și și-a trecut degetul mare peste viza uzbecă. Apoi s-a aplecat,

clătinându-se, peste masă, ușurat sau plin de remușcări, și m-a pupat pe obraz.

Cel mai bine, a spus el, a fost pe vremea lui Stalin.

— Atunci era cel mai bine!

S-a ridicat în picioare și a băgat în sacoșă resturile de mâncare.

— Pe vremea aceea, dacă nu munceai, făceai pușcărie. Găseai de lucru în cinci minute!

Poate că vorbea chiar despre el. Poate chiar era sincer. Iar apoi, îndreptându-se de spate, a spus:

— Mulțumesc.

Lovea ușor pavajul cu bastonul.

— Ei bine, la revedere...

În timp ce se îndepărta, clătinându-se puțin, părea să își fi regăsit o ultimă fărâmă de demnitate, apoi s-a întors, ezitând.

— Nu-mi dai și niște bani de țigări?

Apoi:

— Lasă, ai dat destul...

*

Așa că a doua zi dimineață am ajuns la Buhara, oraș cu o veche tradiție de tiranie și sfințenie și ultimul care a căzut în mâinile bolșevicilor atunci când, în 1920, desfrânatul lui emir a fugit în Afganistan. Printre curțile lui încâlcite străduțele întortocheate semănau cu niște vinișoare pline de noroi care păreau să nu aibă capăt, iar pereți cu tencuiala scorojită erau legați prin grinzi înnegrite care treceau pe deasupra străzilor. Mașinile și chiar măgarii dispăruseră. Sunetele erau înăbușite sau foarte slabe: un radio deschis, un copil cântând. Colindam

singur, fără nici o direcție. Ușile sculptate și bătute cu ținte semănau cu niște guri închise.

Am ajuns într-un centru mai liniștit decât îmi aminteam. Se auzeau clinchete din ceainăriile deschise în jurul unui bazin verde, unde niște bătrâni bârfeau stând pe divanuri de lemn, ca și cum ar fi spus mai departe povești întrerupte cu ani în urmă. Dădeau din cap, sub turbane de un albastru pal sau tichii negre, iar unii stăteau tolăniți, îmbrăcați cu aceleași caftane multicolore. Dar se împuținaseră. Totul părea mai subțire și mai curat decât îmi aminteam. Înspre vest, unde se îngrămădeau moscheile și băile orașului cândva sfânt, se întindea un deșert al restaurărilor. Totul era renovat cu o viteză ametitoare, cu cărămidă grosolană. Aerul era plin de praf. Porțile marilor medrese erau întredeschise, dar în curțile lor chiliile se transformaseră în prăvălii, în care atârnau bijuterii ieftine și carpete, cu firidele sfărâmate, în care nu se mai vedea nici urmă de paturi.

Aceste academii puternice fuseseră ridicate în principal de Șeibanizi în secolul al XVI-lea, când orașul înflorea într-o glorie evlavioasă, luând locul Samarkandului, în timp ce Drumul Mătăsii își pierdea treptat importanța în ambele direcții. Pe atunci în Buhara „cea Sfântă, cea Nobilă” încă prosperau meșteșugurile și comerțul. Minaretele lui ca niște furnale se înălțau peste 200 de moschei, ca niște fabrici ce produceau credință. Chiar și în secolul al XIX-lea se mai vedeau urme ale acestei civilizații. Buhara era modelul de eleganță al unei lumi descompuse. Aristocrații lui călăreau pe cai împodobiți cu turcoaze și aur sau pășeau mărunt, cu infatuare, în pantofii cu tocuri înalte, iar bazarurile golite de mărfuri încă gemeau de covoare turkmene și mătăsuri locale mângâietoare (purtate de femei pe sub mantii și văluri din păr de cal) și erau pline de hinduși, tătari, evrei, persani, armeni și chiar chinezi.

Dar la acel moment cei 13 kilometri de metereze și porți erau deja un decor de teatru în descompunere. Sub conducerea emirilor lui slabi, orașul se izola tot mai mult. Cele o sută de bazine și canale deschise, poluate de vite și câini, răspândeau boli incurabile; pederastia era frecventă, iar o piață de sclavi persani și chiar ruși încă funcționa. Înainte de anii 1870 occidentalii nu prea s-au aventurat până aici, iar cei care au făcut-o au descris un oraș unde domnea haosul: murdar, mândru, impregnat de o politețe și o evlavie depravate.

Cutreieram cuprins de fascinație. Din când în când, prin norul de praf, deasupra zidurilor de ciment, acest oraș mai vechi se realcătuia. Se reîntorcea prin ferestrele cu frize ale moscheilor, prin ceramica de pe porțile colegiilor, iar uneori, asemenea unei amintiri fragmentate, imprima pe cer cupole turcoaz. În inima lui, minaretul Kalan, înalt de 47 de metri, cruțat de un Genghis-Han uimit atunci când a făcut orașul una cu pământul, în 1220, încă își trimitea chemările de deasupra moscheii; iar în fața lui, cupolele verzi-albastre ale complexului Mir-i-Arab se lăfăiau, splendide, pe turnurile lor decorate, deasupra celei mai vechi medrese care încă funcționează.

Dar cei care studiază Buhara spun că orașul este fără nici un Dumnezeu. Poate că își pierduse curajul cu peste un secol în urmă, când presiunile exercitate de Rusia țaristă se intensificau, iar izolarea lui se năruia. În mai puțin de jumătate de secol populația cândva bigotă devenise ciudat de pașnică: o specie de oameni toleranți și neînarmați care nu făceau altceva decât să bea ceai toată ziua.

*

Zelim Khan trăia împreună cu soția și mama lui în labirintul Vechiului Oraș, unde casa lor se pierdea pe străduțe. Dincolo de o ușă tăiată în acești pereți fără

ferestre puteai găsi orice: mizerie înghesuită într-un spațiu strâmt sau ruine grandioase. În spatele ușii lui Zelim descopereai o curte întunecoasă, cu trei nivele, coridoare unde nu era sigur dacă locuiește cineva, încăperi evocatoare tapetate cu cărți.

Trecuseră mulți ani de când ne cunoscuserăm aici, dar îmi aminteam treptat chipurile lor. Zelim părea nu atât schimbat, cât intensificat. Era un artist retras, adus de spate, fragil; barba și părul alb îi încadrau fața, iar vocea lui răgușită se auzea ușoară și detașată, ca de undeva din depărtare. Soția lui, Gelia, vorbea într-o engleză repezită. Părul ei vopsit devenise blond, iar trupul i se mai îngrășase. Dar trăsăturile ei tătare erau încă însuflețite și frumoase, iar ochii albaștri (mi-i aminteam verzi) râdeau.

Doar mama lui Zelim, cândva masivă și formidabilă, se împuținase față de cum mi-o aminteam eu. Se deplasa cu ajutorul unui cadru de mers de-a lungul verandei și poate că nici nu m-a observat. În spatele ochelarilor ei supradimensionați era o față puternică, bărbătoasă, încadrată de șuvițe scurte de păr cărunt. Chiar și în amestecătura din Buhara, ochii și pielea ei albicioasă erau ciudate. Bunica ei fusese chinezoaică – vândută la piața de sclavi a orașului -, iar cel care o cumpărase se îndrăgostise de ea și o luase de nevastă. Tatăl bătrânei luptase alături de primii bolșevici, dar murise într-un lagăr siberian pentru că se făcuse vinovat de crima de a fi bogat. Iar ea se căsătorise cu un scriitor cecen, tatăl lui Zelim, care dispăruse în gulag un an mai târziu. Însă ea a rămas stalinistă convinsă. Fusese transmisionistă în timpul războiului – o plachetă agățată deasupra ușii încă o omagia drept „Veteran al Marelui Război pentru Apărarea Patriei” -, iar în trupul acela greoi și invalid nu exista nici o contradicție.

Întâlnirea cu ea îmi dădea emoții. Cu ani în urmă scrisesem niște afirmații dure la adresa ei. Era supărată pe

mine, spunea Gelia. M-am întrebat cu voce tare ce o deranjase cel mai tare în textul meu: atitudinea ei posesivă față de Zelim sau grotescul iubirii ei față de Stalin – care îi omorâse tatăl și soțul?

— A, nu! a râs Gelia. Ai scris că avea genunchii bandajați. Asta nu i-a plăcut deloc. „De ce a trebuit să spună că aveam genunchii bandajați?", întreba ea.

— Nu-mi amintesc asta.

— Dar acum a căzut și și-a rupt șoldul, a spus Zelim, iar aici nu e nimeni capabil să o opereze. Sora ei a stat la pat șase ani din aceeași cauză.

Mulți ruși plecau, a spus Gelia: chirurgi, tehnicieni, profesori. Iar din comunitatea de evrei cândva bogată, care cunoșteau secretele vopsirii mătăsii, mai rămăseseră mai puțin de o sută de familii. Ea însăși predase la principala școală rusească, la care uzbecii revendicaseră cândva dreptul de a intra.

— Acum aceste școli se stâng. În cele din urmă o să dispară. Profesorii sunt atât de prost plătiți, încât trebuie să își găsească și altceva de muncă. Eu mi-am dat demisia, ca să predau engleza în particular. Toți tinerii vor să învețe acum engleza...

Am stat la masă – carne de oaie și votcă -, în timp ce bătrâna stătea încruntată pe veranda ei, cerând din când în când ajutor: să îi deschidă cineva televizorul, să îi aducă o pernuță. Uneori, ascultând engleza ușoară și caldă a Geliei și rusa îndepărtată a lui Zelim, mi se părea că nimic nu se schimbase aici.

— Dar după independență, a spus Gelia, a început să-mi fie frică. Simțeam dușmănia oamenilor când mergeam la piață – ceva ce nu mai văzusem înainte. Uneori, când îmi dădeam seama că sunt singura femeie blondă din autobuz,

printre toți ceilalți, mă întrebam dacă avea să se întâmple ceva...

— Brusc, moscheile s-au umplut de credincioși, a spus Zelim. Toată lumea se ruga. Poate că era vorba de frică. Nimeni nu știa ce va aduce viitorul. Apoi totul s-a stins. Pur și simplu. Poate și-au dat seama că Dumnezeu nu avea să le răspundă.

— Iar acea ranchiună a dispărut și ea. Acum sunt săraci, ne respectă. Își amintesc de specialiștii sovietici. Unii dintre ei chiar ar vrea să ne întoarcem. Înțelegi, lanțurile care îi legau de trecut s-au rupt. Regimul sovietic le-a sfărâmat. Acum înțelegem asta. Ar putea să se întoarcă la islam dacă s-ar mândri cu cultura lor. Dar și-au pierdut până și vechile politeți. Nu mai creează nimic. Stau toată ziua la piață și nu vând nimic.

A plecat discret ca să îi ducă bătrânei niște ceai, apoi s-a întors.

— Toată lumea încearcă să supraviețuiască. Atât.

Ea, cu lecțiile ei, era cea care câștiga bani în familia asta fărâmițată. Zelim trăia în lumea de vis a picturii sale, în timp ce bătrâna rămăsese în trecut, citind istorii sovietice și amintiri de război. Gelia îi dădea de mâncare și o spăla. Dar balanța de putere din familie se schimbase odată cu sosirea unei nore tătăroaice foarte drăguțe, pe care Gelia o iubea și bătrâna o ura – deoarece îi spunea în față ce credea despre ea. În curând, o nepoată cu ochi negri îi alerga printre picioare, lălăind cântecele englezești de grădiniță, și nu se liniștea decât atunci când o lua Zelim în brațe.

— Copiii au încredere în el, a spus Gelia. Cât despre mama lui, în cele din urmă o să vorbească cu tine. Se supără, dar îi trece. Așa că mai vino pe la noi.

*

Dacă Dumnezeu exista – și era de neconceput ca el să nu existe -, atunci datoria credinciosului era de a se apropia de El, de a căuta anihilarea de sine, chiar de a deveni El. La marginile estice ale imperiului arab, la două secole după moartea lui Mahomed, această cvasierezie prindea deja rădăcini, iar cu timpul coridorul Asiei Centrale a dat naștere unui melanj de secte mistice care oglindeau islamul ortodox asemenea unei muzici interioare fervente.

Dintre acestea, Naqshbandi, apărută în secolul al XII-lea, a devenit cea mai puternică și mai larg răspândită. Și-a luat numele de la adeptul care a modelat rugăciunea tăcută caracteristică și al cărui mormânt este steaua călăuzitoare a pelerinilor. Avea influență în toate divanurile hanilor din Asia Centrală și i-a fascinat pe marii poeți ai epocii, chiar și pe Alișer Navoi. Membrii sectei s-au răspândit în India și Anatolia, i-au convertit pe kârgâzi în secolul al XIX-lea și s-au luptat cu rușii țariști în Caucaz aproape până la armistițiu. Până și confreriile lor mai liniștite din est s-au revoltat împotriva bolșevicilor și i-au bântuit decenii la rând pe conducătorii sovietici, îngroziți că secta ar putea renaște în secret. Păstrând doar o ierarhie laxă, practicând ritualuri în tăcere și integrându-se perfect în viața cotidiană, erau imposibil de identificat. KGB-ul nu s-a infiltrat niciodată în rândurile lor. Dar, după câștigarea independenței, s-au dovedit a fi ciudat de pașnici. Șeicii lor s-au dovedit a fi răzleți și puțini. Învățăturile moștenite erau fragmentare. Până și adepții din Buhara dispăruseră.

Dar credincioșii mai modești nu au uitat. De-a lungul deceniilor de guvernare sovietică, atunci când sanctuarul sectei Naqshbandi servea drept muzeu al ateismului, aceștia veneau noaptea, sărind gardul, ca să dea ocol mormântului și să sărute pietrele funerare. Iar acum

guvernul Karimov, simțind în acest misticism o contrapondere la islamismul radical, îl transformase într-un motiv de mândrie națională.

La câțiva kilometri est de Buhara, sanctuarul cândva tăcut este sufocat de praf și de zarvă. Muncitorii se cațără pe acoperișuri și roiesc prin încăperile goale cu suporturi de ciment și roabe zăngănitoare. Aerul vibrează de ciocăniturile și pocnetele ciocanelor. Până și mormântul sfântului – o platformă de piatră cenușie, lustruită de buzele și mâinile credincioșilor – este acoperit cu pământ și pavaj smuls. O pensiune imensă a fost deja înălțată, cu un bazar și niște birouri, precum și o bucătărie cu 20 de vetre pentru a fi gătite oile sacrificiale. Un întreg oraș Naqshbandi freamătă de viață, desăvârșit de parcuri, iar cimitirul cândva abandonat este o suburbie de mausolee de marmură și granit, ale căror acoperișuri luminate de felinare se profilează straniu deasupra pământului.

Pelerinii vin și pleacă prin praf. Sunt îmbrăcați ca de carnaval, femeile strălucind în pantaloni de mătase, cu părul prins în coc sau lăsat să cadă pe spate, splendid. Se roagă pe unde pot, apoi își despachetează gustările la umbra copacilor. Sanctuarul are puteri magice. Femeile care își doresc copii se târăsc pe sub trunchiul căzut al unui dud, despre care se spune că a fost plantat chiar de sfânt; apoi se freacă de el și pun în crăpăturile scoarței bilețele pe care scriu ce își doresc. Alții vizitează mormântul mamei și mătușilor sfântului, dintre care una, Doamna Marți, are puteri doar o zi pe săptămână. Dar caut în zadar membri ai sectei. Mullahii și imamii de aici nu sunt decât niște simpli gardieni ai tradiției; nu fac parte din ea. Abia spre seară cineva mă îndrumă către „un om ce posedă cunoaștere”.

Se așază împreună cu mine sub un portic. Puțini Naqshbandi au mai rămas în Uzbekistan, îmi spune el. În Turcia și Pakistan sunt mai puternici. E tuciuriu și plin de

însuflețire. Este doar un discipol, un *murshid*, spune el, și fiecare *murshid* era legat de învățătorul său. Aceasta a fost legătura reală, vie, pe care regimul sovietic o rupsese.

— Cel mai adevărat lider al nostru este acum un șeic din Kokand. L-am văzut de două ori venind aici, când adepții lui vin din tot Uzbekistanul – aproape 400 – și sunt sacrificate trei cămile ca să avem ce mânca...

— Și rugăciunea voastră?

— Rugăciunea noastră este tăcută. Sfântul a prescris un ritual tăcut. Allah știe ce este în inima voastră, spunea el, așa că nu este nevoie să spuneți cu voce tare.

Pentru adepții avansați, citisem eu, viața devenea o rugăciune permanentă. Sfântul respectase munca – el însuși trudise ca muncitor la întreținerea drumurilor -, dar predicase cultivarea unei solitudini interioare. Chiar și atunci când mâinile erau ocupate, inima trebuia să rămână cu Dumnezeu.

Încerc, cât mai delicat posibil, să aflu mai multe despre natura acestei rugăciuni, iar în cele din urmă bărbatul spune:

— Noi credem că există cinci puncte în corp, niște puncte speciale – noi le numim *latoif*.

Își atinge pieptul cu degetele și le plimbă de la dreapta la stânga.

— Din aceste puncte pornește rugăciunea atunci când le atingem. Primul...

Își înfige degetul în coaste.

— ...este numit după Moise, al doilea după Avraam, apoi Iisus, apoi Iosif și în sfârșit – exact unde e inima!

— Mahomed. Și în fiecare punct ne gândim la numele lui Alah de 5.000 de ori – pentru a exprima măreția Lui -, deci de 25.000 în total. Apoi, a spus sfântul, nu credinciosul va

fi acela care gândește cuvintele, ci inima lui, în timp ce bate, va rosti numele lui Alah. Sufletul lui este înălțat, în timp ce trupul lui rămâne aici.

Își trece mâna peste umerii lăsați, apoi în jos pe piept. Îmi dau seama că nu mă mai vede.

— Dacă un om este cu adevărat bun, numele lui Alah e scris în inima lui.

Conștientizarea respirației este vitală, se pare, iar puterea hipnotică a repetiției – repetând *Alah, Alah,* iar și iar, până când numele inundă simțurile și, da... poate se imprimă în inimă.

Bărbatul își fixează din nou privirea asupra mea, zâmbind.

— Sfântul spunea că poți tăia mâna unui om care este cu Dumnezeu, iar el nici nu își va da seama.

*

Oamenii lui Zelim s-au născut bolnavi. Privesc fix din pânzele lui, în fragmente hăituite, izolați până și de ei înșiși. Adesea cuplurile și familiile pe care le înfățișează sunt reduse la două tonuri de acuarelă: deconectate, nemiloase. Alții abia dacă au carne pe ei; oasele împung pielea ca niște schelete grele și complicate de vite. Sunt și fantezii cu Buhara, ca și cum Zelim ar scăpa pentru o clipă de o suferință interioară, întorcându-se către lumea exterioară. Demoni fantastici au evadat din pământ și stau cocoțați pe cupolele orașului. Oamenii au devenit monstruoși, monștrii s-au transformat în umanoizi.

Le scoate de pe rafturi cu o expresie de oboseală distrasă, târând un bec care era agățat pe peretele subsolului. Dar alege și așază pânzele în mod fastidios ca să mă uit la ele, iar de câteva ori ochii lui spălăciți scânteiază

și el începe să râdă dulce și autoironic: un copil care privește un univers sfărâmat.

La un moment dat Gelia îl întreabă, ciudat:

— Ești fericit?

— Nu, răspunde el simplu.

Ea râde, fără să se simtă rănită. Lui tocmai i se oferise ocazia de a organiza o expoziție în Tașkent, iar el vrea să o împartă cu prietenii săi artiști din tinerețe.

— Erau un fel de mișcare, spune Gelia. Erau săraci și trăiau doar pentru arta lor. Mare artă! Era imposibil de trăit cu ei. Se certau încontinuu cu soțiile lor, care încercau să le crească copiii.

Zelim a intitulat expoziția „Buhara Underground", ceea ce la început a alarmat autoritățile, chiar dacă nu era politică. Dar prietenii erau de mult pe alte meleaguri. Unul a plecat în Israel, altul în America, altul s-a apucat de băut. Restul s-au apucat de comerț. Începe să îi pară rău că împarte expoziția cu ei. Se transformă într-o expoziție a unui trecut trădat.

Urcăm la lumină, iar Zelim rămâne jos.

— El e singurul care a rămas constant, spune Gelia. Nimic nu l-a abătut niciodată de la calea pe care o urma. Oamenii întreabă uneori: cum poți trăi cu un astfel de bărbat? Pentru că e atât de tăcut. Și nu face nici o concesie. Toată viața lui a avut cineva grijă de el ca de un bebeluș, mai întâi mama lui, apoi eu. Dar cu mine vorbește. E un om bun și onest. Iar prietenii lui îi rămân credincioși. Știi că ne-am căsătorit după ce ne-am văzut doar de trei ori?

Se așază la masa ei din bucătărie, jucându-se cu niște roșii.

— Prima oară ne-am întâlnit pe o stradă întunecoasă și nu am schimbat decât vreo două vorbe. Am crezut că e

străin. Avea părut castaniu, lung până la umeri și o barbă mare. A doua oară țineam o prelegere – eram studentă – și el a intrat pur și simplu și mi-a înmânat o hârtie făcută sul. Era un desen cu cai, foarte frumos. A treia oară... Eu locuiam într-un cămin, iar la miezul nopții au auzit bătăi în ușă. Am deschis ușa, în pijamale: era el. Se suise pe acoperișul unei clădiri cu patru etaje ca să ajungă la mine. Avea geaca ruptă. A trebuit să îl las să între, iar el s-a așezat pe patul meu și m-a întrebat când ne căsătorim.

Râde de uimirea ei de atunci, își dă părul pe spate.

— A doua zi, la oficiul stării civile, nici măcar nu știam cum îl cheamă. Nu știam nici măcar că e cecen. Îmi amintesc că mă uitam în timp ce semna în registru, să văd cum îl cheamă.

Descrie asta nu ca pe o poznă studențească, ci ca pe o nevoie romantică eșuată la puțin timp după aceea.

— Pentru că apoi i-am cerut să-și radă barba. Iar când s-a întors spre mine în scaunul bărbierului și m-a privit, m-am speriat de moarte. Arăta ca un băiețel prostuț. Mă așteptasem să fiu protejată în viață, dar atunci mi-am dat seama că eu aveam să îl protejez pe el. Mă căsătorisem cu un bărbat, dar aveam să-mi petrec viața cu altul. Am plâns o lună. Iar după asta m-am gândit: dacă o să apară un bărbat mai bun, o să plec cu el.

Îmi amintesc dinainte cum spune ea lucruri devastatoare cu vocea asta optimistă.

— Mai târziu mulți bărbați au vrut să se căsătorească cu mine. Dar nici unul nu era mai bun decât el. Așa că am rămas cu el...

În tăcerea care urmează se aude strigătul bătrânei de pe verandă, iar Gelia se ridică să se ducă la ea. Traversez și eu veranda ca să îmi iau rămas-bun. Am zărit-o de câteva ori prin ușă privindu-mă răutăcios, amintindu-și (presupun) de

genunchii ei bandajați. Dar Gelia are dreptate: acum pare să mă fi iertat și mă întreabă politicos ce mai scriu, unde mă mai duc.

— În Afganistan?

Nu-mi dau seama ce înseamnă expresia de pe fața ei. Cuvintele ei sună a moarte sovietică.

— Nu e periculos?

— Deocamdată nu știu, spun eu.

Dar dintr-odată mi se pare că sunt nesăbuit. Mă duc din interes acolo unde au murit rude ale ei.

— Nu e de mers acolo.

Bâjbâie cu mâinile după cartea ei. E un roman sovietic clasic, *Așa s-a călit oțelul* al lui Ostrovski.

— Da, asta citesc, spune ea. Și amintirile din război ale lui Jukov. Am fost veterană în Cehoslovacia și Germania, știi... așa că asta citesc.

Îi privesc o clipă fața lătăreață și palidă. Pare stoic împăcată. Și totuși, tot ce prețuiește a abandonat-o. Ce mai înseamnă acum că deține Ordinul Lenin?

— Vin prietenele ei la ea, spune Gelia, și o întreabă: „De ce nu te gândești la sufletul tău? De ce te mai gândești la Partidul Comunist?”. Și vor să îi dea cărți de rugăciuni să citească. Ea spune că nu știe să citească în arabă, așa că ele caută cărți în uzbecă. Dar ea se uită la ele o vreme, apoi se întoarce la amintirile din război și la opere care laudă Komsomolul.

— Rugăciunile alea, spune bătrâna, ce rost au?

Avea să moară așa cum a trăit. Nu aveau să existe nici o falsă consolare, nici o atenție întârziată față de sufletul ei, ce-o mai fi însemnând și asta (se întreba ea). Acesta era Stalingradul ei. I-am strâns mâna la despărțire. Era grea și inertă. Am simțit o mare căldură pentru ea.

Zelim ținea în mână niște păhărele și am ciocnit.

— Mai scrie despre noi, a spus el. E atât de plăcut să te vezi așa cum te văd alții! O să râdem împreună!

Mă întorc la hotelul meu pe întuneric, cum am făcut cu ani în urmă, trecând pe lângă locul de paradă cu piedestalul gol unde fusese statuia lui Lenin și pe lângă monumentul eroilor, unde familia bătrânei avusese cândva o casă bătrânească. Numele celor căzuți în război încă se văd clar, cu miile, pe marmură, dar soldatul rus sculptat – și toate însemnele sovietice – au dispărut. Stau tremurând în lumina lunii. Semnificația morților se schimbă. Sub picioarele mele, liniile pictate pentru parada de 1 Mai s-au pierdut în asfalt, iar trunchiul lui Lenin zace răsturnat și nebăgat în seamă pe iarba unui institut din apropiere, piedestalul lui rămânând în continuare gol.

▫ 9. ▫
Dincolo de Oxus ▫

Am ajuns la granița afgană la mijlocul lui octombrie. Pe partea uzbecă, deasupra râului Amu-Daria, se întindea o triplă întăritură cu sârmă ghimpată și câmpuri de mine, instalate pentru a apăra țara de insurgența islamică și războiul civil care făcuse ravagii timp de 25 de ani în sud. Mi-a luat două ore să trec de toate posturile de pază, într-o liniște înspăimântătoare. Era vineri și nimic nu intra sau ieșea. Soldați și funcționari ruși mi-au verificat documentele cu o consternare distantă. Străinii nu treceau pe aici. De două ori identitatea mea i-a fost comunicată prin radio unui ministru de Externe agitat din Taşkent, în timp ce eu așteptam în vântul tot mai tăios, continuând să mă întreb dacă aveau să mă lase să trec. De ambele părți ale graniței gardul electric și izolatorii sclipeau, intacți; erau soldați în toate turnurile de pază.

În cele din urmă, cu o oră înainte de apus, porțile centrale enorme, înfășurate în sârmă cu lame s-au deschis, iar eu am păşit pe Podul Prieteniei. Cale de aproape un kilometru, consola lui albă înainta suspendată deasupra râului. Soarele cobora spre asfințit. Traversam un no-man's-land aerian, fără să văd nimic clar în fața mea în afară de podul care se îngusta și râul șerpuind dedesubt. Liniștea era sfâșiată de zgomotul pașilor mei. În spatele meu portul riveran Termez era ascuns vederii de trestii. Am început să cânt, ca să mă îmbărbătez. Asfaltul pe care păşeam era pătat de ulei și despărțit în două de o cale ferată rusească de mult abandonată. Pe aici, în decembrie 1979, intraseră tancurile sovietice în Afganistan; iar zece ani mai târziu pe acest pod se întorsese ultimul soldat rus

de pe teritoriul afgan, micul general Gromov, într-o Uniune Sovietică în curs de dezintegrare.

Malurile erau joase și proeminente, fără să marcheze nici o schimbare a câmpiei la nord sau la sud, unde râul șerpuia ca un accident: o mare sinuoasă, sclipind cu bancuri de nisip. L-am privit cu o însuflețire iluzorie. Acest străvechi Oxus, linia care despărțea încă din vremuri imemoriale lumea persană de cea turcică, parcursese deja jumătate din drumul său început în munții Pamir și avea să mai străbată încă 1.200 de kilometri spre nord-vest, traversând deșertul turkmen, pentru a se vărsa în cele din urmă în muribunda Mare Aral. Pe această rută a Drumului Mătăsii călugări și negustori călătoriseră spre regatul afgan Bactria, iar de acolo mai departe, cu evlavie, către India, în timp ce budismul se răspândise deja, cu mult înainte, spre nord, în cealaltă direcție.

În timp ce mă apropiam de liniile afgane, am simțit o voioșie ciudată: o curiozitate legată de ceea ce avea să se întâmple, ca și cum avea să se întâmple altcuiva. Pe malul din fața mea, satul Hairatan părea să fie în ruine. Apoi am dat de o barieră, lângă care trândăveau niște soldați. Aveau pe cap eșarfe și căciuli de miel și rânjeau. Unul a strigat în rusește: „Bun venit Afganistan!”. Un bătrân politicos m-a condus într-un birou părăginit, unde mi-a ștampilat pașaportul fără să se uite la el și m-a trecut în registru sub un nume schimbat. Pe peretele dărăpănat atârna o listă cu candidații de la ultimele alegeri prezidențiale. Afară, de porțile clădirii vămii erau lipite fotografii ale generalului uzbec Dostum, despotul războinic preferat al regiunii. Dar Hairatanul părea un sat de refugiați. Pe vremea ocupației sovietice, fusese un punct de trecere a frontierei aglomerat. Acum mai rămăseseră niște colibe improvizate din bucăți de tablă și lemn, în care patriarhi cu pantaloni largi și turbane înfășurate neglijent umblau prin moloz.

Bătrânul a găsit un șofer care să mă ducă 80 de kilometri spre sud, la Mazār-e-Sharīf. Începea să se însereze. Am intrat într-un deșert cu dune galben-cenușii presărate cu salcâmi țepoși. Nu puteam comunica în nici o limbă. Bărbatul era tuciuriu și tânăr, înfășurat în mantie și turban; dar în curând, ca și cum ar fi desfăcut un pachet monstruos, și-a desfăcut șalurile, de sub care s-a ivit o față delicată cu ten feciorelnic și trăsături tadjice. Mergeam în tăcere. Drumul era îngust și pustiu. Adesea dunele se revărsau peste el, formând dâmburi de praf de un blond-cenușiu. Am trecut pe lângă o antenă parabolică unde un păstor aprindea un foc. Nisipul s-a întărit sub un strat de pietre cenușii. La un moment dat am văzut că pietrele erau marcate cu roșu, avertizând că este un teren minat, iar un transportor ars zăcea cu roțile în sus. Soarele cobora deja dincolo de linia orizontului, un disc estompat, tivit de nori încremeniți. La punctele de control singuratice soldații se sculau din paturile lor instalate în containere eșuate ca să se holbeze la noi; nu purtau uniformă, ci erau înfofoliți ca să se apere de vânt. Bătea un vânt rece și puternic în noapte când am intrat în Mazār.

Am găsit un hotel în piața principală. Eram singurul oaspete pe cele cinci etaje întunecate. Toate încuietorile camerelor erau sparte, dar în baia comună era apă. Proprietarul hotelului l-a trimis pe fiul lui să îmi aducă șașlâc de la bazar: noaptea era periculos, a spus el. Am stat mult timp la fereastră, privind orașul liniștit, care părea că sclipește sub apă. Parcă așteptam ceva. Așa mor oamenii, m-am gândit eu absent: din greșeală, imaginându-și că sunt imateriali. M-am întins în pat având în minte acest gând neplăcut, după ce am proptit un scaun în ușă, și am rămas treaz multă vreme, cu arcurile patului intrându-mi în spate. Afară, cele câteva lumini stradale s-au stins pâlpâind, până când au mai rămas licărind doar cele două cupole gemene

ale sanctuarului Hazrat Ali – mormântul legendar al califului Ali -, într-un șirag de lumini chihlimbarii.

M-am trezit scăldat în lumina soarelui. Dincolo de balconul meu, în jurul pieței umbrite de copaci, Mazār-e-Sharīf se întindea în arcade multicolore, iar umbrarele fluturau deasupra trotuarelor crăpate. Bazarurile fremătau deja, iar în apropiere erau cărucioare, căruțe și taxiuri rusești vechi, bărbați cu turbane pe biciclete, care mergeau foarte drepți, ca și cum ar fi fost călare pe cai. Dincolo de această inimă care se trezea din nou la viață, suburbiile se întindeau ca un lac de chirpici și var, iar munții Hindukush se întindeau ca o perdea estompată spre sud.

M-am dus prin piețele din jurul grădinilor sanctuarului. Aleile erau pline de haine la mâna a doua, bricege ieftine, țigări. Cârpacii, ghicitoarele și maseurii ambulanți erau la post, alături de vânzători de bijuterii din turcoaz și de banane prea coapte. Din radiouri chinezești urla muzica altădată interzisă de talibani, iar niște tineri vindeau casete cu muzică pop indiană și DVD-uri piratate cu un film cu Sylvester Stallone.

Târguindu-se cu o politețe neașteptată, trecând repede de la o tarabă la alta, bărbații purtau caftane până sub genunchi și pantaloni largi, cu capetele înfășurate în turbane – cu un capăt atârnând liber – și șaluri vesele aruncate pe umeri. Această costumație, familiară după atâția ani de secvențe cu mujahedini transmise la știri, le dădea un aer amenințător și fastuos. Arătau ca niște vulturi înfometați. Uneori, pe fețele lor bărboase descopereai cu uimire niște păr roșcat sau niște ochi cenușii. Dar femeile, ascunse până la glezne de voaluri albastre sau albe cu multe falduri, pășeau ca într-un vid tremurător.

Nimeni nu mă privea insistent. Poate că eram imposibil de distins de alții sau imaterial. Nu mai era nici un străin

aici, însă bărbații se uitau prin mine. Mă temeam că ar putea crede că sunt rus. Doar când le întâlneam privirea îmi zâmbeau și ei – cu o amabilitate feroce – sau îmi spuneau ceva. Dacă nu deschideam eu vorba, mă întorceam în anonimat. Apoi am simțit acea exuberanță pe care au consemnat-o primii călători, pășind printre oameni extrem de deosebiți. În ciuda cifrei de un milion de morți și jumătate din populație strămutată, în ciuda cerșetorilor care se aliniau la porțile sanctuarului – victime ale minelor care își întindeau în față protezele -, am simțit o anumită moștenire neatinsă la acești oameni, ce refuzau să fie compătimiți. Păreau mai bine definiți decât neamurile lor din nord: fețe mai agere, furioase, politicoase, serioase. Era ca și cum o mare lampă ar fi fost răsturnată. Aceștia erau locuitorii Samarkandului și Buharei la puterea a doua: tadjici și uzbeci amestecați. La sud, Hindukush îi izola de populațiile din centrul Afganistanului. Dar la nord câmpiile lor se suprapun cursului neîntrerupt al râului Amu-Daria către Asia Centrală.

Au supraviețuit unei epoci a granițelor fluide. Uzbecii veniseră de dincolo de marele râu la începutul secolului al XVI-lea, amestecându-se cu tadjicii care se stabiliseră aici cu mult timp înainte. Secole mai târziu au oferit o imagine în oglindă șocantă a republicilor sovietice situate mai la nord. La începutul invaziei din 1979, Moscova trimisese aici recruți aleși anume pentru că erau înrudiți cu afganii. Dar afinitățile s-au dovedit a fi fatal de puternice. Aproape jumătate de milion de refugiați uzbeci și tadjici trecuseră peste Amu în anii '20, iar curând invadatorii își descopereau rude printre mujahedini. Diviziile sovietice au început să se destrame.

Acum supraviețuitorii războiului se înghesuiau la intrarea în sanctuar, cerând de pomană. Am schimbat câțiva dolari pe un pumn de afgani murdari și am intrat într-o

curte goală și liniștită. Pe marmura gri, siluete de femei pluteau printre nori de porumbei albi. Dincolo de ele, sanctuarul se întindea ca un palat fără ferestre, cu tot felul de turnulețe și balustrade, acoperit cu plăcuțe de ceramică din secolul al XIX-lea – albastre-verzui și de un galben deschis -, care străluceau intacte, de o perfecțiune sticloasă, ternă. Înăuntru, privind mormântul care se zărea printre două șiruri de bătrâni ce stăteau așezați, islamul mi s-a părut din nou firesc și viu. Mormântul era rațiunea de a fi a orașului. Mazār-e-Sharīf, „Mormântul Nobilului", are la bază legenda că al patrulea calif, Ali, văr și ginere al Profetului, a fost îngropat aici după uciderea lui, în 658. Conform tradiției, adepții lui, temându-se ca dușmanii să nu îi profaneze cadavrul, l-au legat de o cămilă albă care a pornit spre est, iar el a fost îngropat acolo unde aceasta s-a prăbușit din picioare. Marele sultan Selgiucid Sanjar a poruncit ca primul sanctuar să fie construit în 1136, dar Genghis-Han l-a distrus și timp de secole mormântul a supraviețuit ca loc singuratic de pelerinaj, eclipsat de măreața metropolă Balkh din apropiere. Abia în secolul al XIX-lea, după ce rivalul său a devenit o ruină, devastat de malarie, Mazār a înflorit ca oraș.

Am cutreierat grădinile de trandafiri prăfuite, pe sub pini. Morminte mai mici erau adăpostite în încăperi boltite de lângă ziduri, morminte care țineau de începuturile existenței Afganistanului ca națiune: rude ale lui Dost Mohammed, longevivul emir din secolul al XIX-lea, și ale fiului său Akbar Khan, ale cărui forțe au anihilat o armată britanico-indiană de 16.500 de soldați în timpul retragerii sale din Kabul, în 1842. Mormintele lor erau pline de cabluri electrice și mături vechi. Dar cupolele erau albe de atâția porumbei. Porumbeii învăluiau întregul sanctuar asemenea unui morman de zăpadă. Se spune că strămoșii lor au fost aduși aici în secolul al XV-lea de la adevăratul

mormânt al lui Ali de lângă Bagdad, ca o recunoaștere a faptului că în centrul mormântului din Mazār se află doar o dorință transfigurată. Păsările au propriul mit. În vremuri grele ele părăsesc sanctuarul, plecând spre ceruri, iar întoarcerea lor este o garanție a păcii. Dacă li se alătură un porumbel cenușiu, acesta devine alb după 40 de zile. Iar fiecare a șaptea pasăre este un spirit.

*

În anii ocupației sovietice, Mazār-e-Sharīf nu a cunoscut niciodată devastarea căreia i-au căzut victime alte orașe și chiar până în anii '90 despotul uzbec brutal al regiunii, Abdul Rashid Dostum, ale cărui afișe erau încă lipite pe pereți, a menținut independența celor șase provincii de nord, folosind și trădând fiecare facțiune din țară. Pe măsură de refugiații dădeau năvală dinspre sud, Mazār a devenit ultimul avanpost liberal din Afganistan și centrul unui comerț de contrabandă dinamic. Bazarurile lui erau pline de votcă și parfumuri franțuzești. Studentele mergeau prin campusuri în pantofi cu toc.

Dar în mai 1997, când talibanii erau aproape, Dostum a fost trădat de unul dintre generalii săi și a fugit spre nord, peste Amu, în Uzbekistan, apoi în Turcia. Timp de două-trei zile talibanii au ocupat orașul alături de soldații lui rebeli și trupele aliate de miliție hazarahe. Apoi au început luptele. Hazarahii, mai ales – șiiți care nu aveau încredere în talibani, care erau sunniți convinși -, s-au întors împotriva invadatorilor, pe care i-au masacrat. Talibanii au fost secerați pe străzile pe care nu le cunoșteau. Vreo 2.000 au fost duși spre vest, în deșert, la Dasht-e-Laili, unde au fost aruncați în puțuri sau închiși în containere, unde au murit sufocați. Chiar și cei care se adăpostiseră în sanctuarul Hazrat Ali, în care intrasem, au fost scoși afară și împușcați.

Dar anul următor, în august, talibanii s-au întors. Au intrat cu jeepurile în oraș și au împușcat cu mitralierele tot ce le-a ieșit în cale: comercianți, femei, bătrâni, copii, până și măgari și câini. Apoi i-au vânat pe hazarahi, din casă în casă, împușcând bărbații în cap, în piept și în testicule. Din moschei, liderii lor anunțau la difuzoare că hazarahii sunt păgâni, autorizau uciderea lor. În timp ce refugiații părăseau în masă orașul, avioane talibane i-au mitraliat, secerându-i pe capete. Iar în curând teribilele camioane care transportau containere s-au pus iar în mișcare, unele către Dasht-e-Laili, plătind cu aceeași monedă ceea ce se întâmplase cu un an înainte. Cinci zile au zăcut cadavrele pe străzile din Mazār, sfârtecate de câini.

La câțiva kilometri spre nord, satul Hazara din Qezelabad fusese călcat de talibani chiar înainte ca aceștia să prade Mazārul. Nu am putut convinge pe nimeni să mă ducă acolo cu mașina, dar am găsit un contact în oraș, un tânăr tadjic care lucrase pentru BBC. Oamenii evitau Qezelabadul, a spus Tahir – se zvonea că e un cuib de bandiți, el nu fusese niciodată acolo -, dar curând taxiul nostru înainta printre câmpuri așternute cu praf. Dincolo de movila care era tot ce mai rămăsese din fortăreața sa distrusă, un sat cu case de pământ stătea ghemuit sub cerul alb. Am mers în tăcere pe străzile în ruine. Acestea se depănau unele din altele, pe lângă încăperi cu pereții sparți, în care uneori zugrăveala încă strălucea – verde și albastră -, și pe lângă curți abandonate. Am colindat prin curți precauți, ca și cum am fi intrat prin efracție. Conul unui obuz ruginit de mortier zăcea într-o pivniță zdrobită.

Și totuși, oamenii se întorseseră. Printre ziduri clipocea un pârâiaș, iar niște femei spălau haine acolo, fără văluri, ghemuite în nămol. Pe pereții goi ai unei cocioabe goale scria „Solidaritatea națională” în arabă; aici venise la un moment dat o organizație umanitară. Doar moscheea fusese

reconstruită, se părea, acolo unde un grup de bărbați ne-au condus înăuntru cu grația chinuitoare a celor săraci.

Mi-au arătat cu mâna o grămadă de pernuțe și s-au lăsat pe vine ori s-au așezat cu picioarele încrucișate în jurul meu, cu bărbile zvâcnindu-le în mână și fețe rătăcite, politicoși, puțin suspicioși. Unii aveau pometi înalți, lucioși, sub ochii în formă de semilună – căci hazarahii, se crede, se trag din mongolii lui Genghis-Han.

Când au venit talibanii, au spus ei, se refugiaseră în munți și apoi la coreligionarii lor din Iranul șiit. Dar bătrânii fuseseră abandonați, împreună cu cei care nu puteau fugi. Fuseseră împușcați sau înjunghiați. Nu supraviețuise nici unul.

— Au venit oameni din alte părți ca să ne îngroape morții, a spus un bărbat. Zăceau pe străzi, ne-au spus ei, și prin case. Bătrâni inofensivi. Erau bătrânii noștri. Ne-am întors abia peste patru ani, după ce au plecat talibanii. Și nimeni nu știa care sunt mormintele lor.

— Aici trăiau 300 de familii, a spus alt bărbat. Acum sunt mai puțin de o sută. Din familia mea au omorât 13 oameni.

Iar altul, un tânăr cu o față rotundă, cu pielea netedă:

— Tatăl meu a rămas să păzească casa. Mama i-a dus pe copii în munți. Nu l-am mai văzut niciodată.

Existaseră povești despre bebeluși măcelăriți, despre cadavre profanate. Dar despre asta ei nu știau nimic.

— Ce au făcut a fost suficient.

Prezentul era cel care îi obseda acum. Trecutul zăcea neidentificat, acoperit de praf. Așa că spuneau ceva despre mobila lor găurită de gloanțe în timp ce vorbeau despre familiile lor ucise, întrerupându-se și completându-și reciproc poveștile, în timp ce Tahir traducea.

— Acum nu avem nici școală, nici drum, nici cabinet medical. În jur sunt sate care au curent electric, dar aici n-a ajuns. Nimeni nu ne place, pentru că suntem hazarahi. Guvernul nu face nimic. Am luptat în jihad împotriva rușilor, dar...

— Avem un singur pârâu. Animalele și oamenii beau din același canal...

— Talibanii mi-au omorât vacile!

— Uite!

Un bărbat gras și hirsut și-a ridicat cămașa. Abdomenul și pieptul lui îi erau tăiate de o cicatrice lungă de 30 de centimetri, de la pântec până la subsuoară. În locul degetelor de la mână mai avea doar niște cioturi.

— Am rămas aici ca să lupt.

— Guvernul nu vrea să ne ajute, a spus altul, posomorât. Doar o revoluție ne va ajuta.

Nu erau rugători, ci furioși, din cauză că fuseseră excluși, ca și cum etichetarea lor de către talibani drept diferiți și inferiori era reiterată în vremuri mai pașnice.

— Să scrii despre noi, spuneau ei.

Eu și Tahir am ieșit în sat; nu îți dădeai seama care casă este locuită decât dacă auzeai vreun câine lătrând sau vreun copil plângând. Dar la un moment dat dintre ruine s-a auzit o zarvă de voci și am dat peste o școală improvizată. Niște covoare uzate acopereau podeaua de pământ a unei case incendiate, pe care stăteau așezați 40 de copii. Nu exista nici o mobilă, nici o lumină. Într-o firidă năruită era o tablă, iar o tânără preda o lecție de geografie. În lumina soarelui care intra prin zidurile crăpate, copiii s-au întors să se uite la noi, cu fețe curate și zâmbitoare. Sub acoperișul găurit al clădirii de alături un tânăr le dădea un test unor elevi mai vârstnici, unii dintre ei adulți, bărbați și femei deopotrivă. Câteva dintre femei erau incredibil de

frumoase. Profesorul stătea într-un petic de lumină. Am rămas să ascult o vreme, dorindu-mi să știu și eu persana. Vocea lui avea o muzicalitate tensionată. Dar povestea femeilor era impresionantă. Talibanii le urâseră. Nu aveau acces în școli. Pe lângă faptul că le erau interzise muzica, șahul și înălțarea zmeielor, nici o femeie nu avea voie să vorbească în public – pedeapsa era biciuirea -, nici să râdă, nici măcar să facă zgomot când pășește.

Ne-am întors la mașină spre seară. Amuțiserăm amândoi. Un păstor mâna în susul străzii o pereche de capre cu lâna plină de noroi uscat. Într-o curte unde nu mai locuia nimeni, cineva plantase grâu de toamnă. Iar deasupra zidurilor ruinate plutea un zmeu.

*

Pe străzile din Mazār, la câteva ore după apusul soarelui, nu mai mișcă nimic. Semiluna unui nou Ramadan răsare deasupra cupolelor sanctuarului Hazrat Ali, iar străzile principale încep să fie bântuite de haite de câini care înfioară noaptea cu urletele lor. Dar de la ultimele raze de soare până când se lasă întunericul, chemarea la rugăciune îi eliberează pe credincioși de postul lor de peste zi, tremurând și multiplicându-se în tot orașul, într-o melodie prelungă și melancolică.

Cotesc pe străduțele laterale, fără să mă mai tem, ca să caut ceva de mâncare în bazarul tot mai întunecat. Sub tălpi, asfaltul peticit se transformă în pietriș compactat. Dincolo de portretul memorial al lui Massoud, eroul mujahedin care a luptat împotriva rușilor, trecând pe lângă ateliere de reparat biciclete și vânzători de tablă, intru în piețele pline de mărfuri aduse din China și Pakistan. În fața magazinelor cu articole pentru nunți, panourile publicitare cu mirese pictate sintetic sunt luate în grabă.

Cu mai puțin de un an în urmă pe aceste străzi alergau milițiile unor despoți războinici rivali – uzbecul Dostum și tadjicul Mohammed Ata -, dar acum, într-o primă și nefirească încercare de a ieși din Kabul, a intervenit poliția națională. La căderea nopții străzile sunt goale, ca și cum s-ar da stingerea. La etajele de sus nu strălucește nici o lumină. Ferestrele sunt sparte sau inexistente, acolo unde își fac cuib porumbeii sacri, iar viața oamenilor s-a retras la nivelul străzii.

Dau de o *chaikhana* și intru sperând să mă ospătez. Gazda stă la un stand între uși, emanând o autoritate festivă. Pe platforma din fața lui stau tolăniți o mulțime de săteni, mâncând orez și rupând pâinea în jurul unor mese joase, înfășurați în veșminte care le servesc și de așternuturi – dorm tot acolo – și privindu-mă cu o curiozitate indolentă.

Apoi își întorc din nou privirea spre televizorul atârnat de tavan. Se uită cum sunt numărate voturile de la primele alegeri generale din istoria lor. Ochii lor aprigi privesc fix. Vorbesc în șoaptă. Afară, pe pereți încă flutură afișele a 17 candidați la președinție, printre care și o femeie. Până acum, alegerile s-au desfășurat fără perturbări. Cu trei zile în urmă, dimineața devreme, bărbați și femei cu văluri formaseră cozi șerpuitoare în fața secțiilor de votare.

Un tânăr, care stă cu picioarele încrucișate lângă mine, începe să vorbească într-un amestec de rusă și engleză. Poartă o vestă cu multe buzunare, ca o trusă de călătorie. Are ochii galbeni de febră.

— Dostum câștigă. Dostum o să fie președinte.

Mă vede că tresar și râde.

— Ei bine, poate că e un om rău, dar e *al nostru.*

Mă uit la sătenii care acum se ridică în picioare ca să se roage, cu privirea spre perete, cu fața spre sud.

— Și oamenii aceștia ce cred?

— Ei nu sunt de aici.

Mai târziu unul dintre ei se apropie împleticindu-se și se oprește lângă mine, mângâindu-și barba imensă; am senzația că se uită încruntat la mine dintr-un tufiș. Apoi strigă ceva și apasă un trăgaci imaginar.

— Întreabă dacă nu ți-e frică de talibanii din al-Qaeda.

Nu sunt sigur ce să răspund. E nebărbătesc să recunoști că ți-e frică, dar este un gest de complezență să o negi. Fac referire la voia lui Dumnezeu, iar tufișul zâmbește larg și se retrage. Însoțitorii lui se pregătesc de culcare, desfăcându-și șalurile și descolăcindu-și turbanele, făcându-și culcuș în crisalidele mantiilor lor. Cât timp se mișcă, fanfaronada și poleiala lor îi transformă. Dar, când adorm, par cumva neterminați. Fețele lor par subțiate, iar bărbile o deghizare proastă. Mulți sunt subnutriți, plini de cicatrice. Au gleznele ieșite în afară, ca niște bețe de mahon. Privindu-le fețele micșorate, mă întreb ce au avut de suferit, ce suferințe le-au provocat altora.

În timp ce mă pregătesc să plec, se stâng luminile – tot orașul se scufundă în întuneric – și *chaikhana* freamătă de glume despre Karimov. Electricitatea, spun ei, le vine din Uzbekistan – dar numai când președintele face dragoste ilicit pe întuneric.

*

La câțiva kilometri nord de Mazār, dincolo de plantațiile de bumbac și livezile de rodii, se înalță sumbrul fort Qala-i-Jangi. A fost construit cu peste un secol în urmă de regele afgan Abdurahman, iar zidurile lui ies în afară și apoi se retrag sub niște creneluri agresive, ca niște dinți de fierăstrău. Am venit aici cu Tahir, nefiind siguri dacă vom fi bine primiți. Fortul era cartierul general al lui Dostum din

această regiune și era o sursă de zvonuri negre. Tahir spunea că acesta se retrăsese în vest, la Shebergan, pentru a aștepta rezultatul alegerilor, sperând la un post în cabinetul de la Kabul (nu avea să obțină unul) și pretinzând că armata lui privată era aproape complet dizolvată.

Am dat ocol unui glacis plin de tufișuri, unde avanposturile se dezintegraseră. Niște copii jucau netball în șanțul secat. Pe metereze flutura un drapel afgan. Dincolo de turnul porții, flancat de două obuziere vechi, Tahir a strigat, cerând permisiunea de a intra, exagerând importanța mea, în timp ce un ofițer ezita pe parapet.

După mult timp și o examinare a documentelor fără nici un zâmbet, ni s-a permis un tur grăbit, de jumătate de oră, urmați de un soldat, hoinărind pe maidanul pe care se înălțau pini și barăci tăcute, în care nu mai erau soldați. Înconjurați de turnuri de pământ și de creneluri, parcă pășeam printr-un trecut îndepărtat. Dar la intrarea într-o curte interioară, era un anunț în engleză: „Kal-i-Janghi a fost distrus de depravații și diabolicii talibani din al-Qaeda și i s-au adus reparații capitale după prăbușirea terorismului, la inițiativa Gen. Abdul Rashid Dostum, liderul NIMA [Alianța Nordului], ministru adjunct al Apărării...”.

Chiar și în toiul violențelor din 2001, evenimentele pe care le ascund aceste cuvinte lăsau un semn de întrebare amar. Dostum se întorsese în Mazār, făcând vărsare de sânge, după invazia americano-britanică, și la câteva zile după căderea orașului, talibanii asediați se predaseră în masă la Kundus, la 160 de kilometri spre est. Apoi combatanții lor străini – aproximativ 3.000 de pakistanezi, arabi, uzbeci, ceceni, uiguri – au fost separați de afgani. Înghesuiți în containere, peste două sute în fiecare, au fost duși cu camionul unii la Shebergan, alții la Mazār. Cam 470 au fost încarcerați aici, într-un complex izolat. În seara

aceea mai mulți dintre ei s-au aruncat în aer cu grenade de mână. A doua zi dimineața, în timp ce soldații Alianței Nordului începeau să le lege mâinile, aceștia i-au surprins pe cei care îi capturaseră, au omorât un anchetator de la CIA și au pus mâna pe niște arme. Timp de șase zile au rezistat în acel corp al închisorii, înconjurați de trupe care trăgeau de pe parapeți și atacați din aer de bombardiere și elicoptere de luptă americane. Au supraviețuit doar 86.

Dincolo de poartă am intrat într-o incintă presărată cu scaieți și bumbac. Izolată în centru, supravegheată din toate părțile de pasarele între parapeți, clădirea închisorii era o carcasă ciuruită. Fațadele ei de ciment erau atât de distruse, încât forma ei era greu de deslușit. Erau acoperite de o ploaie de găuri de gloanțe, îndesindu-se în jurul ușilor și ferestrelor care mai rămăseseră. Am pășit timid pe un coridor, croindu-ne drum prin moloz, praf și raze de soare rătăcite. Tencuiala căzuse de pe pereți, grinzile tavanului se prăbușiseră înăuntru.

— Nu îi maltratam, a spus soldatul. Pur și simplu ne-au atacat.

L-am întrebat prin intermediul lui Tahir:

— Cum erau oamenii ăștia?

Dar el nu a spus decât:

— Pakistanezi, cei mai răi, și niște ceceni...

Era plictisit, voia să plecăm.

De câteva ori au început să cadă bucăți dintr-un brâu gri vopsit peste pereții văruiți sau pe podeaua de ciment lustruit. O baie încă avea faianță pe pereți. Ici și colo nume afgane și americane erau scrijelite pe tencuială. Iar o dată am dat de scările de fier care duceau la subsol, strivite sub moloz, unde se refugiaseră ultimii apărători. Soldații lui Dostum vărsaseră acolo motorină și îi dăduseră foc. Am pășit cu grijă, parcă să nu tulburăm ceva. Cizmele

soldatului sfâșiau tăcerea. A început să murmure un cântec de defilare.

Am ieșit într-o tăcere amorțită. Dincolo de tufișurile din jurul nostru se profilau rampele și parapeții de pe care milițiile lui Dostum și forțele speciale americane își revărsaseră ploaia de gloanțe. Camioanele cu care veniseră prizonierii stăteau grămadă în apropiere, contorsionate. Mi-am scuturat hainele de praf, simțind o urmă de teamă. Câmpurile mototolite de dincolo de fortificații deveniseră groapa comună a talibanilor, unii dintre ei cu mâinile încă legate la spate. Câțiva kilometri mai încolo, deșertul era presărat cu oasele celor pe care îi măcelăriseră ei.

Hafizullah este un prieten al lui Tahir. S-a născut în Maimana, unde speram să ajung și eu; în familia lui erau și uzbeci, și tadjici, dar el nu spunea că e nici una, nici alta. Are păr și ochi de copil, dar gura lui mică și arcuită spune lucruri șocante. În 1997 era la liceu în Mazār când camioanele pline cu talibani au apărut huruind pe străzi.

— Am rămas la adăpost în școală, spune el. Apoi am auzit focuri de pușcă, care s-au întețit spre seară. Erau hazarahii care se întorceau împotriva talibanilor. Cred că le era frică să nu fie uciși, așa că au atacat ei primii. Dimineața am urcat pe acoperiș și am văzut trupurile talibanilor zăcând pe stradă și oamenii care îi cărau cu cărucioarele. Am văzut cum un taliban rănit a tras în unul din miliție, apoi l-au ucis.

Vorbește despre aceste lucruri cu o claritate însuflețită, stând într-o încăpere goală, amintindu-și de un băiat de 16 ani care credea că o să moară.

— Dar apoi talibanii s-au întors și a fost îngrozitor. Au tras cu o rachetă în școală, zdrobind un etaj. Noi ne adăposteam mai jos. Au intrat și ne-au spus să ieșim, amenințându-ne cu arma. „Necredincioșilor!”, strigau ei.

„Ce faceți aici?” „Suntem elevi”, am spus noi. „Învățăm Coranul! Sfântul Coran!” Am putut să vorbim cu ei, pentru că învățaserăm câte ceva despre religie și știam la fel de mult ca ei, care erau niște oameni simpli. Dar și-au stabilit cartierul general în școala noastră. Am rămas acolo mai mult de două săptămâni, fiindu-ne frică să ieșim. Am băut doar apa pe care o aveam la noi, am mâncat puțină pâine și ne-am lăsat barba să crească, așa cum ni s-a spus. Și profesorii noștri la fel.

Își atinge bărbia.

— Acum vedeam trupurile hazarahilor pe străzi. Le-au aruncat afară și au zăcut acolo zile în șir, le mâncau câinii. Iar mai târziu am văzut din nou cărucioarele, când oamenii încercau să le ia de acolo.

Nu vorbește des despre asta, spune el.

— Americanii au sosit trei ani mai târziu. Au venit la școală, căutând translatori, și m-au ales pe mine.

Este cuprins de un acces de mândrie.

— M-au dus la Qala-i-Jangi. Am fost folosit ca om de legătură între un comandant afgan și telefonistul american care dirija bombardierele. Afganii le direcționau către centrul fortăreței, aflat la un kilometru de noi. Noi puneam steaguri pe pământ, ca să ne semnalăm poziția, dar am văzut cum avionul dă ocol și aruncă o bombă de 500 de kilograme mult pe lângă țintă. Stăteam ghemuit lângă un zid și am văzut cum vine spre noi. Zgomotul exploziei a fost îngrozitor. I-a lovit pe soldații afgani din jurul meu și a răsturnat un tanc pe o parte. Nu știu câți au fost omorâți. Zidul a căzut peste mine...

Se strânge lângă un dulap de lângă mine.

— ...și, când mi-am revenit, eram îngropat în dărâmături și peste mine zăcea un trup însângerat. Nu puteam să mă mișc. Peste tot era haos și am văzut în jurul

meu brațe și mâini sfârtecate. În cele din urmă o echipă de genieți britanici m-au scos de acolo. Nu eram rănit, doar auzul îmi fusese afectat. Apoi am fugit. Dar în noaptea aceea Dostum și-a retras oamenii de pe zidul castelului, iar bombardierele americane au avansat.

În urma acestei traume devenise student la Medicină – terminase trei ani din șapte – și învățase să vorbească engleza fluent.

— Toată viața mea am avut parte de gloanțe și bombe. Noi speram doar să rămânem în viață, să avem pâine. Și am crezut că așa o să fie întotdeauna. Dar acum am avut un an de pace și există speranță.

Fața lui debordează de prezent.

— Tinerii sunt altfel acum. Prăpastia dintre generații s-a adâncit. Tatăl meu, de exemplu, nu își poate găsi nimic de lucru. Are studii, dar e depășit, a primit o educație de tip sovietic. Nu știe să lucreze pe calculator, nu cunoaște nici o limbă străină.

Face o grimasă, fără nici un regret.

— Viitorul ne aparține nouă acum.

*

Eu și Tahir traversăm deșertul acoperit cu vegetație țepoasă, o lume cu ziduri de pământ – curți de țară și câmpuri împrejmuite în care erau niște dromaderi de culoarea noroiului -, îndreptându-se spre Balkh, despre care afganii spun că este cel mai vechi oraș din lume. Drumul era plin de carcase ale tancurilor rusești, ca niște reptile moarte: victime ale înaintării talibanilor în 1998. La stânga noastră, în ceață, se profilau, pământii, munții Hindukush. În față, la orizont, se distingea o oază lungă, verde-gălbui.

Am trecut de niște fortificații fără să vedem nici un oraș, înconjurați de luxuriania neașteptată a platanilor și a

livezilor de caișI. Balkhul nu mai era acum decât un sat mai mare, înghesuit între cei 12 kilometri de ziduri. Am ajuns în centru printr-o puzderie de cărucioare și taxiuri trase de cai și am privit la ruinele sanctuarului Khoja Parsa, care se profilau deasupra parcurilor.

Vechimea Balkhului – arabii îi spuneau „Mama Orașelor” – este o presupunere poetică. Dar încă din 1500 î e.n., poate, războinicii arieni își conduceau carele de luptă pe câmpiile din jur, aducând cu ei hinduismul vedic și bronzul; se spune că și Zoroastru, fondatorul străvechii credințe a Persiei – a cărei doctrină rafina conceptele de *purgatoriu* și *iertare* -, s-a născut aici și a fost ucis la altarul orașului închinat focului.

Alexandru cel Mare, care înainta spre est după ce zdrobise Persia, și-a stabilit capitala orientală la Balkh pentru doi ani. A descoperit că râul Oxus era venerat pe malurile lui – o zeiță cu o coroană în formă de stea înveșmântată în 30 de blănuri de vidră – și s-a căsătorit cu fiica unei căpetenii bactriene, Roxana, despre care însoțitorii lui uluiți credeau că este cea mai frumoasă femeie din Asia după văduva regelui persan. Iar aici – în această primă și fatală atitudine tolerantă față de Orient – și-a înfuriat însoțitorii îndemnându-i să practice prosternarea.

După 126 î e.n., timp de aproape patru secole, Balkhul a fost bijuteria comercială a regilor Țării Kuș, pe ai căror strămoși toharici îi văzusem mumificați departe, în deșertul Taklamakan. Regatul lor imens și sincretic era traversat de Drumul Mătăsii între China, la est, Parția și Roma la vest. Un singur tezaur dezgropat lângă fostul lor palat de vară conținea obiecte lăcuite chinezești, bronzuri egiptene și fildeșuri erotice indiene, un sfinx part și un banc de delfini din sticlă, o statuie înfățișându-l pe Hercule și un bust al lui Marte. Era budismul bogat și maleabil al

Țării Kuș, ai cărei locuitori au călătorit spre est, pe Drumul Mătăsii, până în China și apoi în Japonia. Purtând încă amprenta elenistică a lui Alexandru, artefactele lor aveau să îi uimească pe arheologii viitori cu niște Buddha eleni dezgropați din pământul Afganistanului și niște frunze de acantă sculptate într-un deșert chinez unde ele nu erau cunoscute.

Dar din toate aceste secole aproape nimic nu a rămas în Balkh, iar splendoarea islamică ulterioară – un oraș răsunând de poezia Persiei – a fost înăbușită de mongoli. Dintr-o epocă ulterioară, fantezia înghețată a sanctuarului Khoja Parsa a supraviețuit asemenea unui descendent traumatizat în grădina prin care mergeam. Acesta a fost construit în 1461, deasupra mormântului unui teolog, dar, fiind singurul ce rezistase, părea să poarte povara întregului trecut al orașului. Flancând poarta înaltă, două coloane răsucite, ca niște acadele, se înălțau până la 15 metri fără să sprijine nimic, iar turnul cupolei ei zgâriate sclipea încă asemenea unei flori albe care se deschidea pe un câmp indigo.

În parcul prin care eu și Tahir am mers o vreme în tăcere, frunzele platanilor se îngălbeneau și câțiva bătrâni s-au oprit ca să se holbeze la mine. Arcada fantomatică a unei medrese din secolul al XVII-lea se profila, enormă, pe cer și am ajuns la falsul mormânt al poetei Rabia Balkhi, care a trăit în secolul al X-lea și care, conform legendei, a fost omorâtă de familia ei pentru că se îndrăgostise de un sclav și și-a scris ultima poezie cu propriul sânge. Uneori tinerele își șoptesc aici oful din inima lor.

Am trecut cu mașina pe niște străzi supraaglomerate, oprindu-ne pe platoul din centrul orașului. Apoi, urcând prin spațiul unde fusese cândva o poartă, am privit în jos către o devastare ce îți tăia respirația. Lângă oaza din jur, se ondulau fortificații imense de pământ, de culoarea

platinei. Din muchia informă a celui mai vechi zid, străbătută de poteci de capre, bastioanele erupeau ca niște colți și cioturi sfărâmate, întinzându-se ca un lanț muntos erodat înspre Oxus. Acest centru al orașului trebuie să fi avut cam un kilometru și jumătate în diametru. Nu era aici decât pământ decolorat. Ici și colo câte o poartă în ruine lăsa să se vadă o bucată de cer. O căruță singuratică traversa această întindere pustie.

Nu știam dacă mai rămăseseră mine și nici nu aveam pe cine să întrebăm. Cei mai mulți săteni nu părăseau niciodată drumurile bine-cunoscute nici măcar cu un pas. Deasupra noastră, citadela interioară era un deal întunecat, ars de soare. Am mers unul după altul, cu grijă, de-a lungul cărărilor care urcau șerpuind, pășind pe o crustă fărâmicioasă de humă. Cu 50 de ani în urmă, niște arheologi francezi făcuseră aici săpături, căutând orașul lui Alexandru, dar renunțaseră. Nu au găsit nimic sub numeroasele artefacte islamice, cu excepția vestigiilor unei platforme kușite. Abia în 2002 un căutător de aur local a dat peste niște coloane corintice, care în mare parte au dispărut din nou. Sub picioarele noastre pământul era presărat cu cioburi pictate în turcoaz și mov. Acestea sclipeau nepieritor în pământul bătătorit, alături de fragmente de ceramică verde-închis și oase greu de distins. Freamătul micului oraș urca până la noi, ca și ciripitul unor păsări.

Când l-a invadat Genghis-Han, cu 100.000 de călăreți, orașul pe care l-a devastat era o metropolă islamică încă bogată în temple budiste și zoroastriene, existând chiar și o catedrală nestoriană. Jalāl al-Dīn Muhammad Rūmī, fondatorul marelui ordin al dervișilor rotitori mevleviți, s-a născut aici și părăsise orașul în copilărie, cu un an înaintea invaziei. Toți oamenii din oraș au fost mânați în câmpie și măcelăriți.

În citadelă, cărămizile subțiri de lut ale unei epoci ulterioare se întrepătrundeau indisolubil cu cele ale kușiților, poate și ale lui Alexandru. Amintindu-și de renumele Balkhului, Tamerlan s-a încoronat printre ruinele lui în 1370, iar dinastia lui l-a reconstruit. La mare distanță înspre est și sud, parapeții acestor ziduri mai târzii înconjurau încă oaza, încoronate de turnuri. Am mers pe lângă ele fără tragere de inimă și am dat de două movile bătătorite care erau tot ce mai rămăsese din minunile budiste vizitate de Xuanzang în 630. Pe vremea lui mănăstirile erau în declin și oarecum impenetrabile: statuile lor cu pietre prețioase și relicvele încrustate – vasul în care se spăla Buddha, măturica și dintele lui – erau păzite de o confrerie coruptă.

Dar la vreo doi-trei kilometri dincolo de ele, pe un drum care trecea printre câmpuri, am ajuns la un sit care se întâmplase să supraviețuiască furiei mongole. Se înălța, izolat, într-un crâng de platani, unde dormea o santinelă înarmată. În afara zidurilor sale, mormântul lui Hajji Piyada, care a mers de șapte ori pe jos până la Mecca, îi împrumutase numele. Înăuntru m-am trezit umblând printre stâlpi gigantici, cilindrici, îngropați în pământ aproape până la capitel. Cele nouă cupole ale plafonului căzuseră, iar elanul unor arcuri ascuțite se înălța către nimic.

Dar deasupra forței lor sumbre, deasupra capitelurilor pătrate nerafinate și a tuturor scafelor arcelor, era o dantelărie de frunze și rozete incizate în stucatură. Ici și colo în zonele unde se întâlneau frunzișurile sculptate se mai vedea câte o urmă de tencuială albă și nuanțe de albastru. Această sală de rugăciune din secolul al IX-lea – cea mai veche din țară – aparținea lumii unei Persii mai vechi, Persia regilor sasanizi, și trebuie să fi avut sute de ecouri în dispărutul Balkh.

Se pare că orașul nu și-a mai revenit niciodată. Un călugăr taoist care a trecut pe acolo noaptea la doi ani după jefuirea de către mongoli nu a auzit decât câinii lătrând pe străzi. Chiar și un secol mai târziu călătorul berber Ibn Battuta a pătruns într-un labirint de ruine vopsite în albastru-azuriu.

*

Găsisem un șofer dispus să mă ducă spre vest. Mobin arăta ca un taliban brutal, dar conducea un Land-Cruiser, vorbea o engleză ezitantă și era foarte descurcăreț. Am mers la sediul din Mazār al poliției naționale pentru a afla care sunt pericolele rutei noastre. Incinta gemea de milițiii guvernamentale proaspăt sosite. În uniformele lor cenușii, oamenii păreau șterși și dispensabili. Unii dintre ei probabil că făcuseră parte din trupele demobilizate ale unor despoți războinici locali și puteau să se întoarcă la ei tot așa de ușor. Am fost luați la întrebări de un ofițer masiv și neîngrijit, cu ochii înfundați în orbite. Ne-a spus că ar trebui să luăm cu noi doi membri ai milițiilor ca bodyguarzi.

Dar aceștia păreau riscanți. Puteau provoca probleme dacă ne întâlneam cu soldați ai lui Dostum, care controla Sheberganul, aflat în drumul nostru, așa că am hotărât să plec fără ei. În birourile fortificate ale Misiunii de Asistență a ONU, un paștun zvelt mi-a spus că drumul dintre Shebergan și Maimana, la 320 de kilometri depărtare, era impracticabil. Mai bine să urmez o rută prin deșert, a spus el, și să folosesc un telefon prin satelit.

Dar, când l-am întrebat cum era drumul după aceea, s-a gândit o clipă, apoi a făcut un semn sugestiv, cu muchia palmei în dreptul gâtlejului.

Am pornit înainte să se crape de ziuă, când stelele încă străluceau pe cer. Străzile Mazārului erau pustii, bazarurile

pline de cărucioare acoperite, iar printre ele niște câini căutau de mâncare. Drumul nostru ca în palmă străbătea câmpia întunecată. Cu un an în urmă fusese impracticabil, dat fiind că oamenii lui Dostum se luptau cu milițiile rivale ale lui Mohammed Ata. Am trecut fără probleme prin pustiul împrejmuit de ziduri de la Takht-i-Pul, unde talibanii măcelăriseră sute de oameni în 1998. Nu se vedea nici o lumină. Un tanc incendiat era abandonat pe un câmp. Spre zori, Mobin a oprit Land-Cruiser-ul și și-a întins covorașul de rugăciune pe asfalt, atent la mine. Apoi s-a rugat, cu fața spre vest, în lumina farurilor, în timp ce motorul zumzăia. Prosternările lui erau aproape febrile. Poate se gândea la drumul care ni se așternea în față, mi-a trecut prin cap, cu neliniște.

Era dimineață când milițiile lui Dostum au ridicat o barieră, iar noi am intrat pe străzile mărginite de brazi din Shebergan, trecând pe lângă palatul său ca un tort alb. Sheberganul era fortăreața lui Dostum, iar portretele lui – o față de unchi simpatic – erau lipite pretutindeni. Pe strada principală am luat cu noi un bătrân care știa drumul spre vest, iar la puțin timp după aceea asfaltul a început să dispară. Am cotit pe un drum care trecea printre niște culmi nisipoase, care se deschidea uneori spre șesuri cu pământ cenușiu și tufișuri.

— Ăsta e Dasht-e-Laili, a spus Mobin sumbru.

Nu distingeam nimic. Dar pe aici pe undeva, unii lângă alții, prizonierii luați în cele două ocazii când a fost prădat Mazār-e-Sharīf-ul – talibanii în 1997, hazarahii în 1998 – își dormeau somnul de veci, după ce fuseseră uciși cu brutalitate. Apoi a devenit locul de masacrare al lui Dostum. În decembrie 2001, după ce talibanii s-au predat la Kundus, cele mai multe camioane pline ochi cu prizonieri nu s-au dus la Qala-i-Jangi, ci au ajuns la Shebergan și aici. Ușile lor s-au deschis către o groapă comună. Se spune că

jumătate din oamenii pe care îi transportaseră se sufocaseră deja; cei care au supraviețuit au fost executați. Este posibil să fi murit vreo 2.500. Națiunile Unite au solicitat supravegherea locului, de teamă să nu dispară probele, dar nu voiau să facă investigații fără protecție militară. Aceasta nu le-a fost oferită.

Nu am văzut pe nimeni în sălbăticia aceea. Nisipul plutea suflat de vânt. Poate că era îngropat aici și căpetenia trupelor de gherilă, Namangani, care luptase alături de talibani, visând la un Uzbekistan fundamentalist.

— Am mai fost o dată pe aici, a spus Mobin. Din pământ ieșeau mâini și picioare.

Conducea nervos, mai repede. Așezat în spate, bătrânul nu spunea nimic.

Kilometri în șir, Land-Cruiser-ul – o Toyota robustă – patina și se opintea de-a lungul unui coridor unduitor de nisip. Apoi cărarea a dispărut, iar drumul nostru s-a pierdut în deșertul bătătorit, în timp ce bătrânul încerca să ne ghideze. Nu sufla nici o adiere de vânt, cerul era presărat cu nori argintii. De câteva ori am trecut pe lângă un petec de pământ cultivat, unde își ridicase tabăra vreun cultivator de opiu. Iar o dată, am întrezărit, uimit, un cort înălțat pe o costișă și am văzut uniformele cenușii ale armatei naționale. Un bandit hărțuise această regiune luni de-a rândul, a spus bătrânul, și tocmai îl împușcaseră.

Drumul a devenit tot mai sterp. Nimic nu îl îmblânzea și nimic nu îl distingea. De fiecare dată când ajungeam în vârful unei pante, priveam în jos către o încremenire selenară cu dealuri rotunde, mângâiate de lumina slabă a soarelui, și către văile erodate, cu nuanțe de aluminiu și iarbă uscată de un verde cenușiu. Iar din acest pustiu, în care cu siguranță nu putea trăi nimic, nomazii Kuchi apăreau ca un miraj, cocoțați pe cămilele lor delicate,

printre turme de capre și câini galbeni, cu coada scurtată: bărbați tuciurii, trași la față, cu bărbi mari. Treceau fără să arunce nici o privire, ca și cum fie ei, fie noi visam. Unii mergeau călare pe măgari albi, în timp ce băieții lor mărunței erau sus, pe cămilele încărcate cu bidoane argintii pentru apă – pământul era atât de uscat acum, a spus bătrânul, încât erau obligați să o cumpere din satele aflate în oaze. Alții, cu turbane negre și mantii, mergeau cu pas întins, cu bâte grele, în mijlocul turmelor lor. Câmpurile de mine din toată țara decimaseră turmele triburilor Kuchi, care se înghesuiau acum în jurul lor stârnind nori de praf, conduse de berbeci negri cu coarne răsucite spre spate.

Însă povârnișurile și movilele de nisip fremătau de viață. Uneori pe crestele nu prea înalte câte un grup de marmote stăteau ridicate pe labele din spate deasupra vizuinelor lor, cu picioarele dinainte atârnând pe pieptul alb. O dată, o vulpe de culoarea nisipului și-a întors spre noi fața lătăreață, cântărindu-ne din ochi. Șoricarii așteptau pe culmi – singurul lor punct de observație în acest ținut fără copaci – și am întâlnit privirea fixă a unei bufnițe care se ascundea într-o vizuină, înainte să ne întoarcă spatele.

Mobin conducea acum exuberant. Avea capul plin de islamism didactic și mă asalta cu înțelepciunea tradițională a țării sale.

— Se spune că gerbilii trăiesc în casele hoților. Dacă într-o casă sunt șobolani înseamnă că oamenii aceia fură. Iar bufnița – locul unde se așază ea o să fie distrus.

Râdea în hohote, trăncănind încontinuu.

— Dar ce mai e de distrus aici?

Mobin, care era tadjic, îi ura pe talibani.

— Un musulman ar trebui să fie curat, amabil și credincios. Talibanii erau doar credincioși.

Când se apropiaseră talibanii, Mobin fugise dincolo de granița cu Iranul, lăsându-și soția și băiețelul cu tatăl său.

— Ea nu avea voie să iasă din casă fără să fie însoțită de o rudă de sex masculin. Nu putea nici măcar să ducă băiatul la spital!

Aproape de granița iraniană, el evitase punctele de control de pe drum, ocolindu-le pe jos noaptea – făcuse asta de 15-20 de ori -, și în cele din urmă își găsise de lucru ca mecanic în Teheran.

— Vremurile alea când erau talibanii la putere nu o să se mai întoarcă, iar eu cred că viitorul nostru o să fie bun.

Își mijea ochii în lumina mai aprigă a soarelui.

— Toată lumea s-a săturat de lupte. Am obosit cu toții.

Ne-am afundat din nou într-un defileu de praf, cu pantele acoperite de ierburi care se uscaseră de mult, zgâriind aripile Land-Cruiser-ului. Dintr-odată, am ieșit într-un sat de lângă un pârâu secat. Acoperișurile formau cupole scunde, iar ușile decolorate închideau zidurile. Un grup de bărbați săpau un șanț prin care abia susura un fir de apă. Doi boi trăgeau la un plug. Dar în curți vița-de-vie se îngălbenea, creșteau mere și pepeni și lumea părea bogată. Femei în haine colorate, cu pălării înalte și înguste, făceau să scânteieze coastele dealurilor și își dădeau la o parte vălurile străvezii ca să se uite la noi când treceam.

Acești oameni erau turcmeni, a spus Mobin – granița cu Turkmenistanul era la mai puțin de 35 de kilometri distanță. Seceta le pârjolise câmpurile și probabil cultivau maci pentru opiu. Altfel nu aveau cum să supraviețuiască. În anul anterior Afganistanul produsese trei sferturi din tot opiul din lume, 87% din cantitatea mondială de heroină. Macii creșteau în condiții de ariditate extremă. Dar acum recolta era strânsă, iar câmpurile goale păreau inocente.

Un minut mai târziu, cărarea noastră s-a unit cu drumul abia vizibil dinspre Andkvoi, iar valea care ducea spre Maimana ne-a îndreptat către sud. În satul Dowlatabad, într-un semicerc de tarabe apărate de soare de niște umbrare din crengi, Mobin a căutat benzină. Locul părea suspendat. Cabinele de votare erau încă acolo, pline de afișe înfățișându-l pe Dostum călare pe un cal negru. Niște tineri stăteau pe vine, tăcuți, și niște băieți având pe cap un fel de toci viu colorate. Alții mergeau pe motoscutere prin aglomerația târgului de vineri, cu trandafiri de plastic legați de ghidon și femei acoperite de văluri așezate în spatele lor.

Ne-am continuat drumul; se lăsa seara. Alături de noi, dincolo de malurile de un verde violent ale râului Shirin, pământul se transforma în pulbere la câțiva pași de un parapet de dealuri cenușii-alburii. Toyota s-a umplut de praf. Sate fortificate se răzlețeau de-a lungul stâncilor sau coborau risipindu-se spre ueduri. Puteau la fel de bine să se fi transformat în ruine în urmă cu un secol sau cu o zi. Două camioane ne-au depășit, transportând benzină și pietre.

În această vale, în iulie 1998, ultima ofensivă talibană împotriva Alianței Nordului ajunsese până la Shebergan. Drumul era presărat cu tancuri distruse, răsturnate și demontate, cu turelele îngropate în stânci sau zăcând desprinse pe pământ. O mașină blindată se afundase într-un canal, transformându-se în pasarelă.

În timp ce ne apropiam de Maimana, nu știam ce aveam să găsim acolo. Orașul era devastat de violență de trei ani. Milițiile lui Dostum îl invadaseră în urmă cu șase luni, alungându-l pe guvernator, dar soldații fără experiență din armata națională se instalaseră aici după aceea, pentru a menține o pace fragilă, și ei au fost cei care ne-au oprit la intrare, apoi ne-au lăsat să trecem. Mobin a localizat casa

de oaspeți a guvernului, împrejmuită de ziduri, și a adormit, epuizat; bătrânul a dispărut în suburbii, iar eu am rămas să mă plimb prin oraș singur.

În secolul al XVIII-lea Maimana fusese capitala unui hanat uzbec, iar rămășițele eleganței urbane încă se puteau vedea. Pe străzile de cărămidă văruită freamătul de surpriză la trecerea mea se liniștea imediat, transformându-se într-o reținere demnă. Negustori care nu te sâcâiau – în vechea lor piață se vindeau piei de miel, pielărie, orz – îmi răspundeau la fel dacă le zâmbeam și își duceau mâna la inimă. Recoltele de pepeni și struguri erau strânse, iar șarete trase de cai zdrăngăneau pe străduțe. Movila unui fort dispărut fusese transformată în parc, în care se plimbau niște femei. Dar deasupra prăvăliilor ca niște peșteri, care își revărsau mărfurile pe trotuare, toate nivelurile superioare se căscau abandonate, cu tocurile ferestrelor rupte.

Eu și Mobin am luat cina într-o *chaikhana* înțesată de bărbați dezlegați la apus de postul de Ramadan. Postul era bun, a spus Mobin. Îți aminteai de sărăcie, îți aminteai de trecut. La mijlocul cinei, în timp ce mâncam orez și oase de oaie cu mâna, mullahul de lângă noi s-a ridicat în picioare și i-a invitat pe toți să se roage. Mesele au fost împinse la o parte. Bărbații s-au aliniat pe șase rânduri de câte patru, cu fața spre Mecca și spre bucătărie. Apoi, plini de fervoare și impresionanți în încăperea aglomerată, au îngenuncheat, s-au prosternat, au îngenuncheat iar, atingând covorul cu capetele înfășurate în turbane, și Mobin printre ei, acum un străin, în timp ce eu stăteam de-o parte – un păgân solitar -, inima și pilaful meu devenind un sloi de gheață, până când mi-am dat seama că nici un om nu mă vedea, căci toți stăteau cu fața la Dumnezeul lor.

După ce ne-am întors în curtea păzită a casei de oaspeți, eu și Mobin ne-am luat rămas-bun. Avea de gând să plece

înapoi spre Mazār înainte să se lumineze, în timp ce eu aveam să merg mai departe spre vest, spre Herāt. Dar drumul care trecea prin Badghis nu prea mai era circulat acum, știam asta. Ultimii voluntari din regiune, cinci membri ai organizației Médecins sans frontières, fuseseră uciși acolo cu cinci luni în urmă. De două săptămâni nu mai văzusem alt străin. Nimeni nu voia să mă ducă mai departe.

Ne-am îmbrățișat cu căldură. Mobin mi-a amintit că dincolo de oraș era o pistă de aterizare, folosită de soldați și de refugiații repatriați. Puteam ajunge la Herāt pe calea aerului.

Herāt! Cu 30 de ani în urmă, în vreme de pace, mă plimbasem euforic pe sub pinii și minaretele lui. Iar dincolo de el, drumul trecea prin Khorāsān, îndreptându-se spre orașul sfânt Meshed. Mi-am golit rucsacul, mulțumit, în camera mea ca o chilie. Becul era mai slab decât lumina stelelor. În cameră se aflau un pat de fier și un covor afgan, care pentru moment erau suficiente.

În fiecare an, într-un palat subteran aflat pe o insulă de pe râul Harīrūd, liderii din Afganistan care se războiesc între ei se întâlnesc pentru a-și comunica nemulțumirile. Ca în străvechiul festival din Olympia, această conferință marchează un interval de pace prudentă. Vin toți. Bătrânul rege Zahir Shah, însoțit de rude lipsite de gust, vine cu avionul de la Roma pentru a fi gazda întâlnirii alături de președintele Karzai. Vin și Ismail Khan și dezgustător de fermecătorul Gulbuddin Hekmatyar, care tocmai i-a atacat prin surprindere pe soldații americani lângă granița cu Pakistanul. Mullahul Omar vine cu motocicleta. Apoi fostul luptător Dostum intră greoi, însoțit de zece bodyguarzi, urmat de rivalul său Mohammed Ata, purtând o căciulă de schi din lână. Pacea este foarte precară. Omar îl îmbrățișează pe Karzai, Dostum îl pupă pe obraz pe Ata.

Fusesem invitat la această reuniune extraordinară și mă pregăteam să merg când am fost trezit brutal de un foc de armă. Timp de 30 de secunde, între somn și veghe, m-am întrebat cum aveam să particip, după care mi-am dat seama că o astfel de conferință existase, desigur, doar în visul meu.

O altă împușcătură i-a răspuns în noapte. Se auzise clar, una singură, ca un semnal. Am rămas cu urechile ciulite, dar nu s-a mai auzit nimic. Am încercat să adorm (sperând încă să particip la conferință), dar nu am mai putut. Dincolo de fereastră, stelele sclipeau deasupra pinilor, încă vii pe un cer albit de o jumătate de lună. Am traversat coridorul către ușa curții, care era întredeschisă. Un soldat stătea întins pe o saltea de paie, în lumina lunii, cu kalașnikovul sprijinit de zid. S-a ridicat într-un cot și a tușit în semn de avertizare.

M-am întors în camera mea și m-am întins în întuneric. Poate că miezul nopții, ora gândurilor negre, mă împiedica să dorm. Ca și cum în cameră ar fi intrat un curent de aer rece, am început să mă gândesc la venirea mea aici. Vorbind la telefon cu partenera mea de viață, o simțisem cum tresare, ca o căprioară care își ciulește urechile, întrebându-se de ce trebuia să se teamă. De afară nu se auzea nici un zgomot în afară de hârșâitul pinilor legănați de vânt. Pericolul se acumula, desigur, se strecura pas cu pas, pe neobservate, pe măsură ce călătoria te ducea tot mai departe. Până când te trezeai noaptea într-un loc în care nu mai avea cine să te ajute.

De ce călătorești așa? E tot negustorul sogdian. *În cartea dumitale o să scrie câte zile de mers sunt între orașele în care se face comerț și ce piețe se găsesc acolo?*

Nu, piețele mele sunt diferite de ale dumitale. Oamenii își creează propriile țări.

Așa este. Când am început să fac negoț cu aramă și indigo, toate orașele s-au transformat în aramă și indigo. [Așteaptă.] *Doar când îmbătrânești și nu te mai miști, țările nu se mai schimbă. Stau în capul tău ca niște artefacte...*

[Iritat:] *Poate că nu e așa.*

...Apoi, când privești în urmă, vei vedea cum orașele devin o lungă procesiune care nu duce la nimic. Lucrul acesta e minunat în felul lui, iar cândva a fost suficient ca să te facă să călătorești. Ți-ai dori asta pentru totdeauna?

Îmi doresc să adorm...

Apoi vine o vreme când nu mai ai nimic de vândut. Ajungi să fii foarte obosit... Poate că, de asemenea, ai văzut prea multe. Ai văzut prea mulți zei, ai auzit prea mulți oameni jurând pe ei. În modul acesta îți pierzi judecata, până și obligațiile tale sacre, iar alți călători observă și încep să se teamă de tine. În cele din urmă, te rătăcești. Așa că trebuie să știi când să te oprești. Altfel nimic nu va avea mai multă valoare decât orice altceva. Iar orașele își vor închide porțile în fața ta...

[Încruntat:] *Deci ai renunța!*

...Uneori vezi urme care dispar în nisip. Nomazii spun că sunt urmele celor care și-au pierdut sufletul. Așa că trebuie să te întorci acasă...

Acasă?

În ce privește marfa ta pierdută, nu va conta – sau nu foarte mult. Bazarurile sunt încă acolo, iar între ele sunt drumuri. Alții or să vândă și or să cumpere. Iar bunurile se vor schimba și ele cu timpul. Am auzit că în Bactria s-a descoperit o nouă piatră: translucidă, ca o flacără foarte palidă. Noi negustori vor crește pentru a o servi. Nu-i așa că e încă incitant?

[Arțăgos:] *Nu.*

Iar chinezii au inventat modalități de conservare a hârtiei. Asta ar putea fi bine pentru dumneata.

[Înveselit:] *Da!*

Dar în cele din urmă, cu puțin noroc, îți vei aminti. Există acasă un om care a stat toată viața lui lângă fântâna satului. E fericit și nebun. Dar dumneata ai auzit apa care curge în grădinile Kashmirului, ai gustat pepenii dulci din Kumul și te-ai plimbat printre lalelele care smălțuiesc Munții Paradisului. Nu-ți ajunge?

*

Dincolo de pista de aterizare din Maimana un sat de corturi înghesuite aștepta să se întoarcă o nouă serie de refugiați: victime paștune ale secetei și războiului recente și familii plecate în exil în Iran. Turnul de control al pistei era un bătrân cu un microfon. Acesta stătea într-o încăpere de beton și vorbea în microfon, în timp ce un păstor de capre imbecil îl maimuțărea dincolo de fereastră. Afară, un soldat înarmat până în dinți mi-a deșertat rucsacul în nisip și apoi a pus totul înapoi cu grijă.

Câteva minute mai târziu un jeep a oprit pe pista de aterizare și am văzut niște soldați blonzi. Norvegieni și finlandezi, care făceau parte din forța de asistență minusculă a NATO ce în sfârșit ieșea din Kabul. Păreau dichisiți și inocenți. Dar tocmai se întorseseră de la Divizia 200 demobilizată a lui Dostum, unde supravegheaseră distrugerea vehiculelor sale blindate. Majoritatea oricum nu erau bune de nimic, spuneau ei: niște tancuri rusești stricate, fără piese de rezervă. Dincolo de liniștea din Maimana, puterea despotului local încă era în așteptare.

Un Antonov cu două motoare a apărut pe cer și a aterizat scrâșnind pe asfalt. Pilotul era rus, dar toți pasagerii erau afgani, în afară de mine, și au umplut cabina avionului cu o nălucire de turbane, văluri și toci. Se

întorceau de la Kabul și din taberele de refugiați din Pakistan. În timp ce avionul decola din nou zgâlțâindu-se, aceștia și-au dus mâinile la față în semn de binecuvântare, trecându-le peste obraji supți și bărbi dese. Puteam fi într-un avion plin de teroriști. Doar eu, în hanoracul meu mohorât, arătam suspect de diferit.

Am privit în jos către sălbăticia pe care o ratam. Avea culoarea alamei lipsite de strălucire. Din văi mă priveau șapte ani de secetă. Dealuri ca niște dune monstruoase se ciocneau și se întrepătrundeau sub noi. Kilometri în șir nu am văzut nici o culoare nouă, nici o mișcare: doar de câteva ori am zărit câte un sat cu case de pământ lângă albia unui râu secat, de neimaginat altfel decât abandonat. Spre nord această pustiire se transforma în pâclă, acolo unde curgea Oxusul, nevăzut, dincolo de linia mov-cenușie a orizontului. Spre sud zidurile tot mai abrupte ale munților Hindukush ne atacau dintr-un amestec de nori și zăpadă. Umbra noastră se încrețea deasupra dunelor ca o libelulă fantomatică.

Traversam o linie de demarcație mai profundă, în această națiune fracturată, decât Oxusul sau Karakorumul. Undeva, în așezările invizibile de sub noi, uzbecii erau înlocuiți de tadjici și vorbitori de persană. Enclave de pașTuni și aimaqi nomazi creau confuzie pe moment; dar puțin câte puțin, dincolo de această graniță netrecută pe nici o hartă, lumea turcică – întinzându-se pe 3.200 de kilometri în spatele meu, cuprinzând Uzbekistanul și Kîrgîzstanul și ajungând până departe, în China uigură – ceda locul celei iraniene.

Antonovul se cutremura și mugea. În jumătate de oră munții – ultima suflare a masivului himalayan în vest – se transformau în niște povârnișuri izolate și măguri de piatră. Apoi și dunele au devenit tot mai agitate, asemenea unei marei. Văile lor s-au alungit, formând terase iluzorii,

împestrițate dintr-odată de copaci. Culori stranii tulburau pământul: nuanțe prăfoase de verde și de teracotă și grohotiș violet-închis. Apoi au apărut câmpuri, iar din ultimii munți s-a ivit râul Harīrūd, șerpuind înspre pinii și curțile Herātului.

30 de ani de amintiri reduseseră orașul la câteva diapozitive: o trăsură cu cai care dădeau din copite în fața micului meu hotel; raze de soare prăfoase printre pinii de lângă minaretele mormântului lui Gawhar Shad. Dar între timp trecuse un sfert de secol de război. În martie 1979, în timpul regimului procomunist al lui Hafezullah Amin, o sută de consilieri ruși și familiile lor au fost hăcuiți de musulmani militanți și o garnizoană rebelă condusă de un tânăr ofițer, Ismail Khan. O săptămână mai târziu tancuri și elicoptere sovietice au făcut orașul praf și pulbere, omorând nu se știe câte mii de oameni. Abia după zece ani de rezistență a trupelor de gherilă și după retragerea rușilor epuizați a revenit Ismail Khan ca autointitulat Emir al Vestului, pentru a fi alungat de talibani în 1995. Dar în acest oraș, cel mai cultivat dintre orașele afgane, talibanii au fost considerați o ocupație străină, disprețuiți pentru ignoranța lor, temuți pentru fanatismul lor. Odată cu campania din 2001 condusă de SUA, Ismail Khan s-a întors ca despot local într-un oraș pedepsit.

Nu mai rămăsese nici amintire din orașul pe care îl cunoscusem eu. Hotelul meu dispăruse. Străzile construite de regele modernizator Amanullah în anii '20, care altădată răsunau de zgomot de trăsuri, acum se uneau într-o cavalcadă haotică de camioane, motoscutere, cai și taxiuri. Aerul pe care mi-l aminteam curat mirosea acum îngrozitor a motorină arsă. Miliția națională patrula pe trotuare – Ismail Khan fusese detronat cu câteva săptămâni înainte – sau încercau cu disperare să dirijeze traficul de pe refugiile pietonale.

Dar dincolo de această larmă au supraviețuit o suavitate și o grație străvechi. Izolat de Kabul de 800 de kilometri de munți, Herātul ținea de platourile iraniene care se coborau dinspre vest. Locuitorii lui erau eleganți, aveau oase subțiri. Dialectul lor, dari, era mai pur decât persana. În comparație cu mitocanii repeziți din Mazār-e-Sharīf, ei umblau pe străzi cu o relaxare civilizată. Aici, turbanele înfășurate într-un mod fantastic le aparțineau doar sătenilor și celor din suburbii. Cei mai mulți locuitori ai Herātului umblau cu capul dezgolit. Ceasurile le zăngăneau ca niște brățări la încheietura mâinii. Printre ei se legănau tichiile din Kandahar, iar uneori fața unei femei care trecea, încadrată doar de *chador*-ul negru iranian – o imigrantă care se întorsese, poate -, crea o undă de șoc.

M-am cazat la un hotel de lângă Orașul Vechi. Timpul – chiar și timpul afgan – îl evitase. Hamalii mă priveau indiferenți dintr-o gheretă de lemn, moțăind deasupra teancurilor de registre și a unui telefon de bachelită. Pe niște floarea-soarelui din plastic se aduna praful de-a lungul scărilor, sub niște frize de stuc instabile. Camera mea era suspendată deasupra unei intersecții vijelioase, acolo unde cândva talibanii își atârnaseră victimele în spânzurători improvizate.

Dar de la fereastra ei, înspre nord, minaretele izolate din amintirile mele se înălțau ca niște piloni aurii pe un cer tulbure, în timp ce spre vest citadela din secolul al XV-lea stătea cocoțată ca o jucărie voluminoasă deasupra centrului orașului. La ora 10 seara, când Mazārul era luat în stăpânire de urletele câinilor, Herātul încă răsuna de trafic și voci sub balconul meu. După ce se dădea stingerea, la miezul nopții, eram trezit de strigătele soldaților care opreau camioane în intersecția bântuită.

Herodot numea această regiune grânarul Asiei, iar din cauza vulnerabilității și bogăției sale, ea a fost mereu

cucerită și a reînviat apoi în permanență, chiar și după distrugerea ei de către Genghis-Han. În secolul al XII-lea, populația Herātului o depășea pe cea a Parisului sau Romei. A cunoscut o epocă de aur în timpul descendenților lui Tamerlan. Apoi piețele ei au fost în continuare inundate de mărfuri aduse pe Drumul Mătăsii și veneau aici soli din locuri foarte îndepărtate, precum China și Constantinopol, aducând în dar tigri și cai pur-sânge. Babur, care a fondat apoi Imperiul Marilor Moguli, a vizitat curtea rafinată și desfrânată de aici cu un an înainte ca orașul să cadă în mâinile uzbecilor și l-a îndrăgit.

Chiar și la sfârșit de octombrie amintirea arșiței prăfoase persistă și cerul este ca o sticlă incoloră. Uneori zărești munții Paropamisus, care abat cursul râului Harīrūd spre vest, adăpostind Herātul în gura unei văi pe care locuitorii ei o irigă de 5.000 de ani. Castelul care păzește vechile margini ale orașului se ridică pe ruine din vremea lui Alexandru. A fost reconstruit de Shāh Rokh, fiul lui Tamerlan, și a fost lovit și restaurat de atunci în permanență. Cilindrii unor turnuri imense și inegale se ridică pe zidurile lor de 30 de metri înălțime, ale căror fundații spintecate lasă să se vadă o masă coagulată de cărămizi și moloz. Singura decorațiune care a supraviețuit este o bandă care imită scrisul, dar care nu are nici un sens. Tunuri antiaeriene se ivesc deasupra parapeților, iar eu am fost oprit la intrare de soldați. La vest, bombardamentele rusești lăsaseră în urmă un ocean de moloz.

M-am strecurat înapoi în Orașul Vechi. Străzile își croiau drum ca niște artere de cărămidă și stuc, în care se deschideau magazine și ateliere, peste care se întindeau bolțile etajelor superioare, cu plăcuțe de ceramică ciobite și ferestre cu cercevele rupte. Doar rareori zidurile erau despărțite de intrarea într-un caravanserai boltit, în care

negustorii dormeau printre mărfurile lor, ca în vremuri imemoriale.

M-am plimbat la întâmplare. Copiii intonau saluturi sparte. La un moment dat un bătrân a alergat spre mine și m-a îmbrățișat, strigând ca un clarvăzător: „Englez! Englez!”, și m-a pupat pe obraji. În bazarurile pline de arome de condimente și miros de kebab în timp ce soarele Ramadanului apunea, aerul vibra de cântece din Iran și Kabul, iar fotografii cu Mecca fluturau alături de postere cu actrița Anuhita Hemmati și portrete sfidătoare ale lui Ismail Khan. Bijutierii – tineri cu mâini agere – montau în argint sau fier bucățele de turcoaz și lapislazuli; sticlarii erau la lucru; și la un moment dat am găsit un atelier minuscul afundat printre niște ziduri dărăpănate. În penumbra lui niște bărbați lucrau la războaie de țesut, colorând mătasea în roșcat și bej, folosind ouă importate din China.

Însă chiar și în acest cel mai persan dintre orașele afgane bărbații (femeile erau eliminate din peisaj) păreau să păstreze o anumită parte impalpabilă a lor neatinsă. Până și cerșetorii – dintre care unii nu mai aveau jumătate din membre – refuzau suferința. Nu am auzit niciodată certurile care cresc și descresc în intensitate în furia autoorchestrată a lumii arabe, nici acele dispute încordate pe care mediatorii bătrâni le soluționează în mod ritualic în China; astfel de gâlcevi ar sfârși aici înecate în sânge. Chiar și fără arme – acestea fuseseră interzise oficial – bărbații umblau ca și cum ar fi fost înarmați. Uneori se țineau de mână.

Am luat-o pe străduțele laterale. Ușile se deschideau adesea către interioare aproape în ruină. Canalele de scurgere erau înfundate cu gunoaie și deasupra capului șerpuia o încâlceală de cabluri vechi, în care erau prinse zmeie ale copiilor. Nu prea treceau mașini. Uneori auzeam

sunet de copite și vreo trăsură trecea pe lângă mine, cu ciucuri roșu-închis la căpăstru, în care stăteau femei, ca niște fantome; iar la un moment dat un bătrân a încercat să-mi vândă o cușcă cu potârnichi, îndrăgite pentru luptele și cântecul lor.

Am ieșit la Moscheea de Vineri, inima congestionată a orașului: în grădina ei, în mod inexplicabil, era o pereche de tunuri rătăcite; deasupra lor, două minarete care asaltau cerut. Fusese fondată în 1175 de un conducător din efemera Dinastie Ghorid și a devenit panteonul sultanilor care au urmat. Alișer Navoi, vizirul sultanului Husein Baikara și promotor al limbilor turcice literare, i-a restaurat sanctuarul distrus. Dar cu 70 de ani în urmă se spunea că nu a mai rămas decât un schelet de cărămidă ieftină și mozaicuri șterse, iar eu am intrat fără așteptări prea mari. Însă începând din 1943 aici funcționase un atelier de ceramică, iar acum, pe toată întinderea de 550 de metri a curții ei de marmură lucioasă, toate zidurile și minaretele acoperite cu mozaicuri ale căror nuanțe de verde-măr și ambră, revărsându-se printre benzi cu inscripții de lapislazuli albastru, îi redau o sanctitate sclipitoare.

Această strălucire nemișcată mi-a redat orașul pe care mi-l aminteam. Dar nu am mai regăsit-o decât o dată. La cinci kilometri spre nord-est, printre mormintele de marmură albă din Gazargah, sanctuar al poetului mistic Ansari, printre paznicii sufiți cu bărbi lungi, unde își doarme somnul de veci Dost Mohammed, o frumusețe epigrafică încununa aproape orice piatră.

La un kilometru și jumătate mai încolo, pe un platou ars de soare, gropile comune ale miilor de oameni uciși de bombardamentele rusești erau marcate de o pădure de flamuri fâlfâitoare.

*

— Nimeni nu știe ce se va întâmpla acum, că Ismail Khan nu mai e.

Tânărul Jafar își întinde brațele către parcul în care stăm. E dornic să își exerseze engleza.

— Ismail Khan a creat toate acestea, a adus curent electric, a pavat drumurile, a pus până și telefoane gratuite pe stradă.

Cu șase săptămâni în urmă, legendarul războinic mujahedin fusese destituit de guvernul central. Cu armata lui de peste 10.000 de oameni și 120 de tancuri, capitulase pașnic.

Jafar pare înverșunat. E doctor rezident. Nasul lung și coroiat îi coboară spre buzele pline, unde barba îi acoperă bărbia.

— Pentru noi Ismail Khan a fost un erou. Toată lumea l-a iubit. Când s-a aflat vestea că a demisionat, eu lucram la spital. Am auzit cum s-au adunat mulțimile aproape imediat, intonând imnuri pentru el, încontinuu. M-am uitat afară și i-am văzut cum se revarsă pe strada Walayat; am fugit afară ca să mă alătur lor. Incendiau birourile Națiunilor Unite și eu eram aproape în față când ne-a așteptat poliția la intersecții. La început polițiștii au tras focuri de avertisment în aer, peste capetele noastre. Dar oamenii au continuat să scandeze. Atunci unul dintre polițiști – unul singur – a deschis focul asupra noastră, descărcându-și pușca...

A rotit în mâini o pușcă imaginară.

— ...iar noi am luat-o la fugă. Am văzut trupuri căzând. M-am întors la spital, iar curând au început să sosească rănițiii. Erau vreo 30, cred, și șapte morți. Am pansat rănile și am făcut transfuzii de sânge, dar un bărbat era plin de gloanțe, în cap și în abdomen. Nu l-am putut salva.

O furie de moment îi licărește în ochi și el repetă:

— Aici toată lumea îl iubește pe Ismail Khan. El a realizat multe lucruri. Dar după demisie a apărut la televizor și ne-a spus să stăm acasă și să nu luptăm împotriva guvernului. Cred că ambasadorul american i-a spus să facă asta, eu așa cred. Americanii sunt în spatele chestiei ăsteia.

Ismail Khan, îmi imaginez, așteaptă. Povestea de dragoste dintre el și Herāt durează de 25 de ani, încă de când a condus o garnizoană rebelă împotriva rușilor, și ar mai putea dura o vreme. Orașul și provinciile lui au fost cel mai bine administrate din țară, finanțate din veniturile din taxele vamale încasate la granița cu Iranul; dar se spunea că el este vanitos, iar regimul său era condus de foști mujahedini, care nu știau decât să se lupte; rigoarea lui islamică a readus la viață practicile talibane care discriminau femeile, iar forțele lui de securitate torturau oameni.

Jafar nu vrea să creadă nimic din toate acestea.

— Nu era ca pe vremea talibanilor. Femeile puteau să meargă la școală, să lucreze în administrație. Poate că poliția lui era dură cu ele pe stradă. Așa se spune. Toate care nu erau îmbrăcate cum se cuvine... Dar logodnica mea, de exemplu, este în clasa a zecea și poate să meargă la universitate, să studieze jurnalismul. Un doctor și o jurnalistă! Îmi place asta. I-am spus că poate să facă asta.

— Ea ce a făcut pe vremea talibanilor? întreb eu ezitant.

— Familia ei se refugiase în Iran și avea bani, așa că ea a dus-o bine. Chiar și în Herāt femeile au continuat să învețe pe ascuns, acasă la ele. Dar ea a fost la o școală adevărată!

Jafar l-a uitat acum pe Ismail Khan. E îndrăgostit. Urmează să se căsătorească la anul.

— Vorbim la telefonul mobil. Ea poate chiar să vorbească de sub burka! Ieri am vorbit *zece minute.*

Minunea acestui fapt îl amuțește, apoi îl neliniștește.

— Spune-mi, în țara dumitale, dacă un bărbat și o femeie sunt văzuți vorbind unul cu altul, ce se întâmplă? Ce se întâmplă dacă află unul dintre părinții lor?... Nimic? Asta nu înseamnă dezonoare?

— Doar dacă *vorbesc?*

— Aici părinții și-ar ieși din minți. Doar doi soți pot sta de vorbă...

Se ridică în picioare și pornim la plimbare prin parcul lui Ismail Khan, care este un spațiu verde într-un sens giratoriu, mărginit de balustrade țipătoare.

— Vrei să spui, continuă el, că, dacă aș fi în Anglia, aș putea să vorbesc cu orice fată și să fac sex cu ea?

Îi arunc o privire, mă uit la barba lui neagră și strălucitoare și la părut negru care îi cade pe fruntea îngustă. Iluzia că ne înțelegem se destramă.

— Poate. Dacă v-ați împrieteni. Dacă ar vrea și ea.

— Ai avut prietene fără să fii căsătorit cu ele?

— Da.

Mă văd prin ochii lui și nu îi caut privirea.

— Dacă un bărbat și o femeie, spune el, ar fi descoperiți aici așa, ar primi fiecare câte 80 de lovituri de bici.

— Și dacă unul din ei ar fi căsătorit?

— Atunci ar fi omorâți cu pietre.

Tonul lui este prozaic. Își amintește de talibani.

— Dar, dacă o femeie este necredincioasă, o omoară soțul ei. Dacă nu, o omoară frații ei.

— Tu crezi că e bine așa?

— Asta e legea noastră.

Rupe o floare din mers.

— Știi, chiar și talibanii au făcut câte ceva bun, lucrurile erau clare. Nimeni nu i-a iubit aici, pentru că erau proști și analfabeți. Nu ne-au permis nici o plăcere. Dar s-au ocupat de adulteri, homosexuali și hoți. Am văzut asta cu ochii mei.

— Ce anume?

— Pe stadion, am fost de vreo zece ori. Acolo îi împușcau pe criminali, iar o dată am văzut cum unui hoț i s-a tăiat mâna. Era și un doctor acolo – nu, nu eu – ca să îi coasă ciotul. Iar oamenii erau mulțumiți pentru că se făcuse dreptate. Și am văzut cum au fost uciși doi homosexuali. Stadionul a fost plin în ziua aceea – de obicei era plin. Un bărbat de 28 de ani și un adolescent de 16. Talibanii construiseră un zid în mijlocul stadionului, iar bărbații au fost aduși într-un camion, legați la mâini. Au fost întinși lângă zid. Apoi un tractor l-a răsturnat peste ei și au fost îngropați de vii.

— Ce ai crezut despre asta?

— M-am bucurat. Căci ce făcuseră ei era o monstruozitate. Toată lumea s-a bucurat. Oamenii băteau din palme și strigau: *Da, omorâți-i! Omorâți-i! Allah akbar!* Chiar dacă alții tăceau.

Am tăcut și eu, imaginându-mi ceva dureros și complex aici. Crescuți în medresele Deobandi din Pakistan și separați din copilărie de orice femeie, talibanii ajungeau să le disprețuiască și să se teamă de ele. În această pepinieră a frustrării, s-a presupus în mod crud, băieții sodomizați se transformau în niște bărbați traumatizați.

— Bineînțeles că există homosexualitate aici, spune Jafar, bărbați și băieți de obicei, dar nu prea multă, cred eu. Și sunt bărbați care plătesc prostituate înainte să se căsătorească. Dar aceste femei sunt puține.

Ridică un deget.

— Miresele noastre trebuie să aibă himenul intact. Himenul este foarte important. Bărbatul poate să fi fost cu o prostituată, dar o astfel de femeie... nimeni nu vrea s-o cunoască.

El nu a avut niciodată o femeie, îmi spune. O să se căsătorească și nu știe ce trebuie să facă.

— Avem antene parabolice, așa că vedem filme occidentale. Și sunt casete video cu sex aduse ilegal din Pakistan. Ele sunt singura modalitate de a afla ce trebuie să facem.

Lovește nervos cu piciorul în pământ.

— Spune-mi, este adevărat că oamenii pot să o țină așa, să facă dragoste timp de o oră? Înțelegi, ca doctor, eu știu: problema noastră aici e că nu ne putem abține. Totul se întâmplă prea repede. Durează un minut, poate. Voi, în Occident, aveți o modalitate de a amâna? Cum numiți asta? Da, ejaculare prematură. Și femeile nu simt nimic. Nu au nici o plăcere când fac sex, 90% dintre ele, aș spune.

Examina uneori paciente, spunea el – acum era permis – și nu era nimic în neregulă din punct de vedere fizic.

— Iar la 60 de ani bărbații noștri sunt deja terminați. Sunt bătrâni.

A zugrăvit un tablou deplorabil. Pașii i s-au oprit pe alee. Mai presus de orice, era neliniștit în legătură cu mireasa și demnitatea lui. Cum ar putea trece de la preludiul tainic al acelor convorbiri telefonice la această goliciune ignorantă a panicii și amânării?

Mai târziu m-am gândit la ceea ce spusese. În timp ce cutreieram prin bazaruri, mi i-am imaginat pe mândrii războinici afgani reduși la niște băieți disperați și boșorogi prematuri, în timp ce femeile lor acoperite de văluri căpătau o tristețe de călugărițe. Apoi mi-am amintit că un

doctor aude doar de cazurile de boală. Iar seara orașul redevenise misterios, iar petrecăreții de la restaurantul hotelului meu, care urlau saluturi și înghițeau kebaburi de miel și Mecca Cola, reveniseră la o bărbăție barbară.

A doua zi, pe o străduță umbrită de pini, pe lângă o santinelă care stătea sub un cort, ajung cu Jafar la o poartă de fier tăiată într-un zid care ascunde vederii tot ce se află în spatele său. Sunt aici o grămadă de bărbați înarmați: o miliție aprigă și pestriță cu eșarfe alb cu negru și încălțăminte crăpată. Îi duc o scrisoare lui Ismail Khan, trimisă de un prieten din Anglia.

Așteptăm mult timp după ce mesajul nostru a fost preluat. Pe porți sunt lipite o grămadă de poze cu fiul lui Ismail Khan, împușcat într-o luptă confuză cu un comandant din armata statului în martie trecut. Arată ca un playboy. Un alt afiș îl înfățișează pe unul dintre locotenenții despotului, omorât luna trecută într-o luptă cu niște talibani.

Dincolo de poartă, în timp ce suntem conduși înăuntru, zumzetul stins al Herātului se estompează și în fața noastră se deschide o imensă grădină de trandafiri în care se află o casă pe jumătate ascunsă de copaci. Niște gărzi înarmate ne fac semn să mergem înainte și ne urmăresc dintre tufele de trandafiri. Sub o pergolă lungă, din stuc roz, acoperită de plante agățătoare, vreo 80 de bărbați stau așezați pe două șiruri de scaune, față în față, având între ei niște mese scunde acoperite cu covoare. Pășim precauți pe lângă acești veterani cu mantii și turbane – conduși înspre centru – și mie mi se face semn să mă așez în fața lui Ismail Khan.

Acesta se ridică să mă salute într-o engleză stricată, iar eu mă contopesc cu această audiență orientală atemporală – conducătorul deschis față de cei mai umili supuși ai săi – și ascult replicile grave și (pentru mine) incomprehensibile.

Ismail Khan stă pe un scaun brodat cu flori, oarecum victorian, iar în spatele lui un bodyguard adolescent ține în brațe un kalașnikov. Sub tichia albă părul lui negru este înspicat, iar fața îi este acoperită de o barbă albă. Nu are trăsăturile caracteristice locuitorilor din Herāt, ci are o față lată, cu un nas teșit și o expresie de calm solemn. Ochii lui sunt cenușii cu reflexe aurii. În 1997 unul dintre generalii rebeli ai lui Dostum îl dăduse pe mâna talibanilor, iar timp de trei ani, înainte să fugă în Iran, a fost ținut în lanțuri într-o celulă minusculă, pe întuneric aproape total. Oamenii spuneau în șoaptă că asta îi întunecase mințile.

Vorbește foarte calm. Degetele lui leagănă un rozariu de culoarea bronzului. De ambele părți, șirurile de capete sunt întoarse ca niște floarea-soarelui înspre el. Bătrânul din fața sa – un mullah de țară – se plânge de electricitate, îmi șoptește Jafar. Ismail Khan negociase furnizarea curentului electric din Turkmenistan în Herāt, dar electricitatea nu a ajuns în satul mullahului, iar acesta se întreabă de ce. Ismail Khan îi dă un răspuns lung, vorbind blând, rațional. La un moment dat mullahul își spune fără teamă părerea și râd amândoi de ceva. Ismail Khan încearcă să explice că el nu mai are puterea de a implementa ceea ce urmărește bătrânul sau de a duce până la capăt treaba pe care a început-o. Mullahul trebuie să facă cerere la noul guvernator. În cele din urmă bărbatul pare să înțeleagă și își unește palmele ca pentru rugăciune – apoi întregul șir de oameni își desfac palmele odată cu el – înainte ca mica lui delegație să plece.

Mă întreb la ce se gândește Ismail Khan. Pare mulțumit, chiar împăcat, ca și cum s-ar bucura că responsabilitatea nu-i mai aparține lui. În timp, poate, dându-și seama că el nu poate face nimic, delegațiile se vor împuțina. El își va plăti bodyguarzii și va îmbătrâni în grădina lui de

trandafiri. Poate că asta vrea. Poate că s-a săturat. Fiul lui a murit.

Sau poate că așteaptă. La urma urmei, este obișnuit cu exilul (și are bani ascunși în străinătate, spun oamenii). Poate că deja știe că va obține o funcție în guvernul nou-ales al lui Karzai: o urmă de putere incertă.

Îi înmânez scrisoarea de la prietenul meu și îmi dau seama după fața lui că își aduce aminte de numele acestuia. Căci luptaseră împreună împotriva rușilor pe vremea când lucrurile erau mai simple, într-un moment aproape de fericire.

*

Din haosul dinastic care a urmat morții lui Tamerlan din 1405, fiul lui cel mic, Shāh Rokh, a omorât mulți oameni până să ajungă la conducerea unui imperiu diminuat. Shāh Rokh l-a lăsat pe fiul lui, prințul-astronom Ulūg-Beg, la conducerea Samarkandului, iar cei 38 de ani cât a domnit din capitala lui, Herāt, au fost cea mai înfloritoare epocă din istoria ținutului timurid. Își slujise tatăl cu credință și era sătul de războaie.

La curtea lui plină de arhitecți și pictori, caligrafi și poeți, vigoarea mongolă și delicatețea persană au reușit să se îmbine pentru scurt timp. Un alt fiu, talentatul prinț Baisanghur, a adunat într-un atelier 40 de gravori de aluminuri și legători de cărți – și o bibliotecă unică – înainte de muri din cauza băuturii, la 37 de ani. Între timp, în Samarkand, cu două secole înainte de inventarea telescopului, Ulūg-Beg cartografia coordonatele traseelor parcurse pe cer de 1.018 stele și recalcula anul astral cu o eroare de doar câteva secunde față de cifra calculată cu ajutorul mijloacelor electronice.

În centrul acestei renașteri se găsea extraordinara regină a lui Shāh Rokh, Gawhar Shad. Aceștia erau copiii ei.

A fondat moschei, palate, colegii, băi, biblioteci, răspândite într-un mecenat generos în estul Persiei și în Afganistan. În 1405, cu o toleranță rar întâlnită la un sunnit față de un sfânt șiit, ea a fondat o moschee celebră în Meshed, pe care tânjeam să o văd. Iar timp de zece ani după moartea soțului ei a făcut urzeli pentru a asigura succesiunea la tron a nepotului și strănepotului ei, până când a fost executată pentru complot, la vârsta de 80 de ani.

A fost îngropată la Herāt, în inima *musallah*-ului ei: o moschee și un colegiu care erau minunea epocii sale. În fiecare dimineață priveam de la balconul meu minaretele de 30 de metri din jurul său, înălțându-se ca niște furnale într-un deșert industrial. Drumul spre el, pe care eu mi-l aminteam ca pe o cărare cu miros de pini, trecea acum pe lângă un canal fetid, printre colibele refugiaților. Bătrânii stăteau inerți în lumina amurgului. Copiii alergau peste tot.

Cele cinci minarete se profilau tot mai înalte deasupra acoperișurilor pe măsură ce mă apropiam, iar în cele din urmă au spulberat cerul de deasupra mea. Mi le aminteam sclipind albastru, acoperite cu mozaicuri, și m-a cuprins tristețea. Acum aveau o culoare pământie. Am ieșit la marginea unui teren părăginit plin de grămezi de gunoi. Minaretele se înălțau acolo într-o solitudine fantastică, dedicate nimănui, înclinându-se într-o parte sau în alta ca niște vechi tovarăși: imense, solitare, neexplicate. Printre ele fusese făcut un drum, care întrerupea complicitatea lor fantomatică. Un șoim singuratic tremura în aer. Pe un zid dărăpănat niște cruci roșii vopsite, tăiate cu alb, indicau că locul fusese curățat de mine.

Am pășit într-o exuberanță efemeră pe pământul întinat, bucuros că mă aflu acolo; dar coloanele erau doar niște caricaturi față de ceea ce îmi aminteam eu. Pe vremea lui Gawhar Shad, o pădure de peste 20 de minarete se înălța deasupra cupolelor unei moschei și unei medrese, ale

căror ziduri erau acoperite de sus până jos cu faianță. Acum, mai rămăsese un singur minaret de pe vremea aceea, lângă mormântul ei prost restaurat.

Distrugerea acestui ansamblu strălucitor este o poveste nefericită. Timp de patru secole incomparabilele edificii au supraviețuit, dărăpănate, dar intacte. Apoi niște geniști din armata britanico-indiană, care în 1885 îl consiliau pe regele Abdurahman și care se temeau de un atac al Rusiei împotriva Indiei, le-au aruncat în aer pentru a crea un câmp de tragere deschis. Rușii nu au mai venit niciodată. Nouă minarete au rezistat până în secolul XX, dar două au fost doborâte de cutremurul din 1931. Doi ani mai târziu Robert Byron vorbea despre două dintre cele care mai rezistaseră spunând că erau deosebit de frumoase. Dar unul dintre ele a căzut în 1951, iar în 1979 focurile de armă ale sovieticilor au distrus încă unul, lăsând în urmă un ciot de nouă metri unde am găsit o urmă de panotaj de marmură.

Ultimul minaret al lui Gawhar Shad se înclina periculos pe toată înălțimea. Un obuz rusesc făcuse o gaură în el, prin care ieșeau și intrau porumbei, fâlfâind din aripi. Se înălța gol până pe la nouă metri, acolo unde fusese împrejmuit de zidurile medresei. Dar mai sus, pe încă 12 metri, din loc în loc mai sclipeau romburi de lapislazuli albastru încadrând bucle cufice și tulpini oliv cu flori albe. Și mai sus, nișele festonate a două balcoane care nu mai existau erau pline de cobalt și turcoaz. Din colegiul lui Gawhar Shad nu mai rămăsese decât o veche poveste despre inspecția pe care o făcuse aici însoțită de 200 de doamne de onoare. Studenților li se poruncise dinainte să plece, dar unul care dormise prea mult s-a trezit în fața unei frumuseți cu buze rubinii. Hainele ei răvășite, când a ieșit din clădire, trădau ceea ce se întâmplase; dar Gawhar Shad – o femeie cu multă minte – a poruncit ca toate cele 200 de doamne să se

mărite cu studenți și le-a oferit tuturor câte o rentă și un pat.

Spre est, ultimele patru minarete aparțin unei epoci ulterioare – construite către sfârșitul secolului de Husein Baikara, ultimul sultan timurid din Herāt – și e ușor să citești în ele un declin elegiac. Timp de 40 de ani înainte de 1507, într-o perioadă de prosperitate înaintea declinului, Herātul a devenit din nou sanctuarul pictorilor și istoricilor, al lui Alișer Navoi și Bihzad, prințul miniaturiștilor. Babur, gândindu-se la epoca sa de aur, când fusese primul împărat mogul al Indiei, își amintea cu venerație că orașul era reședința unor prinți strălucițiși desfrânați, al unor sporturi curioase și al unei învățături fără egal. Nu puteai întinde un picior, spunea Navoi, fără să dai de un poet. Însă la doar câteva luni după plecarea lui Babur, uzbecii șeibanizi, care tocmai cuceriseră Samarkandul, au atacat Herātul și i-au stins lumina pentru totdeauna.

Am cutreierat vreme îndelungată pe sub aceste ultime minarete, care, în mod ironic, supraviețuiseră verilor lor mai solizi. Se înălțau la 30 de metri, ușor descentrate, cu vârfurile rupte. Linia de bătaie a rușilor în confruntarea cu mujahedinii lui Ismail Khan trecuse chiar printre ele. Fuseseră ciobite și sfâșiate de gloanțe, zguduite de artilerie. Pe suprafața lor, în relief înalt, ramele albe și subțiri ale unor mozaicuri dispărute se întindeau ca o dantelă destrămată. Păreau să creeze, fantezist, o rețea de stele și cruci malteze și uneori mai cuprindeau în ele flori de ceramică pe un fond albastru ca noaptea. Dar eu treceam pe sub ele încet, călcând cu inima sfâșiată pe cioburi turcoaz, negre și albastru-închis, care sclipeau ca niște lacrimi.

Mai exista o ultimă clădire. Mausoleul lui Gawhar Shad – micșorat, prost restaurat și transformat din nou în ruine –

trimitea spre cer o cupolă cu arcuri groase, acum rămasă fără plăcuțele de ceramică. Lângă ea un îngrijitor mi-a arătat înspre mormântul lui Navoi, apoi a deschis ușa mausoleului. Mi-am ținut respirația. Deasupra spațiului gol, un plafon cu bolte întrepătrunse și pandantive în evantai combinau nuanțe estompate de roșiatic și albastru. Pe jos, aranjate la întâmplare, de parcă ar fi fost niște dărâmături, erau șase pietre funerare negre, sub una fiind îngropat un copil. Baisanghur fusese îngropat aici, împreună cu nepotul și strănepotul lui Gawhar Shad, pe care ea îi iubise în mod fatal; și un fiu vitreg, Mohammad Jahi, care murise de supărare (scria un istoric) deoarece ea îl ura. Dar eu nu știam să citesc inscripțiile – și nici îngrijitorul. Morții îngropați aici erau o invenție a lui; a scos o carte de oaspeți ferfeniță ca să mă semnez în ea – singurul străin care ajunsese acolo în acel an. Știam că trupul lui Shāh Rokh fusese dus înapoi la Samarkand ca să se odihnească alături de tatăl său. Dar Gawhar Shad fusese îngropată sub splendoarea complexă a acestor bolți, sub o piatră pe care scria „Bilquis a epocii ei", asemuind-o cu regina din Saba.

*

Două zile mai târziu, în zorii răcoroși, am găsit un autobuz care mergea spre granița cu Iranul. În timp ce mă îndepărtam de intensitatea crudă a acestei țări, cu amestecul ei de amenințare și frumusețe, m-am simțit gol și inert. Voiam să rămân. Dar drumul meu, care șerpuia spre nord-vest, avea să se intersecteze cu ruta principală din Drumul Mătăsii în orașul-sanctuar Meshed, iar acolo era tocmai vremea festivalului.

Am intrat în deșert, sub un cer luminat de un soare invizibil. Femeia din fața mea și-a schimbat burka cu un *chador* iranian lung, lăsându-și expusă fața palidă, iar bărbatul de alături și-a scos eșarfa alb cu negru, care era

asociată cu Ismail Khan, și a băgat-o în sacoșă. Granița ținea acum de Kabul. Avansam rapid pe drumul asfaltat de Ismail Khan în schimbul taxelor vamale pe care el nu avea să le mai vadă. Afară, aerul era plin de nisip, iar orizontul se aplatiza într-o pâclă cenușie. Satele păreau pustii, sub cupolele lor crăpate.

Apoi, cu un zgomot ca de pietricele zăngănind într-o conservă, autobuzul nostru s-a stricat. Pasagerii au coborât, răbdători, și s-au așezat pe marginea drumului, fără să le pese de mine. Unii au intrat în satul de peste drum, poate ca să se întâlnească cu niște prieteni; alții dormeau, în timp ce șoferul și ajutorul lui s-au întins sub șasiu, apucându-se să repare autobuzul – o treabă îndelungată, care era ceva obișnuit.

Pentru ultima oară merg pe o cărare care intră într-un sat și văd din nou cum trăiesc oamenii. Cum o secetă care durează de șapte ani le usucă câmpurile, recoltele, viețile. Un sfert dintre copiii lor nu apucă vârsta de cinci ani. Media de viață este de 43 de ani. Apoi toate gândurile despre brutalitate și conștiință se risipesc, iar misterul devine nu cruzimea, ci compasiunea: de ce cineva îi oferă o țigară unui necunoscut sau evită în ultimul moment să ucidă fiul unui dușman.

La graniță totul era haos. Poliția se instalase aici ca să supervizeze veniturile anuale de sute de milioane de dolari, iar o mitralieră cocoțată pe un camion privea în jos către o mulțime de funcționari vamali. După o oră autobuzul nostru a trecut de o ultimă barieră. Drumul era plin de valutiști. Roșul, verdele și negrul steagului afgan au cedat locul roșului, verdelui și albului de pe drapelul Iranului, iar zâmbetul fotogenic al președintelui Karzai a fost înlocuit de privirea încruntată a ayatollahului Khomeini și de zăpăceala de bufniță a liderului suprem Khamenei. Camioanele erau aliniate câte cinci în rând pe 500 de metri,

încărcate cu containerele de tristă amintire sau pline cu ciment, camionete Mitsubishi, bare de oțel, apă îmbuteliată Nestle...

Polițiștii iranieni, spilcuiți în uniforma verde-închis, au urcat în autobuzul nostru în grupuri de câte doi-trei, măsurându-ne suspicioși, căutând opiul care se strecura ca un microb peste graniță. În Iran erau peste un milion de dependenți, iar granițele erau întesate de gărzi înarmate. (Mulți dintre cărăușii afgani care mergeau noaptea pe drumurile de țară nu se mai întorceau niciodată.) Șurubelnițele polițiștilor răpăiau și ciocăneau în bord, în pereții despărțitori, în motor. Valizele și gențile noastre – și rucsacul meu uzat – au fost scoase afară, trecute printr-un scanner, apoi eviscerate. Dar dolarii mei, înfășurați în cutia spray-ului de țânțari, au rămas nedepistați.

Apoi, exact când autobuzul nostru primise undă verde, a fost oprit iar și a început adevărata căutare. Am fost aliniați lângă un zid, ca pentru a fi împușcați, cu bagajele la picioare. Afganii păreau ursuzi și epuizați. Multe dintre pașapoartele lor fuseseră semnate de cei care nu știau să citească cu amprenta degetului mare. Când un ofițer și-a dat seama că eu sunt occidental, mi s-a făcut semn să mă dau într-o parte și scutit, rușinos, împreună cu femeile și copiii care scânceau, în timp ce bărbaților li s-a ordonat să își scoată pantofii, apoi au fost percheziționați minuțios. Bagajele au fost golite din nou în praf, revărsându-și intimitățile: pantofi cu paiete, sutiene și fotografii de familie. Puținele bunuri pe care oamenii le duceau cu ei ca să le vândă, micile mărfuri de pe Drumul Mătăsii – fistic, haine de lână -, au fost pipăite, cercetate, măsurate, apoi, în sfârșit, returnate, cele mai multe dintre ele. Două ore mai târziu autobuzul nostru ramolit, trecând printre camioane trase pe margine, ieșea în câmpiile din Khorāsān.

▫ 10. ▫
Doliul ▫

Autobuzul nostru străbătea o câmpie joasă. În spatele nostru, râul Harīrūd cotea spre nord, către deșerturile Turkmenistanului, pentru a-și da acolo ultima suflare. Ici și colo câte un tractor brăzda câmpurile decolorate, iar femeile recoltau ceapă. M-am uitat pe geam cu noi speranțe. Dar am văzut același orizont afgan începețoșat și am simțit adierea aceluiași vânt uscat și aspru care se stingea. În sate casele de pământ se transformaseră în case de cărămidă, iar oamenii umblau cu turbane albe ca zăpada; dar fețele lungi și întunecate de sub ele nu se schimbaseră.

Căci stepele Khorāsānului rămâneau continuu în urma noastră dincolo de granița afgană – hotărâtă de britanici în 1905 – până la granița reală, necartografiată unde ele se întâlneau cu munții Hindukush, la est de Herāt. Pentru geografii medievali, Khorāsānul se întindea tocmai până la Balkh, iar câmpiile lui fuseseră locuite de triburi iraniene cu mult înainte ca Alexandru să ajungă acolo dinspre vest.

Apoi, în fața noastră, strălucea un oraș alb. După Afganistan, acesta părea futurist, straniu de rece, peste care pluteau cupole aurii și albastre. O oră mai târziu, amestecându-se cu locuitorii Meshedului, pasagerii păreau jerpeliți și necioplți și ne-am răspândit ca și cum ne-ar fi fost rușine unii de alții. M-am trezit mergând pe acostamente netede, din care aproape nici o piatră de pavaj nu era ciobită, pe lângă mașini care opreau la roșu, uneori, pe străzi pe care nu vedeai cai. Oamenii se holbau la mine. Am trecut pe lângă magazine cu vitrine în care bijuterii și ceasuri erau iluminate după căderea întunericului, iar reclamele de neon se aprindeau. Totul era catifelat,

estompat, iar oamenii grași și calmi. Uneori treceau tineri proaspăt rași. Purtau hanorace și cămăși în pătrățele. Un om avea o servietă. Existau clădiri cu toate etajele superioare intacte și reclame la paturi și pompe de apă.

În ce privește femeile, acoperite de *chador*-uri care lăsau fața descoperită, ele păreau scandalos de expuse. M-am holbat la ele nepoliticos, în timp ce treceau pe lângă mine. Aveau sprâncene groase și negre, ochi și gene sclipitoare. Multe erau destul de frumoase. Unele, mai nerușinate, se dăduseră puțin cu ruj sau cu fard. Puteau la fel de bine să fi umblat goale pe stradă.

Era ajunul zilei de naștere a Celui de-al Doisprezecelea Imam, venerat în tradiția șiită drept mântuitorul ce va să vină, iar orașul era înțesat de pelerini. Am găsit cu greu un hotel, deasupra unei intersecții zgomotoase. Pe pereții din hol erau trei fotografii: liderul suprem Khamenei, cu înfățișarea lui stingheră, președintele reformist moderat Khatami, iar în centru un ayatollah Khomeini furios, supraveghindu-i pe amândoi. Am fost condus într-o cameră curățică. În sertarul noptierei de lângă pat erau un Coran, un covoraș de rugăciune împăturit și un medalion din lut cu care credincioșii își ating fruntea în timpul rugăciunii.

Meshed păstrează amintirea uciderii și pierderii. În 818, al Optulea Imam din descendența șiită a fost otrăvit aici de califul sunnit (spun șiiții) cu struguri și suc de rodie. La început a fost îngropat regește alături de marele Hārūn ar-Rașīd din *O mie și una de nopți,* tatăl ucigașului său, care murise cu nouă ani înainte. (Chiar și în ultimul secol pelerinii șiiți încă scuipau pe mormântul lui Hārūn.) Dar sanctuarul a fost de multe ori ras de pe fața pământului și refăcut. În 1405 Gawhar Shad a construit faimoasa moschee de aici, iar în secolul al XVI-lea șahii safavizi – ultima mare dinastie persană – au convertit țara la șiism,

sanctuarul s-a extins, transformându-se într-un fel de Vatican.

Imamii șiiți îi urmează într-o procesiune a martirilor pe califii ortodoxiei sunnite. Sunt 12 generații care se trag din Ali, vărul și ginerele Profetului, iar adepții lor îi repudiază pe toți califii în afară de el. Adevărata succesiune, susțin ei, i-a fost smulsă fiului lui Ali, al-Husayn, în bătălia de la Kerbela, din anul 680 e n. (medalionul meu de lut era de la Kerbela), iar moartea lui al-Husayn a devenit catalizatorul secolelor de doliu ritualic. În tot Iranul bătălia este recreată în luna de Moharam în reprezentări dramatice înflăcărate, din care al-Husayn apare ca un mediator sfânt. El moare, asemenea lui Iisus, pentru păcatele oamenilor lui; iar mama lui, Fatima, fiica Profetului, devine Mama Suferințelor.

Imamii care l-au urmat au trăit izolați la Mecca și Medina, supravegheați cu neliniște de califii ortodocși. Pentru șiiți, fiecare imam era unicul păstrător al cuvântului lui Dumnezeu într-o lume coruptă. Și fiecare, spun ei, a fost otrăvit în secret de sunniți. Doar ultimul, al Doisprezecelea, a cărui zi de naștere aveam să văd cum este sărbătorită aici, a dispărut de mic copil, în 874, și a rămas într-o ocultație mistică, așteptând să se întoarcă la sfârșitul lumii.

Astfel că, în această tristă tradiție, Islamul a suferit o transformare radicală curioasă. Șiiții au sublimat eșecul politic în suferință pioasă și promisiuni de viitor. Iar sunniții triumfători, cu rădăcini în guvernarea și legea islamice, au fost de atunci bântuiți de o contraimagine amară a lor înșile, ce repudia autoritatea pământească și se alimenta cu nedreptatea istorică.

Mulțimile care străbăteau Meshedul a doua zi dimineață veniseră la un festival pios, să îl cinstească pe Cel Așteptat, să cumpere și să vândă lucruri. Am observat că magazinele

– atât de încântătoare cu o seară înainte – erau în mare parte magazinașe modeste pentru săraci: vindeau frânghie, unelte, pânză pentru turbane, haine din blană de oaie. Străzile erau largi și lipsite de farmec. În timpul Ramadanului nu vedeai nici un restaurant; și nicăieri nu exista nici o reprezentare a vreunei ființe umane, cu excepția bebelușilor. Toate străzile convergeau, ca niște afluenți pe care curgeau taxiuri și autobuze, într-un singur punct, în care mausoleul lui Imam Rezā era înconjurat de o încâlceală de curți, moschei, medrese, biblioteci, hosteluri: cea mai mare concentrare de locuri sfinte din Islam.

M-am pierdut într-o mulțime de pelerini. Păreau săraci, în cea mai mare parte – oameni din sate și orășele de provincie. Dar aveau o anumită grație ancestrală. Erau tineri dichisiți, oarecum sfidător, și femei cu osatură delicată. Mi-am amintit modul în care uzbecii îi parodiau pe iranieni, considerându-i rafinați, prea dulcegi. M-am străduit să înțeleg ceva din ce vorbeau. Era o limbă ușor guturală, dar fluentă și agilă. Uneori îmi imaginam că înțeleg ce spun.

La zidurile mausoleului, prin niște porți adânci, un val de oameni curgea în ambele sensuri. Printre ei, printre musulmani de rang înalt cu turbane negre și mullahi cu mantii cafenii, vedeai toată familia Islamului: pakistanezi, irakieni, afgani și saudiți, baluchitanezi cu turbane galbene și turcmeni cu turbane albe. Dar eu nu îi puteam urma înăuntru. În fața curților interioare, la fiecare intrare, paznici având bastoane cu măciulii de argint stăteau într-un calm ceremonial și doar musulmanilor le era permis să treacă. Chiar și în moscheea lui Gawhar Shad, în care mai intraseră uneori și necredincioșii, accesul era acum interzis.

Am rămas mult timp afară cu părere de rău, neîndurându-mă să plec. Uneori, dincolo de mulțimile care

întunecau porțile, încadrate de dreptunghiul unei uși îndepărtate, am zărit niște mozaicuri sau o strălucire aurie. Se spunea că aceste mari curți interioare – Enqelab și Azadi – sunt splendide. Cu ani în urmă o prietenă a mea reușise să între, ascunsă de un *chador* care o acoperea complet; iar în 1933 Robert Byron pătrunsese în Gawhar Shad deghizat, tremurând de euforie.

În cele din urmă nu am mai răbdat. M-am amestecat în mulțimea care avansa, într-un grup de bărbați înalți, după care încercam să mă ascund. Îmi trăsesem gluga hanoracului pe frunte. Bărbatul de lângă mine s-a aplecat să sărute măciulia bastonului gardianului. În acel moment nu aveam idee dacă își dăduse sau nu cineva seama că sunt străin. Dar în clipa următoare mă aflam în imensitatea strălucitoare a curții Enqelab. Am așteptat să strige cineva după mine, să simt șocul unor mâini brutale. Dar nu s-a întâmplat nimic. Stăteam cu spatele spre poartă, privind. Bătăile inimii mi s-au mai calmat. Priveam un dreptunghi imens și tăcut, peste un ocean mișcător de credincioși. Covorașele lor de rugăciune se întindeau pe vreo 45 de metri în fața sanctuarului interior, iar ei îngenuncheau sau se ridicau cu mâinile căuș, absorbiți, unii desculți, toți cu fața spre locul în care cupola de aur înflorea deasupra mormântului. Unii dintre ei, legănând rozarii de chihlimbar, țineau în mâini cărți de rugăciune sau Coranul, dar rugăciunile lor în acea întindere vastă se auzeau ca un zumzet de albine.

Curtea îi cuprindea ca un salon. Și de o parte, și de cealaltă zidurile ei pe două niveluri, cu arcade, trăgeau o cortină de ceramică strălucitoare pe o distanță de 150 de metri, în timp ce două *inwan*-uri înalte de vreo 20 de metri – una aurită, cealaltă acoperită cu faianță – se deschideau față în față. În peștera aurie a primului, în care atârnau un fel de faguri ca niște stalactite, opulența aproape

insuportabilă era întreruptă de o singură bandă de un albastru ultramarin; iar în spatele *iwan*-ului de faianță plutea un minaret de aur, scăldat în galben și verde opalescent.

Am început să dau ocol precaut mulțimilor. Dar pe fețele care se întorceau către mine nu apărea nici o schimbare. Păreau blânde, distante, ca și cum mi-ar fi acceptat prezența, apoi ar fi uitat-o. Poate că diversitatea etnică din jur mă proteja. Aș fi putut la fel de bine să fiu invizibil. Sub picioarele mele, pavajul lucea în nuanțe de gri și roz. Am început să îmi imaginez că mă contopesc cu ceilalți. Fața mea era înnegrită după atâtea luni în care am fost bătut de vânt și ars de soare.

Apoi rugăciunea unui imam a răsunat din sanctuar, iar din piepturile pelerinilor a izbucnit un vuiet profund în semn de răspuns, așa că m-am cutremurat înainte să le văd fețele extatice. M-am apropiat ezitant de un grilaj de deasupra unui pasaj spre camera mortuară. De barele lui erau atârnate cârpe și lacăte votive. Niște femei suspinau lângă el. Mâinile lor, înroșite cu henna, tremurau pe fierul grilajului. Nu zăream nimic dincolo de el. Peste tot în jur se îngrămădeau invalizii și bolnavii, încâlcindu-și cârjele întrepătrunse și strâmbându-și roțile cărucioarelor. Unii zăceau înveliți în pături; stătuseră aici toată noaptea, cu gleznele legate de grilajul mormântului cu funii colorate. Și-au ridicat spre mine ochii tulburi.

Acum mă mișcam în voie, pierdut în îmbulzeala de trupuri, croindu-mi drum dintr-o curte în alta. Îmi feream privirea doar de paznici și mă orientam după cupola de deasupra mormântului – un imens castron de aur. Era imposibil să-mi dau seama câte mii de oameni se rugau aici. Îi priveam fascinat. Umblând prin acele curți aurite, în *chador*-urile și hainele lor mohorâte, era ca și cum ar fi ajuns în paradis, în ale cărui firide dormeau și mâncau, în

timp ce alții citeau Coranul deasupra lor. Acolo *umma* musulmană era reunită în pace: comunitatea credincioșilor, care transcende națiunea și chiar secta (erau acolo turkmeni și saudiți sunniți), ca să devină pentru scurt timp o familie unită de rugăciunea arabă, așa cum latina unea odată Europa medievală.

Am intrat în moscheea lui Gawhar Shad. Era înțesată de credincioși la amiază. De mai multe ori bărbații s-au ridicat și din piepturile lor a răsunat o implorare aspră, căreia i-au răspuns o furtună de incantații. Dar moscheea care adăpostea toată această agitație îți tăia răsuflarea. Toate arcadele și *inwan*-urile ei, precum și sanctuarul deschis străluceau într-o ceață de plăcuțe de porțelan. Minaretele ei erau presărate cu romburi întunecate care încadrau inscripții sau flori albe, încastrate în cărămida deschisă la culoare. În *inwan*-uri, stalactitele se grupau într-o densitate festonată de verde-albastru și alb. Noi culori – muștar și vinețiu – ardeau sub bolți. Iar deasupra tuturor arcurilor de boltă un frunziș sculptat translucid era invadat de muguri aurii sau de o ploaie de flori lăptoase. În centrul curții, pe jumătate ascuns de pelerini, fremăta un havuz de marmură. Iar de-a lungul liniei plafonului, într-o friză adâncă și continuă, vedeai un hățiș magnific de inscripții în arabă.

La amiază, moscheea și toate coridoarele ei erau sufocate de credincioși, îngenunchind sau prosternându-se în toate curțile, cu mâinile ridicate către sanctuar, încât nici nu mai aveai pe unde să pășești. Aici, pe un tron mascat de un banner, al Doisprezecelea Imam, Mahdi, avea să se întoarcă în haosul și teroarea sfârșitului lumii, însoțit de Iisus. Momentul venirii lui este la fel de neclar ca și cel al venirii lui Maitreya Buddha, a cărui statuie zâmbea deasupra mea la Labrang, parcă într-o altă viață. Dar alături de mine, ca și atunci, o bătrână se târa pe burtă, presărându-și țărână în cap, la nesfârșit, în așteptarea

momentului în care cei răi aveau să piară, iar timpul și spațiul aveau să ajungă la capăt.

În curțile exterioare, se ridicau niște construcții noi, nu cu truda anevoioasă din Uzbekistan, am simțit eu, ci cu mai multă dragoste și atenție. Hoinăream, împăcat, fericit, când un bărbat s-a apropiat de mine, vorbindu-mi în engleză. Era curios ce fac acolo. Toți occidentalii plecaseră, spunea el. Eram, cumva, musulman? Sub tichia lui de lână, ochii lui Hussein erau chihlimbarii și plini de căldură. Engleza lui era foarte veche, a râs el încetișor, o alesese la școală.

În fața noastră, dincolo de poarta Azadi, vreo sută de oameni așezați în cerc se loveau ritmic cu pumnul în piept, strigând pe rând: *Ah Ali! Yah Ali!,* într-un cântec funebru întrerupt și războinic. Hussein mi-a observat expresia.

— Îl iubesc pe Ali, a spus el, și îl așteaptă pe Mahdi.

Am trecut dincolo de ei și am găsit o firidă sub un zid.

— El poate veni în orice moment. Oamenii îl așteaptă acum, mai ales de ziua lui...

I-am prins privirea, am încercat să zâmbesc. În tradiția anglicană a copilăriei mele, Mesia fusese amânat la nesfârșit. Poate că era o anumită oboseală în vocea mea când am spus:

— Iar apoi va veni vremea judecății...

Hussein a aprobat din cap: s-ar putea întâmpla curând.

— Scripturile noastre sunt la fel ca ale voastre. Credem în aceiași profeți.

Mi-a atins brațul.

— Eu cred că bunii creștini ajung în rai. Suntem același popor.

O anumită tensiune din mine s-a evaporat, astfel că m-am întrebat ce efect avuseseră ultimii ani asupra felului cum înțelegeam eu religia lui. Erau multe feluri de islam,

așa cum erau multe feluri de creștinism. Cel al lui Hussein cerea ca eu să ajung în rai împreună cu el. Zâmbetul lui s-a pierdut într-o barbă tivită cu alb, apoi s-a stins.

— Dar scripturile voastre... sunt imperfecte. Uneori chiar și ele sunt o blasfemie la adresa Creatorului.

Existau lucruri insuportabile. Și-a îndreptat umerii, imperios.

— Ascultă. Biblia voastră spune că Adam și Eva erau goi în grădină și că Dumnezeu nu i-a văzut la început pentru că ei s-au ascuns. Cum se poate una ca asta? Dumnezeu vede totul. În scripturile voastre Dumnezeu le spune lui Adam și Evei că, dacă vor mușca din fructul acelui pom, vor muri. Șarpele spune că nu vor muri. Iar șarpele are dreptate. Biblia spune că Jacob s-a luptat cu Dumnezeu și a câștigat. Este absurd...

O sută de alte interpretări literale, îmi dădeam seama, se adunau în capul lui. Am răspuns cu voce stinsă că Biblia nu era transcrierea literală a cuvântului lui Dumnezeu, precum Coranul, ci o cronică a istoriei sacre. Însă mă simțeam vulnerabil, ca și cum ne-ar fi despărțit sute de ani. Ochii lui, foarte concentrați și gravi, mă priveau fix. Uneori mă făceau să tresar. Pietatea lui era activă: se lăsase de meseria de profesor ca să ajute la îngrijirea mausoleului. Îndoiala ar fi fost un șoc care l-ar fi amuțit. Pentru el patriarhii și profeții – Avraam, Noé, Moise – nu erau niște actori dintr-o cronică omenească complexă, ci mesageri desăvârșiți ai lui Dumnezeu. Coranul era purificarea scripturii iudaice și creștine, ultima revelație. El îi absolvea pe profeți de mlaștina umană a istoriei. Mai ales pe Iisus, a spus Hussein. Islamul nu îl respingea pe Iisus, ci versiunea lui biblică. Cum putea un Dumnezeu să fie crucificat?

Cu credința mea estompată, i-am spus:

— Era un om printre oameni.

Dar între noi se căsca o prăpastie, care părea să se lărgească.

— Nu s-a întâmplat așa ceva, a spus Hussein. Sau i s-a întâmplat altcuiva.

Apoi a continuat, grăbit:

— Iar în scripturile voastre, Dumnezeu îi face în mod intenționat pe profeți să mintă. Îi face să...

— Chiar și Coranul vostru spune adesea că Dumnezeu te duce pe căi greșite, am spus eu.

Din depărtare, zgomotul pumnilor izbiți în piepturi s-a intensificat, sec și furios, de parcă oamenii ar fi bătut într-o tobă cu membrana prea întinsă. *Yah Ali! Yah Ali!*

— Cum ai încredere în Dumnezeu?

— În tradiția sunnită, a spus Hussein, nu poți apela decât la Coran. Dar noi, șiiții, ne ghidăm după viețile imamilor sfinți. Dacă am o întrebare, mă rog celui de-al Optulea Imam al nostru din mausoleu.

Și-a ridicat ochii spre cupola aurită.

— Iar răspunsul sosește...

Această comuniune, m-am gândit eu, se apropia de conștiință. Autoritatea ei se năștea haotic, din interior. Știam că Islamul ortodox era precaut față de ea și se baza din nou doar pe lege și pe Coran. Alegerea morală nu putea fi lăsată pe seama instinctului. Când l-am întrebat pe Hussein despre asta, s-a tulburat. Da, a spus el, Coranul avea prioritate. Întotdeauna. Limba lui Dumnezeu.

— Am vrut întotdeauna să învăț pe de rost Sfântul Coran, a spus el, deocamdată știu o mică parte.

Dar parcă nu mai vorbea cu la fel de multă convingere. Și-a închis ochii.

— Vreau să păstrez aceste versete în inima mea, astfel încât, atunci când voi ajunge în mormânt, să nu fiu singur.

Păru dintr-odată fâstâcit, dar a repetat:

— Când o să zac în mormânt, aceste vorbe sfinte vor fi cu mine. Și-a trecut mâna în jos peste trup, apoi a părut să se rușineze.

— În ultimul timp m-am gândit că e mai bine să uit de asta...

— Ai fost aproape de moarte? am întrebat eu, nesigur.

— Da, în război, războiul nostru împotriva Irakului. M-am oferit voluntar de patru ori. Făcusem armata pe vremea șahului și știam să trag cu pușca.

Așa că se înrolase în Garda Revoluționară, ale cărei valuri de fanatici, slab înarmați și neînfricați, fuseseră secerate.

— Ai fost rănit? l-am întrebat.

— Din nefericire, nu.

Mi s-a părut că nu am auzit bine, dar el a continuat:

— Voiam să fiu martir. Dacă aș fi fost ucis, aș fi fost ucis pentru Dumnezeu. Nu mi-era frică. Însă nu voiam să fiu capturat. Fratele meu mai mare a stat 11 ani în una dintre închisorile lui Saddam Hussein. Acum timpul s-a oprit pentru el. Crede că are tot 25 de ani, mult mai puțin decât mine. Dar mulți dintre prietenii mei au fost uciși, martiri glorioși, sau mutilați.

A făcut semn cu mâna peste coapsă, de parcă și-ar fi tăiat-o.

— Și știi că americanii erau de vină? Ei l-au împins pe Saddam Hussein la asta. Când eram pe linia frontului, am văzut elicoptere americane care îi ajutau pe irakieni. Un prieten al meu a urcat pe un deal cu un lansator de rachete și a nimerit un elicopter. Nu a căzut pe partea noastră. Dar erau americanii. Erau băgați în asta.

— De unde știi?

Brusc, a încetat să zâmbească.

— Noi știm. Și știm și despre atacul de la World Trade Center. Americanii au pus asta la cale. Și evreii. A fost într-o marți, ziua sfântă a evreilor, așa că nu era nici unul acolo. Apoi americanii s-au folosit de acest pretext pentru a ataca Afganistanul și Irakul.

— Ziua sfântă a evreilor e sâmbăta, spun eu împietrit. Au fost uciși mulți evrei. Numele lor au fost publicate.

Dar fantezia lui era ceva obișnuit, am aflat eu, în tot Orientul Mijlociu, iar deși Hussein a părut pe moment uimit de vorbele mele, ele nu îi puteau zdruncina convingerea. Acum, când l-am privit, am văzut alt om, foarte distant.

— Americanii ne inundă cu propagandă, încearcă să ne submineze cultura din interior. Acum zece ani a explodat o bombă chiar în maousoleul ăsta. A omorât 26 de credincioși. Asta au făcut-o niște ipocriți, comuniști, sprijiniți de America. Au un sediu și în țara dumitale, Mujahidin-e Khalq.

Era înverșunat și furios, dar nu se uita la mine. Era furios pe guvernul meu, nu pe mine, iar când și-a întors iar privirea, a zâmbit.

— Unde te duci acum?

— Plec spre Teheran și Tabriz, apoi în Turcia.

M-a iscodit cu privirea.

— Dar de ce ești singur? Doar Dumnezeu umblă singur.

— E mai bine așa, am spus eu.

Am ascultat încă un minut, în tăcere, strigătele ritmice adresate lui Ali, care acum se stingeau, și murmurul credincioșilor prin porțile pe care pătrunsesem fără permisiune pe pământul lui sfânt.

În seara aceea m-am strecurat iar în moscheea Gawhar Shad, sperând să o găsesc mai liniștită, dar curtea, la apus,

era ticsită de pelerini. Prin zidurile ei, din interiorul camerei mortuare, răzbătea tumultul înăbușit al suferinței rituale. De-a lungul arcadelor familii întregi se pregăteau să se culce sub pături și mormane de haine, iar dintre acestea un bărbat scund și slab mi-a strigat într-o engleză stricată să merg cu el la mormânt.

I-am spus că nu pot. Am șoptit că nu sunt musulman. Deja îmi era teamă. Dar bărbatul nu înțelegea.

— Nu... oaspete... după mine... m-a îndemnat el.

Zâmbea radios, inocent. A ridicat covorul pe care stătea familia lui și mi-am ascuns sub el pantofii. Aveam o vagă senzație de greață. M-am luat după el. Știam că nu e bine ce fac – și acum cred asta -, dar l-am urmat ca o umbră.

Nu a luat-o direct, ci a tăiat-o printr-un coridor lateral. Îl urmam îndeaproape, cu ochii în pământ. Vedeam lumina care se revărsa pe covoarele stacojii și un grup de bărbați îngenunchеați, ce se legănau deasupra Coranului. Picioarele mele se strecurau printre credincioși prosternați. Apoi am ajuns în încăpere, striviți de mulțimea de trupuri. Pretutindeni, candelabrele răspândeau o lumină slabă sub bolți cu oglinzi încrustate. Un murmur de rugăciune se înălța în jurul meu. Dintr-odată am fost luați de un val de credincioși. Au izbucnit gemete și țipete sacadate, iar eu am ridicat ochii și am văzut, dincolo de un ocean negru de capete, uriașa lacră aurie a mormântului. Acoperământul lui se înălța deasupra fanaticilor asemenea unui baldachin auriu. Bărbatul mi-a șoptit:

— După mine, după mine.

Îmi încleștasem mâinile de umerii lui, îmi țineam capul plecat, ca să nu fiu remarcat. M-am uitat în jos, la marmura de culoarea șampaniei. Undeva sub picioarele noastre era mormântul pierdut al lui Hārūn ar-Raşīd. Inima îmi bătea nebunește. De fiecare dată când îndrăzneam să ridic capul,

mă așteptam la un strigăt de indignare incendiară. Lumea devenise o succesiune de diapozitive fulgerătoare. Am zărit plăcile de argint bătut de pe cenotaf și pânza verde care îl învelea, brodată cu flori aurii. O pădure de mâini se întindea peste grilaj, brațe păroase dezgolite până la cot. Acum se auzea un vuiet de lacrimi și furie. În partea cealaltă, în care se intra din altă curte, se tânguiau femeile.

Chiar și în momentul acela, în timp ce mă contopeam cu șuvoiul de credincioși, această isterie provocată de un om care murise de 1.200 de ani mă uluia. Părea că o fântână adâncă și tristă de suferință așteaptă în permanență să dea pe dinafară, născută dintr-o neajutorare și o pierdere imaginare. Prin această suferință pusă în scenă, poate, se vindeca vreo boală din inima lucrurilor.

Apoi o mână tuciurie și tatuată m-a apucat de umăr. M-am întors, tremurând. Dar nu doar încleștarea întâmplătoare a bărbatului de lângă mine. Privirea lui trecea peste chipul meu fără să se oprească. În timp ce eram împinși înspre mormânt, îmbulzeala a devenit îngrozitoare. Sub dubla strălucire orbitoare a candelabrelor și oglinzilor, fiecare cap se întorcea către cenotaf. De mai multe ori am ridicat ochii ca să văd cât din frumusețea mozaicurilor a mai supraviețuit, dar nu am zărit decât violența noastră fragmentată în plafonul bătut cu oglinzi. Mâini care te duceau cu gândul la niște oameni ce se înecă trăgeau de gratiile mormântului și bărbații se cățărau unii pe umerii celorlalți, mângâindu-i filigranele, sărutându-i aurul, trecându-și palmele peste față.

Pentru o clipă am avut impresia că vom fi împinși înspre mormânt. Apoi curentul ne-a purtat în altă parte.

Nu fusesem înăuntru decât un sfert de oră, dar în curte se lăsa frigul și soarele dispăruse. Lumini de basm împodobeau mausoleul cu o voioșie mimată. Am traversat

curțile încă interzise și am ieșit în sfârșit afară, în stradă. În spatele meu becurile multicolore se legănau pe cabluri ce coborau din vârfurile minaretelor și treceau peste curțile în care se așternea liniștea, ca și cum un vapor mare cu greementul luminat ar fi pornit la drum în întuneric.

*

La nord de Meshed, micul oraș Tus încă este străbătut de zidurile afundate în pământ pe care Tamerlan le-a transformat în ruine în 1390. Monumentul lui funerar singuratic – botezat în mod ironic după Hārūn ar-Raşīd – este probabil mormântul marelui mistic al-Ghāzali, care a murit în secolul al XII-lea. Într-o stranie autobiografie, al-Ghāzali a povestit cum a căutat iluminarea chiar și pe căile lăturalnice ale ereziei, până când a avut o cădere nervoasă și a bătut drumurile ca sufit, întorcându-se după mulți ani pentru a scrie lucrări clasice de pietate mistică.

Când treci de poartă, intri într-un spațiu de o seninătate dezgolită, sub o cupolă ca un stup de albine. Urme de cioplituri încrețesc plafoanele capelei mortuare. Prin ferestre se văd dealuri înceţoşate. Iar în tăcerea și praful de acolo calmul hotărât al încăperii pare să se facă ecoul celui îngropat aici: cel mai mare înțelept musulman, se spune, după Mahomed.

Dar după un kilometru și jumătate dai de un loc și mai vechi, alt loc de pelerinaj, unde un bazin lung mărginit de belșițe ajunge până la un cenotaf de piatră. Acesta este sepulcrul lui Firdousi, poetul poporului iranian. Cupluri se plimbă de mână pe lângă apă. O mulțime de femei voioase îi pozează unui fotograf, cu *chador*-urile împinse puțin spre creștetul capului. Se aude o muzică în surdină. Un bărbat și o femeie se odihnesc pe o bancă; ea își apleacă fața către el.

Firdousi a murit aici, sărac, în jurul anului 1020, și a fost îngropat în grădina lui. Acum mausoleul lui, construit

în 1933, are 15 metri înălțime, imitând mormântul lui Cirus, cel mai mare dintre primii regi persani, de la Pasargadae. Este înconjurat de coloane care susțin niște tauri mitraici și poartă simbolul lui Ahuramazda, zeu al Persiei antice. Steaguri iraniene flutură în jurul lui. Mausoleul nu poartă nici un semn islamic.

Conform unor legende orale, istorii cântate și povești acum pierdute, Firdousi, după 35 de ani de trudă, și-a terminat opera, *Șah-Name, Cartea regilor*, epopeea populațiilor iraniene. Aceasta se sfârșea cu ultima dinastie a Persiei, cea Sasanidă, cu puțin înainte de cucerirea arabă, iar poetul a curățat cele 60.000 de distihuri ale ei de împrumuturile din arabă cât de mult i-a stat în putință. Epopeea le oferea iranienilor o identitate magnifică. Curând cuvintele și imaginile ei erau gravate în cărți și inscripționate pe obiecte de ceramică și pe zidurile palatelor. Asemenea cărții kârgâze *Manas,* versurile ei au devenit proprietatea celor umili. Erau recitate în jurul focurilor caravanelor și de către mame copiilor. Și țăranii analfabeți cunosc poveștile lor chiar și astăzi.

Acesta este celălalt Iran: cultura nu a plângerii, ci a eroilor. Este un triumf al legendei asupra istoriei. În secolul XX șahii Pahlavi au transformat-o într-un cult național care își avea originile înainte de Islam, într-o lume despre care își imaginau că a fost a lor. În mijlocul unei națiuni de identități disonante, *Șah-Name* popularizează ideea unei rase străvechi și mândre, născută dintr-o singură descendență. Uneori dramatizează antipatia dintre Iran și Turan, dintre persani și turci; și indirect face apel la un dispreț subtil al iranienilor față de cultura arabă, astfel încât oamenii care se plimbă prin aceste grădini, salutându-se și făcând fotografii, au devenit ușor paradoxali. Arabii spun că iranienii iubesc poezia mai mult decât credința. S-a susținut chiar că ei nu sunt profund religioși. Mulți ani

după revoluția din 1979, *Șah-Name* a fost eliminată din programa școlară pe motiv că este neislamică, iar niște fanatici au vandalizat mormântul lui Firdousi.

Ușile acestuia se deschid către o încăpere subterană din marmură șlefuită. Pe pereți *Șah-Name* se mișcă în reliefuri cioplite în piatră: eroul Rustam omorând un balaur sau prinzând o vrăjitoare. Oameni îi dau ocol, cu afecțiune și recunoaștere. În centru, rămășițele poetului zac sub un cub de marmură cu vinișoare roșii, ca și cum s-ar prelinge sânge.

Firdousi știa ceea ce făcuse. Atunci când protectorul său, sultanul Mahmud din Ghazna, l-a plătit cu argint în locul aurului care îi fusese promis, poetul s-a dus la baia publică din oraș și a împărțit disprețuitor suma între băieș și un vânzător de șerbet, apoi a fugit ca să scape cu viață. La acel moment era deja bătrân. După ce a scris o satiră despre zgârcenia lui Mahmud, sultanul s-a înduplecat, se spune, și i-a trimis o caravană de cămile încărcate cu indigo prețios. Dar, când a intrat în Tus, caravana regală s-a întâlnit cu cortegiul funerar al lui Firdousi, care se îndrepta în direcția opusă. Cu banii, unica lui fiică a construit un pod arătos, care încă e folosit.

*

Autobuzul meu care merge la Nișapur îi zgâlțâie pe comercianți și pe țărani deopotrivă, printre saci cu legume, baloți de pânzeturi și vreo două oi cu picioarele legate. Cu o săptămână în urmă, transportase pelerini; pe el scrie „Islamul este Victorie”. La nord de noi o câmpie arsă de soare cu aspect familiar se unduiește în jurul unor dealuri gri și portocalii; la sud se încrețește în miriști și pășuni pustii care se întind către orizont.

Pasagerii din jurul meu vorbesc încet sau dorm. Îmi doresc să înțeleg ce spun. Limba lor și-a pierdut cumplitele

poticniri glotale ale limbilor turcice și mă tachinează cu sunete pe care mi se pare că le cunosc. Mă uit pe furiș la cei ce vorbesc, căutând indicii. Cine sunt ei? Cine este tânăra cu nas acvilin și ochi cu gene lungi, specifici poporului ei: de ce e singură? Mâinile ei – aici observi mâinile femeilor – au oase delicate, asemenea coardelor unei harfe, și sclipesc cu o urmă de ojă. În față stă un bătrân într-un costum uzat, cu părul alb dat pe spate, lăsându-i liberă fața sensibilizată, ca de dirijor. Dar nu va ține niciodată în mână o baghetă: are mâini groase și bătătorite de munca la câmp. În spatele lui stă cocoțat un mullah cu turban alb, ochi neliniștiți și obraji supți, care își ține mantia maro împăturită în mâini. Tânărul dolofan de lângă mine, cu jachetă și blugi călcați, răsfoiește o agendă în care nu este notată nici o programare. Îmi scot dicționarul de farsi și încerc să intru în vorbă cu el. Nici o șansă. Aflu doar că are 27 de ani și e inginer constructor. Ce gândește, ce visuri are? Nu am de unde să știu.

O oră mai târziu oaza Nișapur se strânge în jurul nostru. Am senzația că am mai văzut-o de multe ori, în toată Asia Centrală, și că o voi mai vedea: procesiunea pestriță de magazine și birouri scunde, mărginite de canale de scurgere deschise și umbrite de plopi și platani; aceleași pietre de pavaj octogonale sau în formă de frunze; deasupra, încâlceala cablurilor din care jumătate sunt inutile (unele târându-se către antene parabolice ilicite) sau proeminența unei ferestre cu geamuri batante. Femeile, înfășurate în haine ca să se apere de vânt, sunt niște absențe umblătoare. Și totuși, lumea s-a schimbat. În mod imperceptibil, a devenit mai urbană, mai senzuală, poate mai înșelătoare. Tinerii cu treningurile lor Nike și Adidas piratate au barba aranjată și par timizi. În hotelul meu proprietarul afabil își cheamă un prieten care știe puțină engleză.

Dar Ali nu are nici o remușcare. Poate că e puțin nebun: un statistician al statului ce pare să nu aibă de lucru. Când îi vezi mersul haotic, ai impresia că trupul îi este târât înainte de capul cu gâtul întins. Vorbește repezit, nu înțelegi decât jumătate din ce spune. După teama mea că nu o să am cu cine să stau de vorbă, acum sunt bombardat cu cuvinte într-o flecăreală febrilă. Ali își exersează vocabularul („utopie" și „ipoteză" sunt preferatele lui) și, în timp ce mergem, comentariile lui devin un melanj de politețe arhaică și pietăți moderne:

— Sunteți foarte bun, domnule. Vă voi ajuta pretutindeni. Vă voi duce oriunde vreți să mergeți. Sunteți liber. Uitați-vă la aceste bătrâne. Aceasta este vechea cultură. Este greșită. Afară, afară! Nu contează. Pe vremea șahului puteai să spui ce vrei. [De fapt nu puteai.] Dar acum, dacă ești sincer, ești terorist. Nu exista bigotismul ăsta. Asta e ipoteza mea. Uite, aceste tinere sunt bune. *Chador*-ul dat pe spate, pentru a lăsa să se vadă părul. Asta este cultură. O utopie a minții. Viitorul este gândire. Îi urăsc pe sunniți, mai liberi sunt șiiții. Sunteți foarte bun, domnule. Utopie! Ăsta este cuvântul meu preferat. Nu contează. Ce credeți despre ideile mele?...

Mă conduce grăbit dintr-un loc în altul, prezentându-mă prietenilor, funcționarilor, aproape oricui ne iese în cale. Este întâmpinat pretutindeni cu o nedumerire afectuoasă. Într-o oră, îmi trece tot cheful de vorbit.

— ...Uitați-vă la aceste femei. Sunt acoperite de văluri, periculoase. Este cultura veche, foarte pericol pentru minte...

În sfârșit, ne întoarcem la hotel.

— Mâine o să vă duc peste tot. Mâine vom vedea mormântul lui Attar, mormântul lui Omar Khayyam. O

ipoteză utopică, domnule! Sunt la dispoziția dumneavoastră, nu contează. Mâine...

A doua zi, spre ușurarea mea, nu este acolo, iar eu îmi găsesc singur drumul către mormântul lui Omar Khayyam, în tăcere. Omar este un vechi prieten al meu, savurat în adolescență, când am descoperit *rubiat*-ele sale – în traducerea lui Edward Fitzgerald -, fermecător de semnificative și de triste; iar în timp ce străbat orașul sărăcăcios, o adiere din nostalgia aceea întârzie în sufletul meu. Dincolo de suburbiile din sudul orașului, unde se află aliniamentele și movilele vechilor fortificații, orașul Nișapur, capitala primilor turci selgiucizi, aproape că a dispărut. La începutul secolului al XII-lea, pe vremea lui Omar Khayyam, acesta era un sanctuar al învățăturii, cu biblioteci magnifice, și capitală a unui sultanat care se întindea până în Anatolia. Iar protectorul lui Omar era însuși marele vizir selgiucid Nizam al-Mulk, cel mai de seamă om de stat al epocii sale.

Suburbiile rămân în sfârșit în urmă, iar eu intru într-o grădină de umbre piezișe. Aerul este încărcat cu vechi miresme. Sub un mausoleu cu o cupolă albastră, care se înalță în mijlocul unor pini, mișună credincioșii. În 1135, la 13 ani după moartea lui Omar, un discipol i-a găsit mormântul lângă zidul cimitirului, sub troiene de flori de păr și piersic. Mai târziu acesta a fost încorporat în mausoleul unui sfânt local, acesta fiind sanctuarul pe care îl am acum în fața ochilor.

Dar în fața mea mai este ceva. Un con monstruos din romburi de beton se înalță 15 metri în aer. Este acoperit în mod hidos cu plăci de ceramică și mâzgălit cu versuri ale lui Omar. Acum 70 de ani, această colibă de ciment a fost ridicată deasupra mormântului poetului, mutat în alt loc. Aici nu mai este nimeni. Toată lumea este prea preocupată să se roage la sfânt – în afară de mine, care îmi târâi

picioarele pe aici dezgustat. Îmi amintesc de adolescență, iar Orientul meu s-a evaporat. Parfumul poeziei lui Omar – cupa de vin golită, grădinile luxuriante și privighetoarea – se risipește în cortul de beton. În absența occidentalilor – teroarea internațională i-a ținut la distanță – locul este la fel de pustiu ca atunci când discipolului solitar al lui Omar i s-a arătat un mormânt de lângă zidul unei grădini.

Căci iranienii nu îl stimează foarte mult pe Omar Khayyam. Îl preferă pe poetul Attar, care are un mormânt mai frumos în apropiere. Chiar și pe vremea sa Omar era respectat mai degrabă ca astronom și matematician (și ca inventator al sperietorilor de ciori din lut). A scris un comentariu erudit despre Euclid, care încă există. În 1074 a ajutat la construirea unui observator pentru sultanul Malik-Shāh și este autorul unor tabele astronomice pentru un calendar mai precis decât viitorul calendar gregorian. Arțăgos și taciturn, intra în dispute cu al-Ghāzali, care nu îl plăcea. A fost numit liber-cugetător și ateu. Probabil că îi speria pe oameni.

Nouă sute de ani mai târziu, un sihastru victorian melancolic pe nume Edward Fitzgerald l-a reinventat pe Omar în spiritul propriei epoci. Cunoscând foarte bine limba farsi, s-a cufundat în versurile atribuite poetului persan și a compus în spiritul lor altă operă, a lui. Iată, de exemplu, traducerea literală a unui catren a lui Omar:

De la început a fost scris ce va fi; Condeiul scrie neșovăitor și nu îi pasă de bine sau rău; în Prima Zi El a numit tot ceea ce trebuie să fie – suferința noastră și eforturile noastre sunt în van.

Pe care Fitzgerald le transformă, într-un mod minunat, în următoarele:

Degetul Mișcător scrie; și, după asta, Merge mai departe: toată Evlavia sau Înțelepciunea ta nu le va putea

momi înapoi să șteargă jumătate de Rând, Nici toate Lacrimile tale nu vor spăla un Cuvânt măcar.

De la mormântul lui Omar, ca și cum prevestirea lui din *rubiate* s-ar fi împlinit, vezi că tot ce a mai rămas din vechiul Nișapur sunt niște ridicături de pământ. Ajung acolo traversând niște lanuri de floarea-soarelui. Excavatoarele tocmai au scos la lumină niște străzi pavate cu piatră și un zid tencuit, dărâmat de un cutremur cu 700 de ani în urmă. În fundațiile casei, două schelete – un bărbat și o femeie – stau întinse acolo unde au căzut, cu capetele întoarse unul spre celălalt. De cealaltă parte a străzii, într-o casă învecinată, alt bărbat pare că doarme în poziție fetală. Și mai încolo, o citadelă se înalță din mirișteca un spate pământiu de balenă. Cu 70 de ani în urmă niște arheologi americani au descoperit încăperi cu ornamente din ipsos de pe vremea Selgiucizilor. Acum cărămizile de lut sunt presate laolaltă. Muzeul orașului nu a adunat prea multe artefacte și a amestecat epocile: o monedă de pe vremea lui Alexandru, niște războinici de bronz eleganți, un bol chirurgical în care se lua sânge. Un Buddha minuscul ridică mâna în semn de binecuvântare.

Ceva teribil s-a întâmplat în aceste locuri: Balkh, Tus, Nișapur, Merv, Rey, unde urmează să merg. Nu doar au fost transformate în ruine; au fost aproape anihilate. Mongolii i-au mânat afară, dincolo de porțile orașului, pe locuitori – bărbați, femei, copii – și i-au masacrat, până și câinii și pisicile, apoi au făcut una cu pământul fiecare locuință și au arat locul. Din populația Nișapurului, au scăpat doar 16 oameni. În ce privește ruinele, acestea nu au cunoscut niciodată permanența pietrei, iar cărămizile arse, oriunde au fost expuse, s-au fărâmițat și s-au transformat iar în țărână. Spre oroarea istoricilor contemporani, nu a rămas nimic. Invaziile mongole, se spune, au marcat un moment de cumpănă din punct de vedere psihic. De-a lungul

secolelor hedonismul liric din poezia persană – plăcerea unei companii agreabile, bucuriile vinului – a început să se clatine și să se întunece. Iubirile sale au devenit de neatins, vinul un refugiu. În ce-l privește pe Omar Khayyam, adevărul lui melancolic a devenit insuportabil, iar catrenele lui păgâne au fost reinterpretate ca o tânjire mistică după Dumnezeu.

*

Cale de peste 800 de kilometri, printr-un ținut pe jumătate părăginit, cu câmpii și sate decolorate, drumul merge spre vest, către străvechiul Rey și suburbiile Teheranului. Pe aici treceau invadatorii, armatele care mărșăluiau spre est – persani, macedoneni, arabi – și călărețiii turcici și mongoli care dădeau năvală spre vest, iar Drumul Mătăsii era prea bogat și prea vulnerabil pentru ca pacea să dureze prea mult. La nord încep munții Elburz, dincolo de care se află Marea Caspică; la sud platourile Khorāsānului se netezesc, transformându-se în sărăturile din inima Iranului.

La sfârșit de toamnă, drumul traversa o câmpie aproape pustie. Din când în când, la orizont se zărea câte o urmă ștearsă, maronie, ca și cum un pictor începuse să zugrăvească acolo cu acuarele niște munți, apoi uitase de ei. Uneori se vedeau mai aproape, șiruri de înălțimi de un portocaliu decolorat, cenușiu-închis sau crem, sau se separau unele de altele, formând insule cețoase. Chiar și în ultimul secol călărești turkmeni în căutare de sclavi năvăleau pe caii lor robuști prin aceste trecători diafane, iar ținutul era presărat cu incinte fortificate ridicate cu groază, care acum se prăbușeau în țărână. Carapacele unor turnuri de pază încă veghează încruntate deasupra unor așezări singuratice, caravanseraiurile se dezintegrau

asemenea unor forturi vechi; și chiar și orășelele erau înconjurate de ziduri.

Pe hartă ținutul era plin de sate. În realitate, niște cătune solitare se înălțau în mijlocul pustietății. Drumul trecea printre ele ca o panglică încrețită. Treceau puține mașini pe aici – și niște camioane care avansau instinctiv și energic, transportând ciment, cabluri, pui. Dacă întinzi mâna la marginea oricărui drum deschis, o camionetă sau un Paykan (făcut după modelul de mult dispărutului Hillman Hunter) se va opri zăngănind lângă tine, transformându-se în taxi pentru câțiva bănuți. Timp de patru zile am călătorit astfel cu tot felul de mașini și autobuze rablagite. O singură dată, când mergeam cu un șofer agitat, am fost opriți de poliție și percheziționat, ca să vadă dacă nu am droguri, ne-au cotrobăit prin bagaje și au desprins tapițeria Paykanului.

Dormeam în mici hoteluri și pensiuni goale și m-am obișnuit cu aceeași mâncare: kebaburi cumpărate pe stradă și lipii ovale, proaspete, uneori atât de mari, încât oamenii le duceau acasă pe brațe, ca pe niște prosoape. În restaurantele de noapte înghițeam cu lăcomie pui cu orez și ceai negru sau o Zam Zam Cola eretică, botezată astfel după fântâna sfântă din Mecca.

Iar din monotonia ținutului, din când în când, apărea câte o minune. Minaretul de 35 de metri al unei moschei selgiucide dispărute se înălța, ascuțit, în mijlocul unui câmp sterp, încă strâns în șase brâuri de cărămidă decorativă. Dintr-un mormânt mongol înalt radiau vreo 30 de flanșe, într-un clarobscur tăios. Iar la Qadamgah, unde apele unui izvor sacru se strecurau afară dintr-o încăpere subterană, două urme de pași supradimensionate erau imprimate în roca larvară neagră: urmele celui de-al Optulea Imam. Aveau margini netede, primitive; iar eu mi-

am amintit, cu o oarecare surpriză, de urmele de pași ale Împăratului Galben de pe dealurile din China.

Pe cea mai temută porțiune a drumului, „Ținutul Terorii”, giganticul caravanserai din Miandasht se năpustea în câmpul vizual din spatele unor parapeți din cărămidă întăriți cu turnuri rotunde. În secolul al XIX-lea două curți fortificate mai mari decât niște terenuri de fotbal fuseseră adăugate elegantului han din veacul al XVI-lea. Am intrat acolo uimit. În lungile galerii care legau între ele camerele, pe care lumina apusului cădea prin cupole perforate, încă se păstrau treptele platformelor pe care urcau negustorii să doarmă, iar coșurile unor vetre acoperite urcau șerpuit spre acoperiș. Pline de fum și de bârfe, aceste platforme erau radiourile și ziarele acelei epoci, locul în care oamenii discutau despre valoarea lucrurilor și recitau poezii sau spuneau rugăciuni, în timp ce cămilele și caii lor băteau din picioare și mugeau dedesubt. Puțuri boltite coborau spre cisterne albite de sare, iar găurile de care erau legate animalele erau încă netede în piatră. Afară, un trafic stingher zumzăia pe Drumul Mătăsii, acum doar o amintire.

Nu îmi puteam da seama când a fost abandonat caravanseraiul. De sute de ani Drumul Mătăsii intrase într-un ușor declin. La mijlocul secolului al XV-lea, în timp ce Asia Centrală se împărțea în hanate turcice și mongole care se războiau între ele, China se închidea tot mai mult. Într-un uluitor act de autoizolare, Dinastia Ming și-a desființat întreaga flotă comercială grea, care număra 3.500 de vase, și a rupt legăturile comerciale, atât pe rutele terestre, cât și pe cele maritime. Puțin câte puțin, drumul care altădată legase Pacificul de Mediterana s-a fracturat și a încremenit.

În 1498 portughezii au deschis o rută maritimă care ocolea Africa: un semn a tot ceea ce avea să urmeze. Ca și cum s-ar fi deplasat niște plăci tectonice la mare adâncime, centrul de greutate al lumii civilizate se muta. Lupii de

mare europeni se puseseră în mișcare, cu galioane cu trei catarge și busole, iar oceanul fără frontiere – unde nu existau intermediari care să te aducă la sapă de lemn – s-a transformat treptat într-o autostradă aglomerată. În secolul al XIX-lea puține caravane mai transportau pe cămile „cărămizi” de ceai comprimat dintr-o Chină slăbită până în Siberia, iar uneori nomazii își mânau hergheliile de cai ca să le vândă lângă Marele Zid – dar cam atât. De trei secole Mediterana de Est amuțise în fața vuietului țărmului atlantic.

Dacă a existat un moment fatal în declinul Drumului Mătăsii, acesta nu a fost poate cucerirea Constantinopolului, nici stingerea Dinastiei Ming și nici descoperirea de către Columb a coastei Americii. A fost acea zi din secolul al X-lea în care un chinez anonim a descoperit busola maritimă.

Cu aproape două secole în urmă, un călător britanic pe nume James Fraser, parcurgând același drum mohorât ca și mine, s-a abătut până în satul Mazinan și, în timp ce cămilele lui se odihneau, a explorat un labirint de ruine. Printre ele, i se spusese, un mormânt monumental adăpostea rămășițele lui Ismail, întemeietorul sectei din care s-a dezvoltat fiorosul ordin al Asasinilor. Acești ismailiți erau o ramură a șiiților – erezia unei erezii – și, dacă povestea era adevărată, bărbatul îngropat acolo era imamul care înființase această sectă. Undeva dincolo de Teheran, teritoriul Asasinilor era plin de castele în ruine, iar secta încă supraviețuia prin ismailiții lui Aga Khan, răspândiți prin Siria și India, Mombasa și Badakshan.

Un șofer stoic a ieșit de pe șosea, luând-o pe un drum plin de gropi spre un sat pe jumătate abandonat. Mai încolo, dincolo de niște câmpuri sterpe și jgheaburi pentru irigații, acum părăsite, ruinele lui Fraser licăreau clar sub un soare anemic, asemenea unor vechi construcții stranii.

Am găsit mormântul dincolo de ele, năpădit de boscheți, alături de alt sanctuar. Erau construite din cărămidă de culoarea scorțișoarei și împrejmuite de un zid înalt, plin de crăpături. Cel mai mare era o moschee, se părea, încununată de o cupolă în formă de zigurat. Zidurile celui mai mic, degradate de ploi, se înălțau formând un turn octogonal cu o cupolă din cărămidă cu un model cu linii dese, în spic.

Le-am privit vreme îndelungată. Nici un semn nu le trăda identitatea. M-am întrebat, așa cum o făcuse și Fraser, dacă putea fi adevărat: că sfințenia de la baza acestei mari secte se afla nu la Medina, cum se credea, ci abandonată lângă un sat iranian anonim. Clădirile arătau de parcă ar fi fost încuiate cu ani în urmă, apoi abandonate. Un vânt rece se tânguia pe deasupra tufișurilor. Șoferul a ieșit din mașină și a venit lângă mine, dar nu aveam nici o limbă de comunicare. O vreme am dat ocol zidului, tulburat, apoi am escaladat parapetul. Precaut, având senzația că pășesc acolo fără să am voie, m-am apropiat de sanctuarul mai mic. Sub pașii mei trosneau roșcove uscate, apoi am simțit pavajului afundat. Nu se auzea nimic altceva. Mi-am dat seama că pășeam pe pietre de mormânt. Chipurile morților lor, gravate grosolan, mă priveau fix din praf.

Am împins ușor ușa mormântului. Acum eram sigur că e un mormânt. Ușa era din fier și nu a cedat. Dar de grilajul ei atârnau o grămadă de cordele înnodate, puse acolo de cine știe ce credincioși misterioși.

Mai târziu, în timp ce traversam hățișul, m-am întâlnit cu un țăran singuratic. Prin semne și cuvinte izolate, am aflat ceea ce deja îmi imaginasem. Că clădirea mai veche era un mormânt (și-a culcat capul pe braț). Că accesul era interzis. Și că în sat (și-a dus mâna la inimă) amintirea lui Ismail era încă vie.

Cineva deschide o ușă pe o străduță din Damghan și intri în cea mai veche moschee din Iran. A fost construită pe la 760. Asemenea moscheii Piyada de lângă Balkh, aparține nu viitorului islamic cu cupole până la cer, ci trecutului sasanid legat de pământ. În jurul curții ei pătrate arcadele sunt susținute de stâlpi de piatră rotunzi, imenși, grupați pe trei rânduri la capăt, formând astfel o sală de rugăciune ca un tunel. Aici, pentru prima oară în Islam, arcurile sunt ușor ascuțite. Tencuiala e crăpată, bolțile sunt prost restaurate. Dar în soarele care începe să strălucească puternic, o nemișcare monumentală se așterne asupra ei. Grațiosul minaret selgiucid care se înalță alături pare frivol. Și îți imaginezi o credință în vreme de pace.

Pe ultimii 160 de kilometri înainte de Teheran drumul se curba în jurul masei invizibile a vulcanului Demavend. Moschei proaspăt construite se înălțau din loc în loc de-a lungul drumului, ca niște fântâni de-a lungul unei cărări arse de soare. Trecuseră patru zile de când plecasem din Nișapur. La amiază s-a stârnit o furtună de nisip dinspre nord-est, care mătura pustietatea ținutului. Am intrat printre niște dealuri întunecate, printre care unduiau pârâiașe cu apă sărată. Au apărut fabrici de ciment și turnătorii. Vântul smucea plopii de pe marginea drumului. Apoi au început să se contureze în jurul nostru periferiile dinspre sud ale Teheranului, locul unde se naște revoluția, iar din smog și din norii de nisip am văzut înălțându-se furnale.

Nu intenționasem să ajung aici. Pe vremea Drumului Mătăsii, Teheranul nici nu exista, iar eu urmăream, pedant, să ajung în orașul Rey, care se afla pe ruta caravanelor. Dar Reyul era înecat de suburbii. Când am ajuns, în după-amiaza aceea, turnurile și fortificațiile observate de călători în urmă cu un secol erau înghițite de fabrici și blocuri. Într-un singur loc, deasupra unui izvor cândva

sacru, pe o culme de cremene se înălțau încă niște ziduri selgiucide care dominau oarecum suburbiile. Am mers pe lângă ele, pe cărarea ce marca locul unde fuseseră parapeții, dar se erodaseră, formând stânci izolate, brăzdate de riduri verticale, apoi dispăreau pur și simplu.

Însă Rey a fost cândva comparat cu Bagdadul. Încă din epoca precreștină parții au construit aici palate, iar orașul a devenit o importantă escală sasanidă pe incipientul Drum al Mătăsii. Așa cum chinezii păzeau secretele viermelui-de-mătase, la fel și parții și sasanizii după aceea le-au refuzat chinezilor accesul la adevărata cunoaștere a Vestului. În anul 67 e n. Un sol chinez care căuta Siria romană a fost îndrumat spre Golful Persic de gazdele lui parte, apoi convins că o călătorie pe mare ar fi durat în mod absurd doi ani și că pe drum oamenii mureau din cauza dorului de casă. Solul a făcut cale întoarsă.

Secole de-a rândul persanii au controlat comerțul pe uscat. Mătăsurile chinezești ajungeau la ei prin intermediari, cu care se târguiau pe mutește în schimbul aurului și argintului din vest. În aerul sărat al deșertului Taklamakan, stofele chinezești descoperite în grămezi arhaice de gunoi dezgropate de arheologi par să fi fost țesute pentru export încă din secolul I î e.n. Acum au nuanțe stacojiu-stins și arămiu, iar nuanțele de albastru s-au întunecat, transformându-se într-un verde-kaki. Phoenicși și dragoni din timpul Dinastiei Han zboară alături de caprele și leii înaripați ai parților. Uneori, acestea sunt combinate, în stilul heraldicii persane. Păsările au picioare de cal, caprelor le cresc aripi sau se desprind din nori purtând o bijuterie sau o floare.

La momentul la care steagurile lor de mătase s-au desfășurat în fața legionarilor romani uimiți la Carrhae, parții făceau oficial comerț cu China de jumătate de secol. În domeniul decorațiunilor moșteniseră străvechiul stil

mesopotamian, înfățișând vânători și animale din Asiria și Babilon, iar cu timpul mătăsurile persane, țesute cu fir adus din China, au ajuns să farmece Occidentul. În secolul al IV-lea e n. Un episcop creștin își mustra enoriașii pentru că purtau mătăsuri importate care înfățișau lei, urși și pantere, și nu pe apostoli; iar o mantie de mătase care acoperă moaștele Sfântului Mexme se află la Chinon, pe Loara, împodobită cu gheparzi înlănțuiți de un altar zoroastrian al focului.

În secolul al V-lea secretele sericiculturii fuseseră deja dezvăluite de mult; duzii se răspândeau de-a lungul Mării Caspice; iar întreaga curte sasanidă strălucea în mătăsuri – până și barcagiii și cămilarii. Curând opulența modelelor persane îi vrăjea chiar și pe împărații chinezi din Dinastia Tang. Eu o zărisem pe mantiile pictate ale statuilor lui Buddha din Dunhuang și ale curtenilor sogdieni din Samarkand. Dar în Rey, din epoca lor, nu a mai rămas decât un fort dărâmat. Măreția orașului persistase și după cucerirea arabă, iar acum relicvele ei erau doar cele ale Islamului. Hārūn ar-Raşīd s-a născut aici în 763, în timp ce tatăl său reconstruia orașul; Shāh Rokh a murit aici în campanie, 700 de ani mai târziu. Dar metropola vibrantă a Selgiucizilor, cu apreciatele ei bazaruri și porți, a fost atât de devastată de mongoli, încât cei care au supraviețuit nu s-au mai întors aici niciodată.

Câteva obiecte selgiucide din ceramică strălucesc în muzeele din Teheran. Curteni smălțuiți, uitând de interdicția islamică privind imaginile reprezentând ființe vii, merg la vânătoare pe cai mongoli, cu biciul și șoimul. Un sfânt cu aură (sau cel puțin așa pare) stă alături de o femeie cu aură și ridică – ah, Omar Khayyam! – un păhărel cu vin. Iar câteva mătăsuri, cândva așternute în morminte, își păstrează dragonii și Copacul Vieții, pe care disting

păsări cu două capete, aripi țepene și cioc de papagal și niște grădini cu flori decolorate.

*

Teheranul m-a înghițit. În căutarea unor prieteni – mi s-au dat două adrese de aici -, îndreptându-mă spre suburbiile din partea de nord a orașului printr-un trafic furtunos, atât de dens, încât motoscuterele urcau pe trotuare și pietonii făceau slalom printre mașini la câțiva centimetri distanță de ele, vedeam din taxi un oraș al abstinenței publice: unul dintre cele mai poluate din lume, cu o populație de 14 milioane de locuitori, care se dublase în 20 de ani. Pretutindeni, eroii cu bărbi negre ai războiului dintre Iran și Irak priveau în jos de pe panouri supradimensionate: martiri aleși cu ochii expresivi ai premoniției, însă prea prost pictați pentru a fi reali: simboluri doar ale dorinței șiite de a plânge. „Iubite Khomeini!”, striga un panou publicitar. „Nu vom coborî niciodată stindardul înălțat de tine!”

Imposibil să-ți dai seama, pe străzile liniștite care au urmat, ce era în spatele porților de oțel și al curților împrejmuite de ziduri. Dincolo de o ușă de pe o fundătură, Amirali lucra în garajul modificat al tatălui său. Știam doar că e artist, poet și web designer; dar omul care m-a întâmpinat nu îmi era cu totul necunoscut. Coborâse parcă dintr-o miniatură persană, un prinț cu barba mătăsoasă și pielea albă ca laptele. Era delicat, melancolic. În spatele ochelarilor, ochii îi scânteiau de gânduri care nu îi dădeau pace. Suferea de astm și depresie.

Camerele lui erau tapetate cu fotografii, schițe, afișe, orice imagine care îl atrăsese. Uneori spațiul acesta se transforma în galerie de artă underground. Un șir de cărți cu colțurile îndoite, unele traduse în farsi înainte de revoluția din 1979 – Calvino, Nietzsche, Khalil Gibran,

Kundera – se amestecau cu casete video cu trupele rock pe care le admira. Fusese influențat de Stâng și de heavy metal, spunea el. Vorbea despre ei cu o pasiune visătoare. Mai ales, studia imaginile proiectate în spatele trupelor care cântau pe scenă și tocmai crease ceva de genul ăsta pentru o trupă pop pe jumătate ilegală. Cocheta cu orice. Și orice, spunea el, era disponibil. Filmele apăreau pe piața neagră a DVD-urilor în mai puțin de zece zile de la premieră:

— Le aduc aici din Malaysia. Poți să cumperi orice. Se uita la ele cu pasiunea față de ceea ce e interzis.

— Și toată lumea, bineînțeles, are antene parabolice ilegale.

Dintre cei pe care îi întâlnisem și pentru care internetul era un colac de salvare împotriva singurătății, nimeni nu trăia pe internet atât de obsesiv precum Amirali. Cât s-a tot mutat toată după-amiaza între cele patru calculatoare ale lui și un labirint de website-uri personale, prințul persan a devenit un obsedat boem. Părul lung îi atârna răvășit, cămașa în carouri îi flutura peste blugi. Pentru el aceste monitoare asamblau un univers mai real decât lumea represivă din jurul lui.

Mi-a arătat un film pe care îl făcuse el, sperând cu disperare să îl vândă în străinătate. În film îi vedeai pe el și pe niște prieteni ai lui în timp ce călătoreau iarna către un sat aflat dincolo de Demavend, plănuind să culeagă povești pitorești și scene din viața satului. Erau orbiți, spunea el, de romantismul clasei mijlocii.

— Dar am descoperit că satele acelea nu aveau nici o memorie. Nici o poveste. Nu exista nici un cântec de leagăn pe care să îl cânte bebelușilor. Cântecele pe care le cântau erau aceleași ca ale noastre.

A zâmbit stins.

— Era un loc nefericit. Tinerii plecaseră la oraș. Singurul care mai rămăsese era nebun. Se plângeau de cât de prost e drumul spre sat. Voiau asfalt. Așa că am făcut un film despre asta. Despre cum nu exista nici o poveste. Despre cum dispăruse istoria.

Imaginile tremurau mohorât pe ecran. Până și spiritul religios al satului se estompase. O bătrână, care frământa aluat, punea semnul egalității între Dumnezeu și sănătate. Filmul se termina cu un citat din Nietzsche: *Dumnezeu a murit.* Murise de mila oamenilor. Lui Amirali îi plăcea acest film. El respingea fantezia urbană despre viața la țară. Voia să se declare război clișeelor, ale lui și occidentale.

— Filmele occidentale vor suferința noastră. Vor doar femei în *chador,* care suferă. Dar eu nu pot să prezint acest film decât pe website-ul meu, pentru că cenzorii noștri sunt niște dinozauri. Pe internet suntem lăsați în pace, dar când expunem ceva pentru public – picturile mele, de exemplu -, atunci se schimbă treaba. Există o linie peste care nu poți trece. Dar nu știi niciodată sigur unde e...

Poate dintr-o singurătate interioară sau poate dintr-o auto-cenzură inconștientă, Amirali se îndrăgostise de obiecte neînsuflețite. Cu un an în urmă, în timp ce lucra în garaj înconjurat de umerașe pe care atârnau hainele lui, simțise că ele au viață.

— Am început să mă gândesc că umerașele au o istorie.

Le-a scos dintr-o cutie, unul câte unul, unele îndoite, altele având atârnate de ele cravate sau câte o mânecă: unele groase, altele scheletice, unul pe care se legăna o jumătate de sutien. Le transformase pentru o expoziție. Umerașele deveniseră colaje pe pânză, grupate cu alte obiecte – o busolă stricată, un pliculeț de ceai sau un cuvânt mâzgălit. Uneori proiectase lumini pe ele, astfel încât umbrele lor sepia să cadă pe o pânză pictată, iar pe acestea

le fotografiase pentru a realiza o familiaritate indirectă. Nu putea explica foarte bine nimic din toate acestea. Încă din copilărie, simțise emoția din lucrurile neînsuflețite.

— Cu ceva vreme în urmă au început să mă atragă cestile. A început cu o ceașcă de cafea lăsată să se răcească, abandonată.

Apoi a adăugat fără să zâmbească:

— Mi s-a părut că e singuratică...

M-am întrebat cum le-ar vedea cenzorul. Așa cum cuvântul fusese periculos în Rusia sovietică, la fel imaginea era precară aici. Ar mirosi vreun mullah un animism păgân în aceste cești, înzestrarea cu viață a unor lucruri moarte?

Dar expoziția urma să fie deschisă în sălile fantomatice ale internetului. Ceea ce era o modalitate de a spera. Amirali se agăța de asta. Uneori astmul lui recidiva în orașul poluat. Uneori nici nu se putea ridica din pat. Avea nevoie să lucreze.

— Acum doi ani, a spus el, când m-am despărțit de prietena mea, munca m-a salvat. Iar când nu lucram, am început să scriu poezii.

— Pentru ea?

— Nu. Am inventat altă fată, diferită. Iar aceasta devenea reală pentru mine.

A spus cu ciudatul lui ton visător-prozaic:

— Am vorbit cu ea, am ieșit cu ea în oraș, m-am culcat cu ea. Toate poeziile erau despre ea. Poeziile au creat-o. Ele erau ea.

Deci el o crease așa cum recrease cestile de ceai și umerașele. Poate că ele nu aveau o viață proprie, dar aveau viața pe care le-o dădeai. Iar o ceașcă de ceai nu râde de tine și nu te părăsește.

Mai târziu, în timp ce căuta altceva, m-a surprins cu o schiță pe care o făcuse, un portret al prietenei sale, cea reală. O desenase pe hârtie neagră, ca o comemorare. Ea deja îl părăsise: o față frumoasă, sfâșiată de niște buze reținute și ochi ca niște ochelari negri.

A pus-o la loc printre schițele înfățișând obiecte neînsuflețite și a schimbat subiectul. Curând aveau să vină prietenii lui ca să vadă proiecțiile pentru ecranul din spate pe care le crease pentru concertul lor rock, mi-a spus. Mergea mai departe cu asta. Voia să vin și eu. Cenzorii dinozauri ascultaseră o casetă cu muzica, moderată subtil și o acceptaseră. Nu existau versuri, desigur: versurile erau o problemă. Iar cenzorii probabil că aveau să vină la concert.

— Ei urăsc orice aduce oamenii laolaltă. Urăsc orice stârnește emoție.

Bineînțeles că le era teamă, m-am gândit eu: se temeau așa cum și sovieticii se temuseră, și talibanii – de puterea muzicii de a stârni anarhie. Amirali a spus:

— Dar vei veni, nu-i așa? Vino să ne asculți.

Yalda este înnebunitor de frumoasă. Imediat ce trece pragul biroului ei, își scoate *hijab*-ul, iar părul îi strălucește până la umeri. Nu e greu să îți dai seama că are o poziție privilegiată. Dar, când vorbește despre țara ei, ochii sclipitori și buzele pline și rujate dau glas mâniei sale:

— Iranul e terminat. Va fi nevoie de 20 de ani – sau mai mult – ca să ne revenim din dezastrul în care l-au adus mullahii, chiar dacă ei ar fi alungați chiar mâine. Incompetență, dogmatism și corupție! Corupția e amplă și omniprezentă. E peste tot, de sus până jos. E greu de imaginat cum ar putea fi eradicată. Justițiarii de pe stradă sunt mai puțin activi acum, dar pot în continuare să percheziționeze o persoană și să smulgă o mită. La asta s-a

ajuns. Iar poliția secretă – e o armată întreagă – e nemiloasă, îți aruncă acid pe față, te taie...

Și-a trecut vârfurile degetelor peste obraz.

— Și e tot mai rău. Tot timpul. Traficul de aici – toată lumea vorbește despre el – a devenit un iad. În ultimele șase luni a devenit mai ușor să îți cumperi mașină fără avans, iar în Teheran se vând 4.000 de mașini pe zi...

O ascult, întrebându-mă de unde vine strălucirea ei. E în același timp furioasă și fericită.

— Pe unde ai mai fost? întreabă ea. Meshed!

Orașul acesta o înfurie și mai mult.

— Așa controlează mullahii! Asta e mentalitatea! Ei spun că imamul cutare a spus așa și pe dincolo, iar oamenii se supun. Dacă oamenii chiar cred că Mahdi a trăit 1.300 de ani, pot fi convinși de orice. Iar dominația bărbaților este aici totală. Legile privind căsătoria sunt îngrozitoare.

Se uită urât la eșarfa pe care o aruncase undeva.

— Când port acest *hijab* vara e insuportabil. Ai văzut cum se îmbracă femeile la noi...

— Da.

Fără văluri, trăsăturile femeilor păreau misterios de clasice. Dar sub *chador*-uri ele purtau blugi și adidași, iar de sub acestea mai ieșeau la iveală șuvițe de păr rebele și pantofi cu vârful întors în sus. Multe optau pentru haine încheiate cu nasturi până la genunchi, peste pantaloni.

— Lumea noastră e făcută de bărbați. Am văzut un raport conform căruia 50% dintre pacienții din saloanele de terapie intensivă de la noi sunt sinucigașii care au dat greș.

Mă miră să aud asta; dar ea are acces la astfel de rapoarte.

— Alți 25% sunt dependenți de droguri. Cocaină și heroină. Sunt peste tot. Le poți cumpăra de la orice colț de stradă. Și nimeni nu muncește. După ora 11 dimineața nu mai poți să rezolvi nimic. Calendarul e plin de sărbători religioase, de obicei comemorând vreun sfânt.

Își scutură părul lăsat liber. Are două pașapoarte, spune ea în cele din urmă. Dacă vrea, poate să plece. Dar e țara ei. Cu toate acestea, îmi spune:

— Nu știu cât voi mai suporta.

Concertul rock a avut loc într-un vechi spital militar de pe înălțimile suburbiilor dinspre nord, în timp ce dedesubt, în lumina apusului, jumătate din Teheran clipea cu lumini mocnite. În holul amfiteatrului improvizat se învârteau vreo sută de tineri, care auziseră de concert. Amirali – cu șapcă de baseball și ochelari – făcea drumuri între proiector și culise; era și Yalda acolo; iar după o vreme s-a coagulat o gașcă de adolescenți, conștienți de poziția lor superioară, care își purtau părut și hainele într-un mod sfidător și impertinent. Blugii le cădeau în falduri peste încălțări și de la un buzunar la altul atârnau lanțuri. Peste părul lung până la umeri aveau căciuli de lână, la mâini sclipeau brățări cu țepi, iar pe tricourile lor scria „Jackass” și „Born Wild”. Mai mulți aveau piercinguri în buze. Cu pantalonii mei șifonați și tricoul mohorât, mă pierdeam în mulțime. La un bar se servea ceai slab și pricomigdale.

— Tinerii ăștia sunt bogați, a spus Yalda. Nu i-ai vedea așa niciodată în public.

În centrul scenei nu era nimeni. Chitariștii cântau de o parte și de alta a scenei, ca și cum ar fi așteptat o vedetă absentă, iar între ei, puțin mai sus, pe un ecran mare, proiecțiile lui Amirali rulau cu un suprarealism țipător, revărsându-se una în alta asemenea unor substanțe chimice văzute la microscop. Adesea chitariștii și bateristul cântau

în semiîntuneric. Nu erau vocaliști, nici dansatori – femeile nu aveau voie pe scenă -, nici un fel de efecte sau costume: doar trei tineri și muzica lor. Cântau cu o concentrare exuberantă. Acesta era momentul lor îngăduit și dădeau tot din ei, tensionați, de parcă era ceva ce putea să nu se mai întâmple niciodată. Printre răpăielile bateristului, unul dintre chitariști insinua o melodie tremurătoare. Eșarfele puținelor femei din public alunecau pe spate, iar strigătele lor slabe, ezitante încercau să le imite fără vlagă pe cele din Occident. Între timp proiecțiile lui Amirali reproduceau trupa cu siluete gigantice, printre care se vedeau abstracțiuni fluide și un jet nerușinat de spermă. La un moment dat reflectorul a rătăcit pe deasupra arcadei avanscenei, dezvăluind portretele strălucitoare ale ayatollahilor.

Se acumula o aură intangibilă a interzisului. Tinerii poleiți de lumină, cu tricourile lor inscripționate, au început să dea din cap, părul revărsându-li-se peste față. Înghesuiți pe locurile lor, păreau neputincioși și vulnerabili. Muzica era pasivă, ritmul ei neclar, dar ei se mișcau pe un ritm al lor, hotărâți să fie scandaloși. Un supraveghetor a venit pe intervalul dintre scaune până lângă ei și le-a spus să înceteze. Dar jumătate de oră mai târziu au început din nou, mai agresiv, cu țipete stridente. Câțiva s-au ridicat în picioare. Păreau chinuiți și ridicoli. Au apărut doi paznici, acum și de o parte, și de alta, și le-au ordonat să plece. Muzica a continuat. Tinerii s-au îndreptat spre ușă, țopăind batjocoritor și ridicând ezitant pumnii pe ritmul muzicii.

O oră mai târziu, când s-a încheiat și ultimul număr, s-au auzit câteva aplauze formale, iar publicul a început să iasă din sală. Dar, când l-am căutat pe Amirali într-o încăpere de lângă hol, am dat din greșeală peste o femeie din administrația spitalului. Sub eșarfa albă, fața ei de

matroană era roșie de indignare. Liderul trupei, stând răbdător pe un scaun, îi evita întrebările, în timp ce Amirali îmi traducea în șoaptă.

Cine erau oamenii aceia îngrozitori? întreba ea. Încercau cumva să îi distrugă spitalul?

Câțiva oameni din public se poate să fi fost cum zice ea, a răspuns liderul trupei, ca unui copil. Dar nimeni nu consumase droguri și nimeni nu fumase... și erau doar niște copii.

Matroana a explodat. Dar ce era chestia aia dezgustătoare pe care a văzut-o pe peretele spitalului ei? Liderul trupei o privea fără nici o expresie.

— Era un *spermatozoid*! a explodat ea.

— Cred că era un mormoloc, a spus chitaristul, reușind să nu schițeze nici un zâmbet.

De ce i se păruse ei că era un spermatozoid? Lui nici nu-i trecuse prin cap...

— A fost revoltător! Era un *spermatozoid.* Care înota pe peretele spitalului meu!

— Nu, nu. Era un mormoloc. O broască mică. Și, oricum, a fost aprobat de cenzură. Cenzorii și-au dat seama că e un mormoloc...

*

Se înalță mulți kilometri deasupra câmpiilor. Chiar și prin smogul din partea de sud a Teheranului, minaretele ei înalte se pot vedea de departe, cu o sclipire de aur nou deasupra mugurelui închis al domului. Galerii de marmură urcă pe sub cupolele acoperite cu plăcuțe de ceramică albastră de lângă ea și în fața ochilor se întind grădini nesfârșite, cu vase uriașe din loc în loc; se construiesc hosteluri și șiruri de magazine. Toaletele sunt niște palate

de marmură, unde deja miroase urât. O parcare imensă și pustie e deja terminată.

Acesta este mormântul ayatollahului Khomeini, unde a fost îngropat pe fondul isteriei în masă din 1989. Nu este o moschee, ci o *husseiniya,* un loc aproape de relaxare, așa cum și-a dorit. Încăperea centrală are cam o sută de metri pătrați și e căptușită cu oțel galvanizat, asemenea unei săli de expoziție. Podeaua de marmură reflectă șirurile de candelabre, iar covoarele seamănă cu niște frunze moarte artificiale. Însă încăperea este aproape goală. Cinci sau șase pelerini pășesc încet pe covoare, pe care stau așezați un grup de soldați aflați în vizită, blocând intrarea cu bocancii lor. Niște copii se joacă. Aveai senzația că o expoziție temporară tocmai se încheiase sau încă nu începuse.

Mormântul se află într-o cușcă albă, puțin mai spațioasă decât cea de la mormântul imamului din Meshed. Deasupra ei cupola răsucește lalele din sticlă colorată și străfulgeră un puzzle de oglinzi. Mă apropii de mormânt oarecum confuz, ca orice occidental. Cine a fost omul care este îngropat aici? Adepții lui l-au numit imam, ca și cum el ar fi fost Cel Ascuns, care se întorcea pentru a întrona dreptatea. El nu i-a contrazis. Un revoluționar operativ, și-a creat propriul stat islamic aflat mai presus de legea islamică, iar poate că într-o perioadă de misticism tineresc, a crezut că este Dumnezeu. A executat mii de oameni și a trimis alte mii la o moarte inutilă. Și totuși, în poezia lui mistică, nu ar putea să omoare nici măcar o muscă. Visa la reînvierea utopiei Arabiei din secolul al XVII-lea. Dar a lăsat în urma lui o economie bolnavă și un Islam atât de împotmolit în politică, încât în câțiva ani își pierduse vechea mistică și integritatea.

Pelerinii dau ocol mormântului. Râsul copiilor care se joacă acoperă rugăciunile șoptite ale femeilor. Ating barele

cenotafului, fără să simt nimic. Sub un candelabru înghețat, mormântul este acoperit de un brocart verde pe care se află un Coran și un morman de bani donați de oameni. Mă întorc în spațiul gol care fusese proiectat astfel încât să încapă în el un gigant. Niște muncitori dorm rezemați de pereți. Am auzit că doar în ziua în care se comemorează moartea ayatollahului mormântul se umple de pelerini, iar vechea suferință șiită iese din nou la lumină.

*

La câteva sute de metri de sanctuarul bătrânului ayatollah sunt îngropate legiunile de tineri pe care el le-a trimis la moarte în războiul cu Irakul. Am traversat strada dincolo de sanctuar și m-am trezit brusc printre mormintele lor. Șiruri parcă interminabile, lungi de sute de metri, împrejmuite de tufe de ienupăr și trandafiri, sunt zeci de mii de lespezi de mormânt sub care au fost îngropați tineri ale căror portrete sunt cioplite în piatră, cu mustăți sau bărbi abia mijite și câte o claie de păr tinerească. În spatele fiecăreia se află câte un fel de dulăpior cu vitrină, plin cu obiecte care amintesc de cel mort. În acest Behesht-e Zahra, „Paradisul Fiicei Strălucitoare a Profetului", sunt cam două sute de mii de morminte. Aleile sunt pline de drapele naționale. Pe cele mai sărace pietre funerare, oferite de stat, scrie doar un nume sau nu scrie nimic, erou necunoscut. Boxele agățate în copaci bubuie de marșuri care par să sugereze o damnare triumfătoare, iar predici înregistrate cresc în intensitate, apropiindu-se de isterie. „Ali!... Ali!... Hussein..." Cu câțiva ani în urmă, în fiecare vineri, din fântânile arteziene țâșnea apă colorată în roșu.

De când am intrat în Iran am tot mers printre morminte, iar aici era joi, ziua rezervată vizitelor la cimitir. Niște familii mâncau alături de morții lor; oamenii stăteau

pe bănci sau întinși pe lespezile mormintelor. Măturau frunzele uscate de pe piatră, o spălau bine cu detergent, o presărau cu petale de trandafiri. De ziua numelui celui mort dădeau de pomană oricui trecea pe acolo – trebuia să accepți: biscuiți, chifle, curmale. O bătrână mi-a întins o porție de mâncare învelită în celofan, cu o lingură de plastic, zâmbind printre lacrimi uscate. Dar vorbea despre cineva al cărui nume nu îl cunoșteam și pentru care nu mă puteam ruga. Mai mulți bătrâni stăteau plecați în fața Monumentului Martirului Necunoscut, dedicat celor care pur și simplu dispăruseră.

Ici și colo, pe măsură ce familiile îmbătrâneau, mormintele rămâneau părăsite. Războiul durase din 1980 până în 1988. Iranienii îl numesc „Războiul Impus", deoarece Irakul atacase primul, fără să fie provocat, apoi fusese respins treptat. Când Iranul ar fi putut să încheie pace, a refuzat. Khomeini pusese ochii pe Bagdad, pe locurile sfinte ale șiiților și pe petrol. Dar, pe teritoriul lor, irakienii au rămas fermi pe poziție, cum făcuseră și iranienii, iar Khomeini a fost obligat să încheie pacea, strigând: „Beau acest potir de otravă pentru cel Atotputernic!". Nu și-a mai revenit niciodată. De data asta, îl judecase greșit pe Dumnezeu.

Războiul s-a purtat departe de privirile și preocupările Occidentului. A făcut peste un milion de victime. Adesea iranienii avansau în valuri de soldați, în fața cărora pășeau pe câmpurile de mine băieți și bătrâni slab înarmați. Cei din Garda Revoluționară și grupurile de voluntari deopotrivă erau în drum spre paradis. Aveau puține tancuri sau avioane și nici un prieten pe plan internațional. Irakienii erau echipați și cu unele, și cu altele, iar Statele Unite îi susțineau pe ascuns. Războiul stagna între tranșee, mitraliere, sârmă ghimpată. Concentrări masive de infanterie se împotmoleau după ce avansau câteva sute de

metri. Uneori Iranul pierdea o mie de soldați pe zi. Erau seceraţi de mitralierele elicopterelor în timp ce încercau să avanseze, încercând să taie autostrada spre Bagdad, sau au murit înecați în șanțurile de apărare umplute cu apă de la nord de Basra, cu plămânii arși de iperită, în timp ce artileria irakiană, adăpostită în spatele unor buncăre de pământ, îi copleșea cu o ploaie de obuze și cianură.

Dacă deschizi dulăpioarele cu gemuleț de sticlă, te privesc fotografiile lor. Unii țin în mână puști sau drapele. Alături sunt sticle cu apă de trandafiri sau câte un felinar pentru pomenire. Chipurile lor sunt serioase și tinere. În câteva dintre dulăpioare se află câte un Coran sau o grămăjoară de cartușe goale. Dar în cea mai mare parte obiectele adunate sunt din altă viață – poze cu ei de când erau mici, colierul unei femei, jucăria unui copil -, așa că mă îndepărtez de sticla mânjită.

▫ 11. ▫
Pacea mongolă ▫

La mijlocul lunii noiembrie un vânt rece încremenea coastele dealurilor, iar ultimele urme de verde păleau. La 150 de kilometri vest de Teheran, unde masivul Elburz începe să umbrească nord-vestul Mării Caspice, am lăsat în urmă drumul principal și oazele din Qazvin și am intrat într-un labirint de munți, înspre văile Asasinilor. Drumurile din această sălbăticie fuseseră proaspăt asfaltate, iar cei câțiva camionagii care le străbăteau, tânjind după compania cuiva, opreau când vedeau pe cineva făcând autostopul și cereau câțiva bănuți pentru benzină.

Unul dintre aceștia, un bătrân foarte direct, lucrase pe vremuri în marina comercială. Își amintea de Glasgow și Portsmouth și o brumă de engleză. De o directețe tăioasă, ca și cum încă ar fi fost pe mare, disprețuia calea pe care o apucase Iranul.

— La noi, 90% dintre oameni îi urăsc pe acești mullahi, aș zice eu. Vrem să plece. Nu ne învață decât să plângem. Suntem o țară de martiri. Fiecare oraș are monumentul ei funerar închinat uneia sau alteia dintre rudele lui al-Husayn. Eu sunt șiit, dar cred că sunniții sunt mai buni. Nu au tot doliul ăsta. La noi nu sunt nici un fel de cântece sau dansuri. Doar suferință.

Costișele se înălțau deprimant în jurul nostru. De sub pielea lor de scaieți împungeau oasele unor stânci asemănătoare cu ardezia, acoperite de licheni, iar dealurile erau presărate cu pietre.

— Dar Khomeini? am întrebat eu.

— A fost bun, în mare parte, dar avea o singură idee. Iar acum mullahii nu fac decât să strige: *Allah! Allah!* Allah e

bun, dar nu și toate moscheile astea care se construiesc, nu toți sfinții ăștia. Avem nevoie de spitale și de afaceri. Și știi cine e în spatele mullahilor?

M-a privit cu ranchiună.

— Guvernul dumitale. Britanicii.

Nu am fost tocmai surprins să aud asta. Suspiciunea față de Marea Britanie era cu mult mai veche decât cea față de Statele Unite. Se ținea ca scaiul.

— Vor ca țara noastră să rămână săracă.

Dincolo de o ultimă culme, coboram în alt ținut. Între coastele golașe se înălțau vârfurile aurii ale plopilor, arțari și livezi de cireși în care fructele se înroșeau. Printre ele, soarele dimineții îmbrăca râurile în țăndări de argint, iar dintr-odată, întregul perete al văii Shāh Rud s-a ridicat să ne întâmpine: un parapet imens, neîntrerupt, pe care eroziunea crease ici și colo delușoare vineții, iar satele se agățau de povârnișuri aproape verticale.

Am coborât pe serpentine spre albia sinuoasă a râului Shāh Rokh, care se bifurca întâlnind bancuri de pietriș. Au apărut orezării și mici lacuri sărate. Țăranii aveau pielea mai întunecată, păreau mai sălbatici. În văile de mai sus, unde secta sinistră a Asasinilor își presărase castelele, nu am mai putut să mă orientez. Dar undeva un pod de fier traversa râul Alamut, lângă un sat pe care șoferul l-a numit Shutur Khan, iar aici, îmi amintesc, scriitoarea Freya Stark, o prietenă dragă a tinereții mele, se prăbușise, bolnavă de malarie, după ce explorase castelele în 1931, când situația era mai dificilă. Aveam în rucsac harta ei. Cu aproape jumătate de secol mai târziu, în timp ce mă plimbam cu ea pe dealurile din Veneto, în Italia, îmi amintesc că vorbea cu exaltare despre această țară, unde camionul cu care mergeam s-a oprit zdruncinându-se dincolo de râu. M-am dat jos, în aerul nemișcat. M-am întrebat dacă mai

rămăsese vreo amintire despre englezoaica cu ochi pătrunzători care zăcuse bolnavă în casa liderului comunității, ascultând pârâiașul canalizat prin grădina acestuia pentru plăcerea ei, neștiind dacă avea să moară sau nu.

Dar satul era acum de nerecunoscut: o singură stradă pe care erau ateliere de reparat tractoare și barăci. După ce a plecat camionul, nu am găsit pe nimeni cu care să vorbesc. M-am odihnit o vreme lângă râu, până când alt șofer m-a dus în tăcere spre munți, unde cetatea Alamut, centrul nervos al Asasinilor, umplea cerut.

Această sectă implacabilă era o ramură a ismailiților; peste mormântul singuratic al întemeietorului lor dădusem, poate, la vreo 800 de kilometri mai la est, la Mazinan. O veche poveste spune că întemeietorul sectei Asasinilor, genialul Hasan ibn as-Sabbah, a fost coleg de școală la Nișapur cu Omar Khayyam și Nizam al-Mulk. Cei trei au devenit frați de sânge, jurând că primul care va ajunge la mărire îi va ajuta pe ceilalți. După ce Nizam a fost numit mare vizir al Imperiului Selgiucid în 1063, prietenii lui i-au cerut să își respecte promisiunea, iar el le-a oferit posturi de guvernatori ai unor provincii. Omar Khayyam a cerut în schimb o pensie modestă, bucuros să se întoarcă la studiile lui. Dar Hasan ibn as-Sabbah urmărea funcții mai înalte, iar de atunci a început să îl submineze pe binefăcătorul său, care în cele din urmă a fost obligat să îl surghiunească.

Această povestire improbabilă – datele sunt contradictorii – a devenit parte a legendei Asasinilor. De fapt Hasan ibn as-Sabbah s-a convertit devreme la ismailism, a fost alungat din Reyul său natal pentru că se răzvrătise și și-a câștigat adepți care au pus stăpânire pe cetatea Alamut printr-un șiretlic. Autoritatea lui s-a extins în toate văile, supunând și alte fortărețe, ajungând tocmai până în Siria. La acest moment el își perfecționase deja

discipolii, transformându-i într-un ordin nemilos organizat sub forma unei societăți secrete, având ca scop subminarea autorității selgiucizilor și sunniților, îndoctrinându-i pe adepții săi, care ucideau cu convingerea că vor ajunge în paradis, fără a încerca vreodată să fugă; iar succesorii lui au continuat această teroare încă un secol și jumătate.

În imaginația occidentalilor, stăpânul Asasinilor, „Bătrânul de pe Munte", exercita o magie macabră. Marco Polo vorbea despre o grădină închisă de lângă Alamut, în care oamenii lui, ce fuseseră drogați, s-au trezit printre femei tinere și pârâiașe de vin, închipuindu-și că au ajuns în paradis, fără să uite niciodată asta. Se spunea în mod greșit despre ei că sunt *hashashin,* drogați cu hașiș, și a rămas în istorie numele Asasin.

Nimeni nu era în siguranță. Clericii care îi condamnau și generalii care luptau împotriva lor puteau muri cu toții înjunghiați. Prima lor victimă a fost Nizam al-Mulk, înjunghiat în litiera lui în timp ce părăsea sala de audiențe. De-a lungul anilor au urmat doi califi din Bagdad și un sultan selgiucid, califul fatimid al Egiptului și vizirul său, patriarhul creștin al Ierusalimului și contele cruciat Raimond de Tripoli. Uneori Asasinii stăteau în așteptare mulți ani, infiltrați în serviciul victimei lor. „Asemenea diavolului", scria un preot german, „ei se transfigurează în îngeri ai luminii, imitând gesturile, veșmintele, obiceiurile și comportamentul diferitor națiuni și popoare". Cârmuitorul Damascului, înconjurat de gărzi înarmate, a fost totuși doborât de oameni care aparent îl protejau. Conrad de Montferrat, regele cruciat al Ierusalimului, a fost asasinat de agenți deghizați în călugări creștini, iar cârmuitorul Homsului, de niște oameni care se dădeau drept sufiți. L-au ucis pe cadiul din Isfahān în timpul rugăciunii de vineri, iar pe Philip de Montfort în timp ce acesta era îngenuncheat în biserică. Conducătorii care li se

opuneau umblau înconjurați de un număr mare de gărzi de corp, purtând armură pe sub mantie. Edward I al Angliei, în timpul cruciadei, când încă era doar prinț, a fost înjunghiat aproape mortal (legenda spune că regina lui, Eleonora a Castiliei, i-a supt otrava din rană), iar Saladin însuși a fost salvat doar pentru că purta pe sub turban o apărătoare de cap cu zale. Chiar și în îndepărtata Mongolie, Marele Han umbla cu teamă, în timp ce sultanul selgiucid Sanjar s-a trezit noaptea și a început să tremure când a găsit un pumnal lângă pat.

Acum stânca Alamut părea un cuirasat care străbate valea. Aflată la 280 de metri deasupra satului Gazur Khan, părea că nu există nici o cale de acces. Mă îndreptam spre niște stânci abrupte. Dar în timp ce le ocoleam pe la nord, pe proeminența enormă, cufundată în umbră, am descoperit o cărare ce urca printre stânci. Spre est am zărit piscuri înzăpezite deasupra liniei orizontului. Pe fațada stâncii care se înălța lângă mine am văzut bucăți de ziduri și un arc ce traversa o râpă. Auzeam vântul urlând deasupra crestelor, dar aici, la adăpostul stâncilor, pluteau norișori de puf de mărăcine. Ocolind povârnișul, cărarea urca în sfârșit către rămășițele unui perete cortină. Umplutura lui de piatră brută încă se ridica la vreo 15 metri, iar dincolo de el și de meterezele dărăpănate, coloana vertebrală lungă și abruptă a castelului se înălța spre cer.

Ore în șir am căutat printre pietre. Nu mai rămăsese aproape nimic. Mongolii, pătrunzând în forță în vale, cu cruzimea lor caracteristică, lichidaseră secta slăbită în 1256 și îi împinseseră parapeții în prăpastie. Mai târziu cetatea a fost transformată în închisoare și de multe ori nu puteam să disting care era fundația uneia și care a celeilalte. Ici și colo mai rămăseseră cărămizi ismailite acoperind zidul gol care cobora 300 de metri în vale; iar pe înălțimile de deasupra, aceeași cărămidă delimita câteva încăperi sau

cercul unui rezervor. M-am întrebat unde fuseseră marea bibliotecă și arhivele, distruse pe motiv că erau eretice, sau camera în care Hasan ibn as-Sabbah, într-o izolare cruntă, studiase și le împărtășise și altora din cunoștințele lui, fără să iasă dincolo de poarta castelului timp de 30 de ani.

Am umblat printre încăperi distruse, biciuit de vântul puternic. În toate direcțiile, munții labirintici erau năpădiți de nori care se mișcau cu repeziciune, iar dealurile brune-ruginii păreau niște mormane de bolovani sau se pierdeau în zăpadă spre est. Aproape la picioarele mele, un afluent al Alamutului umplea valea cu livezi și un fir de apă care licărea slab, iar un drum îngust acoperea acum poteca străbătută de solii „Bătrânului de pe Munte" care îi aduseseră veștile ce-i bucuraseră sufletul.

Doi constructori – ospitalieri, plictisiți – m-au invitat să înnoptez în tabăra lor. Într-o vale izolată aflată la vreo 50 de kilometri distanță, construiau un spital – structura de oțel a acestuia era deja ridicată -, dar drumul până acolo fusese distrus de ploi în anul precedent. Land-Cruiser-ul nostru plonja printre stânci aduse de torenți, mari cât o casă, apoi s-a îndreptat pe drumul șerpuit spre capătul văii și un sat înconjurat de livezi de nuci și meri.

Locuiau împreună cu alți trei bărbați, într-o colibă cu două încăperi, cu pereți de pământ pe care erau agățate salopete. Au gătit cina în bucătăria lor improvizată – pui cu garnitură de alune – și am mâncat pe podeaua de pământ. Mă simțeam surprinzător de împăcat, ca și cum nimic altceva nu mai conta – nici frigul tot mai pătrunzător, nici duhoarea veceului de afară și nici insectele care umblau pe tavanul de lemn – în afara politeții senine care mă înconjura. Acești bărbați – doi dintre ei rupeau puțină engleză – erau pătrunși de o delicatețe pe care începeam să o recunosc, cea a unor oameni educați să facă altceva, dar pe care vremurile grele îi aduseseră aici.

Maistrul Mahmud, afabil, cu șuvițe grizonant, stătea ca un vizir, cu picioarele încrucișate pe podeaua lustruită, în timp ce plăpândul său asistent Daniel, a cărui frunte bombată părea să îi confere învățătură, îmi mărturisea visele lui distruse. Voise să se facă legumicultor.

— Îmi plăceau foarte mult serele. Cu ani în urmă am demarat o afacere și am construit niște sere sub muntele Demavend, dar au fost spulberate de o furtună. Aveam castraveți, roșii și o specie deosebită de bananier, de doar doi metri înălțime, care făcea...

A început să râdă.

— ...niște banane destul de rele.

Avea pregătire de inginer agricol, dar acum ajunsese ajutor de zidar.

— Dar într-o bună zi, dacă în țara mea lucrurile vor merge mai bine, o să mă întorc la sere.

Și-a îndoit degetele.

— Roșii... castraveți...

Mai târziu Mahmud a scos un televizor vechi de sub o pătură și ne-am așezat, cu burțile pline, în fața ecranului pâlpâitor. Spre uimirea mea, pe ecran a apărut o cântăreață cu umerii goi și șuvițe colorate.

— Credeam că nu e voie! am strigat eu. Chestia asta e din Iran?

Au izbucnit în râs.

— Niciodată!

Conectaseră un aparat video la televizor și ne uitam la emisiuni piratate.

— E aici un tip ce are un computer și le ia de pe internet, a spus Mahmud, și avem și noi videourile noastre.

Priveam cu o uimire mută. Chiar și din acest sat cu 120 de locuitori, cineva accesase lumea de afară. Filmele lor

erau în cea mai mare parte alb-negru, înregistrate la festivaluri pop ale diasporei iraniene din Los Angeles și Germania. Chiar și după 25 de ani de exil în Occident cântăreții păreau timizi, aproape gravi, în timp ce publicul expatriat din jurul lor era cuprins de nostalgie – și tinerii, și bătrânii – ascultând cântece acum interzise în țara lor de baștină, muzica trecutului lor îndepărtat, care poate se stingea prin aceste cântece. Preferata constructorilor era o emisiune de care făcuse rost Mahmud cu zece ani în urmă. Înveliți în pături, ca să se apere de mizerie și de frig, ascultau cu foamea disidenților. Dar pe ecran nu vedeai revoltă, furie sau sex: o cântăreață corpolentă de vârstă mijlocie care cânta o melodie săltăreață și tremurată și se plimba în sus și în jos pe niște trepte de marmură, acompaniată de un tenor obez cu pantaloni lăbărțați.

Când s-a terminat, am ieșit afară, la lumina stelelor, ca să privim spitalul. Cu o lună în urmă îi dezgropaseră fundațiile de sub un strat de pietroaie de șase metri, acolo unde stânca de deasupra se fărâmițase și se prăbușise, așa încât fuseseră nevoiți să o ia de la capăt. Acum se înălța în fața noastră o structură în care se căscau uși și coridoare, asemenea unui joc Lego, iar piscul cu stânci instabile încă se profila în spate, așa că mi-am imaginat ploile următoare măturând din nou totul în calea lor.

Curând sătenii, văzând că s-au întors constructorii, s-au strecurat în colibă punând tot felul de întrebări. Conform tradiției locale, strămoșii lor veniseră aici de la Marea Caspică la mult timp după ce mongolii măturaseră văile, și supraviețuiseră izolați.

— Sunt doar două familii, care se căsătoresc între ele, a spus Daniel. Pe toți îi cheamă Hosseini sau Rashvand. Nu, asta nu are cum să fie bine. Am văzut aici patru sau cinci copii debili mental și cel puțin un adult nebun. Cred că

fetele s-ar căsători cu cineva din afară dacă ar putea. Simți asta, după felul cum se uită la tine...

Angajați ca mână de lucru temporară, sătenii veneau cu cereri sau doar ca să stea într-un colț, atunci când televizorul devenea prea plictisitor, și să îl privească uimiți, fără să clipească, pe străin. Mi-am imaginat că nu sunt foarte diferit de ei, cu cămașa și pantalonii mei jerpeliți. Cu o zi în urmă, când m-am uitat în oglindă, am văzut o față înăsprită care mă privea cu ochi strălucitori. Desigur, asprimea feței mele – arsă de vânt și nerasă – era temporară. Viața fusese mai blândă cu ea decât cu ale acestora, al căror aspect sălbatic se accentuase în timp, asemenea inelelor arborilor, și ale căror mâini le atârnau, noduroase, pe lângă corp. Stând în picioare în fața lui Mahmud, vorbeau încet și cuviincios. O șoferiță nu înțelegea orele la care trebuia să vină și să plece, iar un tencuitor bătrân se temea că altcineva – poate eu – era angajat ca să-l înlocuiască. Uneori, după ce maistrul explica foarte rar, răbdător, ce trebuia făcut, un zâmbet suav apărea pe fețele acoperite de bărbi negre, iar ei făceau o plecăciune, mulțumind, cu o umilință străveche, înainte de a pleca.

Abia la miezul nopții ne-am ghemuit sub pături pe podeaua tare, sub tavanul de lemn pe care foiau insectele, și am dormit pe fondul țârâitului mecanic al greierilor de prin livezile din jur și al urletelor câinilor din sat.

*

Timp de un secol și jumătate teritoriul Asasinilor din aceste văi a rămas de necucerit. Apoi, brusc, a venit pedeapsa inevitabilă. În 1256, hanul mongol Hulagu, nepotul lui Genghis-Han, a traversat Oxusul cu o armată imensă. Ultimul Mare Maestru al Asasinilor, Rukh-ad-din, s-a izolat în palatul-castel din Maimundiz și a sperat să

reziste până când zăpada avea să blocheze văile. Dar în anul acela iarna a fost cea mai blândă de până atunci. Cale de vreo șapte kilometri mongolii au înălțat în jurul castelului de pe stâncă niște construcții menite să susțină asediul, în timp ce geniștii lor chinezi îl bombardau cu catapulte și arbalete gigantice care aruncau mingi de foc asupra parapeților. Apărătorii au răspuns cu o ploaie de pietre aruncate de catapulte, iar primul asalt al mongolilor a fost respins. Dar săgețile aprinse i-au obligat pe apărători să se retragă în spatele zidului, iar Marele Maestru – care nu se ridica la înălțimea predecesorilor lui – s-a pierdut cu firea și a capitulat. Unii dintre soldații lui, mai temerari decât el, s-au retras într-un turn și și-au vândut scump pielea. Apoi cetatea – cu toate încăperile și galeriile împrejmuite de ziduri – a fost incendiată.

Hulagu l-a cruțat pe Rukh-ad-din câtă vreme i-a fost de folos. Când Marele Maestru le-a ordonat oamenilor lui din celelalte castele să se predea, mulți dintre ei s-au supus. Alamutul a capitulat după câteva zile, apoi mongolii au început să curețe văile de ultimele fortărețe ale ismailiților, masacrând până și garnizoanele care se predau. Se pare că Rukh-ad-din s-a senilizat. A devenit obsedat de cămilele bactriene – Hulagu i-a dat o sută – și s-a îndrăgostit de o mongolă, cu care i s-a permis să se căsătorească. Dar la puțin timp după aceea, scria un cronicar contemporan, a fost „stâlcit în bătaie și apoi trecut prin sabie... iar el și neamul lui au devenit doar o poveste pe buzele oamenilor și o tradiție a lumii”.

Pe stâncile care se împletesc în jurul Maimundizului încă nu căzuse zăpada la mijlocul lunii noiembrie, când Mahmud m-a dus acolo cu mașina. Deasupra dealurilor roșii și roz de la poale, presărate cu scaieți uscați, munții de un gri metalic formau un labirint de defileuri și pereți abrupți. O expediție britanică din 1960 localizase aici castelul, pe un

munte abrupt de dincolo de satul Shams Kilaya, unde încăperile lui incendiate supraviețuiseră, săpate adânc în stâncă.

Eu și Mahmud am căutat doi bărbați despre care se zvonea că au echipament de escaladă; dar unul lipsea și celălalt a spus că locul acela e prea periculos. Așa că Mahmud s-a întors la spitalul său, în timp ce nori negri se adunau deasupra Maimundizului. Timp de o oră am cutreierat oaza printre oameni negricioși cu căciuli negre de lână, întrebându-mă ce să fac, apoi am găsit o cameră deasupra unui mic restaurant. De pe lavița mea, am privit lumina stranie de furtună jucându-se pe fața muntelui, apoi luminile fulgerelor, până când, la mijlocul după-amiezii, a izbucnit furtuna, cu un vacarm ca de artilerie. Până târziu în noapte, a răpăit ca grindina pe acoperișul camerei. Niște pereți de fier și sticlă și un bec solitar mă suspendau într-o cușcă slab luminată deasupra uliței, până când s-a întrerupt curentul electric, iar eu am așteptat pe întuneric să adorm, în timp ce vise tulburi se derulau unul după altul.

M-am întrebat, somnoros, dacă mai rămăsese în vale vreo urmă din sângele Asasinilor. Căci mongolii nu i-au exterminat. Asasinii chiar s-au întors 20 de ani mai târziu și au reocupat pentru scurt timp Alamutul lor transformat în ruine. Treptat secta a intrat în anonimat, cufundată în vise milenare, și în cele din urmă membrii ei s-au împuținat, mai rămânând doar câteva sate risipite prin Siria și Asia Centrală. Dar se spunea că fiul lui Rukh-ad-din supraviețuise, iar astfel sângele imamilor ismailiți ajunsese până la Aga Khanii de astăzi.

Cu timpul, amintirea Asasinilor s-a estompat. Dar poate că ei au fost primii care au comis acte de terorism sinucigaș. Chiar în timp ce stăteam întins în întunericul tunător de sub Maimundiz, moștenitorii lor își desfășurau sinistra lucrare, visând la același paradis. Însă nu îi lega

nici o amintire culturală. Înverșunarea Asasinilor venea dintr-o istorie sacră, din sentimentul înnăscut de nedreptățire al șiiților; ea nu cunoștea moștenirea violată a corespondenților lor moderni – Palestina, Cecenia, Irak -, o furie complicată de înstrăinarea de imitarea Occidentului, a cărui amintire devenea cu fiecare zi tot mai îndepărtată pentru mine.

Zorii s-au ivit încet deasupra muntelui. În lumina curățată, mult dincolo de livezile și plopii din Shams Kilaya, pereții râpei din jurul castelului se înălțau la 600 de metri deasupra văii, cu încrețituri de piatră roz. Când am plecat, niște câini goleau coșurile de gunoi pe străzi. Aerul era rece. Am trecut prin livezi de cireși, culegând mure coapte, în timp ce faleza roz creștea în fața mea. Dincolo de un pârâu îngust, pantele erau acoperite cu iarbă, urcând pe lângă un mic altar spre sălbăticie.

Acum tot muntele se întindea deasupra mea. Era despicat de crăpături care urcau până la jumătatea înălțimii lui, apoi formau niște peșteri care păreau artificiale. Grohotișul și bolovanii se desprindeau și începeau să se rostogolească sub picioarele mele. Liniștea diafană nu era tulburată decât de scrâșnetul lor fărâmicios, ca de pietricelele purtate de reflux. Nu se clintea nimic în valea de piatră. Pârâiașul de dedesubt părea să fie linia de demarcație dintre prezent și un trecut dat la o parte. Am urmat o potecă, ocolind baza stâncilor. Mi le imaginasem neatinse: dar acum distingeam, înălțându-se vertical deasupra mea, povârnișuri care fuseseră cândva tencuite și conturul unui turn rotund. În unghiul de sud-vest, o schimbare a luminii mi-a dezvăluit pereți care ajungeau la aproape 20 de metri înălțime – un strat de cărămidă lipit bine de stâncă, cu care aproape se contopea. Niște tivuri diagonale de stâncă fuseseră poate cândva scări. O bucată de arc se vedea clar într-o peșteră, unde rândunele intrau și

ieșeau în zbor. Întregul munte era un imens sanctuar plin de scobituri.

Tânjeam să intru. Dar gurile peșterilor se căscau la vreo 20 de metri, înnegrite acolo unde focul devastase interiorul și cu structurile exterioare distruse de incendiu. Când am examinat mai atent fisurile care urcau spre ele, doar în una păreau să fie câteva prize mici. Ezitant, am început să urc pe crevasă. Dar simțeam că piatra care părea solidă se desprindea și se sfărâma sub degetele mele și mi-am dat seama că întregul munte – poate toate piscurile austere din această regiune – nu era din rocă adevărată, ci nisip și șisturi argiloase coagulate.

La început trupul mi s-a părut ușor și ajungea fără dificultate în spațiile pe care le ocheam. Am fost puțin surprins. Când am verificat povârnișul cu aspect moale, lovind cu piciorul în el înainte să mai fac un pas, nu s-a sfărâmat nimic. Tenișii mei găseau, pe pipăite, proeminențe și adâncituri. Încet, cățărându-mă dintr-o parte în alta, urcam puțin câte puțin. Apoi pietrele au început să o ia la vale sub mine, răsunând pe stânci. Bătea un vânt tăios pe deasupra piscurilor mai înalte. Încetul cu încetul, mi s-a făcut frică. Nu crezusem cu adevărat că e posibil să urc.

La jumătatea urcușului m-a părăsit curajul. M-am oprit, cu picioarele rășchirate sprijinite de pereții de stâncă. Am simțit câțiva stropi de ploaie. Deasupra mea crevasa – vreo zece metri – se înălța abrupt. Sub mine era stâncă. Vedeam valea coborând pe lângă oaza Shams Kilaya spre niște dealuri ca de praf cenușiu. Mi-am tras puțin sufletul. Mi-am văzut mâinile încleștate de stâncă, foarte aproape de fața mea: erau slabe și julite, nu erau mâini pentru așa ceva. Apoi m-am uitat în sus și am zărit plafonul peșterii la care nu puteam ajunge. Era acoperit de cenușa focurilor puse de mongoli.

Cu o însuflețire neajutorată, am început să mă târăsc iar în sus. Era prea târziu ca să mă mai întorc. Cu ani în urmă, în tinerețe, probabil că m-aș fi grăbit, speriat, și aș fi căzut. Acum așteptam, cu o încetineală dureroasă, să mă prind bine cu mâna aici, să îmi sprijin bine piciorul dincolo. Îmi auzeam bătăile inimii. Pe ultimii trei metri crăpătura era atât de îngustă, încât mi-am sprijinit corpul de pereții de stâncă. La un moment dat am simțit că îmi alunecă degetele de la picioare; dar nu am căzut. Îmi era teamă să mă uit în jos. În deschizătura de deasupra s-a ivit o arcadă ruptă. Povârnișul de lângă mine fusese netezit.

Abia când m-am aburcat pe pragul de la intrarea în peșteră, îmbătat de triumf, am privit în jos la panta abruptă de stâncă de 20 de metri, tremurând la gândul că va trebui să și cobor. Mă aflam într-o imensă încăpere deteriorată. Afară, nu departe, piatra cioplită a unui turn se vedea de sub tencuială.

Acum abia dacă pot citi ce am scris aici. În carnetul meu, jumătate dintre propoziții sunt scrise tremurat, indescifrabil. Dar cred că scrie așa:

Nu știu unde mă aflu. În niște grajduri, poate, sau în locul unde stătea de pază santinela. O arcadă traversează despicătura unde cândva a fost un bastion. Pasajul la care ducea s-a surpat. Deasupra sa, printr-o deschizătură, se vede o altă încăpere. Pășesc ușor, de teamă să nu cad. Toate plafoanele sunt carbonizate.

Îmi amintesc că undeva mi-am trecut mâinile peste un rezervor lung, legat cu mortar. Dincolo de el, bâjbâi pe un coridor cioplit în piatră care avansează 15 metri în inima muntelui, deschizându-se apoi o boltă înaltă. Nu am nici o lanternă și nu pot să merg mai departe. Mă așez, epuizat, în deschizătura de deasupra văii, uitându-mă la urmele de ipsos rămase în jurul pragului. Mă simt ușor și ciudat.

Petele de funingine sunt încă vii acolo. Mă gândesc la Rukh-ad-din și la familia lui coborând în grabă aceste coridoare înspre cine știe ce scări care nu mai există, mergând să se predea și să fie omorâți. Încerc să mă calmez înainte să cobor. În fisuri zburătăcesc și cârâie niște păsări, iar un soare invizibil luminează printre nori de furtună deasupra altor munți.

*

„Marea Britanie! Fotbal! Manchester United!" Trei adolescenți își testează engleza pe mine, după care strigă: „Tu Irak! De ce în Irak?". Nici unul dintre toți oamenii pe care i-am întâlnit, din estul Chinei până în vestul Iranului, nu aproba invadarea Irakului. „Petrol!"

Microbuzul nostru huruie pe o câmpie înnegrită de fabrici, unde blocuri din cărămidă și oțel se înalță într-o regiune păduroasă. Scaunele sunt ticsite de saci cu nuci și mere cumpărate din piețele din Qazvin, iar pasagerii au fost rearanjați astfel încât nimeni să nu stea lângă o femeie care nu îi este rudă.

— Fotbal foarte bun! Irak nu!

După o oră, epavele industriale se pierd în zare, dar nimic nu anunță ceea ce urmează. Apoi, la capătul unor șesuri pustii, din mijlocul unor livezi se înalță, în solitudine, domul din Sultaniya.

Cobor din autobuz la umbra lui. Se află în mijlocul unui sat pe care îl eclipsează, cu străduțe măturate de vânt. Mă adăpostesc pentru o clipă lângă zidurile lui, apoi mă îndepărtez și mă uit în sus, prin norii de praf, cu o uluire exaltată. Acesta este sanctuarul sultanului mongol Oljeitu, construit acum 700 de ani, când oamenii încă își aminteau de Genghis-Han: unul dintre monumentele cele mai importante ale Asiei.

Un octogon gigantic de cărămidă gălbuie se înalță aproape 20 de metri, formând apoi o galerie cu arcade grupate câte trei pe fiecare fațadă. Deasupra lor, asemenea unor gene rupte, se mai disting rămășițele unor plăcuțe emailate – azuriu înstelat cu albastru metalic. Pe terasa cea mai de sus, înconjurată de turnulețe care au fost cândva minarete, se înalță cupola de un turcoaz strălucitor – ca o coroană aflată la 50 de metri deasupra pământului.

Aici, la Sultaniya, Oljeitu a stabilit capitala ilhanidă după ce stră-străbunicul lui, Hulagu, a întemeiat dinastia care a condus un stat ce se întindea din Balkh până în Anatolia. Un mare oraș a înflorit peste noapte, umplut la porunca sultanului de moschei și palate, negustori și meșteșugari, pe cer – dacă e să le dăm crezare unora dintre primii călători – se profila o pădure de cupole rotunde și chiar un zigurat. Pe Drumului Mătăsii era pace, spre uimirea tuturor. Năpasta mongolă se stinsese, iar de la Marele Hanat al unei Chine cucerite dinastiile lor domneau pe un teritoriu care se întindea până la Mediterană. De la mijlocul secolului al XIII-lea, timp de aproape o sută de ani, comerțul urma rute păzite de forturi și stații de poștă ale ceaușilor imperiali. Se spunea că o fecioară care ar fi dus cu ea un vas de aur putea să meargă din China până în Turcia fără să fie atacată de nimeni. În timpul acestei *Pax Mongolica,* papii și regii din Europa au trimis în Orient călugări ca emisari, urmărind o alianță cu mongolii împotriva arabilor și căutând evazivul ținut creștin al Preotului Ioan. Un călugăr nestorian turc din China a ajuns la Vatican și la curtea lui Filip ce Frumos din Paris, iar frații Polo au călătorit până în capitala lui Kubilai-Han, ducând în dar mir de la Sfântul Mormânt.

Piețele din Sultaniya, între timp, erau pline cu mărfuri de lux. Mătăsurile brute și pânza de mătase din China erau din nou transportate pe rutele terestre, împreună cu lacuri

și mosc. S-au instalat aici genovezi și venețieni. Tot în această perioadă, praful de pușcă inventat de chinezi a ajuns să fie cunoscut și în Europa, împreună cu războaiele de țesut mătase și ceasul mecanic. Au apărut caii arabi și șoimii turci, ca și pânzeturile din Flandra și Italia, zilele de glorie ale Dinastiei Tang au reînviat odată cu mirodeniile indiene, iar din Golful Persic ajungeau aici pietre prețioase, rubine și lapislazuli, fildeș și corn de rinocer.

Am cutreierat acest oraș dispărut biciuit de vânt. Urmele zidurilor și turnurilor lui ieșeau la iveală din praf, dând la iveală piatra verzuie, restaurată, iar dincolo de mormântul lui Oljeitu pământul răvășit de vânt era presărat cu cioburi albastre. Se spunea că, în ziua în care a murit, 14 mii de familii au abandonat Sultaniya, deoarece orașul nu se afla la nici o răscruce importantă, ci fusese ridicat, la porunca sultanului, pe pășunile folosite vara de tatăl său, care aveau o climă blândă și erau bogate în vânat. În fiecare toamnă curtea își muta tabăra mai spre sud. În sinea lor, rămăseseră tot nomazi. Până și mausoleul lui Oljeitu era orientat către sud, în vechiul stil mongol, nu către sud-vest, spre Mecca, iar sfântul lui favorit (i-am descoperit mormântul în apropiere) era un șaman mizerabil care umbla gol, având pe el doar un colier cu clopoței și oase și o căciulă de pâslă din care ieșeau niște coarne de vacă.

În vremea Ilhanizilor, corturile mongolilor erau mai splendide decât orașele lor. Mătasea era peste tot. Erau corturi de mătase ridicate pe stâlpi placați cu aur și prinse cu cuie de aur; corturi transformate în sala tronului și ministere, corturi pe care două sute de oameni abia puteau să le ridice în 20 de zile. Căruțele prinților mongoli erau căptușite cu mătase, care era cerută de obicei ca tribut. O pânză țesută cu aur numită *nasij* era deosebit de prețuită, iar țesători pricepuți erau aduși în inima teritoriului stăpânit de mongoli din Samarkand și Herāt, ca să facă

astfel de țesături scumpe. Genghis-Han însuși se minunase de femeile lui înveșmântate în mătăsuri, sclipind „ca un foc încins”, iar Marco Polo a descris întreaga curte a lui Kubilai-Han purtând veșminte de mătase colorate la fel, în funcție de sărbătoare.

În ce privește mormintele, Ilhanizii au renunțat în cele din urmă la obiceiul mongol al îngropării secrete și fiecare încerca să își construiască un mormânt mai extravagant decât înaintașii lui. Modelul lor obsedant era mormântul selgiucid al sultanului Sanjar din Merv. Însă mausoleul lui Oljeitu, când am intrat, era de o bogăție mai complexă. Chiar prin desișul de schele, lumina difuză dezvăluia un spațiu imens, liniștit. Arcadele pe două niveluri care dădeau formă octogonului erau încadrate de arcuri ce ajungeau la 15 metri înălțime, unde, pe plafoanele ca niște stalactite, se vedeau încă fragmente de faianță turcoaz și ultramarin. Sub galerie, am admirat plafoanele pictate care sclipeau în nuanțe de granat și bronz, asemenea unui covor persan desfășurat deasupra mea. Iar între arcadele sanctuarului, urcând pe scafele și zidurile așezate pe boltă, vedeam valuri de plăcuțe de mozaic, tencuială policromă și benzi scrise cu litere aurite dizolvându-se în cele din urmă în infinit, în curbura ușoară a cupolei.

O nesiguranță misterioasă în decorațiunile mormântului – un model decorativ din stuc acoperea minunatele plăcuțe de ceramică inițiale – reflectă poate fluctuațiile epocii sau dispoziției lui Oljeitu. Acesta s-a născut creștin nestorian (și botezat Nicolae, după numele papei din acel moment); a cochetat cu budismul, apoi a adoptat islamismul sunnit. Dar în 1310, convertit brusc la șiism, a hotărât să transporte trupurile lui Ali și al-Husayn în mausoleul lui abia pe jumătate construit, înainte de a reveni la sunnism și a continua construcția monumentului funerar doar pentru sine. Faianța șiită și tencuiala sunnită au supraviețuit

adesea una lângă alta. Alteori au dispărut amândouă. Iar sus, deasupra galeriei, mascată de schele și de porumbei, pe un șir de plăcuțe de ceramică încă stau alături numele lui Ali și al Profetului.

*

Pe peronul gării din Zanjan mi-am dat seama că oamenii nu mai vorbeau persana. Aerul răsuna de un dialect turcic (începuse la Qazvin). Treceam încă o graniță nemarcată. Aici, unde câmpiile încep să se mototolească, transformându-se în podișuri, etnicii persani devin mai rari, luându-le locul azerii turcici, care constituie un sfert din populația Iranului, și îi întâlnești până departe, spre nord-vest, în coridoarele munților Caucaz și chiar în Turcia.

Ceva ciudat se întâmpla și cu limba mea. Vorbeam o engleză sâsâită și deformată. De câteva ore mă durea gura, iar acum aveam o senzație de greață. În oglinda trenului am văzut o față umflată și palidă. Cele două jumătăți ale ei parcă le aparțineau unor oameni diferiți; un obraz atât de umflat, încât nici nu mai puteam deschide ochiul. În spatele unui dinte care se clătina, gingia era inflamată de un abces vânăt. M-am întrebat, cu îndoială, ce dentist aș fi putut găsi în vechiul oraș mongol Maragheh, spre care mă îndreptam, și mi-a părut rău că lăsasem în urmă mâinile delicate ale Persiei.

Vagonul meu de dormit de clasa a treia nu avea nimic din voioșia colectivă a vagoanelor din China sau Asia Centrală. Compartimentele lui cu șase cușete se închideau cu uși culisante din sticlă mată. Erau liniștite și ferite de priviri curioase. Am luat niște aspirină și m-am întins pe o cușetă de sus, în timp ce valurile de vânt și ploaie răpăiau în ventilatorul de lângă capul meu, iar trenul înainta prin întuneric. Un polițist mă avertizase când am urcat: „Țineți-vă lucrurile aproape: dacă cineva vă oferă ceva de mâncat

sau băut, refuzați". Acum, simțindu-mă rău, cu vulnerabilitatea celui care călătorește singur, mi-am proptit rucsacul în spatele meu și m-am ghemuit sub cearșafurile înflorate ale companiei feroviare, încercând să dorm.

Ceilalți pasageri păreau să fie undeva departe. Sub mine, doi soldați stăteau întinși în haine militare; sub ei, o bătrână dormea în *hijab*-ul ei, cu o eșarfă pe față, în timp ce soțul ei stătea treaz, numărându-și mătăniile în timp ce scotea exclamații slabe. Uneori alunecam pe lângă mici gări în care nu mișca nimeni sau ne opream în pustiu; iar semnele de pe peroane rupeau distonant întunericul cu texte în engleză – „Prayer Room", „Ablutions Place Women" -, în timp ce ploaia se îndesea în noapte.

Mă uitam pe fereastră, nereușind să adorm. La un moment dat am văzut o vulpe. Iar o dată am stat mult timp lângă peronul acoperit al unei gări, unde un tânăr și o fată stăteau pe niște scaune rupte, fără să ne bage în seamă. Capul și trupul lui erau întoarse spre ea, cu ochi aprigi și imploratori și umerii ridicați aproape până la urechi, în timp ce ea – foarte frumoasă din profil – catadicsea uneori să îi zâmbească, apoi și-a legat eșarfa mai cuviincios și și-a întors privirile în altă parte. Apoi el spunea ceva care îi făcea plăcere, iar ea zâmbea din nou și picioarele ei încălțate cu tenișii băteau nervos în pământ, sub *chador,* la nesfârșit, până când trenul nostru a plecat.

Din cușeta de vizavi, de unde un bărbat palid îmi urmărise privirea, s-a auzit un hohot de râs. Era tânăr, avea trăsături fine și era proaspăt ras, dar chelea. Mi s-a adresat într-o engleză clară, cu un oarecare accent american.

— Peste doi ani or să se sărute!

— Cum pot să aibă parte de puțină intimitate?

— Poate vor merge la una dintre casele părinților lor. Tinerii mai fac asta.

Vorbea de parcă el nu mai era tânăr.

— Dar aici, în provincie, poate să fie groaznic dacă ești prins.

Pe fereastră am zărit niște dealuri joase, mai negre decât cerul, și am simțit că trenul urcă. Farurile luminau departe, în față, o regiune păduroasă și pietrișul dintre șine. Am văzut mai bine chipul bărbatului din fața mea. Avea ochi sinceri și duri.

— De unde știi engleza? am întrebat eu.

— Am fost în Canada pe la 16 ani. Am stat acolo patru ani.

— Tatăl dumitale...?

— Nu, am stat singur.

Ciudățenia acestui fapt a plutit în aer o clipă, împreună cu sforăitul soldaților. Apoi el a spus:

— Am fugit înainte de a fi recrutat pentru războiul dintre Iran și Irak.

A așteptat, ca și cum ar fi testat tăcerea. Poate că intimitatea întunericului făcea ca astfel de mărturisiri să fie mai ușoare, m-am gândit eu, sau faptul că stăteam suspendați deasupra celorlalți, care dormeau.

— Părinții mei erau divorțați, a spus el. El avea o altă femeie, iar eu nu mă înțelegeam cu ea. Voiam să scap. Nu voiam să lupt în războiul acela. Mi se părea absurd. Așa că am plecat.

— Cum?

— Peste munți. În Turcia. Eram o gașcă întreagă. Kurzii organizaseră o rețea care îi ajuta pe fugari și ne-au trecut ilegal granița. Pe drum s-a tras asupra noastră, iar de două ori era cât pe ce să ne prindă poliția turcă. Kurzii mi-au făcut un pașaport fals – am râs toți de el -, după care tatăl meu a plătit pentru unul canadian care să ajungă la mine.

Puteai face rost de pașapoarte vândute de dependenți de droguri din Occident. Îmi amintesc că al meu îi aparținuse lui Gordon. Eu aveam 16 ani și el avea 34, dar la granița cu Grecia nici măcar nu s-au deranjat să îl deschidă. Iar în aeroportul din Montréal l-am aruncat în veceu și am cerut drept de azil.

Simțeam o uimire ciudată. Dacă nu ar fi făcut asta, poate că acum ar fi fost îngropat în pământul acoperit de flori urât mirositoare din cimitirul eroilor, alături de zeci de mii de alți adolescenți. Însă el se angajase chelner într-un fast-food din Montréal și învățase engleza. Își schimbase numele din Vahid în David.

— În Canada era bine, a spus el. Dar îmi părea rău pentru familia mea, pe care o lăsasem aici. Când am împlinit 20 de ani, războiul se încheiase, iar mie îmi era dor de casă. M-am hotărât să mă întorc. Pentru că eram minor când fugisem, nu am făcut închisoare. Am plătit doar o amendă. Dar acum îmi pare rău că am plecat din Canada. Vreau să mă întorc acolo.

— Te înțeleg.

Dar mă întrebam dacă nu cumva era prea târziu ca să se mai întoarcă.

— Știi, ăsta a fost un război inutil, a zis el. Nu ne-au spus niciodată câți au murit. Și încă mai aduc înapoi trupuri. Vezi peste tot panouri cu chipurile martirilor. Jumătate dintre străzi poartă numele lor – străzi mari pentru martiri mari, străzi mici pentru cei mici.

Râsul lui s-a stins în tăcere. Mă întrebam dacă se simte dezertor, la urma urmei, obligat să îi minimalizeze pe cei care rămăseseră acolo.

S-a foit, nervos.

— A curs destul sânge. Au murit prea mulți. Oamenii sunt epuizați. Nu mai vor. Așa că așteptăm. Așteptăm să

dispară mullahii ăștia bătrâni. Ar putea dura zece ani. Orașul lor sfânt, Qom, este un fel de fabrică de mullahi, care îi scoate pe bandă rulantă. Și sunt mână în mână cu bogătanii *bazaari* – toți au interesul ca țara să rămână înapoiată. Dar până la urmă trebuie să se schimbe. Noi suntem un popor mai maleabil decât arabii, știi, mai deschis. E o ironie.

Acum șoptea.

— Avem nevoie de un guvern laic. Toți oamenii pe care îi cunosc vor asta. Vrem să avem acces la lumea exterioară.

— Poți să aștepți zece ani?

— Nu. O să mă întorc în Canada.

O vreme am rămas tăcuți, ascultând răpăitul ploii și scrâșnetul roților. Acum urcam o pantă mai abruptă, intram în ținutul azerilor: ținutul său de baștină. Triburi turcice se îndreptaseră spre sud, ajungând în Iran, timp de sute de ani, așa cum nomazii ajunseseră în China, și întemeiaseră dinastii. Marea Dinastie Safavidă era turcică; la fel și Casa Qādjāra din secolul al XIX-lea; iar azerii încă aveau influență în guvern și comerț, destul de mare în comparație cu numărul lor. Vorbitorii de persană îi luau peste picior.

— Spun bancuri cu măgari despre noi, a spus Vahid, punând-o pe seama invidiei.

Durerea mea de dinți se mai calmase, simțeam doar o pulsație enervantă și picoteam. Și Vahid se întorsese cu fața către peretele compartimentului, dar continua să vorbească, cu o voce monotonă și chinuită:

— Bineînțeles că îmi iubesc țara... dar nu să trăiesc în ea, doar să visez la ea... Noi aici trăim în minciună, chiar avem două economii... Chestiile occidentale sunt introduse în țară ilegal de dincolo de Golf, din Dubai... nimeni nu poate să supravegheze apele astea... Antene parabolice peste tot, care prind posturi străine, și droguri din belșug...

Se spune că printre săraci sunt două milioane de dependenți...

Amețit de analgezice, acum aveam iluzia că vocea nu aparținea cuiva anume, plutind în noapte asemenea unei lamentații imateriale a acestei țări.

— Teheranul este acum groaznic... Tot orașul e poluat, benzina e atât de ieftină... dar trebuie să o trimitem afară ca să fie rafinată... Prietenele mele umblă ca niște cearșafuri ziua... dar înăuntru se îmbracă în fuste mini, beau votcă de import și petrecerile lor fac atâta tărăboi, că vine poliția... apoi prietena mea trebuie să ajungă până dimineața din cauza părinților ei...

Undeva afară, în noaptea măturată de ploaie, trecuserăm pe lângă orașul Mianeh și peste podul din secolul al XV-lea care traversa defileul Qizil Uzun din apropiere. Murmurul vocii lui se contopea cu murmurul roților.

— Cred că invazia mongolă a schimbat poporul meu... Atâtea distrugeri! Fiecare oraș. Înainte de asta eram un popor mai fericit...

Mult mai târziu, se pare, m-am trezit iar din somn și l-am auzit spunând:

— Războiul ăsta împotriva Irakului... Eu mă prefac că nu sunt de acord cu el, chiar și acum. Dar îmi amintesc că unul dintre profesorii mei de la școală a fost ucis în timp ce lupta acolo... Doar ne-au anunțat că a murit. Asta m-a făcut să tremur... Adevărul e că nu aveam curajul să lupt...

Zorii s-au ivit deasupra altui ținut. Câmpiile prăfoase dispăruseră. Vahid, de asemenea, plecase la un moment dat în timpul nopții. Cu ochii umflați, m-am uitat afară, la platourile aspre ale lumii turcice, acoperite de iarbă cafenie, sub un cer neschimbător. Am scos capul pe fereastră ca să îmi răcoresc fața inflamată. Printre

dealurile din față, vagoanele noastre multicolore avansau asemenea unui șarpe arlechin, obscen de strălucitor.

Jumătate de oră mai târziu, am coborât împleticit pe peronul gării din Maragheh și am intrat în primul hotel pe care l-am văzut. Pe peretele holului, trioul de clerici care se aflau la conducere se redusese la doi, inflexibilul Khamenei fiind singurul care supraviețuise, în timp ce mortul Khomeini privea încruntat din spatele lui, ca o fantomă furioasă. În aceste camere sărăcăcioase, alături de Coran, covorașul de rugăciune și piatra sacră mai era și câte o rămășiță singuratică a trecutului: un covor pus pe perete, poate, sau o decorațiune din ipsos, decolorată.

Nerăbdător, am plecat în căutarea unui dentist, străbătând rețeaua de străzi dintre dealuri și un râu îngust. Mă simțeam amețit și propriii pași îmi păreau îndepărtați. Sub castanii prăfuiți am devenit conștient de o lume mai dură. Chioșcurile cu mâncare erau închise din cauza Ramadanului și găști de tineri fără ocupație defilau pe trotuare. Bărbile lor țepoase păreau să aibă drept cauză mai degrabă sărăcia decât credința. Cu nervii amorțiți de durere, îmi imaginam că aceștia reprezintă o forță, chiar o amenințare. Afabilitatea persană dispăruse.

Am găsit doi dentiști pe o alee pavată. Din anticameră, o ușă dădea în cabinetul unui bărbat, cealaltă în cabinetul unei femei și toată lumea respecta această separare. În oglindă, abcesul meu erupea ca o anemonă vineție. Atârna de maxilarul meu, deasupra dintelui care se clătina. Când am încercat să zâmbesc, fața mea semăna cu o mască. Singurele care mai așteptau erau două femei verzi la față, ținându-și batista la gură.

Sperasem să dau de un doctor mai în vârstă, poate vreun armean, care să umble cu grijă prin gura mea, să îmi deschidă abcesul și să mă trimită acasă cu un antibiotic.

Însă dincolo de ușa dentistului am găsit un tip îndesat, cu față de mecanic și cu părul tuns scurt. M-a întâmpinat cu un zâmbet larg. Am spus, panicat, că nu voiam să îmi scoată dintele. Dar el nu vorbea deloc engleză. La subsol, un bătrân opera un aparat antic cu care făcea radiografii. Dintele meu arăta ca o mătrăgună putrezită, cu rădăcinile coagulate. Dentistul a privit radiografia în lumină și a murmurat ceva care nu suna a bine. Apoi mi-a făcut semn să mă așez pe divan – aici pacienții se întind, nu stau așezați – și și-a ales instrumentele. Nu mi-a făcut nici o anestezie. Deasupra, o lampă răspândea o lumină tristă. Timp de două ore, dentistul a forat, a săpat și a cioplit, mai întâi la un dinte, apoi la cel de lângă el, iar eu habar nu aveam ce face. Din când în când îmi întorcea capul spre stânga sau spre dreapta trăgându-mă de nas. Parcă îmi măcina craniul cu piatră ponce. Am scâncit din nou, spunând că vreau să îmi păstrez dintele, cea mai mare parte a dinților, toți dinții, dar el doar a zâmbit larg, fără să înțeleagă o iotă, și a continuat să facă săpături cu ajutorul unor clești și pile care păreau că datează din Evul Mediu, în timp ce eu încercam să îmi amintesc ce instrumente folosea dentistul meu de la Londra.

Treptat, durerea surdă a abcesului meu s-a transformat în durerea acută provocată de ce făcea el acolo. Îmi spunea nu știu ce într-o limbă turcică, iar la un moment dat, ca o rază de speranță, am auzit în engleză „tratament pe canal”. Apoi s-a oprit, ca să îmi mai facă o radiografie. Părea nedumerit. M-am panicat. Mi-a făcut semn să mă odihnesc, să fac o plimbare. O oră mai târziu, eram din nou pe lavița lui. Dar ceva se schimbase.

Una câte una, trei colege în *chador* s-au strecurat înăuntru. Capetele lor se roteau la mică distanță deasupra mea, fascinate, ca și cum o gură occidentală ar fi putut fi diferită de una iraniană. Apoi au început să mânuiască

instrumente și să murmure sugestii. Baticurile le făceau să pară lucioase ca niște foci. Era una drăguță care se încrunta, una simpatică ce zâmbea și una absolut inexpresivă. În cele din urmă, din cercul de foci care murmurau întruna, nemulțumită, o dentistă a preluat inițiativa. Timp de încă o oră, mi-a scobit delicat gingiile, finisând ceea ce bărbatul nu reușise să facă. Sub *chador*-ul și masca ei chirurgicală sclipeau doar o pereche de ochelari, ca niște faruri în ceață. Bărbatul stătea retras, fără să pară a-i fi rușine, în timp ce ea îmi astupa canalele rădăcinilor.

În cele din urmă, când cineva a făcut rost de o oglindă, nu știam ce urma să văd. Pentru o clipă, m-am așteptat la imaginea unor incisivi crăpați și a unui gol în locul unde fusese dintele. Sau poate că, după acest chin de patru ore, aveam să văd o gură transformată chirurgical. Dar când m-am uitat, am rămas derutat: totul părea la fel. Doar abcesul dispăruse, și nu mai simțeam nici o durere.

*

Vântul de noiembrie stârnește praful de pe străzi în lumina tot mai slabă a soarelui. Fețe trecătoare, mai ales de bătrâni, îmi suscită din nou curiozitatea. Mă întreb ce au văzut ochii obosiți. Încet, capul mi se limpezește.

Într-o băcănie, un magazin modest de la colțul străzii, engleza politicoasă a bărbatului îmi atrage atenția. Îmi întinde banane dulci, refuzându-mi banii. Mai rămân, din curiozitate. Fața lui lungă și bărbierită și creasta argintie ca de cocoș dispar și reapar din spatele sacilor cu nuci aromate, până când pleacă și ultimul client, după care vorbește din nou.

În urmă cu patruzeci de ani a servit în cadrul forțelor aeriene – cândva mândria șahului -, transportând echipament militar. Chiar și acum are în portofel fotografii

din vremea aceea, pe care mi le arată cu o mândrie tristă. Aici e în Londra, în fața Biroului Pașapoarte, stând destul de rezervat în niște pantaloni evazați la modă. În spatele lui, o fată cu fustă mini aflată în trecere indică epoca. Și iată-l din nou, nonșalant sub Arcul de Triumf, cu o țigară atârnându-i între degete, împreună cu un prieten uitat. Fața lui tânără este inexpresivă, mai obișnuită decât cea de acum, în așteptare, cu părul băiețesc pieptănat cu cărare pe mijloc.

— Viața era frumoasă pe atunci.

Umerii i s-au îndreptat printre sacii cu nuci.

— Făceam parte din toate cluburile de ofițeri. Am cumpărat chiar și parașute la dumneata în Anglia. Îmi amintesc lanțurile de magazine din Motherwell, minunat. Știi Motherwell?

Pentru o clipă, în timp ce alți oameni intrau în magazin, am avut senzația că el și cu mine suntem la fel: trăsături uscățive și ochi luminoși.

— Îmi amintesc și o demonstrație. Tineri fără cămașă și cu plete. Nu știam ce înseamnă, pentru că în Iran nu aveam demonstrații. Lucrurile mergeau bine atunci, pe vremea șahului. Produsele erau ieftine. Pe vremea aceea un dolar era doar 70 de riali. Azi e 83.000. La sfârșitul săptămânii venitul meu pare foarte mare, dar...

Și îl suflă din palmă. Mă întrebam: a uitat oare hybrisul de care dăduseră dovadă în trecut? Construirea de arme inutile, reformele prost gestionate ale șahului, brutalitatea secretă?

— Și apoi? l-am întrebat.

— Apoi? apoi am fost concediat. 37.000 dintre noi au fost concediați, exact înaintea războiului împotriva Irakului. Dintr-odată, ni s-a spus să plecăm. Fără nici un motiv. Într-un moment când era nevoie de noi. Unii au

plecat în Statele Unite, unii în Anglia, sau pur și simplu s-au apucat de comerț, de orice.

— Pentru că erați oamenii șahului...

— Păi, da, ăsta era motivul secret. Nu aveau încredere în noi. Voiau doar oameni care simțeau la fel ca ei.

Tristețea lui este acum manifestă; însă nu-i va condamna mai mult de atât, ca dintr-un fel de politețe înnăscută.

— După asta nu știam ce să fac. Trei dintre noi s-au asociat și au încercat să cumpere mașini de amestecat nisipul din Armenia. Niște chestii enorme, mari de aici până colo...

A făcut semn cu mâna până în celălalt capăt al străzii.

— Am fi făcut un profit imens. Dar între ei, poliția armeană și biroul de imigrație au luat tot. Noi eram azeri, înțelegi, iar armenii îi urau pe azeri chiar și atunci. Douăzeci de ani mai târziu, ministerul nostru a cerut Armeniei să ne despăgubească.

Fața i se încețoșează, visătoare. Se oprește să vândă câteva grame de fistic.

— Orice e posibil. Am învățat asta. Doar Dumnezeu știe totul...

Acum mă privește mai aspru – dintr-odată mă întreabă:

— Câți ani ai?... A, da, eu am 61... De ce îmbătrânește atât de repede poporul nostru? Eu cred că e din cauză că nu suntem fericiți. Când oamenii sunt triști, îmbătrânesc.

Îi spun că, în ciuda vârstei, e în formă și are o constituție bună. Dar zice:

— Nu putem să ne distrăm ca pe vremuri. Anul trecut, soția mea și cu mine am fost la mare, dar tot timpul ne-am simțit supravegheați. Poliția e peste tot. Verifică. Ascultă.

Ce facem? Ce spunem? Ce gândim? Chiar și la mare. Acum, dacă or să vină despăgubirile...

Cade iarăși în visare.

— ...mi-ar plăcea să călătoresc cu soția, să mergem din nou în țara dumitale. Dacă ar fi să trăiesc atât de mult, cincisprezece ani poate... și apoi să ne întâlnim din nou și să sărbătorim împreună.

Crezând pe moment în această fantezie, îi scriu adresa mea.

— Soției mele îi plăcea foarte mult să călătorească. E mereu plină de speranță. Când am fost dat afară din forțele aeriene, eram foarte disperat. Dar ea mi-a spus: hai, fii tare, ne descurcăm noi. Întotdeauna.

Apoi adaugă, cu un aer demodat:

— Ea este buna mea prietenă. Când mă duc seara acasă, știu că va fi acolo. E ceva minunat. Să ai un prieten.

Pentru o clipă îl văd cu ochii ei: un bărbat cumsecade căruia i s-au întâmplat lucruri rele. La despărțire, îi strâng mâinile. Îmi întinde insistent o pungă cu curmale. Adresa mea zace printre migdale, uitată.

*

În 1257, după ce i-a desființat pe Asasini, mongolul Hulagu a năvălit cu cavaleria și cu mașinile de asediu spre vest, în inima Islamului. În câteva săptămâni, Bagdadul a căzut, iar mărețul Califat Abbasid, pe care cuceritori anteriori îl trataseră cu respect, a fost nimicit cu brutalitate. Califul însuși a fost înfășurat într-un covor și călcat de copitele cailor până a murit, astfel încât sângele lui regal nu a udat pământul. La puțin timp după aceea, Hulagu a încercat să cucerească Siria, în ale cărei orașe prădate musulmanii erau măcelăriți, iar creștinii cruțați,

până când disensiuni din interiorul Mongoliei l-au chemat acasă.

La Maragheh, unde a înălțat prima capitală a Imperiului Ilhanid, din epoca aceasta și cele anterioare doar mormintele înalte de cărămidă au mai rămas, asemenea unor corturi nomade pietrificate. Le-am găsit pe străduțe părăginite. Turnurile lor liniștite, acum fără cupole, încă sclipeau într-o rețea de cărămizi cu modele, iar inscripții islamice erau risipite pe uși. Cel mai frumos dintre ele, datând din vremuri mai vechi, de dinainte de Hulagu, era înălțat pe un soclu de piatră cioplită: un turn din cărămidă colorată în roz. Cupola fusese dărâmată, iar bolta era goală. Însă cărămidăria cimentată – care acoperea chiar și coloanele și octogonul spart al acoperișului – însufleția întreaga clădire.

Hulagu a fost și el îngropat în secret, după obiceiul mongol. Islamul era dușmanul lui moștenit (mama și soția lui favorită erau creștine nestoriene) și, asemenea strămoșilor lui păgâni, mintea îi era bântuită de cerul nopții. După ce a cucerit fortăreața Asasinilor din Maimundiz, aproape singurul prizonier pe care l-a cruțat a fost celebrul astronom Nasir ad-din Tusi, care îl convinsese pe șovăitorul Mare Stăpân că planetele erau favorabile capitulării. Hulagu i-a încredințat lui Tusi crearea unui observator pe platourile ce dominau Maraghehul, care în scurt timp a beneficiat de ultimele descoperiri în știință și magie. Cu ajutorul unei raze de lumină care intra prin cupola observatorului, un cvadrant gigantic estima altitudinile la zenit ale Soarelui, iar numeroase alte instrumente – modele planetare, astrolabi, un telescop pentru măsurarea diametrului Soarelui și al Lunii – au fost construite sub cerul liber. Au fost aduși până și astronomi chinezi, iar o bibliotecă de 400.000 de volume, multe

salvate din Bagdad, făcea ca observatorul să fie considerat cel mai mare din vremea sa.

În mai puțin de treizeci de ani, folosind instrumente mai precise decât ale lui Copernic, două secole mai târziu, savanții lui au realizat tabele astronomice a căror precizie a dus la înlocuirea calendarului derivat după Ptolemeu. Dar Hulagu – dependent de alchimie și astrologie – nu putea aștepta ca Saturn să-și încheie perioada de revoluție de treizeci de ani. Pentru el, cerurile erau mintea lui Dumnezeu: ele puneau în mișcare tot ce se afla sub soare. Iar el avea să moară curând. Voia rezultate în doisprezece ani.

Pe platoul pe jumătate abandonat de deasupra Maraghehului, dincolo de santinelele unei stații de emisie militare, am ajuns la o cupolă din pânză albă. Acoperișul era sfâșiat de vânt, iar dealurile din jur erau luminate de zăpada proaspătă. Când i-am împins ușile, de care atârnau lanțuri neîncuiate, acestea s-au deschis scrâșnind, lăsând să se vadă conturul unei clădiri perfect circulare. În această lumină filtrată, fundațiile de piatră abia dacă ajungeau la 60 de centimetri înălțime. Un coridor pavat separa încăperile. Pe margini erau scaieți. Puteam distinge cercul unui mic turn. Mulțimea de instrumente fusese demult jefuită sau distrusă. Dar m-am împiedicat, surprins, de arcul rupt al cvadrantului lui Tusi – un metru de piatră arcuindu-se din pământ, cu crestături încă clare pe el.

Hulagu a murit la șase ani după înființarea observatorului. Tusi l-a urmat în 1274. Saturn și-a încheiat așteptata revoluție, iar tabelele cerești au fost îmbunătățite. Apoi Dinastia Ilhanidă s-a prăbușit, iar în 1340 observatorul zăcea deja în ruine. Aproximativ șaizeci de ani mai târziu, Ulūg-Beg, astronomul-nepot al lui Tamerlan, îi cutreiera ruinele în copilărie, încântat. Mai

târziu și-a creat propriul său observator, al cărui cvadrant îl văzusem sub pământ, în Samarkand.

Dar la vremea aceea, ruda lui din Maragheh era deja oale și ulcele. Hulagu pusese el însuși la îndoială înțelepciunea faptului de a cunoaște viitorul, dacă nu puteai să-l schimbi.

*

Într-o curte părăsită am dat de un ultim mormânt-turn. Zidurile sunt înfășurate într-o țesătură de cărămidă ca o dantelă și poate că acesta este motivul pentru care tradiția atribuie acest mormânt mamei lui Hulagu. Dar deasupra ușii sale, inscripția oferă o dată cu șaizeci de ani înainte de sosirea lui Hulagu, iar matroana mongolă – mamă și a lui Kubilai-Han – nu ar fi fost înmormântată după obiceiul islamic, deoarece era creștină. Misionarii nestorieni erau deja activi de două secole în rândul mongolilor. Extraordinara soție a lui Hulagu, Dokuz Khatun, era și ea creștină, iar fiul lor avea să se căsătorească cu fiica împăratului Bizanțului.

În acești ani tulburi de la mijlocul secolului al XIII-lea, în ochii europenilor, întregul Imperiu Mongol era aproape de convertire. Papa Inocențiu al IV-lea și Ludovic cel Sfânt, regele Franței, au trimis emisari la Marele Han, solicitând ajutor pentru cruciadele împotriva arabilor, iar creștinii asiatici au salutat distrugerea Bagdadului de către Hulagu ca pe un triumf asupra celui de-al doilea Babilon. În timp ce mongolii avansau spre Mediterana, mamelucii din Egipt, ultima mare putere musulmană, s-au unit pentru a-i întâmpina. Însă situația neclară din patria mongolă l-a obligat pe Hulagu să se retragă, lăsând în urma sa o forță împuținată condusă de generalul său, creștinul Kitbogha. Dacă Kitbogha ar fi învins, aproape întreaga lume musulmană ar fi căzut sub o aristocrație mongolă tolerantă

față de creștinism. Dar el a fost ucis în bătălia de la Ain Jalut, iar armata lui decimată.

Ar fi greu de ghicit ce fel de creștinism adoptaseră mongolii. Ambasadorul regelui Ludovic în Karakorum descria clerul nestorian ca fiind desfrânat și ignorant, iar slujbele lor aproape niște orgii. Într-o duminică a văzut-o pe împărăteasa Marelui Han plecând clătinându-se de la marea liturghie.

*

La 130 km nord-vest de Maragheh, rafinării de petrol și centrale electrice aglomerează cerul în jurul Tabrizului, capitala Azerbaidjanului iranian, unde distrugerea din trecut – cutremure care au îngropat dintr-odată 100.000 de oameni – umbrește orice amintire a splendorii de odinioară. Capitală ilhanidă puternică și metropolă din secolul al XIV-lea ale cărei venituri (scria un călugăr franciscan mirat) depășeau veniturile anuale ale regelui Franței, trecutul Maraghehului se redusese la minunatele, dar fragmentatele lucrări de ceramică ale unei moschei, corpul ciopârțit ale alteia și un labirint de bazaruri.

Umblu, în mintea mea, pe străzile marelui Maragheh. Reputația Tabrizului este de duritate și fanatism. În lumina apusului, păienjenișul piețelor sale – multe cu bolți de cărămidă din secolul al XV-lea – licărește cu o bogăție amăgitoare. Afișe cu martiri șiiți din secolul al VII-lea înfățișează chipuri blânde și damnate sub coifuri cu turbane verzi. Sunt de vânzare pentru 60 de penny. În altă parte, șepci de baseball cu inscripția „Oakland Raiders” sau „For Someone Nice” se vând laolaltă cu epoleți de armată și portrete cu Bruce Lee și ayatollahul Khomeini.

Seara, undeva în suburbiile din nord, dornic să cunosc oameni, intru sfios într-un colegiu de limbă engleză, unde sunt trecut ca un talisman de la un profesor la altul. Încă nu

mai văzuseră până atunci un englez, iar eu mă simțeam dintr-odată responsabil pentru țara mea. În scurt timp, un asistent tânăr mă monopolizează, în timp ce fața lui lungă și lucioasă se rotunjește dintr-un motiv oarecare de amuzament personal. Are zece eleve tinere și vrea să vorbesc cu ele. În timp ce intru în încăpere, acestea se ridică de pe scaunele lor de lângă perete cu un foșnet de *chador*-uri, manifestând o încântare reținută. Mă așez pe un scaun în fața lor, cu profesorul lângă mine. Mă gândesc ce să întreb. Au în jur de 20 de ani. Se foiesc lângă perete, asemenea unor umbre. Nu știu nimic despre ele. Încep, banal:

— De ce învățați limba engleză?

O voce rostește imediat, subțire:

— Pentru că sunt îndrăgostită de profesorul nostru de engleză!

Fetele izbucnesc în râs – la fel și profesorul -, iar umbrele prind viață. Una dintre ele este blondă, cu ochi cenușii: are un *chador* din mătase neagră, brodat. Alta este slăbuță la față și are fruntea înaltă; alta e deja îmbufnată, cu atitudine de matroană. Cea glumeață, care afirmase că e îndrăgostită, își dă baticul pe spate, descoperindu-și părul negru ca pana corbului. Poartă blugi pe sub *chador*, brățări de argint și ceasuri de mână.

Când le întreb ce cred despre Occident, urmează o altă explozie de frivolități.

— Manchester United! Fotbal! David Beckham!

Cineva întreabă, uimitor:

— Știați că aseară Manchester United a bătut Portsmouth cu 3-2?

— Cum ai aflat? întreb eu. La televiziunea prin satelit?

Apoi mă întreb dacă nu cumva am mers prea departe. Satelitul e interzis. Dar râsetele izbucnesc molipsitor de-a lungul șirului de umbre.

— Satelit? spun ele în cor, ironic. A, nu, noi nu avem satelit! Niciodată!

— Toată lumea are, zâmbește larg profesorul.

O femeie drăguță și volubilă – care se declară feministă – intervine iritată:

— Astea sunt prostii. Nu-s decât niște fotbaliști.

Ceea ce nu le place la Occident, spune ea, sunt prejudecățile rasiale – dar nu-mi dau seama dacă au cules asta din filme sau din propaganda de stat. Engleza are pentru ele o aură cosmopolită. Toate au computere. Numai cea îmbufnată, care nu zâmbește, spune că-i place foarte mult literatura engleză. În copilărie a văzut *Hamlet* în interpretarea lui lui Laurence Olivier și nu l-a uitat niciodată.

Acum am impresia că, încet, scaunele s-au apropiat ceva mai mult. *Chador*-urile nu le mai ascund, ci le accentuează ochii sclipitori, mâinile cu manichiura făcută. Multe dintre ele sunt foarte frumoase. Uneori nu prea mă simt în largul meu, ca și cum rolurile s-ar fi inversat, iar ele ar oscila inchizitorial, gândind: deci așa reacționează Anglia, asta crede Anglia... Mă așteptasem la timiditate, dar am găsit umor, furie, franchețe. Poate că par mai mature decât sunt în realitate. Și ce așteaptă, întreb eu, de la căsătorie?

Cea glumeață explodează:

— Un soț care să poată fi ținut sub papuc!

— Nimic, spune feminista. Eu nu mă aștept la nimic. Nu, nici un copil. Nu merită.

Alungă gândul ăsta, după care adaugă:

— Nimic.

— În Occident, încerc eu, mulți oameni au relații înainte de căsătorie...

Fata slăbuță spune imediat:

— Da. Așa e mai bine.

Nimeni nu o contrazice.

— E mai bine să-ți cunoști bărbatul. Mai bine să iubești înainte.

— Dar segregarea încetează abia la universitate, spune cea blondă. Iar atunci e deja groaznic de stânjenitor. Dacă avem o aventură, suntem băgate la închisoare.

Sub *chador*-ul ei de mătase, blugii sunt cusuți cu imitații de rupturi.

— Aici nu poți să faci nimic din ce vrei! Nimic!

Prezența mea le-a eliberat. Tânăra slăbuță e furioasă:

— Nu poți să spui ce gândești, pentru că ești băgat imediat la închisoare! Aici libertatea este o glumă!

Glumeața acoperă gura prietenei sale cu mâna, prefăcându-se că-i este teamă:

— Nu a spus nimic! Nici măcar nu a deschis gura!

Dar are un râs ușor nervos, iar dintr-odată devine serioasă:

— Mi-ar plăcea să continui să iubesc după căsătorie. Dar bărbații sunt duri.

Mă întreb, după tonul ei obscur, dacă nu cumva are în taină un iubit. Bărbații sunt duri pretutindeni, zic eu râzând puțin, și în Occident.

— Dar nu ca aici! spun ele în cor. Aici e imposibil!

— Și încă suntem inegali în fața legii... Guvernul e alcătuit doar din bărbați.

— Dar votul? întreb eu.

Știu că e posibil ca asta să nu schimbe nimic, dar la anul vor fi alegeri prezidențiale (care aveau să aducă la putere un tradiționalist).

— O impostură! Inutil!

Îl resping cu o disperare dură și însuflețită.

— Eu am să votez, spune feminista. O să scriu: *Nimeni.*

Împreună cu tânăra slăbuță și cu cea glumeață, formează uneori o trupă care se preface furioasă, ridicând pumni palizi și lovindu-și palmele reciproc.

— Au citit câteva cărți feministe din perioada șahului, spune profesorul.

— Eu intru pe internet, răspunde feminista, auzindu-l. Nu trebuie decât să cauți cuvântul „feminism”. Găsești tot ce vrei.

Mă previn singur: aceste femei, care îmi dau astfel de speranțe, sunt o elită. Părinții lor sunt bogați. Iar acum cea îmbufnată mă privește sumbru. Spune dintr-odată:

— Îmi pare rău să zic asta, dar 80% dintre iranieni îi urăsc pe englezi.

Ar fi trebuit să mă aștept la asta. Încă de la începutul secolului al XIX-lea, Marea Britanie a abuzat de Persia în Marele Joc împotriva Rusiei. Chiar și acum, suspiciunea față de Anglia o egala pe cea față de Statele Unite.

— Cândva am fost impunători, când voi încă pășteați oile.

— Chinezii au fost impunători, spun eu iritat, atunci când...

— Eu nu-i înțeleg pe chinezi, intervine feminista. Cum de sunt în față? Noi suntem un popor inteligent, dar uită-te la noi!

Se așterne un moment de tăcere. Încerc să manifest o oarecare înțelegere, dar nu aud din partea mea decât

condescendență, felul de a fi britanic. Sună a ipocrizie. Tânăra blondă, încercând probabil să repare o ofensă, spune:

— Occidentul este un vis. Noi nu știm nimic despre el. Nu putem ajunge acolo. Ar trebui să trăiești viața noastră ca să înțelegi lucrul ăsta.

Apoi rupe iar tăcerea:

— Țara noastră nu a fost niciodată fericită.

Mă gândesc la amabilitatea pe care am întâlnit-o în această țară. La sfârșit le-am spus oamenilor că plec în Turcia, în Antiohia. Îmi zic că voi avea multe pericole de înfruntat în călătoria mea, murmurând ceva despre kurzi. Un bărbat din Qazvin îmi scrie o carte poștală într-o engleză poticnită, urându-mi să trec cu bine. Altul îmi oferă ceasul lui (al meu s-a stricat). Sătenii se oferă să mă ducă cu motocicletele lor, dându-se puțin în spectacol. Proprietarii de magazine adaugă un mic articol gratuit. Aproape toată lumea e politicoasă cu străinul. Ocazional, își manifestă dorința de a te revedea (dar nu vin întotdeauna la întâlnire). Sunt foarte politicoși, știi asta, dar și fățarnici uneori. Oare chiar te urăsc?

Profesorul spune că nu: poate că urăsc ceea ce reprezinți, țara ta, ceea ce a făcut ea țării noastre. Dar nu pe tine. Stăm la ceai și baclava în cancelaria goală. Fața lui e lucioasă și netedă, asemenea fildeșului, dar caracterul glumeț a dispărut:

— Eu cred că Occidentul ne corupe. Asta urăsc eu. Pornografia vine spre noi de pretutindeni, la fel și drogurile. Acum vezi oameni care zac pur și simplu pe stradă. Și oricine poate cumpăra casete video porno pe sub tejghea. Costă mai puțin de un dolar. Vreau să mă căsătoresc curând, și asta mă face să urăsc foarte mult lucrul ăsta. Lumea noastră s-a îmbolnăvit.

Îl ascult cu surprindere. Mi-l închipuisem un tip rafinat, chiar puțin cinic. Dar este cuprins de o reverie anxioasă.

— Regret cel mai mult faptul că aici iubirea a fost pervertită. Pe străzile noastre, femeile sunt tot timpul supuse violenței. Nu pot umbla libere. Prima mea dorință este să-mi cumpăr o mașină, astfel încât soția mea să nu suporte așa ceva.

— Ce fel de violență?

— Bărbații le aruncă expresii vulgare, iar trecătorii li se alătură.

Se cutremură, scârbit, și-și întoarce privirea. Îmi amintesc, din cine știe ce motiv, de acele afișe șiite idealizate: al-Husayn, cu o rană de sabie cosmetizată pe frunte.

— Iar uneori încearcă să le pipăie.

Poate că acesta este prețul, spun eu, al unui liberalism incipient, abia perceptibil. Până și elevele lui acceptaseră ideea unor relații premaritale.

— Asta din cauză că au deja așa ceva. Sigur au. În taină, dar au.

— De unde știi?

Nu răspunde, dar, simțindu-mi surpriza față de neliniștea lui, spune:

— Întotdeauna mi-a fost frică de violență. Eu provin dintr-o familie violentă. În copilărie mă duceam în grădină și mă ascundeam. Se spune că violența naște violență, dar nu și în cazul meu. Eu doar devin mai neliniștit.

Cancelaria se umple de alți oameni, pe care însă nu îi bagă în seamă.

— Problema era că mama nu fusese virgină atunci când s-a măritat, iar tatăl meu a descoperit asta doar în noaptea nunții – și nu a iertat-o niciodată. Îl înșelase, spunea el. Nu

a mai avut niciodată încredere în ea după aceea, o considera curvă. Însă eu cred că îți poți pierde virginitatea și altfel decât prin act sexual – un accident sau ceva asemănător. Ea așa spunea. Au divorțat când eram mic... În țara asta au dispărut sentimentele pure. Femeile au devenit conștiente de trupurile lor, iar asta le-a pervertit. Am vorbit cu logodnica mea despre asta, despre prietenele ei. Aici am avut întotdeauna homosexualitate masculină, dar nu asta... femei care să meargă împreună. Asta se întâmplă dacă nu ai nici o libertate. După căsătorie avem de gând să mergem în Turcia. Acolo viața e mai bună.

Privirea lui revine asupra mea, căutând o confirmare. Văd pe fața lui copilăroasă puritatea ultragiată a mamei sale. În Turcia, crede el, va recrea o perioadă mai fericită, care să-l facă să uite puțin de amintirile lui, de pornografia exagerată, de furia părinților lui.

— Aici iubirea s-a pierdut, spune el.

*

Suprafața alb-albastră a lacului Orūmīyeh, cel mai mare din Iran, abia dacă are, în medie, zece metri adâncime, iar apa lui este atât de sărată, încât adăpostește doar crustacee primitive și viermi-de-mare. Țărmul e pustiu. Se întinde, într-un vid strălucitor și albastru, aproape până în Turcia.

La început am crezut că valurile se spărgeau de mal. Apoi mi-am dat seama că, pe o distanță de doi metri, stâncile aveau o crustă de sare. Sclipeau prin ceața lacului acolo unde toate celelalte se estompaseră, cu o aureolă slabă, tremurătoare, de curbe și promontorii. Câteva păsări albe înotau de-a lungul lor, ca niște bucăți rupte din țărm.

În 1265, undeva pe insula Shahi, Hulagu a fost îngropat în secret. În anul anterior, o cometă îi vestise sfârșitul, iar el a fost zguduit de atacuri de epilepsie. A murit în tabăra de iarnă, la 48 de ani, lăsând treizeci de fii, și a fost urmat

patru luni mai târziu de regina lui creștină. Era ultimul descendent princiar al lui Genghis-Han care avea să fie înmormântat după obiceiul mongol, zidit împreună cu aur și concubine ucise. Creștinii din Asia au închinat un imn de suferință teribilului lor protector; dar lumea musulmană s-a bucurat. A fost înmormântat, se pare, în marele turn al trezoreriei sale, păzit de o mie de oameni. Dar după câteva decenii, în timp ce Ilhanizii intrau în declin, mormântul a fost jefuit, iar în perioada lui Tamerlan întreaga regiune era abandonată. Locul a dispărut din amintire.

Acum, pe lacul care se micșora, insula Shahi devenise o peninsulă muntoasă. Am ajuns acolo pe un drum lung, care ocolea platoul abrupt despre care se presupusese cândva că e mormântul lui Hulagu. Dar în 1939, un savant care făcea cercetări nu a găsit acolo nimic convingător. În schimb, a consemnat un zvon local despre camere și bazine tăiate în piatră de pe un munte aproape inaccesibil ce domina malul vestic al peninsulei; dar nu s-a mai întors niciodată.

Un șofer de taxi dezorientat m-a lăsat acolo în zori și a promis că se întoarce înainte de căderea nopții. Pe masivul întortocheat din fața mea, un munte – părea prea abrupt pentru a putea fi atacat – se întindea pe jumătate din orizont. Acolo unde peretele se înclina, găurit de peșteri ce păreau artificiale, stâncile lăptoase se prăvăleau parcă perpendicular la fiecare capăt al său. Timp de trei ore am urmat albia presărată cu pietre a unui râu, în timp ce muntele se retrăgea, făcând altuia loc să-mi blocheze drumul. Doi păstori, care se odihneau lângă niște țarcuri împrejmuite cu bolovani din râu, mi-au făcut semn să ocolesc și păreau să mă întrebe ce e dincolo. Dar nu știam în ce limbă să le răspund și nici nu aveam habar. M-au privit, nedumeriți, cum trec.

Apoi valea s-a subțiat, transformându-se într-un canion. Deasupra coridorului tot mai îngust, stâncile erau pline de

grote din care șuierau păsări nevăzute. După o oră am ajuns la niște stânci căzute care-mi blocau drumul – m-am cățărat cu greu și am ieșit de acolo, ocolind muntele interpus, până când vecinul său uriaș a acoperit din nou linia orizontului. Peșterile erau mai clare acum, dintre care două erau înalte și ispititoare. Intrările lor păreau prea netede ca să fie naturale, una fiind perfect arcuită, și puteam să disting ambrazuri de ferestre. Sub mine, pantele deveneau mai abrupte, din lavă presărată cu pietre colorate în roz și negru și acoperite cu scaieți înalți până la umăr. Florile lor purtate de vânt mi se lipeau de haine și mâini. Chiar și sus de tot, aerul zăcea într-o nemișcare mormântală. Iar în această euforie, ca și cum anotimpurile s-ar fi contopit, fluturii zvâcneau din tufișuri pline de omizi cu peri roșii. Potârnichi se ridicau de la picioarele mele, iar o dată, destul de aproape, o turmă de căprioare de culoarea scaieților s-au întors, pe picioarele lor lungi, să mă urmărească, privind cu ochii lor încercuiți cu alb, înainte să dispară pe un făgaș.

Dar în timp ce mă apropiam, cățărându-mă în patru labe, peșterile deveneau tot mai sălbatice. Intrările lor s-au dovedit a nu fi cioplite. Ferestrele închipuite nu erau decât urme ale apei de ploaie. Parcursesem trei sferturi din urcuș, iar speranțele îmi deveneau tot mai mici. O veche durere de la genunchi a început iarăși să mă chinuie. M-am așezat printre pietre, frustrarea fiindu-mi alinată de magia sălbatică a locului. Departe, sub mine, munții se despărțeau în fața unui triunghi de apă. Malurile, chiar și suprafața ei erau acoperite de o ceață uniformă, astfel încât, spre vest, un debarcader plutea deasupra unei albeți pure, iar o barcă singuratică înainta acolo ca o despicătură în mătase. Deasupra acestui gol, etajele suspendate ale zăpezii kurde sclipeau unul deasupra celuilalt.

M-am întors din nou către creasta unde se aflau peșterile. M-am întrebat dacă merita să mă cațăr până acolo. Povârnișul de dincolo de ele se înălța abrupt, domolindu-se spre vârf. Apoi, sub mâinile mele, ceva a sclipit, albastru precum cerul. Era un ciob smălțuit. Mai erau și altele printre bolovanii din apropiere. Așchii turcoaz sclipeau printre scaieți, și am văzut o bucată de ceramică verzuie asemenea celei din Nișapur. Licăreau risipite, într-un mod inexplicabil.

Mult deasupra peșterilor am văzut că cineva fixase un lanț în stâncă. Deci nu eram primul. Câteva minute mai târziu am ieșit pe o platformă și m-am trezit în fața unui bazin tencuit. Dincolo de el mai era unul, și încă unul. Scobite sub fațada stâncii, erau realizate în pereți de piatră neagră, iar urmele de daltă erau încă vizibile pe plafoanele lor. În apropiere era o încăpere tăiată în stâncă, iar dincolo de ea se deschidea o cameră adâncă și circulară, din care un șir de scări de piatră coborau în întuneric. Pentru o clipă febrilă mi-am închipuit că era un mormânt, dar apoi am văzut că, până la o înălțime de 2,5 m, zidurile erau tencuite și că un șanț pentru apa de ploaie îi alimenta intrarea.

Dar, din nou, dincolo de asta, chiar înainte de o prăpastie, stânca fusese nivelată la o înălțime de 12 metri, formând două laturi ale unui turn dispărut. Pe alocuri fusese străpunsă până în miezul ei, însă nu-mi dădeam seama dacă era un conglomerat de tencuială sau piatră naturală. Dar am atins-o cu o exaltare obosită. Umbrele din vale se alungeau, vestind înserarea. Nu se vedea nici o stâncă scobită: doar această cochilie rămasă din mormântul-trezorerie (dacă asta era), unde prada din Bagdad și Maimundiz zăcuse alături de pulbere umană.

*

Un feribot m-a purtat spre vest, de cealaltă parte a lacului, lângă stâlpii unui pod distrus. Sarea rosese fierul la linia apei, lăsând montanții care coborau cristalizați în apa puțin adâncă, de parcă ar fi fost prinși în gheață. Am privit munții din fața mea, care se înălțau în Turcia.

Un student de 19 ani s-a strecurat pe scaunul de lângă mine. Avea ochelari cu lentile groase și o barbă nerasă, din motive religioase. La început a vrut să-și exerseze engleza, apoi să mă convertească la islam. Știa despre creștini, a spus el. Geografii arabi numiseră această apă „Lacul schismaticilor", din cauza sectelor care trăiau de-a lungul malurilor sale, iar orașul Orūmīyeh, unde mergeam noi, era o ultimă fortăreață creștină. Toată ziua, Hamed s-a ținut după mine pe străzi, urmându-mă pretutindeni. A uitat să mă convertească. Certitudinile lui erau fragile și histrionice. Voia pur și simplu să vorbească, tropăind pe trotuar împreună cu sute de alți oameni îmbrăcați în negru și gri și tânjind neputincios după altceva. Dar mi-a spus:

— Pentru noi, știi, religia a fost un eșec. Tinerii poate încă mai cred în Dumnezeu, dar nu mai practică nimic. Prevăd un dezastru. Toți vrem o schimbare. Dar ei nu vor crea decât violență. Această țară e un butoi cu pulbere.

Uneori picioarele i se împleticeau, oprindu-se.

— Trebuie să așteptăm Mahdīul! Situația se va înrăutăți înainte să vină el. Dar va veni. Iar Iisus va fi alături de el, Iisus al vostru... Atunci toate ușile se vor deschide...

Litania lui îmi era de-acum familiară: cum Occidentul absorbea puritatea țării sale. Cum jumătate din fetele de la universitatea lui se culcau cu bărbați. Ca și profesorul din Tabriz, era obsedat de castitatea femeilor. Dar această obsesie, începeam să-mi dau seama, decolora totul în jurul lui. Când pe lângă noi a trecut poliția, mi-a șoptit:

— Caută băieți și fete care merg împreună. Dacă nu sunt frate și soră, îi iau cu ei...

Iar dacă pe lângă noi treceau tineri:

— Caută fete scăpate...

— Scăpate?

— Da, fete fugite de la familiile lor. Dorm în parcuri, iar băieții la găsesc acolo. Unele devin prostituate. Tatăl meu conduce o organizație care le scoate de la poliție. Le găsește consilieri. Dacă fug de două-trei ori ajung la închisoare.

Am intrat mai târziu în biroul tatălui său, unde am întâlnit un bărbat masiv și blând sub un afiș înfățișând doi părinți asurziți de șase copii și legenda: „Doi copii sunt de-ajuns!". Organizația lui fusese înființată pe vremea șahului și distribuia cupoane de alimente pentru două sute de bătrâni sau invalizi. Uneori aduna de pe străzi dependenți de heroină. Voiam să stau mai mult de vorbă cu el, dar Hamed m-a luat de acolo.

— Nu trebuie să-mi simtă respirația... Părinții mei nu știu că fumez.

Hamed începea să mă fascineze. Ura Occidentul, dar se delecta cu fleacurile acestuia. Jargonul lui trăda o fixație față de filme, iar uneori începea să cânte piese pop învățate pe jumătate.

— Britney Spears e preferata mea. Intri pe websiteul ei și iei orice. Și Jennifer Lopez. Știai că tocmai și-a asigurat fundul pentru două milioane de dolari?

„Cum să stau o noapte fără tine?

Ce viață ar mai fi aceea?

Te vreau în brațele mele..."

Ne plimbam, ieșind din suburbii și trecând pe lângă livezi de citrici și meri. Când Hamed și-a scos ochelarii, am

văzut o față mai aspră și mai chinuită. Trupul lui era inert și moale. Tânjea după o fată care stătea lângă el în clasă.

— Dar înainte căsătoria... și nu vreau copii. Atâtea țipete, iar fiii mei să mă sfideze. Aș prefera o fată. Fetele sunt mai loiale. Știu că asta ar însemna pentru mine necazuri, dar dacă soția mea rămâne însărcinată, aș vrea să facă analize pentru determinarea sexului copilului. Dacă e băiat, i-aș spune să avorteze.

— Asta nu e împotriva islamului?

— Mullahii decid asta. Există un grafic referitor la când are copilul suflet. Poți să-i cunoști sexul după cinci luni.

— După cinci luni probabil că are suflet.

Vocea i-a răsunat netulburată, afabilă:

— Nu mi-ar păsa. Tot i-aș spune să avorteze.

A râs scurt și a luat câteva fructe dintr-un prun sălbatic, întinzându-mi și mie.

— Soția ta o să-și dorească copilul, i-am zis.

Dar nu a răspuns. Era în genunchi, în praf, tușind și horcăind:

— Căcat! a strigat el. Fir-ar al naibii! Scuzați-mă, domnule. Am uitat, e Ramadan!

Încerca să vomite prunele pe care le mâncase. Timp de cinci minute a stat îngenuncheat în praf. Ochelarii i-au căzut.

— Dacă mănânci din greșeală, a spus el scrâșnit, nu e un păcat mare... nu e mare... Trebuie să-ți cureți gura...

Nu-l mai antipatizam pe Hamed. Ascultam doar, fascinat, orice urma să spună. O clipă mai târziu ne-am oprit lângă o capelă micuță pictată în albastru. S-a sprijinit de ea, tremurând.

— Ăsta e un sat creștin, a spus el. Îți dai seama după fețele lor. Au acea expresie congestionată. Vine de la

băutură. Am văzut în filmele voastre.

M-am strecurat în capelă. Imagini ale unui Hristos sintetic erau sprijinite pe un raft galben de lumânări. Pe un tablou cu Iisus vindecând un bolnav, cineva scrisese: „Eu sunt musulman, dar m-am născut în ziua nașterii tale și cred în tine. Ajută-mă”.

Hamed mi-a tradus imparțial. Știa unde erau bisericile creștine din Orūmīyeh, spunea el, iar eu l-am folosit fără rușine ca interpret. Nu aveam pe nimeni altcineva la îndemână. Timp de peste un secol, creștinii din oraș se împuținaseră. Kurzii îl devastau periodic, iar în Primul Război Mondial, peste jumătate dintre nestorienii din regiune muriseră încercând să fugă de turci. Am găsit biserica armeană încuiată, iar congregația protestantă – convertită de misionari americani după 1830 – diminuată la 600 de oameni. Aceștia erau convertiți de la nestorianism. Un preot mi-a spus că, ocazional, mai oficiau liturghia în aramaică, limba vorbită de Hristos, „și pentru noi este foarte plăcută”.

În urmă cu aproximativ 400 de ani, nestorienii, păstrătorii acestei limbi amenințate cu dispariția, începuseră să se divizeze. Mulți trecuseră de partea Romei, pentru a forma Biserica Chaldeeană – liderul lor era denumit „Patriarhul Babilonului” -, iar în Orūmīyeh, un preot francez singuratic, care venise din Brest în urmă cu treizeci și cinci de ani, încă mai activa în mijlocul lor. Dar abia dacă mai rămăseseră 2.500, spunea el, poate 3.000 de nestorieni ortodocși. În satele periferice rămăseseră doar trei familii aici, șase dincolo. Fugiseră în America de Nord, Australia. Iar liturghia lor nu se mai ținea în aramaică, exceptând o scurtă citire înainte de vecernie.

Într-un avanpost obscur al acestei limbi – un sat din nordul Damascului – auzisem odată pe cineva recitând

Rugăciunea Domnească așa cum trebuie să o fi rostit Iisus. Când i-am repetat preotului cuvintele sale, acesta le-a recunoscut melancolic.

— Dar limba lui Hristos, *monsieur,* dispare din lumea noastră...

Lui Hamed nu-i plăceau toate astea. Stătea încovoiat, cu brațele între genunchi și capul plecat, iar preoții, mă gândesc, nu aveau încredere în el. Creștinii ăștia, mi-a spus el mai târziu, cu fețele lor congestionate de băutură, erau probabil trădători. La fel și kurzii.

— Sunt un popor barbar, venit de la munte. Ne invadează. Jumătate din oraș trebuie să fie deja kurd [nu era].

Din când în când își curăța iarăși gâtul de suc de prune, prin horcăituri nervoase. Cât despre evrei, care plecaseră cu toții, mi-a spus:

— Bătrânii lor erau în mare parte vrăjitori. Lucrau cu spirite capturate. Dacă bagi un fier într-un spirit – îi înțepi brațul, să spunem -, devine captivul tău.

— Crezi în chestiile astea?

Vocea afabilă a continuat:

— Bineînțeles. Spiritele nu mai sunt atât de multe acum, dar înainte erau. Obișnuiau să locuiască în grajduri. Mi-a spus mama. Sunt puțin mai mici decât oamenii și au chipul acoperit cu păr. Unele sunt femei. Altele au doar jumătate de trup. Evreii le foloseau pentru a-i face pe oameni să divorțeze...

Singura religie pe care Hamed o tolera, dincolo de islamul lui confuz, era ceea ce mai rămăsese din credința lui Zoroastru, ale cărui focuri festive dinaintea echinocțiului de primăvară încă mai colorau pereții suburbiilor mai bogate prin care treceam. Zoroastru, zicea el, se născuse în Orūmīyeh, iar o dată pe an tinerii săreau

noaptea prin focuri mari, fețele băieților fiind pictate în verde, ale fetelor în roșu.

Dar mai târziu în seara aceea, la despărțire, când i-am oferit lui Hamed bani pentru ajutorul pe care mi-l dăduse ca interpret, a refuzat. În schimb mi-a spus brusc:

— Vreau doar să-ți spun că dacă îl găsesc pe Salman Rushdie, îl omor.

Absurditatea acestui lucru înăbușea șocul pe care el îl provoca.

— Ai face orice ți-ar spune statul să faci? l-am întrebat. Hamed tăcea.

— M-ai omorî?

— Nu, a continuat el stânjenit. Mi-aș asculta conștiința.

— Ce-i asta?

— E un înger. Noi îi spunem înger. Îți spune ce să faci.

Ne-am strâns mâna inert, în semn de rămas-bun, ca și cum am fi pecetluit un pact grotesc. Apoi el a pornit pe strada pe jumătate luminată, întorcându-se o dată ca să-mi facă din mână, purtându-și prin noapte temerile și confuziile.

În curte se stârnea praful. Probabil fusese proiectată pentru o mai mare adunare de oameni, care acum însă nu mai exista. Biserica de alături era albă și tencuită neted, cu o clopotniță înaltă, ca o catedrală cu teren de joacă lângă ea. Înăuntru apărea inscripția „Prima Biserică din Orient” – căminul ortodocșilor nestorieni -, dar învălmășeala ritului străvechi se purificase, rămânând doar stranele goale și un altar simplu. Până și numele de nestorieni fusese suprimat, în urmă cu un secol, de ideea că adepții sectei erau asirieni rămași.

Un îngrijitor voinic în sandale și o haină umflată m-a întrebat de ce mă aflam acolo. Tâmplele grizonant îi erau

legate cu o banderolă neagră de pirat, iar ochelarii îi atârnau de un șnur negru. M-a dus cu ciudă la ușa unei clădiri joase înălțate pe pietre roase, tot ce mai rămăsese din vechea biserică de deasupra criptei.

Am coborât pe sub boltele văruite. În spațiul îngust și inundat de o lumină supărătoare se aflau mormintele a patru preoți. Un altar era plin de flori artificiale și icoane. Un Hristos pictat privea din lumina lumânării. Îngrijitorul s-a înmuiat. Vorbea puțin rusește. Îl chema Artur Mihail Masihi, mi-a spus, iar primul nume francez, împreună cu al doilea rusesc și al treilea arab (care însemna „creștin") îi trădau loialitățile asiriene complexe.

— Tatăl meu a vrut să fiu preot. Mi-a spus Mihail din rusă. Rușii au stat aici în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, iar el și-a făcut stagiul miliar pe submarinele lor.

A luat poziție de drepți și a salutat, după care s-a lansat într-o lamentație ursuză. Venise aici din Hamadān, pe când era tânăr, a spus el, dar soția îl trădase. Nu avea nici un copil care să-i îndulcească bătrânețile. Voise să plece în America – mama și sora lui plecaseră – și călătorise până la Roma, după care i-au refuzat viza.

— Așa că mă îngrijesc de lucrurile de aici.

— Și cum e?

— E greu.

Dar cocea pâinea pentru împărtășanie cu mâinile lui, mi-a spus, trăgea clopotul cel mare pentru slujbă și administra vinul împreună cu preotul asirian.

O vreme m-a abandonat, în timp ce mă aplecam asupra mormintelor, analizând inscripțiile. Nici una nu era veche. În tăcerea criptei nu se auzea decât vocea lor, iar eu nu puteam să o descifrez. Se simțea o duhoare de lumânări care se stingeau. M-am întrebat cu câte secole în urmă fusese sfințit acest loc. M-am gândit la marea stelă

nestoriană din Xian, care consemna sosirea preotului Aloban, care „a venit pe nori azurii, purtând adevăratele scripturi”, și mi-am amintit de pagoda din Da Qin care se sprijinea, în ceață, de dealurile verzi ale Chinei. Dar în timp ce nestorienii orientali fuseseră corupți de cultura din jurul lor – sfinții devenindu-le Bodhisattva, iar scripturile sutre -, în Persia și Siria ei au devenit negustori și eruditi și au contribuit la traducerea în siriacă și arabă a învățăturii Greciei clasice, care avea să ajungă din nou în Europa după lungi secole.

— Acum noi, asirienii, suntem foarte puțini, a spus îngrijitorul.

Mai erau câteva mii în Siria și Turcia, restul fiind împrăștiați.

Dar în timp ce stăteam sprijinit de un mormânt, am găsit câteva cuvinte despre istoria locului unde mă aflam: în urmă cu peste 2.000 de ani, zoroastrienii construiseră aici un templu. Preoții lor, trei magi, au călătorit la Betleem la nașterea lui Iisus, după care s-au întors și au murit aici, sub protecția unei prințese chineze.

Originile acestei povești, știam, erau foarte vechi. Iranul era plin de legende despre cei trei magi și se zvonea demult că cel puțin unul dintre ei era îngropat aici. Stela din Xian afirma că ei călătoriseră la Betleem din Persia, iar primele imagini creștine îi înfățișează în veșminte parte, cu pălării ascuțite și pantaloni largi. Potrivit scrierilor apocrife din Noul Testament, magii urmăreau o profeție a lui Zoroastru. Întorcându-se cu una dintre pânzele în care fusese înfășat Iisus, un dar din partea Fecioarei Maria, ei au ars-o în mod reverențios în focul lor sacru – pânza a rămas neatinsă -, în cele din urmă fiind îngropați împreună cu ea într-o biserică necunoscută.

În tradiția ulterioară, acești trei înțelepți aveau vârste și rase diferite – persană, etiopiană, indiană -, ca și cum toată umanitatea ar fi îngenuncheat în fața ieslei. Trupurile lor, se spune, au fost luate de Sfânta Elena, mama lui Constantin, găsindu-și până la urmă odihna în catedrala din Köln. Pânza care le acoperă osemintele datează probabil din Siria secolului al III-lea și conține fire de mătase chinezească.

Dar istoricii – și îngrijitorul asirian – resping aceste afirmații. Savanții arată că relatarea nașterii lui Iisus – povestea magilor, cu steaua și darurile lor, a masacrului lui Irod, chiar și a neprihănirii Mariei – a apărut doar în Evangheliile ulterioare, ale lui Matei și Luca, nerăbdători să împlinească profeția lui Isaia. Îngrijitorul spune că trupurile magilor nu au părăsit niciodată cripta lui, dar nu știe unde le-au dispărut mormintele.

— Nu eram aici pe atunci.

— Și prințesa chineză?

Prințesa răsună ca un ecou, ca o amintire estompată de la celălalt capăt al Drumului Mătăsii.

Îngrijitorul își zăngăne cheile, acum nerăbdător să plece.

— Cred că magii au murit în Ierusalim, spune el, iar ea le-a adus trupurile înapoi.

Dar nu știe mai mult de atât.

▫ 12. ▫
Spre Antiohia ▫

Granița turcească era tăcută în felul ei neliniștit. Timp de patru ani traversarea ei fusese sigură, dar acum, după invazia condusă de Statele Unite în Irak, kurzii puseseră din nou mâna pe arme. Călătoream printr-o țară nerecunoscută de 30 de milioane de oameni, ai cărei locuitori se aglomerau la granițele din vestul Iranului și sud-estul Turciei și care tocmai dobândiseră o cvasiautonomie în nordul Irakului. În toate aceste ținuturi, această luptătoare națiune kurdă, renumită pentru dârzenie și încăpățânarea ei, fusese persecutată cu înverșunare. Un război de 15 ani din Turcia se liniștise abia în 1999, lăsând în urmă 30.000 de morți. În Iran, kurzii au fost reprimați după revoluția din 1979 și de-a lungul întregului război împotriva Irakului. Chiar și în Irak au fost bombardați și gazați fără milă, în timp ce se ridicau în urma Războiului din Golf.

Acum granița părea aproape închisă. În punctul vamal pustiu, trei țărani kurzi așteptau, ignorați, lângă sacii lor cu orez și ardei. Câțiva soldați trândăveau afară. Dar nimeni nu m-a percheziționat. Un singur funcționar m-a întrebat politicos de ce am venit pe aici. Apoi am ieșit pe sub căutătura aspră, pictată, a ayatollahului Khomeini și am intrat prin niște porți de fier sub privirea laică a lui Atatürk.

Un taxi *dolmuș* plin de kurzi exuberanți m-a întâmpinat cu bucurie. În toate lunile mele de călătorie, erau primit oameni care salutau intervenția din Irak. M-au bătut pe umeri și mi-au strâns mâinile mele vinovate. Îi evacuau pe mullahii iranieni prin scuipați trimiși pe fereastră și călcau în picioare fantoma lui Saddam Hussein. Apoi mi-au despăturit harta ca să-mi arate adevărata întindere a țării

lor, înșfăcând bucăți supradimensionate din Siria și Iran. Bărbatul din spatele meu și-a încrucișat furios mâinile, ca semn al captivității lor turcești. De la instituirea unui stat kurd în Irak, mai multe mii de luptători de gherilă rămași inactivi după 1999 cutreierau țara din fața noastră.

Afară, văile au devenit abrupte, iar zăpada proaspăt căzută ajungea până la marginea drumului. În satele încă pline cu livezi de meri, minaretele rotunde din Iran se ascuțiseră, devenind pumnale otomane, iar femeile umblau fără văl printre copii gălăgioși. De-a lungul drumului nostru, alfabetul latin oferea o senzație falsă de întoarcere acasă. După o oră ne-am îndreptat spre sud-vest, înspre defileele care șerpuiesc spre Hakkari. Pe kilometri întregi, stâncile de calcar se repezeau 300 de metri în jos până la râu, în timp ce drumul se zvârcolea în jurul lor, iar spuma apei maronii se grăbea spre sud, înspre Tigru.

În Hakkari taxiul s-a oprit. Dincolo, unde drumul urma granița irakiană, intra în vigoare legea marțială. Nu mergea nici un autobuz; dar o mulțime de șoferi kurzi se întreceau care mai de care să mă ducă mai departe. Cel mai fervent dintre ei m-a convins să mă urc în Mercedesul lui hârbuit, cu care am pornit zgomotos. Abdullah era foarte încrezător în noile speranțe ale poporului său. Nu părea să aibă mai mult de 18 ani. Conducea ca un isteric. Radioul urla cântece kurde din Kirkūk, iar la un moment dat a ieșit de pe drum ca să găsească un depozit cu benzină irakiană de contrabandă, unde un sătean cu un zâmbet forțat ne-a umplut rezervorul.

— Benzina lui Saddam Hussein!

Pe măsură ce barierele poliției și armatei se îndeseau de-a lungul frontierei, Abdullah devenea tot mai agresiv. Ofițerii observau detaliile din pașaportul meu abia scoțând un cuvânt, în schimb lui îi verificau actele cu îndârjire, iar

și iar. Apoi îl copleșeau cu întrebări, în timp ce el stătea cu mâinile în șold sau își legăna provocator radioul în lateral. De la fiecare confruntare se întorcea fără a fi câtuși de puțin intimidat, înșurubându-și degetul în tâmplă.

— Turci! Tâmpiți!

Apoi, la sud de noi, masivul șovăitor al munților Tanintanin a început să se despartă intermitent, lăsând să se vadă dealurile încețoșate din Irak. Drumul a devenit un făgaș plin de gropi. Nimic nu trecea pe lângă noi. Cale de peste 80 km, punctele de control s-au transformat în redute din saci de nisip și pietre, peste care se mișcau capete cu căști, iar tancuri și transportoare blindate așteptau în spatele santinelelor înfrigurate.

Undeva lângă Sirnak, poliția l-a prins pe Abdullah. Ne-au oprit, l-au scos din mașină și l-au amendat pentru șofat neglijent. Abdullah s-a liniștit și am mers mai departe în tăcere. La căderea nopții, când ne aflam încă adânc în ținuturile kurde, am traversat cursul larg și puțin adânc al Tigrului la Cizre, unde Abdullah m-a părăsit. Deja ajunsese să se văicărească: nu era câtuși de puțin idealul meu de luptător kurd pentru libertate, ci un băiat incompetent care spera să-i plătesc amenda.

O vreme m-am plimbat pe lunga și pustia stradă principală a orașului. Hotelurile erau și mai sinistre decât cele de dincolo de graniță: complexe de clădiri pustii cu camere cu pereți scorojiți și toalete înfundate. Dar am dormit cu o mulțumire epuizată.

Mă îndreptam spre Antiohia.

Toată ziua următoare m-am îndreptat spre vest, schimbând mai multe autobuze. Cale de 160 km dincolo de Cizre, granița siriană se întindea peste câmpie, asigurată de fâșia greblată și sârma ghimpată din partea turcească și punctată de turnuri de observație la fiecare 400 de metri.

Dincolo de sârma ghimpată, spre sud, pământul cobora imperceptibil, sub un strat tot mai subțire de piatră, înspre satele și câmpurile Siriei.

Treptat, dincolo de Mardin, kurzii se împuținau. Călătoream printr-o mare de dealuri roșietice. Un soare slab a ieșit pe un cer acoperit de nori. Plantații de bumbac erau presărate cu copii care munceau. Kiziltepe, Sanliurfa, Gaziantep: cale de 480 km am înaintat cu greu spre Mediterana, în timp ce satele deveneau tot mai dichisite, iar căruțele trase de cai erau din ce în ce mai puține pe străzile lor. În Birecik, apele întinse cât un lac ale Eufratului sclipeau în spatele nostru, iar trei ore mai târziu, pe o ploaie tăioasă, prin noapte, ne îndreptam spre sud.

De la fereastra hotelului unde eram cazat, luminile îngrămădite sclipesc asemenea unui oraș în spatele pâclei. Râul Orontes curge cufundat în întunericul invadat de ploaie de sub mine. Îmi imaginez că simt mirosul Mediteranei.

În obscuritatea Antiohiei, am dat întâmplător peste cel mai grandios hotel pe care l-am întâlnit în opt luni. E pustiu. Încă de la invadarea Irakului, turismul s-a împuținat. Stau singur în sala de mese, urmărit de chelneri. E straniu. Revenit în camera mea, apa de la toaletă curge, iar când deschid un robinet vine apă fierbinte. La televizor, o femeie voluptuoasă este gazda unui talk-show. Nici un țânțar mort nu murdărește pereții.

Pe aceste coridoare, hainele mele devin dintr-odată barbare. Încerc să maschez găurile din pulover – nici o șansă – și îmi închei nasturii de la gât ai hanoracului, pentru a-mi ascunde gulerul rupt. Mă simt ca un animal rătăcit. Fața din oglindă aparține altcuiva. Pentru o clipă tristă, o confund cu cea a tatălui meu. Dar acum pare

uimitor de robustă: fără ochii și urechile fine pe care mi le imaginasem în călătoria mea. Văd trăsături mai aspre decât ale mele – sau ale lui. Pielea îmi este înnegrită de vânt, începând din China. Sub ochi atârnă două semiluni obosite. Un dinte e ciobit, astfel încât trebuie să am grijă când zâmbesc. Iar unghiile de la mâini sunt încă zimțate de la cățărarea pe Maimundiz. În timp ce adorm între cearșafurile albe, mă simt surprins că a vorbit cineva cu mine vreodată și încerc un sentiment de recunoștință întârziată.

*

Râul Orontes, a cărui albie adâncă este căptușită cu piatră, separă orașul vechi de cel nou. Antiohia grecească a devenit Antakya turcă, anexată de la Siria în anul 1938, iar pe străzile ei încă auzi vorbindu-se în arabă. Pe malul vestic, blocuri de apartamente se aglomerează ca o armată în așteptare. Pe malul estic, Vechiul Oraș este îngrămădit lângă muntele Sipylus, ultimul elan al munților Taurus în timp ce coboară spre deșert.

Am mers pe străduțe care șerpuiesc spre munte. Aveam o vagă senzație de întoarcere acasă. O harababură de ziduri pestrițe m-au abătut, călăuzindu-mă: ziduri de piatră tencuită adăpostind curți vechi, sub spaliere de viță-de-vie înălțate pentru odihna de vară și minarete ca niște creioane. De câteva ori am trecut pe lângă o fântână otomană sau o terasă de moschee plină cu portocali. Am simțit un fior de entuziasm. Știam că departe, dedesubt – în unele locuri la nu mai puțin de zece metri adâncime -, orașul vechi zăcea în moloz de calcar: un schelet al străzilor cu colonade, arcada teatrului și circului, podelele palatelor.

Acest oraș măreț, unde sfârșea – sau începea – Drumul Mătăsii, ajunsese să fie întrecut doar de Roma și Alexandria. Și totuși a fost un intrus târziu în aceste

ținuturi imemoriale, o insulă elenistică într-o mare semitică. Seleucus I, succesorul imperiului lui Alexandru în Asia, l-a conceput drept capitala lui vestică, în anul 300 î e.n., trasându-i străzile cu linii de grâu însămânțat și jalonându-i turnurile cu elefanți legați în lanțuri.

În acel moment, gloria austeră a Atenei era deja de mult apusă și secole la rând nimic nu a întunecat splendoarea hedonistă a succesoarei sale autodesemnate. În jocurile inițiate de regele Antioh al IV-lea, inaugurate de mii de tineri cu coroane de aur, de care trase de elefanți și tablouri înfățișând numeroși zei, simți ce urma să se întâmple când romanii aveau să ajungă în oraș și cum, cu timpul, el avea să-i corupă. Curând, alături de Drumul Arab al Tămâii, Drumurile Mătăsii – dintre care unele străbăteau Eufratul și Palmyra – se revărsau spre o metropolă romană care controla atât traficul spre est, cât și flotele comerciale spre vest. Cămilele încărcate erau conduse ca niște mirese pe porțile ei. Populația a crescut brusc până la jumătate de milion de oameni. Bulevardele erau orientate pentru a prinde briza de vară și soarele iarna, iar noaptea erau luminate strălucitor. Însă oamenii erau cunoscuți pentru senzualitatea și impetuozitatea lor, precum și pentru sarcasmul conducătorilor. Festivalurile erau condimentate cu petreceri elegante și cântece licențioase. Teatrul erau un balet erotic. Iuvenal se plângea că lascivitatea Orontesului se revărsa în Tibrul roman.

În crângurile lui Daphné, aflate la opt kilometri nord de oraș, acest libertinaj înflorea în mijlocul unui grup de vile și temple somptuoase. De-a lungul unui defileu împădurit ce se înălța mult deasupra râului Orontes era plin de izvoare și cascade pe jumătate ascunse. Aici, urmărită de Apollo, nimfa Daphné a fost transformată, la rugămintea ei, într-un dafin; și am găsit trunchiurile acestor copaci

aglomerând încă defileul într-o abundență sumbră, acolo unde Seleucus construise un templu închinat zeului.

Pământul de decembrie era rece și umed. Cafenele improvizate fuseseră construite în josul pantelor până unde fusese posibil, cu umbrele purtând însemnele berii Tuborg și Efes. Toate erau pustii. Câteva coloane romane zăceau în tufișuri. M-am trezit pășind încet, ca și cum n-aș fi vrut să trezesc pe cineva. În jurul meu defileul era plin de chiparoși și castani, în timp ce apele se izbeau sau se retrăgeau în tuneluri răcoroase care se deschideau asupra unor priveliști neașteptate ale văii cândva fermecate.

Vilele somptuoase căzuseră în ruine cu mult timp în urmă, dar în podelele lor mozaicate, desfășurate în muzeul orașului, Antiohia revenea febril la viață. În delicatețea pietrelor minuțios gradate – verde întunecat și roșu pompeian, maro deschis și galben șampanie -, Orfeu vrăjește din nou animalele, Ifigenia pleacă spre moarte, iar Psyche își ia zborul pe aripi de fluture, pe un cer încrețit. Narcis e favorit, desigur, trândăvind deasupra iazului său cu o pălărie de soare. Satirii abundă. Iar marea, care se află la doar 30 km distanță, revine fremătând la o viață mitică. Zeul Ocean, cu coarne din clești de homar, se scaldă într-un ocean plin de pești, în timp ce consoarta lui, Thalassa, iese din apele ei împânzite de amorași cu un păr aureolat în culoarea verde a algelor, fluturând o vâslă. În sălile imaginate ale lui Daphné, chipurile visează fără să zâmbească, sub ghirlandele lor. Marginile mozaicului sunt pline de flori, iar conurile abundenței se revarsă toate din belșug. Mâinile se ating, sub fețe rujate și împodobite cu bijuterii. O masă este încărcată cu ouă fierte și picioare de porc sărate. Și pretutindeni sunt dorințe personificate: Bucuria, Bogăția, Viața, Prietenia, Salvarea...

Aceasta era Antiohia care s-a înveșmântat în mătăsuri chinezești și le-a trimis mai departe spre vest. Însă oamenii

ei nu cunoșteau originile mătăsii. Aceasta creștea ca o palidă mătase a porumbului – credeau romanii -, în pădurile din Serica, Țara Serilor, un popor ce trăia la marginea estică a lumii și care o pieptăna uneori de pe florile multicolore. Abia în secolul al II-lea au auzit povești despre cum serii îngrijeau păianjeni cu opt picioare, în jurul cărora își înfășurau pânze de mătase.

Însă la opt ani după ce stindardele de mătase ale parților băgaseră spaima în legiunile romane la Carrhae, Iulius Cezar le desfășura deasupra spectatorilor uluiți, la procesiunea lui triumfală. La început mătasea era atât de rară în Roma, încât era cusută pe togi doar sub formă de petice sau benzi prețioase, uneori vopsită cu mov fenician strălucitor sau vopseluri purpurii. Însă în câțiva ani, importul ei costisitor avea să ruineze economia imperiului, astfel încât în anul 14 e n. Senatul a declarat folosirea ei ca nefiind onorabilă și a interzis-o pentru bărbați. Filosoful Seneca încă se mai plângea că femeile care umblau îmbrăcate în mătase erau ca și goale, iar împărații mai desfrânați se îndrăgosteau bolnăvicios de ea. În anul 273 e n., împăratul Aurelian avertiza în zadar: „Să nu dăm aurul nostru roman pe pânze de păianjen”. În secolul al IV-lea, mătasea era deja purtată chiar și de clasele mai sărace, contribuind din nou la declinul Romei.

Ea întotdeauna a fost învăluită de magie. Mătasea timpurie – indienii o numeau „vânt țesut” – era uneori transparentă ca o ceață. Lucan o descria pe Cleopatra strălucind în fața lui Cezar într-o mătase transparentă ca de batist, și chiar în epoci ulterioare ceva mistic însoțea cele mai fine țesături, care puteau fi trimise peste granițe doar ca daruri de stat, asemenea prețioasei mantii trimise de Hārūn ar-Raşīd lui Carol cel Mare. În Bagdad, o tunică țesută cu aur care costa o mie de dinari de aur era confecționată în mod obișnuit doar pentru calif. În Occident

se credea că mătasea este țesută de zâne, fiind eficientă împotriva fulgerului și șobolanilor.

Dar tot în China se țesea cea mai delicată stofă – adesea doar pentru împărat -, care ajungea uneori în Occident doar ca zvon. Existau mătăsuri care reproduceau vinișoarele scoicilor sau pielea unui pește delicat, iar altele erau întrețesute cu pene ale unor păsări minuscule, pe care romanii le numeau *opus plumarium.* Miticul „vierme-de-mătase înghețat", acoperit de chiciură și zăpadă, împrăștia un fir care era impermeabil și ignifug. Ți-ai putea închipui că chinezii disprețuiau transparența – preferau jadul în locul pietrelor prețioase și porțelanul în locul sticlei -, dar acest lucru este negat de hainele lor. Un negustor arab din secolul al IX-lea era uluit să observe alunița unui eunuc imperial prin cinci straturi de mătase diafană.

În timp ce continuam să urc pe muntele Sipylus, suburbiile dispăreau, transformate în stânci. Deasupra mea, o fațadă cruciată din piatră de culoarea mierii, străpunsă de ferestre în formă de stea, adăpostea o peșteră mare ce răsuna de rugăciuni în propria mea limbă. Sub bolta cioplită grosier, așezați în semicerc, un grup de creștini evanghelici cântau. Veniseră aici din Utah, mi-au spus ei, să găsească izvorul credinței lor. Niște picturi murale lăsaseră pe stâncă o serie de pete roz estompate, iar podele mozaicate din secolul al IV-lea se întindeau în zdrențe monocrome. Mă simțeam vag neliniștit, ca și cum acest creștinism, credința moștenirii mele, fusese transfigurat de lungul drum pe care-l străbătusem.

Biserica fusese un loc secret de rugăciune. Conform tradiției, Sfântul Petru ținuse predici aici, deoarece activase în Antiohia între anii 47 și 54 e n., când a devenit primul episcop al creștinătății. Populația evreiască a orașului, în parte elenizată, s-a dovedit un teren fertil pentru convertire. Sfinții Pavel și Barnaba au ținut predici pe

străzile lui, plecând din port, pe mare, în prima lor călătorie misionară. În Antiohia, pentru prima oară li s-a spus adepților lor creștini, și tot aici s-a luat decizia importantă de a-i boteza pe neevrei.

Astfel că Antiohia, leagăn al decadenței, a devenit izvorul convertirii Imperiului Roman, iar evangheliștii din Utah aveau probabil dreptate să-și localizeze rădăcinile aici. În timp, creștinismul elenizat al orașului – un amestec puternic de fervoare și învățătură – avea să fie moștenit de Constantinopol și de longevivul Imperiu Bizantin. Chiar în Antiohia, Constantin a înălțat una dintre cele mai mărețe biserici ale creștinătății, „Casa de Aur", în care a ținut predici Sfântul Ioan Hrisostom, asemuind evoluția sufletului cu transformarea viermelui-de-mătase. Fidelă felului ei de a fi, Antiohia a devenit un focar al schismei, de aici începându-și nestorianismul lunga lui călătorie spre est, pentru a triumfa în mijlocul mongolilor și al chinezilor Dinastiei Tang.

Dacă te cațări și mai abrupt spre est, unde meterezele bizantine se ivesc pe crestele verticale de deasupra râului, simți în ruinele lor titanice puterea orașului de până în secolul al VI-lea. Dar sfârșitul lui a venit în valuri brutale. În anul 526 e.n., de Înălțare, un cutremur a îngropat aproape un sfert de milion de locuitori. Paisprezece ani mai târziu, prinsă în colții invaziei persane, armata bizantină a părăsit orașul, considerat imposibil de apărat. Tinerii ei – de o efeminare notorie – au apărat meterezele, luptând aproape neînarmați, însă metropola a fost arsă din temelii, apoi măturată de ciumă înainte ca perșii să se întoarcă și să o ardă din nou. Fragmentele gri-alburii care zac răsturnate printre tufișurile de pe vârf sau care se ițesc deasupra pinilor aparțin unei epoci creștine mai fragile și restaurației cruciate, iar în secolul al XIII-lea Antiohia își

începea deja lungul declin către un sat adormit printre povești.

*

E noapte. Sala de mese a hotelului rămâne goală – sunt doar eu, gustând un pahar de vin. Mă simt neliniștit, plin de așteptări, ca și cum călătoria mea nu s-a terminat încă, iar mâine ușile holului se vor deschide lăsând să se vadă deșertul...

Pentru ultima oară stau în balcon și privesc stelele care prind contur deasupra muntelui Sipylus și zidurile bizantine care se înnegresc, devenind siluete. Câteva lumini se mișcă pe deasupra râului. E timpul să mă culc, dar nu pot. În schimb, îmi răstorn hărțile zdrențuite pe patul dublu și mă cufund visător în amintiri. Când luminile hotelului se sting, îmi găsesc ultimul capăt de lumânare și, în licărirea lui tremurătoare, traversez din nou granițe false sau absente. Chiar și în China stabilisem o umbră a graniței uigure mult mai la est, iar în întreaga Asie Centrală și în Afganistan – un paradis sau iad al etniilor amestecate – națiunile se împletiseră. La flacăra pâlpâitoare a lumânării, îmi amintesc cum în unele țări am ajuns cu sute de kilometri înainte de granițele lor oficiale – sau mult după trecerea lor. De multe ori cred că însuși Drumul Mătăsii a creat și a lăsat în urmă aceste neclarități și contopiri, asemenea albiei unui râu secat, și îmi imaginez hărți diferite, fantomatice, suprapuse peste cele politice: hărți ale raselor și identităților fragmentate.

Vinul, cu care nu mai eram obișnuit, mi s-a urcat la cap. Scotocesc printre notițele mele adunate și zac în pat pe jumătate îmbrăcat, alunecând spre somn. Mă întreb dacă Huang mai încearcă să ajungă în Brazilia, dacă Dolkon și-a finalizat mașina de cernut grăunțe, dacă Mahmuda s-a întâlnit cu iubitul ei din copilărie în Namangan. Nu voi ști

niciodată. Poate călugărul Labrang a fugit deja în India, iar Vahid în Canada.

Deci călătoria ta se apropie de sfârșit? Așa crezi? Crezi că ai văzut destule orizonturi?

Nu-mi pot imagina vreodată...

Ba da. Așa va fi. La început, când ești tânăr, fiecare loc în care ajungi e mai sărac decât locul care te așteaptă, pe care nu-l cunoști încă. Celălalt loc este extraordinar, minunat. Așa încât continui să mergi, poate ani de zile. Mergi mai departe până când îți dai seama că, cu unele neajunsuri, negoțul era bun și în orașul pe care l-ai lăsat în urma ta. În curând, cei mai tineri spun că ți-ai pierdut ambiția; iar cei mai bătrâni, că ai devenit înțelept. Apoi, pe măsură ce te stabilești, se instalează o tihnă și un fel de tristețe.

Tu ai făcut asta?

Mi-am lăsat fiii bogați și averea pe mâini bune. Soția mea purta cercei de safir, pe care îi adusesem din Bactria. Tu ce ai adus înapoi? [Tăcere.] *De ce nu răspunzi?*

O tolbă cu povești...

Care este profitul lor? [Tăcere.] *Eu cred că ele sunt religia ta.* [Tăcere.] *O blestem.*

[Ridicând din umeri]: *În lumea mea, noi nu insultăm religia.*

Pentru Dumnezeu, de ce nu? Eu cred că e din cauză că nu vă pasă și v-ați pierdut credința. Cei cărora le pasă, luptă.

Stâng lumina, foarte obosit: *În cea mai mare parte a timpului, nu are importanță. Continuăm să vindem și să cumpărăm, ca și tine. Dar apoi ceva apare în noapte. Iar moartea celor pe care îi iubim nu o putem suporta. Vidul ne cuprinde. Nu mai ai unde să întorci privirea.*

Poate că am fost cu toții prea mult pe drum. Prea multe generații. Eu mi-am uitat tribul, nu mai știu nici măcar care

era totemul lui. E timpul să ne întoarcem. Și nu putem. Am murit în deșert, lângă Khotan, prea devreme. Transportam sare, iar cămilele erau supraîncărcate. Uneori vântul modifică dunele peste noapte, iar dimineața nu mai știi unde te afli... Prietene, rămas-bun. Nu e chiar așa de rău...

*

La 32 de kilometri spre sud, unde Orontes purta cândva bărci spre mare, străvechiul port Seleucia Pierea înalță deasupra valurilor o acropolă în ruină. Acum malul se întinde gol, iar Mediterana se deschide sub mine cu un zvâcnet al inimii, într-o câmpie de fulgere sclipitoare.

Am dat ocol acropolei prin tufărișul dens și ud, plin de oleandri și pini tineri. Blocuri cioplite stau agățate pe înălțimi deasupra mea sau presărate pe pământul cu tufișuri încâlcite. Am urcat un șir de scări, trecând printr-o poartă dispărută. Începea să plouă. În interiorul meterezelor, orașul se fărâmițase de pe deal, lăsând doar urmele în piatră a unor rezervoare și canale de scurgere, ca niște trepte la întâmplare. Un sarcofag monolitic se umplea cu apă.

Cu 2.000 de ani în urmă, legionarii lui Titus și Vespasian, cu prizonieri aduși din cumplita lor campanie iudaică, au cioplit în piatră un canal de 1.500 de metri care despica acropola printr-un canion abrupt, pentru a devia inundațiile din port. Am intrat în el, pe lângă un torent de apă rece. Cale de 200 de metri, canionul se repezea drept prin piatra masivă, deschizându-se apoi într-un defileu care urma o linie a cerului lungă și încețoșată de ploaie la 25 de metri deasupra mea. Cu luminile și umbrele sale, acum forma o trecătoare pustie și minunată. Am străbătut-o în amonte, torentul susurând în apropiere. Nu auzeam decât răpăitul ploii și curgerea apei. La capăt, sub o inscripție înnegrită dedicată împăraților zeificați, se înălța impunător

digul plin de iederă care dirijase firul apei. Alături de el – subit și enigmatic în acea solitudine – se întindea un crâng de dafini înfloriți.

Am ieșit din această penumbră aproape de țărm, unde zidul portului se termină cu niște stânci imense, izolate. Portul interior fusese sufocat cu mult timp în urmă, iar eu m-am trezit traversând o depresiune goală cu pământ aluvionar, unde masivele vase comerciale grecești și siriene aduceau sticla și metalele romane și de unde purtau spre vest mătăsurile din China.

Cheiul se scufundase, transformându-se în stânci îngrămădite. Am încercat să-mi imaginez traficul din zonă: articolele de lux care-și sporeau magia cu cât locurile de unde erau aduse erau mai îndepărtate, grâul și pieile pentru cei săraci ignorați de istorie, întreaga caravană complexă a lumii. Bunurile erau purtătoare de mituri. Aveau propriile lor povești, propriile ironii. Se zvonise că ar fi existat un comerț cu inorogi. Portul înecat de aluviuni se întindea tăcut sub pașii mei.

Și totuși, romanii nu știau de unde proveneau mătăsurile. Undeva, la marginea celei mai îndepărtate mări dinspre răsărit, auziseră ei, Țara Serilor scăpase de influența stelelor și era îndrumată doar de legile ei strămoșești. Poporul ei nu era niciodată mânat la război de Marte, și nici de Venus la nebunii. Nu aveau temple, nici prostituate, nici crime și nici victime. Femeile regelui – nu mai puțin de 700 – călătoreau în care de aur trase de boi. Dar în acest ținut, Serica, era imposibil de ajuns, din cauza unei vrăji divine.

Între timp, chinezii au ajuns și ei să creadă că într-un mare oraș din vest – Roma, Alexandria sau Constantinopol – oamenii erau conduși de filosofi aleși în mod pașnic. Palatele lor se înălțau pe stâlpi de cristal, iar ei călătoreau

în mici trăsuri drapate în alb și își semnalau mișcările prin agitarea unor clopoței.

Era ca și cum, în trecerea lui, drumul dintre cele două imperii, de lungimea unui sfert din ecuator, le risipise toate problemele. Căci, în declinul lor, atât China, cât și Roma erau secătuite de război.

Am mers de-a lungul nisipurilor negre până la chei. Aproape de țărm, apa avea o strălucire de turcoaz. Era caldă când am atins-o. Dar spre vest și spre răsărit cerul nu avea acel albastru liniștitor al întoarcerii mele acasă, așa cum mi-l imaginasem eu, ci era un peisaj noros care mătura marea cu licăriri și umbre mișcătoare.

▫ *Cronologie* ▫

China

Asia Centrală cca 4000 î e.n. Începe cultivarea viermilor-de-mătase

2697-2597 î e.n. Domnia legendară a Împăratului Galben cca 2000 î e.n. Toharienii sosesc în nord-vest cca 1500 î e.n. Arianii invadează nordul Afganistanului cca 604 (?) î e.n. Lao Zi, fondatorul legendar al taoismului cca 551-479 î e.n. Confucius

500 î e.n. Perșii cuceresc Afganistanul

330-329 î e.n. Invazia lui Alexandru cel Mare

300 î e.n. – 50 e n. Grecii bactrieni stăpânesc nordul Afganistanului

221 î e.n. Qin Shi Huangdi realizează unificarea Chinei; Changan (Xian) devine capitală

206 î e.n. – 220 e n. Dinastiile Han

Secolul al II-lea î e.n. Inaugurarea oficială a Drumului Mătăsii cca 100 î e.n. Inventarea hârtiei

Secolul I e n. Budismul ajunge în China

50-330 e n. Imperiul Kushan.

Înflorește arta Gandara

Secolul al IV-lea Schimbare climatică în Taklamakan; deșertul începe să-i distrugă așezările

375-400 Invazia hunilor

Secolele V-VII Apogeul sogdian

618-907 Dinastia Tang

629-645 Călugărul Xuanzang călătorește în India

635 Nestorianismul ajunge în China

Secolul al VII-lea Negustorii islamici (mai târziu negustorii Hui) ajung în China de-a lungul Drumului

Mătăsii

Iran Occident

3110-2258 î e.n. Vechiul Regat egiptean

628-551 î e.n. (?) Zoroastru

640-323 î e.n. Dinastia Ahemenidă

479-431 î e.n. Epoca de aur a Greciei

323-64 î e.n. Seleucizii domnesc în Siria

331 î e.n. Invazia lui Alexandru cel Mare

300 î e.n. Întemeierea Antiohiei

323 î e.n. Moartea lui Alexandru. Persia trece în mâinile lui Seleucus I

323-223 î e.n. Dinastia Seleucidă

223 î e.n. – 226 e n. Dinastia Partă

64 î e.n. Romanii cuceresc Siria

53 î e.n. Bătălia de la Carrhae

27 î e.n. – 14 e n. Domnia lui Cezar Augustus, primul împărat al Romei

224-642 e n. Dinastia Sasanidă. I-au înfrânt pe huni și și-au extins imperiul până la Oxus

313-337 e n. Domnia lui Constantin cel Mare

330 Constantinopol devine capitală. Zorii Imperiului Bizantin

410 Roma cade în mâinile goților

431 Nestorianismul divizează Biserica de Răsărit

527-565 Domnia lui Iustinian în Bizanț

552 Viermele-de-mătase este adus la Constantinopol

632 Moartea lui Mahomed

637-642 Cucerirea arabă a Persiei: venirea Islamului

637 Arabii cuceresc Ierusalimul

658 Asasinarea lui Ali, al patrulea calif al Islamului. Originile schismei dintre sunniți și șiiți

China Asia Centrală

751 Bătălia de la Talas. Arabii îi înfrâng pe chinezi cca 800 Inventarea tiparului cu caractere mobile din lemn cca 840 Uigurii migrează spre vest, în Tarim

845 Nestorianismul este reprimat de Dinastia Tang

Secolul al IX-lea Kîrgîzii migrează în nord-vest

960-1279 Dinastiile Sung

Secolul al XI-lea Islamul avansează spre nord-vest. Budismul intră în declin

1220-1227 Invazia mongolilor conduși de Genghis-Han cca 1260-1294 Kubilai-Han împărat

1260-1368 *Pax Mongolica*

1260-1295 Presupusele călătorii ale lui Marco Polo

1279-1368 Dinastia Yuan cca 1300 Kârgâzii migrează din Siberia în Tian Shan

1368-1644 Dinastia Ming

1381 Tamerlan invadează Afganistanul

1405 Tamerlan moare

1405-1530 Timurizii domnesc în Herāt

1500 Șeibanizii uzbeci cuceresc Samarkandul

1504 Kabulul este capturat de Babur

Jumătatea secolului al XV-lea Dinastia Ming închide granițele 1644-1912 Dinastia Qing

1747 Înființarea statului afgan

1885 Rușii desăvârșesc cucerirea Asiei Centrale

1917 Puterea sovietică instituită în teritoriul kîrgîz

1920 Bolșevicii cuceresc Buhara; refugiați uzbeci și tadjici fug în Afganistan

1924-1927 Stalin fixează granițele Uzbekistanului, Kîrgîzstanului

1949 Înființarea Republicii Populare Chineze

1959 Fuga lui Dalai Lama

1966 Începe Revoluția Culturală

1976 Moare Mao Zedong

1979-1980 URSS invadează Afganistanul

1989 Masacrul din Piața Tiananmen

1989 URSS se retrage din Afganistan

1990-1998 Revolte uigure împotriva chinezilor

1991 Statele din Asia Centrală își câștigă independența față de Uniunea Sovietică

1994 Ascensiunea talibanilor

1997 Talibanii cuceresc Mazār-e-Sharīf, apoi sunt masacrați

2001 Invazia condusă de SUA în Afganistan

2004 Primele alegeri libere afgane

Iran Occident

680 Bătălia de la Kerbela

765 Nașterea sectei ismailite

800 Carol cel Mare încoronat ca împărat al Sfântului Imperiu Roman

874 Ocultarea celui de-al doisprezecelea imam șiit

1099 Prima cruciadă cucerește Ierusalimul

1020 Moartea lui Firdousi 1037-1220 Dinastia Selgiucidă (de origine turcă)

1256-1257 Mongolii conduși de Hulagu îi extermină pe Asasini

1256-1335 Dinastia Ilhanidă (mongolă)

1258 Mongolii pradă Bagdadul

1260 Mamelucii îi resping pe mongoli

1304-1316 Domnia lui Oljeitu

1500-1736 Dinastia Safavidă

1453 Turcii otomani cuceresc Constantinopolul

1498 Portughezii descoperă drumul maritim în jurul Africii

1925-1979 Dinastia Pahlavi

1914-1918 Primul Război Mondial

1917 Revoluția Rusă

1939-1945 Al Doilea Război Mondial

1979 Revoluția islamică condusă de ayatollahul Khomeini. Șahul fuge

1980-1988 Războiul irano-irakian

1984-1997 Revoltele kurde din Turcia

1989 Moartea ayatollahului Khomeini

2001 Atacul asupra World Trade Center

2003 Invazia condusă de SUA în Irak

Să redescoperi astăzi Drumul Mătăsii înseamnă să mergi nu doar pe urmele comerțului și armatelor din vechime, ci și ale ideilor, religiilor și invențiilor care au marcat istoria lumii. Călătorind cu autobuzul, camionul, căruța trasă de măgari sau pe cămile, Colin Thubron a străbătut în opt luni peste 11.000 de kilometri – din inima Chinei până în munții Asiei Centrale, din nordul Afganistanului și cîmpiile Iranului până în Turcia kurdă –, explorînd o lume veche cuprinsă de efervescența modernității.

„Un autor desăvîrșit, care amintește de Freya Stark și Patrick Leigh Fermor... Cu sensibilitate, compasiune și ironie, Thubron surprinde cele mai expresive detalii în locurile pe care le străbate și în viețile oamenilor obișnuiți pe care îi întîlnește."

Boston Globe

„E greu de găsit o carte de călătorie mai frumoasă scrisă în acest secol."

The Times

Mantra • Ultima poartă de sub rai • Kashgar • Trecătoarea din munți • Spre Samarkand • Dincolo de Oxus • Pacea mongolă • Spre Antiohia

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-4043-0

www.polirom.ro

Carte publicată și în ediție digitală

Foto copertă: © Galyna Andrushko/Shutterstock.com